

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ BİLİM DALI

BİR SİYASETÇİ OLARAK
NECMEDDİN SAHİR SILAN

Fatma ÇETİN ADIGÜZEL

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ferudun ATA

Konya-2024

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ BİLİM DALI

BİR SİYASETÇİ OLARAK
NECMEDDİN SAHİR SILAN

Fatma ÇETİN ADIGÜZEL

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ferudun ATA

Konya-2024

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	: Fatma ÇETİN ADIGÜZEL
	Numarası	: 154102051003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	: Tarih / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
	Programı	: Doktora ☒
	Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ferudun ATA
	Tezin Adı	: Bir Siyasetçi Olarak Necmeddin Sahir Silan

ÖZET

Necmeddin Sahir Silan, II. Meşrutiyet Dönemi'nin sonlarından Cumhuriyet dönemine uzanan süreçte gazeteci, bürokrat, siyasetçi kimlikleriyle tanınmış bir isimdir. 1896 yılında Kırklareli'nde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta eğitimini Bursa, Trabzon ve İstanbul'da tamamlamıştır. Çalışma hayatına 1910 yılında gazetecilikle başlamış ve uzun yıllar muhtelif dergi ve gazetelerde çalışmıştır. 1915 yılından itibaren gazeteciliğin yanı sıra Meclis-i Mebusanda zabıt katipliği görevine başlamıştır. Bu dönemde kazandığı güven Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulan Divan-ı Âli'de tek kâtip olmasına zemin hazırlamıştır. 1921 yılında Ankara'ya giderek Milli Mücadeleye katılmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın tensibi ile TBMM Evrak ve Tahrirat Müdürlüğü ile görevlendirilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Başvekalet Kalemî Mahsus Müdürlüğüne 1927 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. 1939-1950 yılları arasında altıncı dönem Bingöl, yedinci ve sekizinci dönem CHP Tunceli milletvekilliğine seçilmiştir. Silan bu dönemde, seçim bölgelerindeki üst düzey yöneticiler ile iş birliği içinde bölgenin demografik, coğrafi, beşerî, sosyo-ekonomik durumuna ilişkin hazırladığı raporları CHP'ye sunmuştur. 1950 yılından sonra DP parti müfettişi olarak doğu vilayetlerinde görev yapmıştır. Milletvekilliği ve müfettişlik dönemlerinde doğu illeriyle ilgili birçok rapor çalışmasında bulunmuştur. 1992 yılında 96 yaşında vefat eden Silan, farklı kurum ve kuruluşlarda görev almış ayrıca çok sayıda dernek, vakıf ve kurumun aktif üyesi olmuştur.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	: Fatma ÇETİN ADIGÜZEL
	Numarası	: 154102051003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	: Tarih / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
	Programı	: Doktora ☒
	Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ferudun ATA
Tezin İngilizce Adı		: As a Politician Necmeddin Sahir Silan

ABSTRACT

Necmeddin Sahir Silan is a well-known person as a journalist, bureaucrat and politician in the period from the end of the Constitutional Monarchy to the Republic period. He was born in Kırklareli, 1896. He completed his primary and secondary education in Bursa, Trabzon and Istanbul. He started his career in 1910 and worked in various newspapers for many years. In addition to journalism, he started working as a clerk in the Parliament in 1915. The trust he gained during this period paved the way for him to become the sole clerk in the Supreme Court. He participated in the War of Independence in 1921. He was appointed to the Directorate of Documents and Documents of the Turkish Grand National Assembly with the approval of Mustafa Kemal Pasha. After the proclamation of the Republic, he served as the Special Director of the Office of the Prime Minister and continued this duty until 1927. Between 1939 and 1950, he was elected as a Republican People's Party (CHP) MP to represent Bingöl and Tunceli provinces. Meanwhile, Silan submitted the reports on the demographic, geographical and socio-economic situation of the region, in cooperation with senior administrators in the electoral districts. After 1950, he served in the eastern provinces as an DP inspector. He worked on many reports on the eastern provinces during his time as an MP. Silan who died in 1992 at the age of 96 worked in different institutions. He was an active member of many associations.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
KISALTMALAR.....	6
ÖN SÖZ.....	7
GİRİŞ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI, ESERLERİ VE DÜŞÜNCELERİ	16
I. Ailesi ve Çocukluğu	16
II. Evliliği.....	18
A. Cemile-Necmeddin Sahir Silan Galerî Kitaplığı.....	20
B. Mukaddes Ankara'dan Mektuplar.....	21
III. Eğitimi	22
IV. Askerliği	23
V. Millî Mücadele Dönemi Faaliyetleri	26
VI. Gazeteciliği.....	30
A. Sultan Mehmedler	35
B. Harb-i Umumiye Nasıl Girdik?.....	36
C. Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanatı	41
VII. Çalıştığı Kurumlar.....	44
VIII. Üye Olduğu Vakıf - Dernek ve Kuruluşlar	47
IX. Eserleri.....	48
A. İslâm Düşmanları (Bir Esirin Defteri Hatıratı)	48
B. İlk Meclis Anketi	51

C. Tiyatroları.....	59
D. Şiirleri.....	60
X. Şahsiyeti, Görüş ve Düşünceleri.....	65
A. Şahsiyeti.....	65
B. II. Meşrutiyet ve Divanı Âli Üzerine Düşünceleri	68
C. Türk Dili ve Harf Devrimine Dair Düşünceleri	83
D. Komünizm, Markopaşa ve Sabahattin Ali Üzerine Düşünceleri	85
E. Türk Masonluğu Üzerine Düşünceleri.....	91

İKİNCİ BÖLÜM

SIYASİ HAYATI	96
I. Siyasete Girişi ve Siyasi Anlayışı.....	96
II. Altıncı Dönem Milletvekilliği Faaliyetleri ve Meclis Konuşmaları	100
A. Üsküdar-Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları Türk Anonim Şirketi Hisselerinin Devri.....	100
B. Bingöl Vilayetinin Tuz Sorunu.....	102
C. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.....	104
D. Bazı Ay İsimlerinin Düzenlenmesi.....	105
E. Beden Terbiyesi	108
III. Yedinci Dönem Milletvekilliği ve Meclis Konuşmaları	109
A. Tunceli Özel İdaresi ve İskân Meselesi.....	109
C. Tunceli’de Yasak ve Boşaltılmış Bölgelerden Faydalanılması	111
D. Tunceli Vilayet Merkezinin Taşınması.....	112
E. Tunceli’de Madencilik.....	113
F. Türk Harfleri ile Bastırılacak Altın Paranın Şekli.....	115

G. Tunceli Demiryolları	117
IV. Sekizinci Dönem Milletvekilliği	120
A. Zeki Rıza Sporel'in Seçim Mazbatasının İptali	120
B. Kanun Tasarılarının Danıştayda İncelenmesi	121
C. Tunceli Vilayetine Bayındırlık Sorunları	122
D. Menderes- Silan Polemiği	123
E. Tunceli'de Özel İdare'nin Kaldırılması	124
F. Milli Koruma Kanununda Plajlara İlişkin Düzenleme.....	125
G. Milli Koruma Kanunu'nda Ev Sahibi ve Kiracılar ile İlgili Değişiklikler	126
H. TBMM Genel Sekreterine Temsil Ödeneği Talebi.....	127
I. Heyet-i Temsiliye Üyelerine Maaş Bağlanması	128
İ. Yasaklanmış ve Boşaltılmış Bölgelerin Durumunun Düzenlenmesi ...	130
J. Tunceli'ye Geri Dönen Vatandaşların Barınma ve İaşe Sorunları.....	133
K. Tunceli'ye Geri Dönen Vatandaşların Toprak Sorunu	134
L. Tunceli'ye Geri Dönmek İsteyen Vatandaşlar İçin Ek Süre Talebi	135
M. Tunceli'de Yaylalar ve Meraların Durumu	137
N. Tunceli'de Kara yolları ve Köprü Çalışmaları	139
O. Avukatlık Kanununa İlişkin Düzenleme	140
P. Yolluk Kanunu Yasa Tasarısı Hakkında Sözleri	141
R. Tunceli'de Ortaokullar	141
V. Cumhuriyet Halk Partisinden İstifası ve Parti Hakkındaki Görüşleri	142
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
NECMEDDİN SAHİR SILAN RAPORLARI	150

I. Bingöl Raporları	151
A. Mülki Yönetim Alanları	152
B. Nüfus Durumu	153
C. Eğitim	155
D. Sağlık.....	159
E. Tarım ve Hayvancık.....	163
F. Ekonomik Faaliyetler	167
G. Bayındırlık.....	169
II. Tunceli Raporları (1943-1950).....	177
A. Dersim İsyanı	179
B. İrk	185
C. Nüfus	187
D. Sağlık.....	188
E. Eğitim	190
F. Ekonomik Faaliyetler	195
G. Tarım ve Hayvancılık	198
H. Sosyal Durum.....	203
I. Aşiretlerin Durumu	205
İ. Bayındırlık Faaliyetleri	207
J. Halkevleri ve Halkodaları.....	210
K. Parti Teşkilatı.....	212
III. Sılan Arşivinde Yer Alan Cumhuriyet Dönemine Ait Diğer Bazı Raporlar	214
A. Çankırı Mebusu Abdülhalik Renda'nın Raporu.....	214

B. Ardahan Mebusu Hasan Tahsin Uzer'in Raporu	217
C. Ragıp Gümüşpala'nın Raporu	219
IV. Necmeddin Sahir Sılan'ın Demokrat Partiye Sunduğu Raporlar.....	220
A. Erzincan Raporları	220
B. Doğu Vilayetlerine Dair Raporlar ve Tespitler.....	223
C. Erzincan Bingöl-Tunceli Vilayetlerinde Demokrat Partinin Genel Durumu.....	227
V. Irak Raporları	229
A. Irak'ta Türk Varlığının Tarihi	231
B. Irak Ülkesine Dair Necmeddin Sahir Sılan Raporları	236
SONUÇ	252
KAYNAKÇA	257
EKLER	276

KISALTMALAR

bk.	bakınız
C	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
BCA	Devler Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Der.	Derleyen
DP	Demokrat Parti
Haz.	Hazırlayan
NSS	Necmeddin Sahir Sılan Arşivi
S	Sayı
s.	sayfa
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	ve benzeri
Yay.	Yayınlayan

ÖN SÖZ

Necmeddin Sahir Sılan, II. Meşrutiyet Dönemi'nin sonlarından Cumhuriyet uzanan süreçte gazeteci, bürokrat, siyasetçi kimlikleriyle ön plana çıkmış isimlerindendir. Çalışma hayatına II. Meşrutiyet yıllarında, 14 yaş gibi çok genç bir yaşta, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde (1910) başlamıştır. Eylül 1915 tarihinden itibaren gazeteciliğin yanı sıra Meslis-i Mebusanda zabıt katipliği görevine başlamıştır. Bu dönemde kazandığı güven I. Dünya Savaşı sonunda kurulan Divan-ı Âli'de tek kâtip olmasına zemin hazırlamıştır.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla yaşanan gelişmeler, İstanbul'un İşgali ve Mustafa Kemal Paşa'nın daveti Sılan'ı Ankara'ya yöneltirken yine Mustafa Kemal Paşa'nın tensibiyle önce *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin basın işlerinde sonra ise Birinci Büyük Millet Meclisinde Evrak ve Tahrirat Müdürlüğü ile görevlendirilmiştir. Bu yıllarda çok sayıda dergi ve gazetede şiir ve düz yazıları yayımlanmaya devam etmiştir. CHP'den Bingöl ve Tunceli milletvekilliğine seçilmiştir. Sılan bu dönemde, seçim bölgelerindeki vali, jandarma komutanları, maarif müdürleri, halkevi yöneticileri ve diğer üst düzey yöneticiler ile iş birliği içinde bölgenin demografik, coğrafi, beşerî, sosyo-ekonomik durumu ile yakından ilgilenmiştir. Bilhassa bu bölgede, Cumhuriyet yönetimi ile başlayan inkılaplar ve ıslahat planları; şeyhler, ağlar ve aşiret reisleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Sılan, bölgedeki problemleri çözüme kavuşturmak için eğitim, sağlık, nüfus, tarım, ticaret, bayındırlık işleri ile ilgili detaylı raporlar hazırlamıştır. Bu raporlar çerçevesinde bölgenin sorunlarını tespit edilerek çözüm yolları aranmıştır. Sılan, siyasi yaşamı boyunca seçim çevrelerinin bu sorunlarını TBMM kürsüsünde de dile getirmiştir.

Çalışmada, Necmeddin Sahir Sılan'ın biyografisi ekseninde siyasi yaşamına mercek tutulmaya çalışılmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde Necmeddin Sahir Sılan'ın hayatı detaylı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde doğumu, ailesi, eğitimi, meslek yaşamı, şahsiyeti, eserleri ve düşünceleri; dergi ve gazetelerde yayımlanan yazıları, şiirleri, verdiği röportajlar değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, milletvekilliği ve siyasi faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde 1939-1950 yılları arasında CHP'den altıncı dönem Bingöl, yedinci ve sekizinci dönem Tunceli milletvekilliğine seçilmesi ve TBMM'de siyasi faaliyetleri ele alınmıştır. Özellikle bu bölümde milletvekilliği sürecinde Meclis konuşmaları değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise CHP milletvekilliği döneminde (1939-1950) seçim bölgesi olan Bingöl ve Tunceli vilayetlerine dair tutulan kapsamlı raporlara; 1950 sonrasında DP müfettişi sıfatıyla Erzincan, Bingöl ve Tunceli vilayetlerine dair raporlara ve son olarak da aralarında Necmeddin Sahir Sılan'ın da bulunduğu CHP'li beş milletvekilinin 1941 yılında gerçekleştirdiği Irak seyahati sonrasında hazırladığı *“Irak Ülkesinde Hususi Seyahate Ait İntibalar”* başlıklı raporlar yer verilmiştir.

Çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın tüm aşamalarında bilgi ve tecrübeleri ile desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Ferudun Ata'ya teşekkürü borç bilirim. Araştırma sürecinde konuyla yakından ilgilenen, çalışmamda yol gösteren değerli hocalarım Prof. Dr. Cemal Güven ve Doç. Dr. Mustafa Arıkan'a şükranlarımı sunarım.

Necmeddin Sahir Sılan'a ait hususi belgeleri ve şahsi bilgileri paylaşarak beni büyük bir konukseverlikle ağırlayan Necmeddin Sahir Sılan'ın torunu sevgili Zeyneb Devres Ewald'e ve küçük torunu Murat Sahir Devres'e; araştırmalarım sağladığı katkılardan dolayı Fatma Kalın'a ve değerli dostum Zarife Çabukcan'a gönülden teşekkür ederim. Çalışmanın en önemli kaynaklarından birini oluşturan Tarih Vakfı Arşivi'nde yer alan Necmeddin Sahir Sılan (NSS) koleksiyonu üzerinde yapılan araştırma sürecinde, pandemi şartlarına rağmen, arşivin kapılarını açan Tarih Vakfı yöneticilerine ve tüm çalışanlarına ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak çalışmanın nihayete ermesinde büyük katkıları olan sevgili annem Emine Çetin'e, kardeşlerim Çılga Çetin ve Ravza Çetin Ersoy'a, desteği ile her zaman yanımda olan değerli eşim Salih Adıgüzel'e teşekkür borçluyum.

Konya, Ocak 2024

GİRİŞ

Tarih ve biyografi iç içedir. Tarih geçmişte yaşanmış olayları aktarırken aslında olayların kahramanlarının yaşadıklarını anlatır. Tarihi akış içerisinde olaylar kadar olayların aktörlerinin yaşam öyküleri de önemlidir.¹ Halide Edip'in ifadesiyle, biyografi “*tarihe insanî simasını verir.*”²

İnsanın tarihi süreç içerisinde rolü ve tarihin insan üzerindeki etkisi, tarih yazıcılığının en eski türlerinden biri olan biyografiyi ortaya çıkarmıştır. Thomas Carlyle'in ifadesiyle “*Dünya tarihi bu dünyada insanın başardığı işlerin tarihi, aslında burada çalışıp çabalamış olan büyük adamların tarihidir.*”³ İnsanın iradesi ile tarihin akışı arasındaki bağın daima canlı kalacağına dikkat çekilmiştir.⁴ Yaşam öykülerini konu alan çalışmalar zaman içerisinde dönüşüme uğramıştır. Önceleri biyografik çalışmalarda insanı çevreleyen şartlar öne çıkarılırken artık şartların içinde kalan insan ön plandadır.⁵

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan biyografi, doğuda ve batıda tarihi araştırmalarda ön plana alınmıştır. Yunan ve Roma'da görülen tercüme-i hâl kitapları tarihte ilk biyografi örnekleridir. Türkçede ise biyografi geleneği Çağatay Edebiyatında Ali Şîr Nevaî ile başlamış ve Osmanlı Döneminde devam etmiştir.⁶

Tarihsel biyografi, başlı başına bir tarihi dönemi yansıtır ve bu dönem içinde yaşam öyküleri döneme dair ipuçları verir. *Necmeddin Sahir Silan*'ın hayatı, çalışmaları ve siyasi faaliyetleri üzerinde yapılan bu çalışma ile Silan'ın yaşadığı döneme ilişkin ipuçları bulmak amaçlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde dünyaya gelen Necmeddin Sahir Bey'in çocukluk ve gençlik yılları II.

¹ Mustafa İsen, *Tezkireden Biyografiye*, Yay. Alfa Basım, İstanbul 2010, s.3

² Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Halide Edip*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1964, s.8.

³ Ali Birinci, *Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları: Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s. 111.

⁴ Necati Çavdar, “Tarihsel Biyografi İnşasında Sübjektiflik Sorunu”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Eylül 2017, s. 630.

⁵ Abdulhamit Kırmızı, “Biyografi”, *Tarih İçin Metodoloji*, (Ed. Ahmet Şimşek), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2015, s. 204.

⁶ İlber Ortaylı, “Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı” *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 63.; İsen, *Tezkireden Biyografiye*, s.355.

Meşrutiyet Dönemi'ne tesadüf etmektedir. Onun yaşamında II. Meşrutiyet Dönemi'nin siyasi atmosferi ve askerî buhranlarının derin etkisi hissedilmektedir. Necmeddin Sahir Bey, bu döneme yakından tanıklık etmiş olması sebebiyle “İmparatorluğun son on yılını tam ve doğru tarihini karanlıkta kalmaktan kurtarabilecek kişi” olarak değerlendirmiştir.⁷

İmparatorluğun son yıllarında art arda yaşanan Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı coğrafyasında yaşattığı tahribat Necmeddin Sahir Sılan'ın duygu ve düşünce dünyasına tesir etmiştir. Özellikle ilk gençlik yıllarında kaleme aldığı eserlerinde bilhassa şiirlerinde bu duygu ve düşünceler kendini hissettirmiştir.

Sultan II. Abdülhamid'in saltanat devrine rastlayan çocukluk döneminde, o yıllarda toplum ve basın üzerindeki baskıların tesirinde kalmıştır. Çocukluk döneminde gazetelere ve gazeteciliğe olan ilgisi Dolmabahçe sarayı önünde gazete satın almak isterken bir hafiyenin tepkisine maruz kalması sonucunda giderek bir tutkuya dönüşmüştür.⁸ İstibdat döneminin toplum ve basın üzerindeki baskısını dağıtan ve dönemin yaygın söylemiyle “hürriyetin ilanı” olarak değerlendirilen II. Meşrutiyet'in ilanından sonra *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde basın dünyasına adını atmıştır.

Sılan'ın ifadesiyle, “Padişah II. Abdülhamid'in iradesinden ziyade Manastır'da atılan topların etkisiyle” Meşrutiyet yönetimi 23 Temmuz 1908'de ikinci devrine başlamıştır. Böylece Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan da tekrar göreve çağırılmıştır. Necmeddin Sahir Bey okul çağlarında bir genç olduğu 1909 yılında, dönemin önemli siyasi olaylarına şahit olmuştur. Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey'in yerine gelen Adliye Nazırı Nazım Paşa'nın ve İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit Bey yerine gelen Lazkiye Emiri Aslan Bey'in Meclis-i Mebusan binasına gelirken gözlerinin önünde şehit edildiği ve yine bu isyancıların da idam edilmelerine tanık olduğunu ifade etmiştir.⁹

⁷ Cemal Kutay, “Karanlığa İtilen Temel Hadiselerin Son Şahitlerinden Bir Emektar Dosta: Açık Mektup”, *Tarih Konuşuyor*, S.24, s. 1974.

⁸ Utkan Kocatürk, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, s. 90.

⁹ Necmeddin Sahir Sılan, “Necmeddin Sahir Sılan'ın Hatıratları: Buhran Günlerinde İmanlı Bir Genç”, *Tarih Konuşuyor*, S.26, s. 2177.

Necmeddin Sahir Bey'in II. Meşrutiyet Dönemi'nde Meclis-i Mebusan çatısı altında başlayan memuriyeti, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Meclis-i Ayanda Divan-ı Âli'de, üstlendiği görevle devam etmiştir. Bilhassa güvenilir kişiliği Sılan'a Divan-ı Âli'de tek kâtip olmasında etkili olmuştur. Bu dönemde Divan-ı Âli soruşturmalarının tahkikatında harp kabinelerinin yargılanmaları için önergeler sunan mebusların tutumlarına tanıklık etmiştir.¹⁰

İstanbul'un işgalinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine birçok aydın, bürokrat ve asker gibi Ankara'ya gitmiş İstiklal Harbi sürecinde Birinci Büyük Millet Meclisinin Evrak ve Tahrirat Müdürlüğünü yürütmüştür.¹¹ Millî Mücadele yıllarında meclis çatısı altında dönemin siyasi ve askeri gelişmelerine yakından şahit olmuştur ve yine o yıllarda Sakarya Savaşı'nın devam ettiği günlerde TBMM'nin ilk anketini milletvekillerine uygulamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Ali Fethi Okyar ve İsmet İnönü Hükümetleri döneminde bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın görevlendirmesi üzerine Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğünü üstlenmiştir. O yıllarda Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa ile uzun mesailer yapmıştır. Atatürk'ün vefatından sonra TBMM 6. Dönem seçimlerinde Bingöl milletvekilliğine, 7. ve 8. Dönem seçimlerinde ise Tunceli milletvekilliğine seçilmiştir. Böylece hem seçim bölgelerinin sorunlarıyla aktif olarak yakından ilgilenmiş hem de II. Dünya Savaşı yıllarında meclis çatısı altında Türkiye'nin iç ve dış politikasına ilişkin gelişmeleri takip etmiştir.

Araştırmamız çerçevesinde Necmeddin Sahir Sılan'ın hayatını ve siyasi faaliyetlerini konu alan çalışmamızın kaynakları;1-Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 2- TBMM Arşiv ve Kütüphanesi, 3- TBMM Zabıt Cerideleri, 4-Tarih Vakfı Arşivi, 5-Sürelî Yayınlar, 6-Hatıralar ve konuya ilişkin kitap ve makaleler, Sılan'a ait kimlikler, pasaportlar, mektuplar, fotoğraflar diğer kaynakları oluşturmaktadır.

¹⁰ Necmeddin Sahir Sılan, "Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-5", *Tarih Konuşuyor*, S.33, s. 2751.

¹¹ *Tanıkların Anılarıyla İsmet İnönü Sözler ve Dersler*, (Haz. Mustafa Bilgehan), Doğan Kitap, İstanbul 2020, s. 230.

Necmeddin Sahir Sılan'ın, milletvekilliği ekseninde Meclis müzakereleri, yazılı veya sözlü önermeleri ile ilgili TBMM Arşiv ve Kütüphanesine başvurulmuş, TBMM Zabıt Cerideleri, mazbatalar, tercüme-i hal belgelerine ulaşılmıştır. Siyasi faaliyetleri ve çeşitli kurum ve kuruluşlarda üstlendiği bürokratik görevler ile ilgili Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Düstur ve Resmî Gazeteden yararlanılmıştır.

Çalışmanın kaynakları arasında en geniş yeri *Tarih Vakfında* yer alan Necmeddin Sahir Sılan'ın kişisel arşivi, eserleri ve çalışmalarını içeren belgeler oluşturmıştır. Sılan'ın vefatından sonra tüm kişisel evrakı kızı Şen Sahir Sılan tarafından 1993 yılında Tarih Vakfına bağışlanmıştır. Vakfın en geniş arşivini oluşturan bu vesikaların 1994 yılında Orhan Koloğlu tarafından dört aylık süre zarfında kaba tasnifi tamamlanmıştır. 2008 yılında Sılan'a ait bu belgeler Necmeddin Sahir Sılan (NSS) fonu başlığı ile serilere (fon kodu, seri kodu, tarih, belge no, sayfa no şeklinde) ayrılarak detaylı olarak tasnif edilmiştir.¹²

Tarih Vakfı çatısı altında yer alan bu arşivde Sılan'a ait fotoğraflar, doğum, ölüm, eğitim, askerlik, sağlık, üye olduğu dernek ve vakıflar, aldığı nişan ve ödüller, hakkında yazılan yazılar vb. çok sayıda belgeye ulaşılmıştır. Sılan'a ait belgeler arasında yine çalıştığı ve yöneticilik yaptığı kurumlara ait evraklar, gazete yazıları, sakladığı gazete haberleri, bazı siyasi davalara dair duruşmaların belgeleri, kanun kararname bildiri rapor ve genelgeler önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi milletvekillerine ait biyografiler, süreli yayınlar, İttihat ve Terakki Fırkası, CHP, Serbest Fırka ve DP gibi siyasi partilere ait nizamnameler, iç tüzük vb. yer almaktadır.

Tüm bu evrakların arasında araştırmamızın önemli bir bölümünü, Necmeddin Sahir Sılan'ın 1939-1950 yıllarını kapsayan milletvekilliği döneminde seçim bölgelerine (Bingöl ve Tunceli) dair hazırlanan raporları oluşturmıştır. TBMM altıncı dönem Bingöl, yedinci ve sekizinci dönem Tunceli Vilayetinden CHP milletvekili seçilen Necmeddin Sahir Sılan'ın seçim bölgelerine ilişkin hazırlayıp

¹² Necmeddin Sahir Sılan, Sılan, *Doğu Sorunu: Necmeddin Sahir Sılan Raporları*, (Haz. Tuba Akekmekçi-Muazzez Pervan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2021, s. xxvii.

partisine sunduğu dokuz rapor mevcuttur. Bunun yanı sıra 1950 senesinde CHP'den istifasından sonra DP saflarına geçen Sılan'ın Bingöl, Tunceli ve Erzincan parti müfettişliğine atanmasının ardından doğu vilayetlerine dair hazırladığı dört raporu bulunmaktadır. Sılan'ın bölgedeki mülki amirlerin aracılığı ile hazırladığı bu raporlar, bölgenin yönetim, nüfus, eğitim, sağlık, bayındırlık, asayiş, tarım ve hayvancılık, ekonomik faaliyetleri, sosyal durumu, siyasi eğilimleri ve bölgedeki siyasi partilerin durumu, halkevi ve halkodaları gibi birçok konuda verilere dayalı ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Çalışmanın kaynakları arasında bir diğeri, dergi ve gazetelerdedir. Çalışma hayatına gazetecilikle başlayan Necmeddin Sahir Sılan'ın muhtelif dergi ve gazetelerde imzalı ve imzasız olarak kaleme aldığı yazıları arasında; haber yazıları, makaleler, fıkralar, seyahat ve anı yazıları, mülakatlar, masal ve hikayeler ve şiirler yer almaktadır. Sılan'ın bu çalışmaları *Rûbab*, *Donanma*, *İnci*, *Servet-i Fünûn* ve *Tarih Konuşuyor* gibi dergiler ve *Tercüman-ı Hakikat*, *Tanin*, *Vakit*, *Zaman*, *Dersaadet*, *İleri*, *Yenigün* ve *Cumhuriyet* gibi gazetelerde yayımlanmıştır. Süreli yayınların nüshalarına Milli Kütüphane ve Hakkı Tarık Us, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi ve Balıkesir Kent Arşivi gibi farklı arşiv ve kütüphanelerden ulaşılmıştır.

Kaynaklardan bir diğeri, Necmeddin Sahir Sılan'ın aile üyelerinin çalışmaya katkı sağlayarak paylaştığı kimlikler, pasaportlar, şahsi mektupları, fotoğraflar, vb. hususi belgelerdir. Özellikle aile albümünden aldığımız fotoğraflar Necmeddin Sahir Bey'in fiziki özellikleri ve giyim tarzı hususunda ipucu vermesi açısından önemlidir.

Necmeddin Sahir Sılan'a dair daha önce yapılan tek akademik çalışma Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Onur Belli tarafından hazırlanan Ağustos 2021 tarihinde kabul gören *Necmeddin Sahir Sılan'ın Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir İnceleme* başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu çalışma Necmeddin Sahir Sılan'ın kısa biyografisini ve edebi eserleri üzerinde yapılan incelemeleri içermektedir.

Araştırma sürecinde karşılaşılan bazı problemler çalışma süresinin uzamasına sebep olmuştur. Özellikle 2020 yılında dünyayı etkisi altına alan pandemi ile Sılan'ın

Necmeddin Sahir Silan (NSS) Fonu başlığı altında Tarih Vakfında yer alan kişisel arşivine, vakfın salgın hastalığa yönelik aldığı tedbirler nedeniyle uzun bir süre ulaşma imkânı bulunamamıştır. Nitekim 2022 yılında, arşiv kapılarının çalışmanın devam edebilmesi için kısa süreliğine açılmasıyla kalan belgelere ulaşmak mümkün olmuştur.

Sılan'ın 1988 yılında Utkan Kocatürk ile yaptığı röportajında verdiği bilgilere göre yaşadığı dönemin önemli siyasetçi, bürokrat, asker, gazeteci ve aydınlarının yazdığı mektupları saklamıştır. Ancak bahsi geçen bu mektuplara Tarih Vakfında yer alan *Necmeddin Sahir Silan (NSS) Arşivinde* ulaşamamıştır. Öte yandan kişisel evrakı içinde önemli bir yer tutan Necmeddin Sahir Silan'a ait notlar, şiir defterleri, mektuplar ve çok sayıda belge el yazısı ile eski harfler ile kaleme alınmıştır. Zamanla bu belgelerin bazılarının deforme olması ve belki de hızlı yazıldığından dolayı harflerin şekilleri değişmiş ve bazı yerlerde yazıların karışmış olması belgelerin okunmasını güçleştirmiştir.

Çalışma süresince karşılaştığımız bir diğer problem ise Necmeddin Sahir Silan'ın muhtelif dergi ve gazetelerde imzasız olarak yayımlanan yazılarına ulaşma noktasında olmuştur. Farklı mahlaslar kullanarak ve imzasız kaleme aldığı yazıların bir kısmına *Necmeddin Sahir Silan (NSS) Arşivinde* yer alan kişisel evrakı ve çalışmalarının incelenmesiyle ulaşma imkânı bulunmuştur. Öte yandan dergi ve gazetelerin sınırlı da olsa ulaşılabilen nüshaları olduğu gibi ulaşılan bazı nüshaların deforme olması, tam olarak okunamamasına sebep olmuştur.

Tüm bunların yanı sıra Necmeddin Sahir Silan'ın, hatıra ve günlük yazmamış olması, tanık olduğu 20. yüzyılın önemli hadiselerine dair birçok meseleyi karanlıkta bırakmıştır. Silan, bu çekimserliğinin sebebini ise şöyle ifade etmiştir: *“Hoş görün; hatıralarımı yazmadım. Hatıralarımın en büyük kısmı Mustafa Kemal’e ait. Tarihe hizmet için her şeyi olduğu gibi yazmak lazım! Olaylara karışanların birçoğu yakın arkadaşlarım; zülfüyâre dokunur diye yazmadım, yazamazdım. Mustafa Kemal’e*

gölge düşürecek herhangi bir işten daima uzak olmak lazım; Mustafa Kemal'in daima büyük olması lazım!”¹³

¹³ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 94.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI, ESERLERİ VE DÜŞÜNCELERİ

I. Ailesi ve Çocukluğu

Necmeddin Sahir Silan Trabzonlu Hacı Ali Mollazade ailesinden Salih Necati Bey ile Nevşehirli bir ailenin kızı olan Melek Hanım'ın oğludur.¹⁴ Babası Salih Necati Bey Trabzon'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fetih sürecinde kumandanlık yapmış Yahya Paşa'nın soyundan gelen Hacı Ali Mollazade İbrahim Efendi'nin oğludur.¹⁵ 19. yüzyılın sonlarında Çarlık Rusya'nın Karadeniz'de Osmanlı kıyılarına saldırması üzerine Silan'ın ifadesi ile “Öz yurdu olan Trabzon'un Hacı Kasım Mahallesindeki yuvasından uzaklaşmak zorunda kalmıştır.” Ailenin tek erkek çocuğu olan Silan'ın babası Salih Necati Bey Rumeli topraklarına göç etmiştir. Göç sonrası kendisi gibi Rumeli'ye göç etmiş bir ailenin kızı olan Melek Hanım ile evlenmiştir.¹⁶ Necmeddin Sahir Silan'ın kızı Şen Sahir Silan'ın hatıralarında dedesi Salih Necati Bey ile ilgili; “Babamın ecdadı olan Yahya Paşa, Fatih Sultan Mehmet'in gemilerinden birinin kaptanyken Sultan onun Trabzon'da kalmasını istemiştir. Soy giderek Hacı Ali Mollazade adını almıştır. Dedem de böylece orada doğmuştur. Gemilerden ve balıkçılıktan anlayan Salih Necati Bey dalyan sahibi olmuş, türlü şehirlerde dalyanlar kurmuştur. Ancak eğlenceye düşkün olan dedem dalyanlarını idare edememiştir.” ifadeleri yer almaktadır.¹⁷

Salih Necati Bey'in Trabzon'dan Rumeli'ye gelerek o yıllarda Edirne'ye bağlı olan Kırklareli'ne (o günkü adıyla Kırkkilise) yerleştiği bilinmektedir. Necmeddin Sahir Silan, babasının “mütevazı bir maaşla devlet kapısında çalıştığını” ve vazife değişikliği sebebiyle Kırklareli, Edirne, Çanakkale ve Bursa'dan sonra İstanbul'da görev yaptığını belirtmiştir.¹⁸

¹⁴ Tarih Vakfı Arşivi, Fon Kodu: NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 07.01.; Osman Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir?*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961, s. 555.

¹⁵ NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 10.01.; Mehmet Akif Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar ve Trabzon'un Ünlü Aileleri*, Çatı Yayınları, İstanbul 2007, s. 667.

¹⁶ Silan, “İmanlı Bir Genç”, s. 2177.

¹⁷ Şen Sahir Silan, *Pişman Değilim*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 25.

¹⁸ Silan, “İmanlı Bir Genç”, s. 2178.

Necmeddin Sahir Sılan'ın annesi Melek Hanım'a ait Sılan'ın kızı Şen'in anıları dışında detaylı bir bilgiye ulaşılammıştır. Şen Hanım babaannesi Melek Hanım ile ilgili aslen Nevşehirli bir ailenin kızı olup İstanbul'da doğduğu ve aralarında yaş farkı olmasına rağmen büyükbabası Salih Necati Bey ile evlendiklerini ifade etmektedir. Bu evlilikten doğan iki kız çocuğunun genç yaşta ölmelerinden sonra ailenin tek erkek çocuğu olarak Necmeddin Sahir dünyaya gelmiştir.¹⁹ Necmeddin Sahir Sılan'ın ifadesiyle; *“Kırklareli'nden Melek Hanım ve Salih Necati Bey'in ailenin tek erkek çocuğu olarak beni bu karmaşık dünyamıza armağan etmiş bulunuyorlar.”*²⁰ Necmeddin Bey'in doğumundan sonra annesi Melek Hanım evden ayrılmış ve Necmeddin Sahir'i babası ve halaları yetiştirmiştir.²¹

Necmeddin Sahir Bey'in doğum yeri hemen hemen tüm kaynaklarda Edirne olarak yazılmıştır. Kendisi de doğum yerinin o dönemde Edirne'ye bağlı Kırkkilise bugünkü adıyla Kırklareli olduğunu belirtmiştir.²² Doğum yılı ise resmî belgelerde 1896 olarak geçerken kişisel arşivinden edindiğimiz bilgilere göre 10 Haziran 1896 tarihinde dünyaya gelmiştir.²³

Necmeddin Sahir Bey, Soyadı Kanunu yürürlüğe girdikten sonra *“Sahir”* soyadını almış, kendisi ve ailesi bu soyadı kullanmıştır. Fakat daha sonra kızı Şen Sahir Sılan'ın verdiği bilgilere göre İsmet İnönü'nün uygun gördüğü *“Sılan”* soyadını almıştır. Şen Hanım bu konu ile ilgili hatırlarında; *“Necmeddin Sahir Bey Soyadı Kanunu çıktığında aile ismi olarak Hacı Ali Molla Zade'yi almak istemiş. Hacı, Molla ve Zade kabul görmemiş. Çıplak bir 'Ali' ile ortada kalınca annemin tavsiyesi ile Sahir adını soyadı olarak aldı. Sonraları Sayın İnönü'nün bir ziyareti sırasında İsmet Paşa o'na 'Sılan' soyadını uygun görmüş ve bunu kendi el yazısı ile antetli kağıdına 'Necmeddin Sahir'in soyadı SILAN ailesine kutlu olsun.' olarak yazmış. 27.12.1942 tarihini de yazıp imzalamıştır.”* bilgilerine yer vermiştir.²⁴ Böylece 3 Ağustos 1942 tarihinde *“Sılan”* soyadını almıştır. Bu tarihten sonra

¹⁹ Sılan, *Pişman Değilim*, s. 25.

²⁰ Sılan, *“İmanlı Bir Genç”*, s. 2177.

²¹ Sılan, *Pişman Değilim*, s. 25.

²² Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler* s. 87.

²³ NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 21.01.

²⁴ Sılan, *Pişman Değilim*, s. 109-110.

Necmeddin Sahir Silan ve tüm aile üyeleri “Sahir” adını ve “*Sılan*” soyadını almıştır. Necmeddin Bey 21 Ağustos 1992 tarihinde İstanbul’da vefat etmiş, Sahrayıcedit Mezarlığına defnedilmiştir.²⁵

II. Evliliği

Necmeddin Sahir Bey 1915’te I. Dünya Savaşı’nın devam ettiği günlerde Çanakkale Cephesi’nden İstanbul’a getirilen yaralıların tedavi edildiği Kızılay Hastanesi’nde *Tanin* gazetesinin genç muhabirlerinden biri olarak yaralılar ile röportaj yapmaktadır. Kızılay Hastanesi’nde gönüllü olarak hemşirelik yapan Cemile Hanım ile bu dönemde tanışmıştır. Savaş yıllarından ilk eşiyle evliliği devam eden Cemile Hanım, savaştan sonra eşinin yanına Viyana’ya dönmüştür. İki yıl Viyana’da yaşamış fakat daha sonra boşanarak İstanbul’a dönmüştür. Savaş yıllarında tanıştığı o dönemde hem genç bir gazeteci hem de Meclis-i Mebusan’da zabıt kâatibi olan Necmeddin Bey ile 1917 yılında evlenmiştir.²⁶ Necmeddin Bey ve Cemile Hanım’ın bu evliliklerinden Mehmet Cenân (1918-1987), Ali Şadan (1921-1923), Hüseyin Nur (1923-?) ve Havva Şen (1926-2005) olmak üzere dört çocukları dünyaya gelmiştir.²⁷

Necmeddin Sahir Bey 1921 yılının ilk haftalarında ikinci çocuğu Şadan’ın doğumundan sonra Millî Mücadele’ye katılmak için Ankara’ya gitmiştir. Üç ay sonra ise Cemile Hanım ve ailesi Ankara’ya gitmek üzere İstanbul’dan ayrılmıştır. Necmeddin Bey o günleri hatıralarında şöyle aktarmıştır: “*Biri üç yaşında, diğeri üç buçuk aylık iki erkek çocuğumuzda babam ve halamla bin bir mahrumiyet içinde deniz ve kara yolculuğunu göze alarak İstanbul’dan ayrılışı ve o zamanlar İstanbul’dan Anadolu’ya geçen ve sayısı çok az olan aydın ve imanlı kadınlardan biri olarak Millî Mücadele’de büyük fedakarlıkları görülen Türk kadınları ve anaları arasına katılmıştı.*”²⁸

²⁵ Ş. Şenal Günay, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem (1939-1943)*, C.5, TBMM Vakıf Yayınları, Ankara 2007, s. 107.

²⁶ Onur Belli, *Necmeddin Sahir Silan’ın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 2021, s. 25.

²⁷ Günay, *Parlamento Tarihi VI*, s. 107.

²⁸ Silan, “İmanlı Bir Genç”, s. 31.

Cemile Sahir Sılan nüfus kayıtlarına göre 1310 (1894) yılında dünyaya gelmiştir. Ancak kişisel evrakı içinde ulaştığımız, kendisinin kaleme aldığı otobiyografisinde 19 Şubat 1312'de (1896) Ortaköy'de dünyaya geldiği bilgisi yer almaktadır.

Anne tarafından Boşnak kökenli olan Cemile Hanım'ın annesi Hüsniye Hanım'ın soyu Bosna Hersek'in Osmanlı idaresine geçtiği dönemde Beylerbeyi olan Resulbegoviç'e dayanmaktadır. Ayrıca aynı soydan gelen Satvet Lütfü Tozan ve Hüsni Gere de akrabadır. Cemile Hanım'ın babası Mazhar Tankoviç ise sonradan Müslüman olmuş Dağıstanlı bir aileden gelmektedir.²⁹

Cemile Hanım'ın büyükbabası Hamdi Paşa, Resulbegoviç ailesini toplayıp Saraybosna'dan İstanbul'a göç ederken kızı Hasniye Hanım ve damadı Mazhar Tankoviç'i de beraberinde getirmiştir. Mazhar Bey İstanbul'a geldiğinde Sultan Abdülhamid'in süvari birliğine atandığı için padişah kendisine Ortaköy'de bir ev vermiştir. Böylece Mazhar Bey ve Hasniye Hanım bu eve taşınmışlar ve Cemile Hanım da bu evde dünyaya gelmiştir.³⁰

Cemile Hanım 9 yaşında babası Mazhar Bey'i zona hastalığından, 12 yaşında ise annesini verem hastalığından kaybetmiştir. Anne ve babasının kaybından sonra dedesi, anneannesi ve teyzeleri ile yaşamıştır. İyi derecede Fransızca bilen Cemile Hanım'ın küçük yaşlardan itibaren “*Sources de Charite*” adlı yabancı okulda eğitim aldığı bilinmektedir.³¹

Şen Sahir Sılan annesi Cemile Hanım ile ilgili, “*İncecik, uzun boylu, ela gözlü, çok güzel bir kadın*” olduğunu, yedi dil bildiğini; farklı enstrümanlar çalabilen, entelektüel gerçek bir hanımefendi olduğunu, her zaman sade ve şık olduğunu, zarafeti ve güçlü kişiliği ile dikkat çektiğini ifade etmiştir.³²

Ayrıca annesi Cemile Hanım'a dair; “*Kendisi medeni, bilgili ve kültürlü bir kadındı. Bunun yanında okumuş, başarılı olmuş ve babamla evliliğinde kendisini babamdan daha ileride bulmuştu. Bu genelde babamın söylediği bir cümle ile açığa*

²⁹ Sılan, *Pişman Değilim*, s. 15-16.

³⁰ Sılan, *Pişman Değilim*, s. 22.

³¹ Sılan, *Pişman Değilim*, s. 23.

³² Sılan, *Pişman Değilim*, s. 41.

çıkabilir; ‘Anneniz müstesna bir insandır, ne öğrendimse annenizden öğrendim.’ diye duygularını yinelerdi.” ifadelerini kullanmıştır.³³

Yine aileyi yakından tanıyan Nazım Hikmet'in eski eşi Piraye Hanım'ın oğlu Mehmet Fuat'ın hatıralarında Cemile Hanım ile ilgili şu ifadeler yer almıştır: *“Bakımlı, güzel, gösterişli bir kadındı. Sözüünü hiç sakınmaz her konuda doğru bildiğini açık açık söylerdi.”³⁴*

A. Cemile-Necmeddin Sahir Sılan Galerî Kitaplığı

Necmeddin Sahir Bey, 1963 yılında kaybettiği hayat arkadaşı Cemile Hanım adına İstanbul'da, Beyazıt Kütüphanesi'ne bir galerî kitaplık için bağışta bulunmuştur. Galerinin 1981 yılında Atatürk'ün doğumunun 100. yılında *Atatürk Yılı* münasebetiyle açılışının yapılmasını istemiştir.³⁵

Sılan'ın talebi üzerine Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğüne bağlı İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesinin bulunduğu eski imaret binasının ana giriş kısmında tahsis edilen alanda açık revaklı avlunun kapatılması ile *Cemile-Necmeddin Sahir Sılan Galerî Kitaplığı* tesisi tamamlanmıştır.³⁶

Necmeddin Sahir Bey bu kitaplığın girişine 47 yıllık hayat arkadaşının anısını yaşatacak bir bronz baş rölyef ve altına da kısa biyografisinin yazılmasını istemiştir. Heykeltıraş Prof. Mehmet Şadi Çalık'ın kurduğu mimarlık atölyesi heykelin yapımını üstlenmiştir.³⁷

Cemile - Necmeddin Sahir Sılan Galerî Kitaplığının projesi Kültür Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı kapsamında yürütülmüştür.³⁸ 1981 yılında tamamlanan proje 19 Şubat 1981 tarihinde dönemin Kültür Bakanı Cihad Baban tarafından açılışı yapılmıştır. Cihad Baban, açılışta yaptığı konuşmasında Cemile Hanım ile ilgili *“Türk kadınlığına değer kazandırmış bir insan.”* olduğuna vurguda bulunmuştur.

³³ Silan, *Pişman Değilim*, s. 113.

³⁴ Mehmet Fuat, *Gölgede Kalan Yıllar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 480.

³⁵ NSS, Seri No: 01.13, Dosya No: 2, Belge No: 46.01.

³⁶ NSS, Seri No: 01.13, Dosya No: 1, Belge No: 24.01.

³⁷ NSS, Seri No: 01.13, Dosya No: 1, Belge No: 22.01.

³⁸ NSS, Seri No: 01.13, Dosya No: 1, Belge No: 02.19.

Ayrıca Baban, Necmeddin Sahir Sılan'ın bu başışı ile eşı Cemile Hanım'a duyduğu sonsuz saygının somut bir örneği olduğuna temas etmiştir.³⁹

B. Mukaddes Ankara'dan Mektuplar

Millî Mücadele'nin döneminde Mısırlı Prenses Kadriye Hüseyin,⁴⁰ 12 Mayıs 1921'de Ankara'ya gelerek Büyük Millet Meclisini ve Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin ardından Prenses Kadriye Hüseyin *Mukaddes Ankara'dan Mektuplar* adlı Fransızca olarak kaleme aldığı eserini Roma'da yayınlamıştır. Prenses Kadriye'nin Ankara ziyareti esnasında beraberinde gelen Roma ataşe militlerinin aracılığıyla tanıştığı Meclisin Evrak ve Tahrirat Müdürü Necmeddin Bey'e yazdığı eserden 300 nüsha göndermiş ve mecliste milletvekillerine dağıtılmasını istemiştir.⁴¹ Necmeddin Bey'in, durumu Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa eserin Fransızca yayımlandığını öğrenince: “*Bunun hemen Türkçeye çevrilmesi gerekir. Bu işi Fransızcasının kuvvetli olduğunu evvelce Ruşen Eşref Bey'den öğrendiğim ve benim de bildiğim bizim asker kızımız senin de hayat arkadaşın Cemile Hanımefendi'ye vermeliyiz. Bu ricamı hemen kendisine duyur eseri Türkçeye çevirsin sonra Maarif Vekaleti tarafından bastırılsın.*”⁴² Mustafa Kemal Paşa'nın bu ricası üzerine Millî Mücadele yıllarının zor şartları içerisinde Cemile Hanım eseri Fransızcadan Türkçeye çevirmiştir ancak savaş yılları içinde tamamlanan çeviri o yıllarda siyasi ve askeri yoğunluk sebebiyle

³⁹ NSS, Seri No: 01.13, Dosya No: 2, Belge No: 45.01.

⁴⁰ Prenses Kadriye Hüseyin; 10 Ocak 1918 de Kahire'de dünyaya gelmiştir. Prenses Kadriye Hüseyin, Kavalalı Mehmet Ali Paşa ailesine mensuptur. Mısır'da önemli bir isim olan Hidiv İsmail Paşa'nın oğlu olan Hüseyin Kâmil Paşanın kızıdır. Prenses Kadriye, Mısır'da gelişen Türk edebiyatı alanında önemli isimlerden biridir. Kahire, Paris ve İstanbul'da geçen yaşamında gazeteci kimliği ile ön plana çıkmıştır. İstanbul'da Şehbal, Mihrap, Resimli Kitap gibi dergilerde birçok yazı kaleme almıştır. İstiklal mücadelesini maddi ve manevi destek veren Kadriye Hüseyin İtalya'da bulunduğu dönemde Türk bağımsızlık mücadelesini Avrupa'ya anlatmak için Mukaddes Ankara'dan Mektuplar adlı eseri kaleme almıştır. Temevvücat-ı Efkâr, Muhadderat-ı İslam, Mehasin-i Hayat diğer eserlerinden bazılarıdır. İlk evliliğini 1919 yılında Mısır'da yapan Kadriye Hüseyin ikinci evliliğini İstanbul'da Mahmut Hayri Paşa ile yapmış ve bu evlilikten iki çocuğu dünyaya gelmiştir. Kadriye Hüseyin 1955 yılında vefat etmiştir. (Abuzer Kalyon-Zeynep Gözde Kozlu,” Prenses Kadriye Hüseyin ve Eserleri” *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.3, İstanbul 2017).

⁴¹ Kadriye Hüseyin, *Mukaddes Ankara'dan Mektuplar*, (Çev. Cemile-Necmeddin Sahir Sılan), Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1999, s. 1.

⁴² Sılan, *Pişman Değilim*, s. 28.

yayınlanamamıştır. Cemile Hanım'ın vefatından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın arzusu üzerine çevrilen *Mukaddes Ankara'dan Mektuplar* adlı bu eser Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır.⁴³ Eseri daha sonra *Cumhuriyet* gazetesi yeniden bastırıp yayınlanmıştır.

III. Eğitimi

Necmeddin Sahir Bey eğitim hayatına Bursa'da Nalbantoğlu Mektebinde başlamış ve sonrasında Trabzon ve İstanbul'da devam etmiştir.⁴⁴ Necmeddin Sahir Bey babasının denizci olduğunu ve kendisini de denizci olarak yetiştirmek istediğine değinmiştir. Babasının isteği üzerine önce Trabzon'da o dönemki adı ile Bahriye Rüştiyesine gitmiş ancak II. Meşrutiyet öncesinde okulun kapanması üzerine ailesi ile İstanbul'a taşınmıştır. Burada yine babasının isteği üzerine Soğukçeşme Askeri Rüştiyesine kaydettirilmek istenmişse de okulun Anadolu Yakası'nda olması ve ailesinin Rumeli Yakası'nda ikamet etmesi sebebiyle okula kabul edilmemiştir. Bunun üzerine babası Salih Necati Bey, Sılan'ın Beşiktaş Askeri Rüştiyesine kaydettirmiş fakat Sılan bu okuldan da ayrılmıştır. Rüştiye eğitimini İstanbul Bahriye Rüştiyesinde tamamlamıştır. Sılan, Utkan Kocatürk'e verdiği röportajda o günler ile ilgili esprili bir değerlendirme yapmıştır. “*Babam beni önce denizci sonra karacı subay yapmak istedi ama sonuç böyle olmadı biz karaya vurduk ve ben sivil oldum.*”

45

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemde tahsil hayatına Kabataş Mektebi İdadisinde devam eden Necmeddin Sahir Bey'in arşivinde bu yıllara ait “*imtihan-ı umumi numaraları mübeyyen pusula*” başlıklı bir not çizelgesinde sınav sonuçlarını ulaşılmıştır. Bu belge 1324-1325 (1908 -1909) eğitim yılına aittir.⁴⁶ Kabataş Mektebi İdadisinden sonra eğitim hayatına İstanbul Hukuk Mektebinde devam eden Sılan, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine yedek subay olarak Suriye'ye gittiği için hukuk eğitimini tamamlayamamıştır. Ancak Cumhuriyetin ilanından sonra yarım kalan hukuk eğitimine *Ankara Hukuk Mektebinde* devam

⁴³ Hüseyin, *Ankara'dan Mektuplar*, s. 1.

⁴⁴ NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 06.01.

⁴⁵ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 87.

⁴⁶ NSS, Seri No: 01.04, Dosya No: 1, Belge No: 01.03.

etmiştir.⁴⁷ Ankara Hukuk Mektebinden 19. 07.1928 tarihinde başarıyla mezun olan Sılan, mektebin ilk mezunlarından olmuştur.⁴⁸ Almanca ve Fransızca bilmektedir.⁴⁹

IV. Askerliği

Necmeddin Sahir Bey I. Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde bir taraftan Meclis-i Mebusanda zabıt katipliği yapmış diğer taraftan gazetecilik çalışmalarına devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle yedek subay olarak orduya dahil olmuş, savaş yılları içinde dördüncü ve beşinci orduda bulunmuştur.⁵⁰

Necmeddin Bey yazı işlerinde birlikte çalıştığı mesai arkadaşları gibi askerlik görevini Meclis-i Umumi Muhafız Bölüğünde yapmak istememiş ve kendi ifadesi ile “*hayata hazırlanmak*” için askerlik vazifesini İstanbul dışında yapmayı uygun görmüştür.⁵¹ Böylece I. Dünya Savaşı yıllarında ilk olarak 20.08.1916'da yedek subay (Piyade İhtiyat Zabıt Vekili) rütbesi ile Şam'da bulunan 4. Ordu Komutanlığı emrindeki birlikte görevlendirilmiştir.⁵²

I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine yedek subay olarak Erenköy Talimgahı tarafından orduya çağırılmıştır. Sılan anılarında askerlik dönemi ile ilgili 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın İstanbul'da matbuat müdürü olan Hikmet Bey'e (Nazım Hikmet'in babası) birkaç gazetecinin adını vererek kendi emrine verilmesini istediğinden bahsetmiştir. Sılan bu bilgiyi Cemal Paşa'nın yanına gittiğinde öğrendiğini ve Cemal Paşa'nın aslında amacının Halep'ten Hicaz'a kadar altı vilayette altı yetişmiş genç gazetecinin bulunmasını istediğini aktarmıştır. Sılan I. Dünya Savaşı'nda önce Cemal Paşa'nın emri ile Şam'da görevlendirilmiş, ardından da Medine'ye gönderilmek istenmiş ancak sağlık durumu Medine'ye gitmesine izin vermemiştir.⁵³

⁴⁷ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 88.

⁴⁸ NSS, Seri No: 01.04, Dosya No: 1, Belge No: 01.01.

⁴⁹ Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, C.3, Ankara TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s. 1060.

⁵⁰ NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 07.01-02.

⁵¹ Sılan, “İmanlı Bir Genç”, s. 2181.

⁵² NSS, Seri No: 01.03, Dosya No: 1, Belge No: 01.01.

⁵³ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 88.

Sılan, o günler ile ilgili olarak 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın kendisini ve Falih Rıfkı'yı (Atay) karargahına aldığından, bu süreçte çiçek hastalığına yakalandığından ve aynı karargâhta doktor olan Cemal Süleyman tarafından muayene edildiğinden bahsetmiştir. Muayeneden sonra ise Cemal Paşa'nın izni ile İstanbul'a tedaviye gönderilmiştir.⁵⁴

İstanbul'a tedavisinin tamamlanmasıyla tekrar sağlığına kavuşan Silan bu defa Bandırma'da Liman Von Sanders'in kumanda ettiği 5. Ordu karargahına tayin edilmiştir. Silan'ın; Bandırma'da Liman Von Sanders'in tercümanı olan, daha sonraları Başvekalet Kalem-i Mahsus Müdürlüğünden ayrıldığında kendi yerine geçecek olan Vedat Uzgören'in yanına verilerek tercümanlık yapması istenmiştir. 5. Ordu'daki görevinin tamamlanması üzerine 26 Şubat 1918'de terhis edilmiş ve İstanbul'a dönerek Meclis-i Mebusanda memuriyetine devam etmiştir.

Necmeddin Sahir Silan, terhis edildikten sonra İstanbul'a dönerek Mütareke Dönemi'nde Meclisi Mebusan ve Meclis-i Ayanın geniş memur kadrosu içinden Divan-ı Âli'de tek yetkili kâtip olarak görev almıştır. Necmeddin Sahir Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır. Çok zor şartlar altında Ankara'ya giden Silan, Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusandaki tecrübelerinden dolayı bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından Büyük Millet Meclisinin Evrak ve Tahrirat Müdürlüğüne getirilmiştir. Silan bu görevini; *“Atatürk'ün yanında ve emrinde yıllarca çalışma mutluluğuna eriştim”* diyerek ifade etmiştir.⁵⁵

Sılan, 1921 yılının ilk haftalarında Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile yeni mecliste göreve başlamıştır. 1 Şubat 1921 tarihinden 27 Aralık 1924'e kadar Büyük Millet Meclisi Evrak ve Tahrirat Müdürlüğünde görevini sürdürmüştür.⁵⁶ Bu görevi sebebiyle İstiklal Harbi yıllarında Büyük Millet Meclisi Başkanlığının uygun görmesi ve bildirmesi üzerine yedek subaylık hizmetinden tecil edilmiştir.⁵⁷ 1929 yılında Başvekalet Kalem-i Mahsus Müdürlüğü yaptığı dönemde

⁵⁴ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 88.

⁵⁵ NSS, Seri No: 01.08, Dosya No: 1, Belge No: 14.02.

⁵⁶ NSS, Seri No: 01.03, Dosya No: 1, Belge No: 01.06.

⁵⁷ NSS, Seri No: 01.03, Dosya No: 1, Belge No: 02.01.

Müdafaa-i Milliye Vekaletine verdiği dilekçeye göre Büyük Millet Meclisinin tezkiresi ile tecili sağlanmıştır.⁵⁸

Sılan, Millî Mücadele yıllarında Büyük Millet Meclisindeki hizmetlerinden dolayı *Beyaz Şeritli İstiklal Madalyası* ile taltif edilmiştir.⁵⁹ Necmeddin Sahir Silan, meclisin 23.05.1926 tarihli kararıyla adına düzenlenen Beyaz Şeritli İstiklal Madalyası vesikasını Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın imzası ile bizatihi kendi elinden almıştır. Silan, kendisine verilen İstiklal Madalyası ile ilgili duygularını ise şöyle ifade etmiştir: *“Bugüne kadarki yaşantımda aldığım en şerefli armağan olarak telakki ediyorum.”*⁶⁰

Necmeddin Sahir Bey, 1968 yılında Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları münasebetiyle yaptığı konuşmada Millî Mücadele günlerinde Büyük Millet Meclisinde yoğun ve uzun mesailerle sabahlara kadar çalıştıklarını ve bunun bir mükafatı olarak İstiklal Madalyası ile onurlandırıldığını: *“Atatürk’ün benim naçiz göğsümü İstiklal Madalyasıyla taltif etmiş olması yalnız benim için değil, çocuklarım içinde kıymetli bir mirastır. Ben hiçbir hizmette bulunmadım fakat böyle layık görüldüm.”* sözleriyle tevazuyla ifade etmiştir.⁶¹

Beyaz Şeritli İstiklal Madalyalarının kaldırılması üzerine bunun yerine *Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası* verilmiştir. Necmeddin Sahir Silan Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası’nı bedeli karşılığında kendisine de verilmesi için Kadıköy Askerlik şubesine ve Millî Savunma Bakanlığına da müracaatta bulunmuştur. Silan’ın bu talebi üzerine Millî Savunma Bakanlığı 08.08.1926 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde 5291 sayılı Vesika ile İstiklal Madalyası almış olmasından dolayı Silan’a *Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası* verilmesi uygun görülmüştür.⁶²

⁵⁸ Büyük Millet Meclisinin 09.07.1921 tarihi ve 928 numaralı tezkiresi ile tecili sağlanmıştır. NSS, Seri No: 01.03, Dosya No: 1, Belge No: 08.01.

⁵⁹ NSS, Seri No: 01.08, Dosya No: 1, Belge No: 01.01.

⁶⁰ NSS, Seri No: 01.08, Dosya No: 1, Belge No: 14.02.

⁶¹ Meclisin 23.05.1926 tarihinde kabul edilen 66 sayılı Kanunu ile Silan’a Beyaz Şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir. NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 8, Belge No: 51.30.

⁶² NSS, Seri No: 01.08, Dosya No: 1, Belge No: 02.01.

V. Millî Mücadele Dönemi Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi imzalanmasının ardından, Anadolu ve İstanbul'daki işgal sürecini değerlendiren Necmeddin Bey, müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin azminin ve Kuvayi Milliye'nin oluşturulmasının memleket üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında işgalci devletlerin Osmanlı'yı paylaşma projeleri devam ederken Anadolu'daki vatanseverlerin "*müdafaai hukuk, Kuvayi Milliye, milli mücadele, milli hareket*" gibi parolalar ile yola çıktıklarını ifade eden Sılan, bu parolaları "*Türk ulusunun ruhundan kopan*" ifadeler olarak değerlendirmiştir.⁶³

Mütareke sonrasında Anadolu'da başlayan işgaller karşısında düzenlenen protesto mitinglerine yönelik oluşan muhalefeti eleştirirken, bu protestolardan rahatsızlık duyanları Sılan, "*çatlak sesler*" olarak değerlendirilmiştir. Necmeddin Bey, bir "*bahtsız*" olarak nitelendirdiği bu muhaliflerden birinin ismini zikretmekten geri durmamıştır. Bu şahsın II. Meşrutiyet'in ilan edildiği yıllarda ön saflarda olup sonrasında görüş ayrılıkları nedeniyle İzmir'in işgaline karşı yapılan mitingleri yermeye çalışan Rıza Tevfik olduğunu açıklamıştır. Necmeddin Bey Rıza Tevfik'in o günlerde Darülfünun konferans salonunda toplananlara yönelik: "*Devlet işleri böyle heyecanla halledilemez. Devlet işleri siyasi yolla halledilir.*" sözleri üzerine Halit Şevket adlı gencin tepkisini dikkat çekmiştir. Bu genç Tevfik'e: "*Hoca hoca şimdiye kadar bizlere tavsiyeniz hep sükunet oldu. Fakat artık yeter! Güzel memleketimiz yer yer işgal edildi. Şimdi İzmir'imizi Yunanlılar işgal etti. Hemşerilerimiz şehit edildi. Kanlar aktı, akmakta bu daha ne kadar sürecek. Artık bizler sizi dinleyeceğiz ve İzmir'in yollarına doğru yöneleceğiz.*" sözleriyle mukabele etmiştir. Necmeddin Bey bu gencin samimi sözlerini; "*müdafaai hukukun ruhlarda yarattığı azim ve imanın ifadesi*" olarak değerlendirmiştir.⁶⁴

İstanbul'un işgalinden sonra *Son Osmanlı Mebusan Meclisi*, 16 Mart 1920'de yeniden kapatılmış, Sivas mebusu Rauf Bey ve Vasıf Bey gibi mebusların tutuklanması üzerine birçok mebus İstanbul'dan uzaklaşıp Anadolu'ya geçmenin yollarını aramaya başlamıştır. Sılan, işgalin ardından İstanbul'un vaziyetini; "*İşgal*

⁶³ NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 8, Belge No: 51.05.

⁶⁴ NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 8, Belge No: 51.09.

altında İstanbul, bütün güzelliklerine ve özelliklerine rağmen yurtseverler için artık oturulmaz bir halde bulunuyordu. Bu itibarla vatansever duygulara sahip olanlardan Anadolu'ya kaçmak imkanlarını bulamayanlar gibi çeşitli mahkumiyetleri ve eziyetlere katlanarak yaşamaktan ise, Anadolu'ya kaçmak ve milli davaya, milli kurtuluşa inananlarla birlikte çalışmak milli bir ödevdi."⁶⁵

Necmeddin Sahir Bey, TBMM'nin açılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine Ankara'ya geçme kararı almıştır. Silan, o günler ile ilgili; *"Mustafa Kemal Paşa, Sivas'tan İstanbul'a annesine para gönderdiği sırada benim milli mücadeleye katılmak üzere Ankara'ya çağırılmış, 'Necmeddin o çocuğu bulun buraya getirin' diye emretmişti. Bu emri aldığımda eşim bebek bekliyordu. Kendisinden özür diledim ama ilk fırsatta kaçıp Ankara'ya geldim..."*⁶⁶

Büyük Millet Meclisinin kurulduğu günlerde Anadolu'daki Kuvayi Milliye kuvvetleri ile irtibatı olan İstanbul'daki yetkililerle bağlantı kurarak Anadolu'ya geçmek istemiştir. İstanbul'dan birlikte ayrılacağı arkadaşının tutuklanması üzerine 1920 yılının sonlarına kadar İstanbul'dan ayrılmamıştır. Nihayet 1921 yılının ilk haftalarında işgal altındaki İstanbul'dan kaçarak İnebolu yolundan Ankara'ya ulaşmıştır. Necmeddin Bey o günlere dair duygu ve düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: *"İstanbul Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan heyeti tahririyelerini teşkil eden vazifeliler arasında tek olarak Anadolu'ya kaçmak özel hayatımın şerefli bir merhalesi olduğu kadar, büyük inkılapçı Mustafa Kemal Paşa'nın yanında ve emrinde yıllarca Büyük Millet Meclisi'nin feyizli çatısı altında çalışmak ve mesai çerçevesinde diğer inkılapçı arkadaşlarıyla birlikte, millet ve memleket uğrunda hizmet imkanını bulabilmek mütevazı hayatımın bir mazhariyeti oldu."*⁶⁷

İstanbul'dan Ankara'ya uzanan bu yolculukta Necmeddin Sahir Bey ile birlikte olan Süreyya Sami Berkem'in hatıralarında bu seyahate dair şu bilgiler verilmiştir: *"Biz bu seyahati Necmeddin Sahir'le beraber yapıyorduk. Onu Anadolu'ya kaçmaya teşvik eden bendim. Hatta bilet almaya parası çıkmadığı için vapurda tek yataklı*

⁶⁵ Silan, "Serbest Fırka", s. 2236.

⁶⁶ Tanıkların Anılarıyla İsmet İnönü, s. 30.

⁶⁷ Silan, Hatıralarım, s. 31.

*kamaramı onunla paylaşmıştım. Eski bir gazetecilik arkadaşı olduğu için aramızda teklif tekellüf yoktu..."*⁶⁸

Necmeddin Sahir Bey, Ankara'ya geldiği ilk günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle o günlerde günlük olarak yayınlanmaya başlayan *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde kısa süreliğine yayın işleriyle ilgilenmiştir. Ayrıca daha sonra Ankara'da bulunduğu bu yıllarda *Yenigün* gazetesinde yine İstanbul'da yayınlanan *İleri*, *İstiklal*, *Tanin* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde imzalı ve imzasız yazıları, Türkiye Büyük Millet Meclisi müzakerelerine dair haber yazıları ve makaleleri yayınlanmıştır. Bununla birlikte Millî Mücadele günlerinin ruhuyla kaleme aldığı İstanbul'a, Ey Hemşeri, İzmir'e Doğru, Gazi Ayıntab ve Sakarya Önlerinde adlı şiirleri gazete ve dergilerde yayımlanmıştır.⁶⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Evrak ve Tahrirat Müdürlüğüne getirilmiştir. Bu vazifenin yanı sıra Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaa Müdür Vekili ve *İstiklal* Mahkemelerine ait belgelerin tasnifini yapan heyetin üyeliğini üstlenmiştir.⁷⁰

Sılan, “*en şerefli bir mihrak, en kudretli bir kaynak*” olarak nitelendirdiği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yapısına yönelik dönemin siyasetçileri, aydınları ve yazarları arasında çok farklı tespitlerin olduğuna dikkat çekmiştir. Bazı çevrelerde TBMM'nin Fransa'da ihtilal sonrası kurulan meclise benzetildiğini, bazılarının meclisi “*diktatör*” olarak nitelendirdiğini ve bazı çevrelerde ise meclisin demokratikliği üzerinde tartışmaların olduğunu belirtmiştir. Tüm bu farklı görüşleri ve tartışmaları reddeden Necmeddin Sahir Bey, Türkiye Büyük Millet meclisini bir ihtilal olarak değil rejim değiştiren bir “*inkılap*” olarak ve hatta “*inkılab-ı kebir*”, inkılapların en büyüğü, olarak değerlendirmiştir.⁷¹

Necmeddin Sahir, Millî Mücadelenin son aylarında Büyük Taarruz öncesinde 25 Haziran 1922 İstanbul Meclis-i Mebusanından getirilecek kütüphane ve belgelerin taşınmasında görevlendirilmiştir. Hüseyin Abdullah Alpdoğan'ın *İstiklal Harbi*

⁶⁸ Süreyya Sami Berkem, *Unutulmuş Günler*, Hilmi Kitapevi, İstanbul 1960, s. 103.

⁶⁹ NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 03.02.

⁷⁰ Silan, “Serbest Fırka”, s. 2238.

⁷¹ NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 8, Belge No: 51.05-06.

yıllarına dair verdiği bilgiler çerçevesinde Büyük Taarruz öncesinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti başkanı Hamid Bey'e ziyareti esnasında Necmeddin Beyle tanıştığını ifade etmiştir. Ankara'dan İstanbul'a tiftik tüccarı sıfatıyla gelen Necmeddin Bey ve vazifesine dair şu bilgileri aktarmıştır:

*"Bu genç arkadaş, Mustafa Kemal Paşa tarafından evvelce kendisinin memur olarak çalıştığı İstanbul Meclis-i Mebusanındaki Matbaa ile Riyaset otomobilinin, Meclis Muhafız Bölüğüne ve Zabıtaya ait bazı esliha ve dosyaların gizli teşkilatımız eliyle Ankara'ya nakline memuren ve görünüşte hastalığı hasebiyle mezuniyetle İstanbul'a gönderilmişti. Bu imanlı ve genç arkadaş İstiklal Savaşımızın başlangıcında İstanbul'daki Mebusan ve Ayan Meclislerinin geniş memur kadroları içinden, maksadı ulvinin istihsalinde çalışmak üzere, İstanbul'dan aldığı itimatname ile kaçan ve Mustafa Kemal Paşa'ya iltihak eden yegâne eleman olmuştur."*⁷²

Sakarya Savaşı'nın buhranlı günlerinde, cepheden gelen top seslerinin Haymana ve Polatlı'ya kadar ulaşması Mecliste büyük bir endişe yaratmıştır. Bu endişe milletvekillerinin bazılarında Ankara'nın işgal edileceği düşüncesiyle Meclisin Ankara'dan başka bir yere taşınması fikrini gündeme getirmiştir. Bununla birlikte Meclise ait evraklarında güvenlik açısından Kayseri'ye taşınması üzerine karar alınmıştır. Meclisi evrakının taşınması için oluşturulan komisyona daha önce Dahiliye ve Maliye Vekilliği ve Londra Sefirliği yapmış olan Ahmet Ferit Tek başkan tayin edilmiştir. O günlerde Evrak ve Tahrirat Müdürü olarak meclisteki vazifesine devam eden Necmeddin Bey'de aralarında baş kâtibi Recep (Peker) Bey'in de bulunduğu birkaç kişilik bir grup ile Büyük Millet Meclisi evraklarının Kayseri'ye taşınmasına memur edilmiştir.⁷³

Sakarya Savaşı günlerinde Ankara'nın işgal tehdidi karşısında meclis evrakları Kayseri'ye taşınmıştır. Sılan, o günlerde ailesini de Ankara'dan Kayseri'ye göndermiştir. Türk Tarih Kurumunun Atatürk Yıllık Konferanslarında yaptığı konuşmada Necmeddin Sahir Bey o günleri şöyle anlatmıştır:

⁷² NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 11.01.

⁷³ NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 8, Belge No: 51.30-31.

“O arada benim rahmetli hayat arkadaşım 47 senelik hayat arkadaşım ölen bir çocuğumuz da dahil olduğu halde o yollarda gidiyor. Ben buradayım. Meclisin bodrumunda bir gardırop vardır şimdi muhafaza ediyorlar mı bilmiyorum. O gardırop benim yatağımın bulunduğu bir gardıroptu. Gündüzleri oraya konur geceleri yeşil tahta masanın üzerine serilirdi. Böyle günler geçirildi. Bu hava içerisinde bir araba komisyonu kuruldu. Başına da bugün sağ olan Ahmet Ferit Tek. Maliye Vekilliği yapmış, Dahiliye Vekilliği yapmış, Londra Sefirliği yapmış zat komisyon reisi oldu.”⁷⁴

Sakarya Savaşı devam ederken meclis evrakının taşındığı yoğun ve stresli çalışma günlerinde Necmeddin Bey, milletvekillerine Büyük Millet Meclisinin ilk anket çalışması olacak bir soru yöneltir. Bu ankete nasıl karar verdiğini kendisi şöyle ifade etmiştir: *“Gazete sütunlarında adsız veya imzalı yazılar yazmış olmanın bende yarattığı bir ilham ile o anda karar verdim şöyle küçük kağıtların üzerine şunu yazdım ve bastırdım (....) Kazanılacak olan milli istiklal mücadelemizin feyizdar ve semeredar olması neye mütevakıftır. (...) dedim zafer bizindir. Ben o büyük adamın yanındayım. Mutlaka muzaffer olacağız muzaffer olduktan sonra bunun mukaddes bir sır halinde saklayacağım ve günün birinde bunu tarihe emanet edeceğim...”⁷⁵*

Necmeddin Bey hazırladığı bu soruyu bastırarak milletvekillerine ve meclis başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine böyle bir soruyu neden yönelttiğini sorması üzerine; *“Efendim vaziyet beni çok mahzun etti ben kendime bir teselli bulmak için bu suali tertitledim verdim dedim. Hatta başka bir şey söyleyeyim size dedim. Moskova'da Ali Fuat Paşa'ya gönderdim. Daha çok yeni dedim Roma'da Celalettin Arif Bey'e gönderdim Paris'te Ahmet Ferit Tek'e gönderdim.”* sözleri ile yanıt vermiştir.

VI. Gazeteciliği

Basın dünyasında çalışmaya 1910 yılında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde başlayan Silan, sonrasında birçok gazete ve dergide, imzalı ve imzasız yazılar yazmıştır. *Tercüman-ı Hakikat*'te çalışmaları ile dikkat çeken Silan, *Hak ve Tasvir-i*

⁷⁴ NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 8, Belge No: 51.05.

⁷⁵ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 94.

Efkâr gazetelerinde çalışmış, daha sonra Hüseyin Cahit Yalçın'ın sahibi olduğu *Tanin* gazetesi kadrosunda yerini almıştır. Özellikle *Tanin*'de, *Hayat-ı Teşri*'ye başlıklı köşesinde uzun yıllar dönemin meclis çalışmalarını kaleme almıştır.⁷⁶

Necmeddin Sahir Silan II. Meşrutiyet sonrasında basın dünyasına önce dergilerde yayımlanan şiir ve düz yazılar ile sonra günlük ve siyasi gazetelerdeki imzalı ve imzasız makaleleri ile ön plana çıkmıştır. Edebi alanda ilk tecrübeleri *Rûbab* (*Rebab*) dergisinde yayımlanan şiir ve düz yazılarıdır. Necmeddin Sahir Bey gazeteciliğin ilk yıllarında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin hazırlanması ve basım aşamalarında çalışmış ardından da *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yazı işleri müdürü olarak görev almıştır. Bununla birlikte birkaç yıl içinde mesleğin özelliklerini kavramış; basın camiasında liyakatli, kabiliyetli iyi bir gazeteci olarak adından söz ettirmiştir. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'na tesadüf eden bu yıllarda aynı zamanda İstanbul'da *Rûbab*, *Donanma*, *İnci*, *Güleryüz*, *Servet-i Fünûn* ve *Diken* gibi dergilerde şiirleri neşredilmiştir. Ayrıca *İnci* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü üstlenmiştir.⁷⁷

Silan, Utkan Kocatürk ile yaptığı röportajda gazeteciliğe yönelmesinin sebebini: “*Bir gün Dolmabahçe Sarayı'nın yaldızlı büyük kapısı önünden karşı tarafa geçiyordum. Karşı tarafa geçtim yolda 'İkdam! Sabah!' diye bağırان bir gazeteciden bir gazete alıyorum. Tam parasını verirken, arkamdan enseme bir tokat! Bir hafıye! Yani genç yaşta bir kişinin gazete almasını kabullenemiyor! O günkü zihniyeti takdirinize sunarım. İşte o hareket bir anda beni gazeteciliğe yöneltti; mutluyum ... Bu tokat hadisesi, benim gazeteciliğin kucagında yetişmeme imkân verdi. Bütün feyzimi o örtüsüz masalarda çalışmaya borçluyum. Yani gazetecilik benim hayatımın ilk feyiz kaynağıdır.*” olarak açıklamıştır.⁷⁸

Gazeteciliğinden bahsettiği bu röportajda hem gazeteci hem de yazar olduğunu imzalı ve imzasız yazdığı ve devrin önemli isimleri ile röportajlar yaptığını

⁷⁶ NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 03.01.

⁷⁷ NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 03.01.

⁷⁸ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 90.

belirtmiştir.⁷⁹ Gazetecilik mesleğinin zor şartlarına rağmen mesleğe olan sevgisini şu cümleleri ile ifade etmiştir:

“...çoğu zaman örtülü ve örtüsüz tahta masalarda yıllarca devam eden gazetecilik hayatı, benim için genel olarak feyizli bir faaliyet sahası olmuş ve gazeteciliğin teknik icapları ile zaman zaman sabahlara kadar uzayan baskı makinelerinin tatlı ve ahenkli sesleri arasında geçen çalışmalarımızın yorgunlukları manevi bakımlarla bir pınar sessizliği içinde dinlendirilebilmiştir.”⁸⁰

Mesleğin ilk yıllarında gazeteciliğe ilgisi çevresi tarafından bir heves olarak değerlendirilse de Silan’a göre bu deneyim kendisini topluma hizmet etmeye hazırlayan bir süreç olmuştur. Yine bir başka ifadesinde “*düşünüş ve görüşlerimin ilk açılış izlerini matbaa masaları üzerinde buldum*” diyerek bu mesleğin kendisine kazandırdıklarına değinmiştir.⁸¹ Gazeteciliğe başladığında bir yandan Meclis-i Mebusan görüşmelerini takip ederken öte yandan Harbiye, Hariciye, Dahiliye ve Maliye Nezaretinde haber kovalamakla görevlendirilmiştir. Silan, o yıllarda haber kovalayan muhabirlere “*muhbir*” denildiğini ve muhbirlerin de muharrirlerin yardımcısı sayıldığını ifade etmiştir.⁸²

Necmeddin Sahir Bey, 1914-1918 yılları arasında Tanin gazetesinde dönem dönem imzasız olarak *Hayat-ı Teşri’iye* başlıklı yazılarında Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan’ın çalışmaları ile ilgili bilgi veren yazılar kaleme almıştır. Aynı yıllarda Meclis-i Mebusanda katiplik görevine devam eden Silan, meclisin müzakerelerini, çıkarılan yasaları, alınan kararları bu yazılarında halkla paylaşmıştır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşına tesadüf eden bu yıllarda Sait Halim Paşa, Enver Paşa, Talat Paşa, Cavid Bey gibi kabinenin önde gelen isimlerinin muhtelif meselelere ilişkin açıklamalarına yer verilmiştir.

1915 yılında Çanakkale Savaşı günlerinde *Tanin* gazetesi muhabiri olan Necmeddin Sahir Bey, İstanbul’da Hilâl-i Ahmer Hastanesinde, Çanakkale Cephesinde yaralanan askerler ile röportajlar yapıştır. Bu röportajlar *Gazilerimiz*

⁷⁹ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 90.

⁸⁰ Silan, “İmanlı Bir Genç”, s. 2179.

⁸¹ Gülersoy, *Tramvay*, s. 94.

⁸² Silan, “İmanlı Bir Genç”, s. 2178.

Geldiler, Gazilerimiz Arasında başlıkları ile 15 Nisan-30 Mayıs 1915 tarihleri arasında ve dört sayıda yayımlanmıştır.⁸³ 28 Mayıs 1915 tarihli *Gazilerimize Ziyaret* başlıklı yazıda; “*Harbiye Nazırı Enver Paşa hazretleri evvelsi gün Hilâl-i Ahmer Cağaloğlu Hastanesindeki bahriyyun guzâtı ziyaret ve istıfsar eylemiş ve hastanenin ziyaret defterine ‘hastalara iyi bakılmış’ sözlerini yazmak suretiyle iraz ve iltifat etmiştir.*” sözleri ile Enver Paşa’nın ziyaretine yer verilmiştir.⁸⁴

Mütareke döneminde *Vakit, Zaman, Dersaadet* ve *İleri* gazetelerinde yazarlık ve yazı işleri müdürlüğü yapmıştır. Sılan, 1921 yılında Ankara’ya giderek Millî Mücadeleye katılmıştır.⁸⁵ Sılan, İstanbul’daki gazetecilik deneyimi sebebiyle o günlerde günlük olarak yayımlanmaya başlanan *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilmiştir. Böylece bir süre *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin baskı ve yazı işlerinde Hüseyin Ragıp (Baydur) ile çalışmıştır. Daha sonra yine Ankara’da Yunus Nadi’nin sahibi olduğu *Yenigün* gazetesinde *Türkiye Büyük Millet Meclisi Müzakereleri* başlığı ile yazılarını kaleme almıştır.⁸⁶

İstanbul’da *İleri, Tanin* ve *Cumhuriyet* gibi gazetelerde kaleme aldığı yazıları imzalı ve imzasız yayımlanmıştır. Öte yandan imzasız olarak yayımlanan “*Ankara Mektupları*”nı yazmıştır. Necmeddin Sahir Sılan yazılarını çoğunlukla imzasız olarak yayımlansa da yazılarının bazılarında *Yıldız, Akyıldız* ve *Mehmed* gibi mahlaslar kullandığı da bilinmektedir.⁸⁷ Bu mahlaslardan *Akyıldız*’ı kullanarak yazdığı bir yazıya ulaşılammıştır. *Tanin* gazetesinde *Mehmed* mahlası ile *İleri* gazetesinde ise *Yıldız* mahlası ile yazdığı yazılara ulaşılmıştır.⁸⁸ Yıldız mahlası ile Ankara’da Adliye Vekili Refik Şevket Bey, İktisâd Vekili Celal Bey, Erzurum Mebusu Asım Bey,

⁸³ *Tanin*, 28 Nisan 1915 s. 1; *Tanin*, 22 Mayıs 1915, s. 3.

⁸⁴ *Tanin*, 28 Mayıs 1915, s. 3.

⁸⁵ NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 03.02.

⁸⁶ Sılan, “İmanlı Bir Genç”, s. 2179.

⁸⁷ NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 03.02.

⁸⁸ Yıldız mahlası ile yazdığı yazılardan biri; “Müstahberât Mahsusa: Büyük Millet Meclisinde Yeni Vekiller” *İleri* 8 Teşrin-i Sâni 1338 (8 Kasım 1922) Nu. 1710 s. 2; Mehmed mahlası ile yazılardan biri “Ankara Muhabir-i Mahsumumuzun Mektupları: Ankara’dan Lozan’a Bir Bakış: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Encümeni Reisinin Beyanatı” *Tanin* 20 Kânûn-u Evvel 1338 (20 Aralık 1922) Nu. 68 s. 2.

Edirne Mebusu Şerif Bey, Celaleddin Arif Bey, Kars Mebusu Erkân-ı Harb Miralayı Cavid Bey ve gibi isimlerle yaptığı görüşmeler İleri gazetesinde yayımlanmıştır.⁸⁹

İstanbul ve Ankara'da Anadolu Ajansı Müdürlüğü'nde bulunmuş olan Muvaffak Galip Sunal, Sılan'ın gazeteciliği ile ilgili 1910'da *Tercüman-ı Hakikat*'te başlayan basın hayatının 1935'e kadar çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan şiir ve yazılarıyla devam ettiğini belirtmiştir.⁹⁰ Sılan'la ilgili Türkiye Gazete Sahipleri Sendikalarına bilgi veren gazeteci Naşit Uluğ ise 1918'den itibaren 1920 yılının sonlarına kadar *Vakit* gazetesinde birlikte çalıştıklarını ve Sılan'ın o yıllarda Türk basınının en kıdemli üyelerinden biri olduğuna değinmiştir.⁹¹

Basın camiasında bir başka gazeteci isim Kemal Sel ise gazeteciliğe başladığı yıl olan 1918'de o yıllarda tecrübeli bir gazeteci olduğundan bahsettiği Necmeddin Sahir Sılan ile tanıştığını ve aynı yıl *Tasvir-i Efkar* gazetesinde birlikte çalıştıklarını aktarmıştır. Sonrasında ise gazetede Kemal Salih Sel'in yazı işleri müdürlüğü yaptığı dönemde Sılan'ın İstanbul'dan kaçarak Millî Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya gittiğini ve Ankara'da *Yenigün* gazetesinde tekrar beraber çalıştıklarını anlatmıştır. Sılan, bu süreçte *Yenigün*'de Türkiye Büyük Millet Meclisine dair yazılarını ve röportajlarını kaleme almıştır. *Yenigün* gazetesinin kapanmasından sonra ise İstanbul'da yayımlanan *Cumhuriyet* gazetesinde Büyük Millet Meclisi müzakerelerini yayımlamıştır.⁹²

Necmeddin Sahir Sılan, 1965 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığına yazdığı dilekçe ile basın yönetmelik hükümlerince Basın Şeref Kartı verilmesini talep etmiştir.⁹³ Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne yaptığı Basın Şeref Kartı başvurusuna binaen Türk basınına 25 yıldan fazla ve devamlı surette emek vermesinden dolayı “*serbest gazeteci*” sıfatı ile basın şeref kartı almaya hak

⁸⁹ Yıldız mahlası ile “Trakya Meselesi ve İzmit Konferansı: Kars Meb’ûsu Erkân-ı Harb Miralayı Cavid Bey ile Mülakat” *İleri* 12 Mayıs 1338 (12 Mayıs 1922) Nu. 1537 s. 1.

⁹⁰ NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 03.02.

⁹¹ NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 05.01.

⁹² NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 1, Belge No: 04.01.

⁹³ NSS, Seri No: 01.06, Dosya No: 2, Belge No: 112.01.

kazanmıştır. Bu karar gereğince 00401 numaralı Basın Şeref Kartı kendisine verilmiştir.⁹⁴

A. Sultan Mehmedler

Necmeddin Sahir Silan, 1918 yılı Donanma mecmuasında “*Sultan Mehmedler*” adlı bir tefrika kaleme almıştır. 8 Ağustos 1918- 17 Ekim 1918 tarihleri arasında yayımlanan sekiz sayıdan oluşan bu tefrika Osmanlı tahtına gelen Mehmet isimli padişahları konu edinmiştir.⁹⁵ Silan, yazı dizisinin giriş kısmında tefrikayı hazırlama sebebini şöyle izah etmiştir:

*“Hanedan-ı Âli Osmanın ‘Mehmed’ namını taşıyan padişahları, tarih-i Osmanimizde en bülent ve en müstesna birer mevki-i mualla ihraz etmişlerdir. Bunun için, şevketmeab efendimizin cülus-u hümayunları münasebetiyle, tarihimizin Sultan Mehmedler devrine ait olan kısmını, neşre müsaraat eyledim.”*⁹⁶

Tefrikanın ilk üç sayısında “*Devr-i Fetret ve Çelebi Sultan Mehmed*” ve “*Bani Sani Saltanat Çelebi Sultan Mehmed*” başlıklı yazılarda beşinci Osmanlı Padişahı Çelebi Mehmed’in doğumu, ölümü ve nasıl tahta geçtiği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca babası Yıldırım Beyazıt’ın vefatından sonra kardeşleri Musa, İsa ve Süleyman Çelebiler ile taht mücadelesinden, tahta nasıl geçtiğinden ayrıca dönemin Anadolu ve Rumeli Beyleri ile münasebetlerini detaylı olarak okuyucuya aktarmıştır. Silan, yazısında Çelebi Mehmed dönemine ilişkin; “*Yıldırım Bayezid’in esaretinden itibaren Osmanlı ülkelerini kan ve ateş tufanı içinde bırakan kavga-yı veraset, hakikaten Musa Çelebi’nin vefatıyla, hitam bulmuş ve on bir sene kadar imtidat eden devr-i fetret münkatı’ olmuştu. Bununla beraber ara sıra isyanlar zuhur etmiş ve memlekete tamamıyla asayiş gelmediği cihetle ötede beride zuhur eden*

⁹⁴ NSS, Seri No: 01.06, Dosya No: 2, Belge No: 114.01.

⁹⁵ 3 Temmuz 1918 de Sultan Mehmed Reşad’ın ölümünden sonra 4 Temmuz 1928 de Sultan Mehmed Vahdettin tahta çıkmıştır. Necmeddin Sahir Silan’ın sekiz sayıdan oluşan Sultan Mehmedler adlı bu tefrikası Sultan Vahdettin’in tahta çıkmasının hemen sonrasında 8 Temmuz 1918 de yayımlanmaya başlamış olsa da Sultan Mehmed Reşad’ı ve Sultan Mehmed Vahdettin’i konu alan yazılara rastlanmamıştır. Sadece Çelebi Sultan Mehmed ve Fatih Sultan Mehmed ile sınırlı kalmıştır.

⁹⁶ Necmeddin Sahir Silan, “Sultan Mehmedler”, *Donanma*, 8 Ağustos 1334 (1918), C.9, S.128, s. 2051.

ihtilaller Mehmed Çelebi'nin müddet-i saltanatının kısm-ı azamına tesadüf eylemişti." ifadelerine yer vermiştir.⁹⁷

Tefrikanın diğer sayılarında ise Osmanlı tahtına geçen II. Mehmed isimli padişah, Fatih Sultan Mehmed, konu alınmıştır. "*Hükümdar-ı Âli Haslet Fatih Sultan Mehmed*" başlıklı yazılarda Fatih Sultan Mehmed'in tahta çıkması, Rumeli Hisarı'nın inşası, İstanbul'un fethi, Belgrad, Mora ve Bosna-Hersek seferleri ve Anadolu beylikleri ile Osmanlı Devleti'nin münasebetleri değerlendirilmiştir.⁹⁸

Sılan, bu yazılarında Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethini şöyle değerlendirmiştir: "*Hazreti padişah, az bir zaman zarfında şehirdeki harab-ı mebanînin de imarına başlamış ve bu hususta da oldukça sarf-ı mesai eylemişti. Fatih'in bu feth-i güzîn ve mübîni ile Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de takarruru taht-ı temine alınmış ve bin senelik bir mevcudiyetten sonra Bizans payitahtının yedinci Osmanlı padişahı tarafından fetih ve teshiri tarih-i alemde yeni bir karna mebde' olmuştu.*"⁹⁹

B. Harb-i Umumiye Nasıl Girdik?

Necmeddin Sahir Silan'ın ikinci tefrikası 1920 yılında *İleri* gazetesinde imzasız olarak siyasi ve tarihi bir yazı dizisi olan "*Harb-i Umumiye Nasıl Girdik?*" başlığı altında yayımlanmıştır. Bu yazı dizinde Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girme süreci ve savaşa dahil olduktan sonra yaşanan önemli gelişmeler aktarılmıştır. Silan'ı bu meseleyi yazmaya yönelten sebep ise Osmanlı ve Almanya arasında yapılan ittifak anlaşmasının neşredilmesi olmuştur. Silan, tefrikanın ilk sayısında bu hususu şöyle ifade etmiştir: "*Son günlerde, hükümet-i seniyye ile Almanya hükümeti beyninde evvelce akdedilmiş olan ittifak muahedenamesinin neşri vesilesiyle bu mesele yeniden canlandı; bunun için en mevsuk ve en selahiyetdar*

⁹⁷ Silan, "Sultan Mehmedler" s. 2051.

⁹⁸ *Donanma*, 29 Ağustos 1334 (1918), C. 9, s. 131.

⁹⁹ Necmeddin Sahir Silan, "Hükümdar-ı Âli Haslet Fatih Sultan Mehmed", *Donanma*, 3 Ekim 1334 (1918), C.9, S.135, s. 2163.

menabiden cem ve telfik ettiğimiz ve saik ile şimdiye kadar esrarengiz bir vaziyette kalmış olan harbe duhul keyfiyetini bu sütunlarda tafsilatıyla neşredeceğiz.”¹⁰⁰

Öte yandan Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na girmesine ilişkin mütareke sonrasında yazılan birkaç yazı dışında yazı olmadığını, bunların ise gerçek ve resmi bilgilere dayanmadığını belirtmiştir. Bu nedenle meseleyi ele alırken savaş yıllarında Osmanlı idaresini elinde bulunduran hükümetin yetki sahiplerinin kaynaklığına başvurarak “*şu ana kadar esrarengiz kalmış meseleleri*” aydınlatmak istediğini belirtmiştir. Konuya ilişkin daha önceki kaleme alınan yazıların *Divan-ı Âli* için başlatılan tahkikat içeriklerinden ibaret olduğunu vurgulamıştır.¹⁰¹

Harb-i Umumiye Nasıl Girdik başlıklı bu yazı dizisinde Balkan Savaşları’ndan sonra Osmanlı Devleti’nin genel durumu, I. Dünya Savaşı’nın nasıl başladığı, Osmanlı’nın savaşa nasıl dahil olduğu ve Almanya ile yapılan ittifak anlaşmasının detayları gibi hususlar dönemin İttihat ve Terakki hükümetinin önde gelen isimleri Said Halim Paşa, Enver Paşa, Talat Paşa, Cavit Bey, Adliye Nazırı İbrahim Bey ve Çürüksulu Mahmut Paşa gibi önemli şahsiyetlerin ifadeleri ekseninde ele alınmıştır.

Birinci Dünya Savaşı’nı başlatan 28 Haziran 1914’de atılan ilk kurşunun kurbanı Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük Franz Ferdinand ve eşi olmuştur. Sılan’a göre bu kurşun senelerdir birbirleri aleyhinde hazırlanan devletler için savaşa zemin oluşturmuştur. Avusturya-Macaristan’ın bu cinayetin hesabını Sırbistan’dan sormak isteyerek ve Sırbistan’a savaş ilan etmesiyle 31 Temmuz 1914’de Rusya, 1 Ağustos 1914’de Almanya seferberlik ilan etmiştir. Almanya, seferberlik ilanından hemen sonra Osmanlı ile ittifak yapabilmenin yolunu aramaya başlamıştır. Alman elçileri Osmanlı Sadrazamı Said Halim Paşa ile yaptıkları gizli görüşmeler neticesinde ittifak anlaşması yapılmıştır. Sılan, Almanya ile imzalanan ittifakın gizli yürütüldüğünü ve öyle ki bu ittifaktan haberdar olmayan vekillere emri vaki yapıldığını düşünmektedir.¹⁰²

Sılan, bu görüşmelerin o günlerde heyet-i vükelanın önde gelen isimlerinden dahi saklı tutulduğuna dikkat çekmiş ve Almanya ile yapılan ittifaktan sonra bu

¹⁰⁰ “Harb-i Umumiye Nasıl Girdik?”, *İleri*, 11 Kanunusani 1336 Pazar (11 Ocak 1920) S. 722, s. 1.

¹⁰¹ “Harb-i Umumiye Nasıl Girdik?”, S. 722, s. 1.

¹⁰² *İleri*, 12 Kanunusani 1336 Pazartesi (12 Ocak 1920), S.723, s. 4.

ittifaktan haberdar olan Maliye Nazırı Cavid Bey'in meseleye ilişkin şu ifadelerini yer vermiştir: *"Avusturya veliahdının katli üzerine Avusturya-Macaristan hükümetinin Sırbistan hükümetine nota verdiği 10 Temmuz 1330 tarihinde bizim Almanya hükümeti ile ittifak muahedenamemizin yevm-i akdi olan 20 Temmuz 1330 tarihine kader kabine de ne resmi ne de gayri resmi olarak Almanya ile ittifak edileceğine dair hiçbir müzakere cereyan etmemiş ve hiçbir kelime teati olunamamıştır."* Öte yandan yine Cavid Bey'in verdiği bilgilere göre Almanya elçisinin Rusya'ya, Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan ettiğini tebliğ etmesinden bir gün sonra (20 Temmuz 1920) Almanya Osmanlı ile ittifak yapmıştır.¹⁰³

Avrupa'da, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttükleri dostane siyasetten ayrılmış olmaları özellikle İngiltere'nin Doğu'da asırlardır sürdürdüğü siyasetini terk ederek Fransa'nın aracılığı ile Rusya'yla uzlaşması Avrupa'da dengeleri değiştirmiştir. Sait Halim Paşa, Balkan savaşlarından sonra Avrupa ve Balkanlarda değişen bu dengeler içinde büyük ve güçlü devletlerin dahi ittifaksız ayakta duramadıkları bu dönemde Osmanlı Devleti'nin yalnız kalmasını tehlikeli görmüştür. Bu sebeple Sait Halim Paşa Birinci Dünya Savaşı'nda iki gruptan birine dahil olarak Osmanlı menfaatlerini korumak istemektedir.¹⁰⁴

Sılan, Sait Halim Paşa kabinesinde önce Bahriye Nazırlığını daha sonra ise Nafia Nazırlığı yapmış Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Almanya-Osmanlı ittifakına yönelik değerlendirmelerine de yer vermiştir. Mahmut paşa, bu ittifak muahedesini görmediğini, hatta müzakerelerinden dahi haberdar olmadığını belirtmiştir. Bu ittifakın tesadüfi olduğunu düşünmüş ve öyle ki anlaşmanın bazı maddelerinin açık olmaması ve bazılarının da devletin menfaatine olmaması sebebiyle anlaşmaya ekler konulduğuna değinmiştir.¹⁰⁵

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Adliye Nazırı olan İbrahim Bey'in Almanya ile yapılan ittifaka yönelik düşüncelerine de yer verilmiştir. İngiltere örneği üzerinde duran İbrahim Bey, uzun zamandır kendi siyasetini takip eden İngiltere'nin İtilaf bloğunda savaşa girerek yalnızlık siyasetini bıraktığına dikkat çekmiştir. Ayrıca

¹⁰³ İleri, 12 Kanunusani 1336 Pazartesi (12 Ocak 1920), S.723, s. 4.

¹⁰⁴ İleri, 13 Kanunusani 1336 Salı (13 Ocak 1920), S.724, s. 4.

¹⁰⁵ İleri, 13 Kanunusani 1336 Salı (13 Ocak 1920), S. 724, s. 4.

Mahmut Şevket Paşa döneminde İngiltere'yle ittifak planları yapıldığını ve teşebbüslerin de olduğunu belirterek Balkan Savaşlarının başlamasıyla görüşmelerin kesildiğini belirtmiştir. Öte yandan Balkan Savaşlarında, Balkan coğrafyasının statükosunun değişmeyeceği taahhüt edilmişse de Osmanlı'nın I. Balkan Savaşı'nı kaybetmesi üzerine bu düşünce değişmiştir. Ayrıca İbrahim Bey, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlıya ancak Almanya'nın destek olabileceğine temas etmiş ve Almanların Osmanlı hukukunu korumaya söz verdiklerinin, resmi ve gayri resmi bir takım teklif ve teminatlardan bulunduklarının üzerinde durmuştur. Bununla birlikte İbrahim Bey, Almanya ile yapılan ittifaktan Talat Paşa ile yaptığı görüşmeden sonra haberdar olduğunu, meseleden o zamana kadar malumatının olmadığını ve ittifakın Sait Halim Paşa tarafından imzalandığını ifade etmiştir. Anlaşmanın ne zaman imzalandığı hususunda ise değişen siyasi dengeler içinde anlaşma şartlarının aslında çok daha önce oluştuğuna dikkat çekmiştir. Silan, İbrahim Bey'in bu husustaki görüşlerini; *"zavallı İbrahim Bey muahedenin 20 Temmuz 1330'da imzalandığından bile gafil!"* sözleriyle konudan habersiz olmasını eleştirmiştir.¹⁰⁶

Maarif Nazırı Şükrü Bey konuya ilişkin, Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nda öncelikle düveli muazzama ile ittifak kurmak istediğini ancak hiçbirinin Osmanlı ile müttefik olmayı kabul etmediğine dikkat çekmiştir. Osmanlı Rusya ile de ittifak kurmak istemiş ancak Rusya; *"Taht-ı himayeme girerseniz sizi daire-i ittifaka alırım"* cevabını Sait Halim Paşa'nın hiçbir zaman müzakereye koymadığını açıklamıştır. Şükrü Bey'e göre Almanya Osmanlı'ya böyle bir muamele göstermeden ittifaka hazırdır. Ayrıca Şükrü Bey ittifakın gerekçelerinden bahsederken düvel-i muazzamanın Rusya başta olmak üzere Osmanlı'yı paylaşma planları; Rusya'nın Osmanlı'ya savaş açması durumunda Almanya'nın Rusya'ya savaş açacağı ve memleketimizi kurtaracağı düşüncesi yer almaktadır.¹⁰⁷

21 Temmuz 1330 tarihinde çıkarılan seferberlik ilanı şaşkınlık yarattığına değinen Silan, hükümetin o günler de meclisi tatil etmesini ise hükümetin icraatlarında serbest davranabilmek için *"milleti yirmi dört saat zarfında bir*

¹⁰⁶ İleri, 14 Kanunusani 1336 Salı (14 Ocak 1920), S. 725, s. 4.

¹⁰⁷ İleri, 14 Kanunusani 1336 Salı (14 Ocak 1920), S.725, s. 4.

emrivaki karşısında bırakmıştır” sözleriyle yorumlamıştır. Silan, Harbiye Nezaretinin seferberlik kararını 20 Temmuz 1330 tarihinde çıkarmış olmasına rağmen meclisin bu karardan haberdar edilmemesini “*dolambaçlı bir siyasetin en açık delili*” olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁸

Çürüksulu Mahmut Paşa, Avrupa’da savaşın başlaması üzerine ihtiyaten taburlara takviye yapılmasının kabinede görüşüldüğünü ve kabul edildiğini belirtmiştir. Ancak Sadrazam Sait Halim Paşa’nın yanına gittiği bir gün Enver Paşa’nın mevcut şartlardan dolayı seferberlik talebinde bulunduğu dikkat çekmiştir. Çürüksulu, birdenbire harbe dahil olmayı doğru bulmadığını, alınan kararlar dahilinde tabulara takviyenin yeterli olacağını düşüncesiyle sadece ihtiyatlı ve kuvvetli bulunmanın gerektiğini söylemişse de Enver paşanın ısrarla seferberlik ilan ettiğini ve emri vaki ile karşı karşıya kaldığını açıklamıştır.¹⁰⁹

Maliye Nazırı Cavit Bey ise seferberlik fikrine karşı olduğunu açıklayarak seferberlik ilanının Rusya’ya karşı bir hareket olarak algılanacağı üzerinde durmuştur. Öte yandan seferberlik ilanından sonra bu konunun ilgili maliye nazırı olarak en çok kendisini alakadar ettiği ve önce kendisiyle istişare edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Silan’a göre, maarif nazırı Şükrü Bey, hem Almanya’ya ile yapılan ittifaktan hem de seferberlik ilanından ve daha birçok önemli meseleden haberdar edilerek Cavit Bey’e tercih edilmiştir.¹¹⁰

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı devletini meşgul eden önemli konulardan biri de *Goeben ve Breslau* adlı iki geminin boğazlardan geçmesidir. Maliye Nazırı Cavit Bey bu gemilerin Çanakkale’de mukavemete uğramadan geçmesinin imkânsız olduğunu vurgulamıştır. Bu gemilerin geçtiği noktada bulunan komutanların emir almadan gemilerin geçmesine izin vermesi mümkün değildir. Hükümetin gemi krizinin ardından Alman elçisini davet ederek Sait Halim Paşa ile görüştüğünü anlatan Cavit Bey, bu görüşmede elçinin Alman zırhlılarının silahlarını teslim etmeyeceklerini belirterek gemilerin Osmanlı’nın talebi üzerine geldikleri yönünde açıklama yaptıklarını ifade etmiştir. Cavid Bey’in verdiği bilgiye göre bu

¹⁰⁸ *İleri*, 15 Kanunusani 1336 Perşembe (14 Ocak 1920), S.726, s. 4.

¹⁰⁹ *İleri*, 15 Kanunusani 1336 Perşembe (14 Ocak 1920), S.726, s. 4.

¹¹⁰ *İleri*, 15 Kanunusani 1336 Perşembe (14 Ocak 1920), S. 726, s. 4.

görüşmede Osmanlı Devleti tarafından gemilerin satın alınması teklif edilmiş fakat Alman elçi bu teklifi Almanya'ya dahi bildirmeden reddetmiştir. Bu gelişmelere rağmen Osmanlı gemilerin satın alındığını gazetelerde ilan etmiştir.¹¹¹

İleri gazetesi sütunlarında meseleyi değerlendiren Necmeddin Sahir Silan, Sait Halim Paşa'nın gemiler hususundaki açıklamalarına da yer vermiştir. Sadrazam Sait Halim Paşa, Almanya'nın savaş ilanından sonra Osmanlı'yı da savaşa sürüklemek istediğini ancak Osmanlı'nın savaşa taraftar olmadığını belirterek imzalanan ittifakın kendi tasarrufumuz ve menfaatlerimiz doğrultusunda olmadığını ve bu sebeple tarafsızlığımızı korumaya devam etmek istediğimizi Almanya'ya bildirdiklerini beyan etmiştir. Bunun üzerine Almanya'nın ittifakı bozmamak için gemiler ile emrivakide bulunarak iki geminin Çanakkale'den habersizce geçtiğini ve bu gelişmelerin ise itilaf devletlerine gemileri satın aldığımızı söylememize sebep olduğunu açıklamıştır. Öte yandan Sadrazam Sait Halim Paşa, itilaf devletlerinin Osmanlı'nın gemileri satın almadığını bildikleri halde tarafsızlığını bozmamak adına bu açıklamayı kabul ettiklerine vurguda bulunmuştur.¹¹²

Necmeddin Sahir Silan'ın yayınlanan bu yazı dizisinin 25. sayısından sonra yine *İleri* gazetesinde “*Harbe Dahil Olduktan Sonra*” başlığı altında konunun devamı niteliğinde yazıları yayımlanmıştır.¹¹³ Tefrikanın bu ikinci kısmında, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin ardından yaşanan hadiseler, Ermeni Tehciri, Brest-Litovsk Antlaşması, barış talepleri gibi önemli gelişmelere yine devrin hükümetinin önde gelen isimlerinin verdikleri bilgiler ışığında mercek tutulmuştur.

C. Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanatı

Necmeddin Sahir Silan'ın Mustafa Kemal Paşa ile tanışması Çanakkale Cephesi kapandıktan sonra Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a döndüğü günlerde olmuştur. *Tanin* gazetesi adına Mithat Şükrü Bey'in görevlendirmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa ile mülakata gitmiştir. Kolordu komutanlığı binasında yapılan bu görüşmede Necmeddin Sahir Bey, Mustafa Kemal

¹¹¹ *İleri*, 15 Kanunusani 1336 Perşembe (14 Ocak 1920), S.726, s. 4.

¹¹² *İleri*, 16 Kanunusani 1336 Cuma (15 Ocak 1920), S.727, s. 4.

¹¹³ “Harb-i Umumiye Nasıl Girdik?”, *İleri* Gazetesi, 7 Şubat 1336 Pazar (7 Şubat 1920) S. 746, s. 1.

Paşa'yı ilk defa görmüştür. Silan bu ilk karşılaşma ile ilgili *"Mustafa Kemal Bey, beni kabul etti. Çok kibar, zarif bir adam ... Ayakta, masanın başında ... Bana 'Buyurun!' diyerek yer gösterdi. 'Siz oturun ki, ben de oturayım beyefendi!' dedim. Onun oturması üzerine ben de oturdum. 'Söyleyin bakayım, ne istiyorsunuz?' dedi. 'Efendim' dedim, 'Mithat Şükrü Bey biraderinizin sevgileri var, hürmetleri var. Anafartalar Muharebesi ile ilgili bir mülakat için geldim.'* Güldü. *Söylediklerini aynen hatırlıyorum: 'Mithat Şükrü Beyefendi biraderinize ben de mukabeleden selam ederim!' Sevdığım, hürmet ettiğim bir insan-ı kamildir. Bu arzularını yerine getirmek isterim. Ancak başımızda Başkumandan Vekili Paşa Hazretleri var. Ben nasıl konuşabilirim? Askerler siyasetle uğraşmazlar!' Ben 'Evet!' dedim ve başka söyleyeceklerini bekliyordum. 'Bitti!' dedi. Ayağa kalktı ben de kalktım. 'Bu kadarla da yetineceğim Beyefendi, sağ olun!' dedim. 'İnşallah yine görüşürüz!' dedi ve ilave etti: 'Gazeteye yazmak yok!'"*¹¹⁴

Öte yandan 1966 yılında *Tarih Konuşuyor* adlı dergide yayımlanan hatıralarında Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı bu kısa görüşmenin o günlerde uygulanan sansürlerden ötürü yayımlanamadığını ifade etmiştir.¹¹⁵

Mustafa Kemal Paşa ile ikinci görüşmesi mütareke imzalandıktan sonra yine İstanbul'da *Zaman* gazetesi adına yaptığı röportaj ile gerçekleşmiştir. Savaşın sona İstanbul'a geri dönen Mustafa Kemal Paşa, yaveri Cevat Abbas Bey aracılığı ile Silan'a ulaşarak kendisiyle görüşmüştür. Silan'ın verdiği bilgilere göre Pera Palas Oteli'nin üçüncü katında gerçekleşen bu görüşme öncesinde Mustafa Kemal Paşa kendisine şunları söylemiştir. *"Çocuk sana itimadım var! İcabında bazı neşriyata karşı senin güzel kaleminle bunları cevaplatacağım!"*¹¹⁶

17 Kasım 1918 tarihinde *"Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanatı"* başlığı ile *Zaman* gazetesinde yayımlanan bu röportajda Mustafa Kemal Paşa, Necmeddin Sahir Bey'in sorularına cevap vermiştir. Mütarekeden hemen sonra I. Dünya Savaşına ilişkin önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu görüşmede Silan, ilk olarak Mustafa Kemal Paşa'nın I. Dünya Savaşı ile ilgili fikrini sormuştur. Mustafa Kemal

¹¹⁴ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 91.

¹¹⁵ Silan, "İmanlı Bir Genç", s. 2180.

¹¹⁶ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 93.

Paşa ise cevabında II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren millet ve memleketin, modernleşmesi ve yükselmesi için mümkün olduğunca devamlı bir barışa ve çok çalışmaya ihtiyaç olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca sözlerine mecburi bir savunma olmadıkça huzur ve sükuneti bozacak her türlü teşebbüse taraftar olmadığını eklemiştir. I. Dünya Savaşı başladığında Sofya'da ataşemiliter olan Mustafa Kemal Paşa harbe vâkıf olmadığını ancak savaşla ilgili olarak şahsi düşüncelerini o dönemde bulunduğu makama ve bazı dostlarına yazdığını söylemiştir.¹¹⁷

Geleceğe dair düşüncesinin, I. Dünya Savaşı'ndan yaralı çıkan vatanın yaralarını sararak, Osmanlı mevcudiyetinin sağlanmasına hizmet ve yardım etmek olduğunu vurgulamıştır. Sılan'ın Mustafa Kemal Paşa'ya yönelttiği bir diğer soru, İngiliz dostluğu ile ilgili ne düşündüğüdür. Paşa, uluslararası ilişkilere dair Osmanlı İngiliz siyasi ilişkilerini yorumlarken okul yıllarında okuduğu kitaplarda Rus saldırıları karşısında İngilizlerin Osmanlı toprak bütünlüğünü savunduklarına dikkat çekmiştir. Ayrıca hayatının askerlikle geçtiğini ve bu süreçte siyasetle ilgilenmediğini belirterek sözlerine şöyle devam etmiştir: *“Benim için yegâne siyaset memleketin muhtaç olduğu huzur ve sükûnu temin edici dostluklara hürmet ve sergüzeşt-cüluktan ibarettir. Binaenaleyh Osmanlı istiklaline hürmet ve Osmanlı milletine muhabbet ve insaniyet ibraz eden devlete karşı müteakabil hürmet ve muhabbet beslemek tabidir.”*

118

Öte yandan Sılan'ın fikir ve fırka akımları ile ilgili düşüncelerine yönelik sorusuna da Mustafa Kemal Paşa, henüz İstanbul'a yeni geldiğini ve bulunduğu noktada fırka meselesi ile meşgul olmadığını ifade etmiştir. Sılan'ın bu mülakatta Paşaya son sorusu ise bir önceki hükümetin istifası üzerine gazetelere konu olan meseleler ile ilgili düşüncelerine dairdir. Mustafa Kemal Paşa bu soru üzerine, Sultan Vahdettin'in veliahtlığı döneminde bir seyahatinde mahiyetinde görevli olduğunu, yine makama geldikten sonra emirlerini okuduğunu ve düşüncelerine vâkıf olduğuna değinerek Sultan Vahdettin'in Meşrutiyet'in kanun ve usullerine taraftar olduğunu belirtmiştir. Paşa sözlerine *“Osmanlı Meşrutiyet'i, başta padişah olmak üzere her*

¹¹⁷ “Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanâtı”, *Zaman Gazetesi*, 17 Teşrin-i sani (Kasım) 1918, No: 222, s. 2.

¹¹⁸ “Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanâtı”, *Zaman Gazetesi*, s. 2.

ferd-i Osmanî'nin uruk ve asabında o kadar gönülleşmiştir ki Meşrutiyetimiz hakkında asla endişede değilim. Şekl-i istifa etrafındaki hadisata gelince; mutavassıtların iradat-ı seniyei nakil ve tebliğleri esnasında sû-i tefehhümler hâsıl olmuş olabilir. İzzet Paşa Hazretleri'nin refakatinde ve refikasından bazılarıyla birlikte uzun zamanlar çalıştım. Endişe-i vatanla çarpan kalplerinin şahidiyim, müsarün-ileyh de kıymetli bir rical-i devlet olarak hürmet ederim. Herhâlde böyle müskil avânede müsarün-ileyh gibi rical-i devletin kıymetli hizmetlerinden vatanın mahrum bırakılmayacağı ümid-i kuvvesindeyim.” cümleleri ile noktalamıştır.¹¹⁹

VII. Çalıştığı Kurumlar

Çalışma hayatına gazetecilik ile başlayan Necmeddin Sahir Bey, muhtelif dergi ve gazetelerde muhabirlikten muharrirliğe, editörlükten baskı ve yayın işlerine kadar farklı görevler üstlenmiştir. Eylül 1915 tarihinden itibaren gazeteciliğin yanı sıra Meclis-i Mebusanda zabıt katipliği görevine başlamıştır. Mondros Mütarekesinden sonra ise Meclis-i Ayanda Said Halim Paşa ve Talat Paşa kabinleri hakkında Beşinci Şube’de yapılan tahkikat sürecinde görevlendirilen tek kâtip olarak zabıt katipliğine başlamıştır.¹²⁰

1921 yılı Ocak ayında İstanbul’dan Ankara’ya gelen Necmeddin Bey, Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın uygun görmesi üzerine 1 Şubat 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi Evrak ve Tahrirat müdürlüğüne getirilmiştir. Bu göreve 27 Aralık 1924 tarihine kadar aralıksız devam etmiştir. Aynı dönemde kısa bir süre Büyük Millet Meclisi Matbaa Müdür Vekilliğini üstlenmiştir. 4 Ekim 1922 - 14 Ocak 1923 tarihleri arasında İstiklal Mahkemeleri’nin evrak tasnifini yapan heyetin içinde bulunmuştur. Bununla birlikte Ankara’ya geldiği ilk günlerde, gazetecilik deneyiminden faydalanılarak yine Mustafa Kemal Paşa’nın önerisiyle *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin baskı ve yayın işlerinde görev almıştır. Millî Mücadele’nin son döneminde Büyük Taarruz öncesinde 25 Haziran 1922 İstanbul Meclis-i

¹¹⁹ “Mustafa Kemal Paşa’nın Beyanatı”, *Zaman Gazetesi*, s. 2.

¹²⁰ NSS, Seri No: 01.12, Dosya No: 1, Belge No: 13.02-09.

Mebusan'ından getirilecek kütüphane ve belgelerin taşınmasında görevlendirilmiştir.¹²¹

Millî Mücadele yıllarında yedek subay olarak Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde fedakarlıkları ve hizmetlerinden dolayı 23 Mayıs 1926 tarihinde 5291 nolu Beyaz Şeritli İstiklâl Madalyasına layık görülmüştür.¹²²

23 Nisan 1924 tarihinde İcra Vekiller Heyeti kararıyla Musul meselesinin çözümü için toplanan Haliç Konferansı müzakerelerinde görevlendirilen heyetin katipliğine atanmıştır. 24 Aralık 1924 de Ali Fethi (Okyar) hükümetinin Başvekalet Kalemi Mahsus Müdürlüğüne getirilmiştir. Kısa süreli bu hükümetin değişmesi üzerine Necmeddin Bey görevden istifa etmek istemiş fakat Mustafa Kemal Paşa tarafından uygun bulunmamıştır. İsmet Paşa (İnönü) hükümetinin kurulmasıyla yeniden Başvekalet Kalemi Mahsus Müdürlüğüne getirilmiş ve Ağustos 1927 tarihine kadar bu göreve devam etmiştir.¹²³

İkinci Meşrutiyet dönemi, Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyetin ilk devrinde uzun ve yorucu çalışma yıllarından sonra geçirdiği rahatsızlık sebebiyle Viyana ve Paris'te tedavi görmüştür.¹²⁴ Yurda döndüğünde Türkiye Cumhuriyeti adına ilk defa bastırılacak paralar için Londra'ya gönderilecek *Evrak-ı Nakdiye Komisyonuna* olarak üye olarak atanmış ve yaklaşık altı ay Londra'da kalmıştır.¹²⁵ Londra dönüşünde hastalığının nüksetmesi üzerine İstanbul'da tedavisi devam etmiştir. Bu süreçte 1 Ağustos 1927 tarihinde İstanbul'da Ergani Bakır Madeni T.A.Ş Hükümet Komiserliğine ve daha sonra Ergani Bakır Madeni Şirketi İdare Meclisi üyeliğine görevlendirilmiştir.¹²⁶

¹²¹ NSS, Seri No: 01.12, Dosya No: 1, Belge No: 13.02-09.

¹²² NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 08, Belge No: 51.05.

¹²³ Necmeddin Sahir Sılan, "Millî Mücadele, Cumhuriyet Yılları, Serbest Fırka ve 1965'e Kadar...", *Tarih Konuşuyor*, S.27, s. 2238.

¹²⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu (F): 30-18-1-1, Yer(Y):18-235.

¹²⁵ BCA, F. 30-18-1-1, Y. 22-84-3.

¹²⁶ NSS, Seri No: 08.01, Dosya No: 10, Belge No: 162.

1934 yılında Üsküdar-Kadıköy Tramvay Şirketi Genel Müdürlüğüne görevlendirilmiştir.¹²⁷ Kadıköy-Üsküdar hattı inşaatı 30 Nisan 1934 tarihinde başlamış ve Eylül 1934'te bu hat İstanbulluların hizmetine kazandırılmıştır. Bu hattı genişleterek Bostancıya kadar götüren Necmeddin Bey, tramvay arabaları getirmiş ve tramvay elektriğini şehir elektriğinden ayırmıştır.¹²⁸ Necmeddin Bey, tramvay şirketinin idareciliği sürecinde faaliyetlerini vali, belediye başkanı gibi şehrin idarecileri ve Bayındırlık Bakanlığı ile bağlantılı çalışarak sürdürmüştür.¹²⁹

İstanbul Vilayeti Umumi Meclis Üyeliği ve Umumi Meclis Riyaset Divanı Katipliği ve Bütçe Komisyonu Mazbata Muharrirliği ve Başkanlığı görevlerini yürütmüştür. Bakırköy Yünlü Dokuma ve Yün İpliği Fabrikaları Türk AŞ. Yönetim kurulu üyesi olmuştur. 1937-1939 yılları arasında İcra Vekilleri Heyeti kararıyla 1937-1939 yılları arasında Bakırköy Sümerbank Pamuklu ve Dokuma Sanayi meclis idare üyeliği yapmıştır.¹³⁰

Türkiye Büyük Millet Meclisi altıncı döneminde (1939) Bingöl vilayetinden milletvekili adayı olmuş ve seçilmiştir. 1943 yılında yedinci dönem ve 1946 yılında sekizinci dönem Tunceli Milletvekili seçilmiştir. 1941 yılında Bingöl Milletvekilliği döneminde ve 1943 yılında Tunceli Milletvekilliği döneminde TBMM Başkanlık Divanı kâtip üyeliğini üstlenmiştir.¹³¹

DP iktidarı döneminde 1950-1954 yılları arasında eski seçim bölgeleri olan Bingöl ve Tunceli Vilayetleri ile Erzincan Vilayeti parti müfettişliğine görevlendirilmiştir. DP döneminde 1955'te Ankara Belediye Meclisi üyeliğine

¹²⁷ 1934 yılında Üsküdar-Kadıköy Tramvay Şirketi Genel Müdürlüğüne görevlendirilen Necmeddin Sahir Silan, öncesinde Üsküdar tramvay şirketi murahhas azalığı yapmış ve bu süreçte Bostancı'ya gidecek yeni tramvay hattı ile ilgili çalışmaları dönemin basınına yansıtmıştır. *Milliyet*, 30 Kanunusani 1930, s.1.; NSS, Seri No: 01.12, Dosya No: 01, Belge No: 13.06

¹²⁸ Necmeddin Bey, Kadıköy-Üsküdar hattı inşaatının başladığı 30 Nisan 1934 günü anlatırken ilk kazmayı küçük oğlu Nur'un vurduğundan bahsetmiştir. (Çelik Gülersoy, *Tramvay İstanbul'da*, (Haz. Ali Kıran), Evren Ofset 1989, s. 90-94). Bostancı hattının yanı sıra, Kurbalıdere-Gazhane tramvay yolunu yapımını tamamlayarak İstanbul halkının hizmetine açmıştır. *Cumhuriyet*, 2 Birinci teşrin 1935, s.3.

¹²⁹ *Akşam*, 11 Nisan 1936, s.3.

¹³⁰ NSS, Seri No: 08.06, Dosya No: 01, Belge No: 06.04.

¹³¹ Necmeddin Sahir Silan, Silan, *Doğu Sorunu: Necmeddin Sahir Silan Raporları*, (Haz. Tuba Akekmekçi-Muazzez Pervan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. xxv.; Bugün, 2 İkinci teşrin 1941, s.1.; *Cumhuriyet*, 2 İkinci teşrin 1943, s.5.

seçilmiştir.¹³² 1956 yılında Adıyaman Pamuklu Dokuma Sanayi yönetim kurulunda Başkan Vekili olarak aktif rol almıştır.¹³³ 1956 yılında Ticaret Vekaletince Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı yönetim kuruluna iktisat ve ticaret vekaleti üyeliğine atanmış ve 1960 yılında üyeliği yenilenmiştir.¹³⁴ 1966 yılında Cumhuriyet Senatosu'na Adalet Partisi'nden aday adaylığı olmuştur. 1968 de Adalet Partisi'nden istifa ederek ayrılmıştır.¹³⁵

Necmeddin Bey, 1928 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yüksek tahsilini tamamlayarak İstanbul Barosuna kaydolmuştur ancak avukatlık yapmamıştır. Necmeddin Bey, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu başta olmak üzere çok sayıda vakıf ve derneğe üye olmuştur. Ayrıca Sarı Basın Kartına sahiptir.¹³⁶

VIII. Üye Olduğu Vakıf - Dernek ve Kuruluşlar

Necmeddin Sahir Silan, 96 yıllık yaşamı boyunca hem Osmanlı'nın son yıllarında hem de Cumhuriyet'in kuruluş devrinde bir yandan gazeteci, memur, bürokrat ve siyasetçi kimliği ile önemli hizmetlerde bulunmuş diğer yandan muhtelif kamu kuruluşları için (Sümerbank, Ergani Bakır Madeni Türk A.Ş., Üsküdar-Kadıköy Halk Tramvayları Türk A.Ş gibi) yöneticilik ve aktif yönetim kurulu üyeliği görevlerini üstlenmiştir. Ayrıca tüm bu yoğun çalışma temposu içinde farklı sosyal, siyasi ve kültürel birçok vakıf, dernek, kurum ve kuruluşlarda aktif rol almaktan geri durmamıştır. Necmeddin Sahir Bey'in üye olduğu bu dernek, vakıf, kurum ve kuruluşlardan bazıları şunlardır:

Türkiye Muharip Gaziler Cemiyeti'ne, İstiklal Savaşı sırasında Başkomutanlık emriyle üstlendiği TBMM Evrak ve Tahrirat Müdürlüğü görevi sebebiyle aldığı Gazilik Beratı ile üyelik başvurusunda bulunmuş ve 24.01.1977'de Türkiye Muharip Gaziler Cemiyeti asli üyeliğine kabul edilmiştir.¹³⁷

¹³² Silan, *Doğu Sorunu*, s. xxv.;

¹³³ NSS, Seri No: 08.08, Dosya No: 02, Belge No: 17.47.

¹³⁴ NSS, Seri No: 08.02, Dosya No: 08, Belge No: 171; Resmi Gazete, 13 Mart 1956.

¹³⁵ Silan, *Doğu Sorunu*, s. xxv.

¹³⁶ NSS, Seri No: 01.12, Dosya No: 01, Belge No: 13.01.

¹³⁷ NSS, Seri No: 01.07, Dosya No: 01, Belge No: 01.01.

Vatanın hürriyeti uğuruna şehit olan büyüklerini tanıtmak ve unutturmamak, haklarında makaleler yazarak tarihe yansıtmak gibi önemli amaçlarla kurulmuş *Hürriyet Büyüklerini ve Şehitlerini Anma Cemiyeti*'nin üyesidir.¹³⁸

Anadolu Kulübü, Basın Konseyi, Çocuk Esirgeme Kurumu, Demokratik Kadınlar Derneği, Eski Parlamenterler Birliği, Geyre Vakfı, İstanbul Atlı Spor Kulübü, Matbaa Cemiyeti, Moda Deniz Kulübü, Türk Belediyeciler Derneği, Türk Hava Kurumu, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Türk Parlamenterler Birliği, Yahya Kemal'i Sevenler Derneği gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren dernek, kurum ve kuruluşların üyesi olmuştur.¹³⁹

Sılan ayrıca Mason Locası Türkiye Yüksek Şurası üyesi olup 33. dereceye yükselmiştir. Mason Locası Yüksek Haysiyet Divanı Başkanlığı da yapmıştır.¹⁴⁰

IX. Eserleri

A. İslâm Düşmanları (Bir Esirin Defteri Hatıratı)

Necmeddin Sahir Silan'ın İslâm Düşmanları adlı bu eseri 1916 yılında Cemiyet Kütüphanesi tarafından Yeni Turan Matbaasında basılmış bir hatıra defteridir. Bu eser daha önce 1913 yılı temmuz ayında yazı dizisi olarak *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde “*Bir Esirimizin Defter-i Hatıratı*” başlığı altında yayımlanmıştır. Eser I. Balkan Harbi sonrası esir alınan bir Osmanlı askerinin esareti sürecinde yaşadıkları ekseninde, bölgede Bulgar zulmünü ve Osmanlı'nın düştüğü hazin durumu anlatmaktadır.

1912 Ekim'inde başlayan ve yaklaşık 8 ay devam eden I. Balkan Harbinin sonunda Osmanlı Devleti; Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ karşısında büyük bir mağlubiyet yaşamıştır. Balkanlarda birçok Osmanlı şehri işgal edilirken 25 Ekim- 2 Kasım 1912 tarihleri arasında yaşanan Lüleburgaz Savaşlarının kaybedilmesi ile Bulgarlar Çatalca önlerine kadar gelmişlerdir. Savaşın sonunda Osmanlı Hükümeti 3 Aralık 1912'de Bulgaristan ile mütareke yapmıştır. 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'na göre ise Osmanlı, Gelibolu Yarımadası

¹³⁸ NSS, Seri No: 01.07, Dosya No: 02, Belge No: 01.01.

¹³⁹ NSS, Seri No: 01.06, Dosya No: 01, Belge No: 03.84.

¹⁴⁰ NSS, Seri No: 01.06.01, Dosya No: 51, Belge No: 14.22.

dışında Edirne de dahil tüm Trakya'yı Bulgaristan'a bırakmıştır. Sonuç olarak Osmanlı bu savaştan sonra tarihin en ağır yenilgilerinden birini yaşamış ve altı yüzyıldır Türk toprağı olan Rumeli'yi tamamen terk etmiştir.¹⁴¹

I. Balkan Savaşı sonrasında Osmanlıya ait Rumeli topraklarının paylaşımında, Bulgaristan'ın daha fazla toprak alması Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ı rahatsız ederek II. Balkan Savaşı'nın başlamasına sebep olmuştur. Böylece Bulgaristan, patlak veren bu yeni savaşla birlikte Edirne ve Kırklareli'ndeki askerlerini geri çekerken Osmanlı'da Bulgaristan'a savaş ilan ederek kaybettiğı Edirne ve Kırklareli'ni geri almıştır. Edirne ve Kırklareli'ni kaybeden Bulgar Kuvvetleri Osmanlı ilerleyişini durdurmak için Türk askerini esir almışlardır.

İslam Düşmanları adlı bu eser Bulgar kuvvetlerince esir alınan bir Osmanlı askerinin hatıra defteridir. Asker 23 - 30 Temmuz 1913 arası bir haftalık süre zarfında şahit olduğu olayları tüm detayları ile gün gün kaleme almıştır.

İslam Düşmanları, Osmanlı Devleti'nin II. Balkan Savaşı'nda Edirne'yi geri alması üzerine İslimiye'den Elena kasabasına gönderilen esirlerden birinin şahit olduğu acı olayları konu edinmiştir. Edirne'nin geri alınması müjdesini alan esir, askerlerin duygularını şöyle ifade etmiştir: *“Edirne'nin geri alınmasından dolayı son derecede mutlu oluyorduk. Fakat hainler, her dakika bizi yok etmek için lanetçe fikirlerini uygulamaya koymaktan sakınmayıp cümlemizi öldürmek, katletmek istiyorlardı.”*¹⁴²

Öte yandan Balkan Savaşlarında esir alınan beş bin Osmanlı askerinin durumu hakkında eserde şu ifadeler dikkat çekmektedir: *“Bizim hazırlıklarımız esnasında kışlalarda ahırlarda yerleştirilmiş olan beş bine yakın biçare esir kardeşlerimiz de muhafızların kırbaçları altında kahredici, çeşit çeşit zulüm ve haksızlıklarla geniş askerî eğitim alanında toplandırılmıştı.”*¹⁴³

İslimiye'den Elena'ya Bulgar muhafızlar eşliğinde gönderilen Türk esirlerin karşılaştıkları bir başka manzara da esirlere yapılan zulmün başka bir kanıtıdır.

¹⁴¹ Durmuş Yalçın-Prof. Dr. Yaşar Akbıyık-(ve diğerleri), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.1, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2022, s. 62-67.

¹⁴² Necmeddin Sahir Silan, *İslam Düşmanları*, Yeni Turan Matbaası, İstanbul 1916, s. 14.

¹⁴³ Silan, *İslam Düşmanları*, s. 18.

*“İslimiye’yi bir buçuk saat geride bıraktıktan sonra ulaştığımız bir mahalde birdenbire feci bir manzarayı karşımızda bulduk. Bu kanlı sahneyi görür görmez ağlamaya başladık. Biçarelerden, bizden bir saat kadar önce, bu sarp yollardan geçmiş olan zavallı askerlerimizden ikisinin yolun kenarındaki hendek içinde vücutlarının değişik yerlerinden yaralı olarak al kanlar içinde cansız bir halde yatmakta olduklarını gördük ve titredik...”*¹⁴⁴

Bu olaydan birkaç gün sonra esir şahit oldukları bir başka dehşet verici manzarayı şöyle anlatıyor: *“... Köyden biraz daha uzaklaştığımız zaman yine o dünkü acı ve yürek burkan sahneleri görmeye başladık. Biçareler, zavallı esir Türk yavruları...! Anadolu’nun en uzak köşelerinden koşup anavatana yapılacak taarruzları def etmek, mukaddes topraklarını kirli ayaklarıyla çiğneyen hunhar düşmanlarını tepelemek için savaş meydanına koşan, harp sahnesinde birçok düşman askerini öldürmeye muvaffak olan ve ne çare ki en sonunda esir düşen bu zavallılar insafsız, gaddar ve hunhar düşmanlarımız tarafından şehit edilmişler! Ahh canavarlar, Türk kanını içmek için hiçbir fırsatı kaçırmamışlar, kollarındaki kuvvet kesilinceye kadar Müslüman süngülemişler de ancak hırslarını teskin edememişler! Hatta bu biçareleri, bu zavallı şehit edilen yavruları ateşte yakmak gibi büyük bir alçaklığı da işlemekten çekinmemişlerdi. Yol kenarında cinsel organları kesilmiş, hendek içlerinde beyinleri ezilmiş, ağaçlar arasında çırılçıplak süngülenmiş şehit askerlerimizi görerek üzüntümüz en üst sınıra ulaşmış ve bu kanlı sahne bizi saatlerce ağlatmıştı...”*¹⁴⁵

Esir bu mecburi yolculuklar sürecinde düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: *“Öyle istiyorum ki artık ben öleyim fakat Osmanlılık yükselsin. Ben ızdırap çekeyim, Türklük payidar olsun... Millet yakın zamanda kahpe düşmanın işlediği vahşi cinayetlerin hesabını soracaktır, gibi düşüncelerin yaptığı etkiyle yol alıyor mevki mi vaziyetimi hatta her şeyi unutuyorum.”*¹⁴⁶

¹⁴⁴ Silan, *İslam Düşmanları*, s. 20.

¹⁴⁵ Silan, *İslam Düşmanları*, s. 30-31.

¹⁴⁶ “Bir Esirimizin Defter-i Hatıratı”, *Tercüman-ı Hakikat*, 19 Teşrin-i Evvel 1329 (1 Kasım 1913), No: 11697, s. 3.

B. İlk Meclis Anketi

Necmeddin Sahir Sılan'ın, Birinci Büyük Millet Meclisinde Evrak ve Tahrirat Müdürü olarak görev yaptığı dönemde milletvekillerine yönelttiği “*Kazanılacak olan milli istiklâl mücadelemizin feyizdar ve semeredar olması neye mütevakıftır?*” sorusuna verilen cevapların derlenmesi ile “*İlk Meclis Anketi*” ortaya çıkmıştır. Necmeddin Sahir Sılan ilk kez 15 Mayıs 1968 yılında Türk Tarih Kurumunun Atatürk Yıllık Konferanslarının altıncı serisinde yapmış olduğu konuşmada bu anketten bahsetmişse de anketi uzun yıllar paylaşmamıştır. Bu çalışma yıllarca Necmeddin Sahir Sılan'ın arşivinde saklı kalmıştır. Vefatından sonra kişisel evraklarının Tarih Vakfı'na bağışlanması üzerine gün yüzüne çıkmıştır. Söz konusu anket, 2004 yılında *İlk Meclis Anketi Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Milletvekillerinin Gelecekte Beklentileri* ismiyle TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu tarafından kitaplaştırılmıştır.

TBMM ve Cumhuriyet tarihimizin ilk bilimsel anket çalışması olarak değerlendirilebilecek *İlk Meclis Anketi*, Kütahya - Eskişehir Savaşları'nın devam ettiği ve Türk ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekildiği Ankara'nın en buhranlı günlerinde yapılmış bir çalışmadır. TBMM'nin 23 Temmuz 1921'de yaptığı gizli toplantıda Ankara'nın işgal tehdidi karşısında Meclisin Kayseri'ye nakledilmesi tartışılmış ve 24 Temmuz'da Meclisin Kayseri'ye taşınması için hükümete yetki verilmiştir. Bu günlerde Meclisin Evrak ve Tahrirat Müdürü Necmeddin Sahir Bey, meclis evraklarının tüm sorumluluğunu da üstlenerek birlikte çalıştığı memur arkadaşlarına arşivin taşınması görevini vererek evrakı Ankara'dan Kayseri'ye göndermiştir.¹⁴⁷

Necmeddin Sahir Bey 1988 yılında Utkan Kocatürk ile yaptığı röportajda bu anketten şöyle bahsetmiştir: “*Sakarya'nın doğusuna çekildiğimiz sıralarda aklıma bir anket yapmak geldi. O zamanlar kâğıt falan şimdiki gibi mebzul değildi. Benim müdür olduğum kalem için basılmış Büyük Millet Meclisi Evrak ve Tahribat Müdürlüğü başlığı taşıyan kağıtların baş taraflarını kestirdim. Bir de sual varakası bastırdım. Eski tabirle hemen söyleyeyim 'kazanılacak olan milli istiklâl*

¹⁴⁷ NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 8, Belge No: 51.05

mücadelemizin feyizdar ve semeredar olması neye mütevakıftır?’ sual bu! Kasada bunlar, o zamanki milletvekillerinin el yazıları ile, hal tercümeleri ile, fotoğraflarıyla bunlar kasada beyefendi!’¹⁴⁸

Sılan, milletvekillerine yönelttiği bu önemli sorunun Atatürk tarafından sordurulduğuna yönelik söylentilerin olduğunu, ancak anket fikrinin tamamen kendisine ait olduğunu şöyle açıklamıştır: “...bazıları bunu Atatürk’ün tertip ettirdiği kanaatine varmış! Burada mühim olan sualin tertibi ve zamanı! Kazanılacak olan Millî İstiklal mücadelemize öyle imanlıyım ki, genç yaşında, bütün milletçe Yunanlılarla pençeleşirken, bu imanı taşıyan bir sual soruyorum. Bunu düşünmüş olmak, benim için ayrı bir mutluluk! Çünkü o devre, çok kritik bir devre. Ölüm var. Ama her birini kovaladım ve çoğunun cevabını aldım.”¹⁴⁹

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 437 vekilinden 315’i Silan’ın anketini cevaplandırmıştır. Ölüm, istifa, milletvekilliğinden çıkarılma gibi sebeplerden vekil sayısı 437’den 352’ye düşmüştür. I. Meclisin sonlarına doğru aynı sebepler ile vekil sayısı 337’ye düşmüştür. Yani anketin başladığı 5 Eylül 1921’den sonra 85 milletvekilinin vekilliği çeşitli nedenlerle sona etmiştir. Meclisteki siyasi gruplar içinde anketin cevaplanma oranına bakıldığında Birinci Grup’a mensup vekillerin %88,6’sının, İkinci Grup üyelerinin %95,2’sinin anketi cevapladığı görülmektedir.¹⁵⁰ Anketi cevaplayanların yaş dağılımını üç ayrı yaş grubunda değerlendirebiliriz. 35 yaş ve daha küçük vekillerin %85,5’i; 36-45 yaş aralığındaki vekillerin %77,8’i; 46 yaş ve daha büyük yaşta olanların %74,4’ü ankete cevap vermiştir.¹⁵¹ Ankete verilen cevaplara ve milletvekillerinin yaş dağılımına bakıldığında, genç milletvekillerinin cevapları orta yaşlı ve yaşlı milletvekillerinden önemli derecede farklıdır. Üç yaş grubunda da ekonomik gelişmeler en önemli sorun olarak gösterilirken ikinci öncelik

¹⁴⁸ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 94.

¹⁴⁹ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 96.

¹⁵⁰ Necmeddin Sahir Silan, *İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri*, (Haz. Cihangir Gündoğdu), TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004, s. 7.

¹⁵¹ Silan, *İlk Meclis Anketi*, s. 8.

genç milletvekillerinde halkın egemenliğinin sağlanması iken orta yaşlı ve yaşlı vekillerde ikinci öncelik eğitim olmuştur.¹⁵²

İlk Meclis Anketi’ni 315 vekilin cevapladığı göz önüne alındığında vekillerin oldukça önemli oranının ankete katıldığını göstermektedir. Ankete cevap vermeyen 37 milletvekili olmuştur. Böylece ankete cevap verenlerin oranı %72,1 iken cevap vermeyenlerin oranı %27,6 olmuştur.¹⁵³

1. Ankete Cevap Verenler

Anket 5 Eylül 1921 tarihinde cevaplanmaya başlanmış, ankete ilk katılan Saruhan Milletvekili Mahmut Celal (Bayar) Bey, son katılan 5 Nisan 1923’te Beyazıt Mebusu Refik (Saydam) Bey olmuştur. 1921 yılında 47, 1922 yılında 256 ve 1923 yılında 3 vekil ankete katılmıştır. Ayrıca ankete katılan 9 mebusun katıldığı tarih belli değildir. Ankete verilen cevaplar incelendiğinde cevapların uzunluğu oldukça farklıdır. Birkaç kelimelik, tek cümlelik veya birkaç cümle ile cevap verenler olduğu gibi küçük cevap kağıtları ile yetinmeyip ek kağıtlar kullanarak birkaç sayfa cevaplar da gelmiştir.¹⁵⁴

İlk Meclis Anketi adlı eserde ankete verilen cevaplar kategorize edilerek 20 başlığa ayrılmış. Ayrıca bu 20 grubun hiçbirine girmeyenler “*Diğer*” başlığının altında toplanmıştır. Ankete katılan 315 vekilin cevaplarının dağılımı şu şekildedir:

¹⁵² Silan, *İlk Meclis Anketi*, s. 10.

¹⁵³ Silan, *İlk Meclis Anketi*, s. 6.

¹⁵⁴ Silan, *İlk Meclis Anketi*, s. 9.

Tablo-1: “İlk Meclis Anketi”ne Cevap Verenlerin Cevaplarının Konu Dağılımı

CEVAPLARIN TOPLAM DAĞILIMI	
SORU GRUBU	Sayı
EKONOMİK GELİŞME	136
EĞİTİME ÖNEM VERİLMESİ, CAHİLLİKLE MÜCADELE	117
HALKIN EGEMEN OLMASI, HALKIN YÖNETİMİ	89
AZİM, KARARLILIK, BİRLİK -BERABERLİK, SEVGİ	75
ADALET, ADİL YÖNETİM, HIZLI ADLİYE	73
İYİ, TEMİZ, BASKICI OLMAYAN, UZMAN YÖNETİMİ	72
ŞERİAT, İSLAM MANEVİYAT VE AHLAKI, DİNİ EĞİTİM	68
BAYINDIRLIK İŞLERİ	64
HALKIN REFAH, MUTLULUĞU, İYİ SOSYAL KOŞULLAR	56
BİLİME ÖNEM VERİLMESİ, BİLİMSEL İLERLEME	44
ULUSAL BİLİÇ, BENLİK YARATILMASI, TÜRKÇE	35
YASALARIN EGEMEN KILINMASI	34
ASAYİŞ, HUZUR VE GÜVENİN SAĞLANMASI	29
ÇAĞDAŞLAŞMA, BATILILAŞMA, TUTUCULUĞA SON	26
NÜFUSUN ARTTIRILMASI	18
BİREYLERİN VE HALKIN HAKLARINA SAYGI	16
SAVAŞIN KAZANILMASI, BARIŞ, BAĞIMSIZLIK	16
BARIŞÇI, AKILLI BİR DIŞ POLİTİKA	13
BÜROKRATİK OLMAYAN DEVLET, DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİ	12
ORDUNUN GÜÇLENDİRİLMESİ	11
DİĞER	28
TOPLAM CEVAP	1032
CEVAP VEREN MİLLET VEKİLİ SAYISI	315

Ankete verilen cevapların dağılımını incelediğimizde 315 milletvekilinden 136'sı (%43,2) ekonomik gelişmeleri en önemli sorun olarak göstermiştir. Ekonomiden sonra verilen en fazla cevap ise 117 milletvekilinin (%37,1) eğitime önem verilmesi ve cahillikle mücadele görülüyor ki ekonomik ve toplumsal problemler siyasi konuların önüne geçmiştir. Öte yandan anketin üçüncü en fazla cevap verilen başlığı ise halkın yönetimde egemen olmasıdır.

2. Ankete Cevap Vermeyenler

Anketin cevaplanmaya başlandığı 5 Eylül 1921 tarihinden itibaren mecliste bulunan 437 milletvekilinden 85'inin vekillik sıfatı ölüm, istifa, vekillikten çıkarılma

gibi sebepler ile sona ermiştir. Böylece bu 85 vekil anketi cevaplandırmamış ve ankete cevap verilebilecek vekil sayısı 352'ye düşmüştür. 352 vekilden 37'si ise ankete ilgi göstermemiş ve cevap vermemiştir. Cevap vermeyen vekillerin arasında Mustafa Kemal Paşa, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir Paşa, Rauf Orbay ve Ali Fethi Okyar Beylerin bulunması dikkat çekicidir.

Sılan 1968 yılında Türk Tarih Kurumundaki konferansta yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Paşa'nın anket ile ilgili tutumunu anlatırken Sakarya Savaşı'nın devam ettiği günlerde Ankara'da demir yolu istasyonundaki binada Mustafa Kemal Paşa ile karşılaştığını ve soruyu ona nasıl yönettiğini şöyle anlatmaktadır: *“Kâğıdı uzattım 'A be çocuğum, bu nedir' dedi. Onun kendine mahsus tatlı Rumeli şivesi, tatlı okşayıcı bakışlarıyla dedim. 'Ben böyle bir şeye tevessül ettim'. 'Nasıl' dedi. 'Evet' dedim. 'Neden teşebbüs ettin?' Büyük odada konuşuyoruz. Yani bugün Meclis'in merdivenle çıkılan İstasyon Caddesi'ne bakan tarafta. Evrakı arz ettikten sonra dedim. 'Efendim vaziyet beni çok mahzun etti, ben kendime bir teselli bulmak için bu suali tertitledim, verdim' dedim. 'Hatta başka bir şey söyleyeyim size' dedim. 'Moskova'da Ali Fuat Paşa'ya gönderdim. Erzurum'da Karabekir Paşa'ya gönderdim.' 'Cevap aldın mı' dedi. 'Paşam daha çok yeni' dedim. 'Roma'da Celalettin Arif Bey'e gönderdim. Paris'te Ahmet Ferit Tek'e gönderdim.' Paşa baktı, baktı bana. 'Yani şimdi ben ne yapacağım' dedi. 'Siz de' dedim 'bir iki satır lütfedeceksiniz'. 'Yok be çocuk sen bunları toplayasın. Eser benimdir.' 'Eser benimdir' diyebilir. Bu büyük eser Türkiye Büyük Millet Meclisi. 'Emredersiniz Paşam' dedim. Ondan sonra gelişen hadiseler, olaylar bu kadar yakınlığa rağmen, kendisinden elimde başka boş kağıtlar olmasına rağmen, böyle bir cevap aramak cüretini bana vermedi.”*¹⁵⁵

Sılan 1982 yılında Utkan Kocatürk ile röportajında ankete cevap vermeyen diğer bazı milletvekilleri ile ilgili de önemli detaylar açıklamıştır, mesela Rauf Orbay Bey'den, İsmet İnönü Paşa'dan ve Kazım Karabekir Paşa'dan anketin cevabını istediğinde aralarında geçen diyalogu şu şekilde aktarmıştır: *“Rauf Bey'den anketin cevabını istediğim zaman, 'Mustafa Kemal'inkini getir, vereyim!' dedi. İnönü'ye hatırlattığımda, 'Paşa yazdı mı?' dedi. Bu arada Karabekir de Erzurum'dan sual*

¹⁵⁵ NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 8, Belge No: 51.07-51.08.

*soruyor Mustafa Kemal'e, diyor ki: 'Bugün Türkiye Büyük Millet Meclisi Evrak ve Tahrirat Müdürü Necmeddin Sahir imzasıyla bir yazı aldım. 'Kazanılacak olan Milli İstiklal Mücadelemiz'in feyizdar ve semeredar olması neye mütevakkıftır?' diye gelen suale cevap verip vermemekte mütereddidim. Zat-ı samilerinize arz ederim. Saygılar.'*¹⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafta verdiği cevap ise şöyledir: “*Sail*¹⁵⁷, Türkiye Büyük Millet Meclisi Evrak ve Tahrirat Müdürü'dür. Sual hususi mahiyettedir. Cevap verip vermemek takdirinize aittir, efendim. Mustafa Kemal.”¹⁵⁸

Öte yandan Sılan, Kazım Karabekir, Ankara'ya milletvekili olarak geldiğinde kendisiyle tanıştığını ve yönelttiği soru ile ilgili şunları söylediğini “ ‘Siz’ dedi, ‘Böyle bir sual sormuştunuz. Getir kâğıdı da şimdi cevap vereyim!’ ‘Efendim, anketi bitirdim!’ dedim o zaman. Çünkü tarihe sadakat lazımdır. Tarih, tarih olmak için, ona sadakat göstermek lazım!’” diyerek ifade etmiştir.¹⁵⁹

Sılan ankete Mustafa Kemal Paşa'nın anketi cevap vermediğini ifade ederken savaştan sonra bu konuyu tekrar gündeme getirmediğini dikkat çekmiştir. Zaferden sonra da Mustafa Kemal Paşa'nın bu soruyu tekrar hatırlamadığını ve kendisinin de bilhassa hatırlatmadığını vurgulamıştır. Bunun sebebi ise şöyle açıklamıştır:

*“Her gün beraberiz; ama hatırlatmadım bile. Desem ki ona, 'Paşam, anketin cevabını bekliyorum!' Hemen, 'Getir ötekileri!' diyecek, hepsi gidecek yani.”*¹⁶⁰

3. İlk Meclis Anketinden Bazı Cevaplar

a. Ali Fuat (Cebesoy)

“Birkaç mağlubiyet, bizi, istiklal mücadelemizden vazgeçirtemez. Çünkü hakkımız doğru ve sarihtir. İstiklallerini kaybederken düşmanlarına arz-ı teslimiyet ederek onlardan imdat uman milletlerin akıbeti ne kadar feci ise mevcudiyet ve istiklallerin sonuna kadar müdafaa ve azmetmiş olan milletlerin nihayetden muvaffak olacakları tarihte emsali ile sabittir.

¹⁵⁶ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 95.

¹⁵⁷ Sail: Soruyu soran.

¹⁵⁸ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 95.

¹⁵⁹ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 95.

¹⁶⁰ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 96.

Binenaleyh vahdet ve büyük bir azim ve imanla mücadelemizin sonuna kadar devamın müntüç-i muvaffakiyet olacağı muhakkaktır. Mazideki siyaset-i diniye ve askeriyemizden külliye feragat etmeliyiz. Bu siyaset, daha on yedinci asırda teşekkül etmeye başlamış olan Avrupa askeri devletleri karşısında tevakkuf etmiş ve nihayet iflas etmeyip yirminci asır sonuna kadar zahiren devam edebilmiş ise bu da Avrupa rekabet-i düveliyesi sayesinde olmuştur.

Rusya Çarlığı ile Avusturya İmparatorluğunun ortadan kalkmasıyla bu rekabet de kalkmamıştır. Şu halde Misak-ı Milli ile çok doğru olarak çizilmiş olan hudutlarımızın içerisinde mazinin aksi olarak daimi bir unsur sulh kılmak, taassup ve cehlin müdahalesini külliye kaldırmak, asri bir devlet tesisine çalışarak halk ile teması lafzan değil, bütün manasıyla takviye etmek, içtimaiyat ve iktisadiyatımızı asirleştirmek lazımdır.

Bu maksatla Garbın teknik ve akli echizesini kabul etmek ve yeni teşebbüslere bir şahsiyet-i milliyeye verebilmek için Darülfünunları mükemmel bir hale koymak ve mektepleri arttırmak iktiza eder. Bütün bu teşebbüslerde lüks ve âlâyışten içtinap şarttır. Bu asrileşmek hareketinde vahdet ve azm-i millinin muhafaza ve takviyesi esastır. Bu maksatla asrileşen her millet ve memlekette olduğu gibi, milli ve dini ananeler ıslah ve muhafaza edilmelidir. Harsa küşayış verilmelidir. İklim icapları göz önüne tutulmalıdır.

Bu suretledir ki milletimizin beka ve nemasına en büyük tesiri olacak teksir-i nüfus meselesine hizmet edilmiş olur.

*İşte istiklal mücadelemizin bugün ve yarın semeredar ve feyizdar olması için düşüncelerim. Hürmetlerim efendim.*¹⁶¹

b. Refik (Saydam)

“Milletimizin kudsi birliği ile yarattığı büyüklüğün ve açtığı nurani yolun şuuri sahada ebediyen idamesi; evvela ilm, fenne, ihtisasa yani bilmeye; saniyen böyle ilme, fenne, ihtisasa istinad eder inkişaf-ı iktisadiye yani dünya pazarında varlığını gösterecek bir alim-i istihsal olmaya menuttur.

¹⁶¹ Silan, İlk Meclis Anketi, s. 40.

Bu iki esas temin edersek varlığımızı ve vatanımızın istiklalini daima şerefle müdafaa ederiz, iman ve itikadındayım.”¹⁶²

c. Mehmet Akif (Ersoy)

*“Nasıl dört İngiliz dünyayı oynatmakta, hayrettir;
Bunun elbette var bir sırrı?” derler. İngiliz der ki:
“Sefîl efrâdı şayed ırkımın cür’etli şeylerse,
Necib evlâdı onlardan ceridir elli kat belki.*”¹⁶³

ç. Celaleddin Arif Bey

*“Milli istiklâl mücahedemiz ancak “fenâ fi’l-vatan” çalışmakla kazanılabilecektir. Gaye istihsal olunduktan sonra da yine bu düsturu rehber-i harekât ittihaz eyleyen işerlerinin meydan-ı mücahedeye atılmaları lazımdır. Zira fikrimee en büyük mücahede gayenin istihsalinden sonra başlayacaktır.”*¹⁶⁴

d. Yunus Nadi

“Milletlerin hayatında biri teşekküle, diğeri tekemmüle ait iki safha vardır. Bizim vaziyetimize nazaran evvela ortama müteşekkil, fakat manzume-i milel arasında tekemmül ve tealiye muhtaç bir Türk milleti vardır demeliyiz.

Müteşekkil bir milleti yürütecek ve yükseltecek olan en esaslı âmil ise o milletin benliğini idraka müstenid – daima uyanık, daima galeyan halinde – bir hareket-i milliyedir.

*Sualinizin sırr-ı cevabı buradadır, üst tarafı hudutsuz teferruattan ibarettir.”*¹⁶⁵

e. Kazım Özalp

*“Daimi ve kuvvetli bir orduya mütevakkıftır.”*¹⁶⁶

¹⁶² Silan, *İlk Meclis Anketi*, s. 62.

¹⁶³ Silan, *İlk Meclis Anketi*, s. 85.

¹⁶⁴ Silan, *İlk Meclis Anketi*, s. 154.

¹⁶⁵ Silan, *İlk Meclis Anketi*, s. 217.

¹⁶⁶ Silan, *İlk Meclis Anketi*, s. 239.

f. Rıza (Nur) Bey

“Bir takım âmillerle beraber esas olarak milli duyguyu bihakkın duymaya mütevakıftır.”¹⁶⁷

C. Tiyatroları

Gazetecilik ve siyasetçiliği ile ön plana çıkan Necmeddin Sahir Sılan, edebiyata da ilgili olmuş; şiir, fıkra, mülakat ve hikâye gibi türlerinin dışında tiyatro metinleri de kaleme almıştır Necmeddin Sahir Sılan tiyatro ile ilgili düşüncelerini *Tiyatro ve Temaşa Mecmuası*’nda şöyle ifade etmiştir: “Tiyatrolar âlem-i hakikatin bir mekteb-i edeb-i sanâii nefisenin mümtâz bir şubesidir. Fakat ne kadar yazıktır ki tiyatroların cemiyet-i beşeriyeye ettiği hidemât biz de layıkıyla anlaşılmamış ve bu güzide sanat inhitat etmiştir.”¹⁶⁸

Sılan’ın, “*Kafkas Yolu*” ve “*Müfteri yahud Sefile*” adlı iki tiyatro eseri bulunmaktadır. *Kafkas Yolu* Müdafaa-i Milliye Cemiyeti yararına Burhanettin Tepsî tarafından sahneye konulmuştur.¹⁶⁹

Tiyatrolardan ilki 1912 yılında kaleme aldığı *Müfteri yahud Sefile* isimli piyesidir. Bu eserin herhangi bir yerde yayımlandığı veya sahnelendiği tespit edilememiştir. Dram türünde beş perde olarak planlanan *Müfteri yahud Sefile*’nin yalnızca üç perdesi tamamlanmıştır. Eser Necmeddin Sahir Sılan’ın Tarih Vakfı’na bağışlanan kişisel arşivinde yer almaktadır.¹⁷⁰ Dram türündeki bu piyes aşk, namus, sadakat konularını ele almaktadır. Öte yandan piyesin konusu ve karakterleri itibarıyla Halit Ziya Uşaklıgil’in 1899-1900 yılları arasında *Servet-i Fünun* dergisinde yayımlanan ve 1901 yılında kitap olarak basılan *Aşk Memnu* adlı eser ile benzerliği dikkat çekmektedir.

Necmeddin Sahir Sılan’ın kaleme aldığı diğer tiyatro eseri ise *Kafkas Yolu* adlı piyesidir. Kendi ifadesi ile bu piyesinde; “*O yılların milli iman ve heyecanıyla Çarlık*

¹⁶⁷ Sılan, *İlk Meclis Anketi*, s. 345.

¹⁶⁸ Necmeddin Sahir Sılan, “Tiyatro Hakkındaki İhtisasatınız?” *Tiyatro ve Temaşa Mecmuası*, 1915, Nu: 1, s. 12; Ali İhsan Kolcu, *Temâşâ Mecmuası (İnceleme ve Edebiyatla İlgili Metinler)*, (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Sivas 1992, s. 41.

¹⁶⁹ Sılan, *Doğu Sorunu*, s. XXVI.

¹⁷⁰ NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 12, Belge No: 01.02.

Rusya'nın istilacı saldırısına karşı Türk'ün Hamaset ve Şehamet destanlarını canlandırmıştır.” Yine bu piyesin o dönemde izin alınarak temsil edildiği bilgisini de vermiştir.¹⁷¹

4-5 Mart 1915 tarihli *Tercüman-ı Hakikat* ve *İkdam* gazetelerinde Kafkas Yolu adlı bu eserin Burhanettin Bey tarafından provalarının yapıldığını öğrenmekteyiz. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin verdiği bilgilere göre eser Burhanettin Bey tarafından Şehzadebaşı'ndaki Millet Tiyatrosunda 28 Mart 1915'te sahnelenmiştir.

D. Şiirleri

Necmeddin Sahir Bey, edebiyat dünyasında hikâye, fıkra, masal, tiyatro, hatıra gibi edebi türlerin yanı sıra daha çok şiirleri ile yer bulmuştur. Çok genç yaşlardan itibaren farklı temalarda şiirler kaleme alan Necmeddin Bey'in basın dünyasında yer alan ilk şiiri *Rübâb* mecmuasında 15 Şubat 1912 tarihinde henüz 16 yaşında yayımlanan *Kotram* adlı şiiridir. Bu tarihten itibaren II. Meşrutiyet yıllarından Cumhuriyet dönemine kadar muhtelif dergi ve gazetelerde kırka yakın şiiri yayımlanmıştır. Bununla birlikte vefatından sonra Tarih Vakfına bağışlanan kişisel arşivinde tamamı Osmanlıca olarak kendi el yazısı ile kaleme aldığı üç adet şiir defterine ulaşılmıştır. Bu defterler incelendiğinde farklı dergi ve gazetelerde yayımlanan şiirlerinin yanı sıra herhangi bir dergi ve gazetede yayımlanmamış şiirlerinin de yer aldığı görülmüştür. Çok sayıda şiiri yayımlanan Necmeddin Bey'in basılı bir şiir kitabına ulaşamamıştır. Basın dünyasına şiirleriyle ilk adımını atan Necmeddin Sahir Bey'in şiirleri 1912-1922 yılları arasında *Rübâb*, *Donanma*, *Servet-i Fünun*, *Tasvir-i Efkâr*, *Büyük Duygu*, *İnci*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Anadoluda Yenigün* ve *İleri* gibi muhtelif dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır.

Genç yaşlarda farklı temalarda yazdığı bu şiirlerini arasında vatan sevgisi, kahramanlık, bayrak sevgisi gibi milli duyguları konu alan epik şiirler çoğunluğu oluşturmuştur. Bununla birlikte tabiat güzelliklerini konu edinen pastoral şiirleri, aşk şiirleri, tarihi şahsiyetleri konu alan kahramanlık şiirleri ve toplumsal konuları içeren şiirleri de mevcuttur.

¹⁷¹ Silan, “İmanlı Bir Genç”, s. 2181.

Necmeddin Bey'in kaleme aldığı ilk şiirleri genellikle tabiat sevgisi ve güzelliklerini konu edinen pastoral şiirlerdir. 1918'de *Donanma* mecmuasında yayımlanan *Çiçekler* adlı şiirinde farklı çiçeklerin güzelliklerine değinmiştir.

(...)

*“Salkımları, şebbûları ben hepsini sevdim
Leylakları, zambakları ... şuh, pembe ve uryan
Daldım yine sardunyaları seyre de her an,
Gayb olmada matemleri, ben bunları sevdim”*¹⁷²

Yine bahar mevsimi ve tabiatın canlanmasını konu alan *Hayat-ı Şikeste* adlı şiirinde;

(...)

*“Bu aşyaneyi süsler gelince işte bahar
Çiçeklenir gülizar
Yanında handeli bir şiir söylüyor enhar
Akar, durur, çağlar....”*

(...) ¹⁷³

II. Meşrutiyet döneminin siyasi atmosferinde Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarını konu alan şiirler kaleme almıştır. 10 Ekim 1912 tarihinde kaleme aldığı herhangi bir dergi veya gazetede yayımlandığını tespit edemediğimiz *Trablus İçin* şiiri savaş şiirlerinin önemli örneklerinden biridir.

*“Ey kardeşler bir kurşuna hedef olup yıkılan
O ihtiyar... toprağımız “Trablus” ey vatan
Layık mıdır bu toprağa bu eninli yas figan
Bu ihtiyar kalbi kimdir, kimdir acep sızlatan?*

(...)

*Ağlıyor bak o toprakta şimdi birçok öksüzler
Kuvvet yok ki çöreklenmiş o yılanı kessinler*

¹⁷² Necmeddin Sahir Sılan, “Çiçekler”, *Donanma*, 27 Haziran 1334, Nu:171, s. 1951.

¹⁷³ NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 7, Belge No: 46.

*Ey kardeşler! kut ister kuvvet ister, isterler
Ağlasın o genç kızlar, aileler, yetimler... ”¹⁷⁴*

Yine Trablusgarp Savaşını konu edinen ve 1912 yılında *Donanma* mecmuasında yayımlanan “*Trablusgarp*” şiirinde, savaşın dehşetini, Osmanlı’nın karşısında İtalya’nın tutumuna duyduğu üzüntü ve öfkeyi dile getirmiştir.

(...)
“*Kanlarla dolu ufku vatan ... kanlı İtalya,
Barbar Roma Osmanlılığı mahva müheyya...
Kurşun ve barut kan ve ateş her tarafta artık,
Hakkın da bükülmez kolu var sen yine yak, yık... ”¹⁷⁵*
(...)

Ekim 1912 tarihinde *Donanma* mecmuasında yayımlanan “*Son Dua*” başlıklı şiirinde Balkan Savaşlarına temas etmiştir. Osmanlı’nın Balkan coğrafyasında yaşadığı savaşın dehşetini ve savaş karşısında heyecanını dile getirmiştir.

“(...)
*Bir darbe-i dehhaş ile katilleri öldür
Koş! Süngüle zalimleri, din aşkına öldür
Koş, vur! Gâvurun meş’ali ikbâlini söndür*
(...)
*Kabrindeki ecdadını, ahfadını güldür
Zulm eyleyen alçaklara koş, kinini öğret
Git “Sofya”ya Türk! Rayeti İslam’ını rezk et... ”¹⁷⁶*

Necmeddin Sahir Sılan’ın 20 Ağustos 1914 tarihinde kaleme aldığı *Yavuz ve Midilli* adlı dörder dizeden oluşan 28 kıtalık şiiri, tespit edebildiğimiz en uzun şiiridir. 7 Eylül 1914 tarihinde *Donanma* mecmuasında yayımlanan şiirde Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşına girme kararı ve dönemin siyasi atmosferi içinde

¹⁷⁴ NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 7, Belge No: 46.

¹⁷⁵ Necmeddin Sahir Sılan, “Trablusgarp”, *Donanma*, Ağustos 1328, No:30, s. 262.

¹⁷⁶ Necmeddin Sahir Sılan, “Son Dua”, *Donanma*, Teşrin-i Evvel 1328, No:32, s. 355.

yaşanan tarihi gelişmeler konu edilmiştir.¹⁷⁷ Goeben ve Breslau adlı iki Alman Gemisinin Osmanlıya sığınmaları üzerine *Yavuz* ve *Midilli* isimlerini almaları şiire ilham vermiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin mevcut durumu, savaşın tarafları ve şiddeti dizelere yansımıştır. Sılan'ın bu şiirinde coşkulu ifadeler ve Türk Milletinin geçmişteki kahramanlıkları üzerine önemli vurguları dikkat çekmektedir. Öte yandan şiirde *Yavuz* adlı gemi *Yavuz Sultan Selim* ile özdeşleştirilmiş ve kahramanlıklarına vurguda bulunulmuştur.

Şiirde dikkat çeken bir diğer husus ise Osmanlı donanmasının imparatorluğun farklı dönemlerinde kazandığı zaferler ve başarıların yansırı kayıpları ve başarısızlıkları da dile getirmesidir.

“(…)

‘Goeben’ ve ‘Breslau’ın unvan-ı şan ve muhteşemi

Yavuz ve Midilli’ye galb oldu ... ey sevimli vatan

Çıkıp selamla denizden o ruh-u muhteremi

‘Yavuz’ ki Türklüğü i’la eden büyük hakan

(…)

Evet “Yavuz” o cihangir, o muhteşem Sultan

Çıkınca taht-ı muallayı âli Osman’a

Sedayı tül ve muhibiyle titremişti cihan

Düşürmemiş bizi asla haziz hüsrana

(…)

O yıl gavurları tehdit için bahara kadar

‘Yavuz’da Rumeli sahillerinde dinlendi

Bahar gelince sükûnetle cenke verdi karar

*Kudüs’le, Mısır’ı, Bağdat’ı feth için şendi”*¹⁷⁸

Necmeddin Sahir Bey’in I. Dünya Savaşı’nı konu alan bir diğer şiiri savaşın en kanlı muharebelerinden biri olan Çanakkale Cephesi’ni anlattığı *Geçilmez*¹⁷⁹ adlı

¹⁷⁷ NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 07, Belge No: 47.

¹⁷⁸ Necmeddin Sahir Sılan, “Yavuz ve Midilli”, *Donanma*, 25 Ağustos 1330, No:58, s. 150-151.

şiiiridir. 18 Mart 1918’de Deniz Zaferlerinin yıl dönümünde *Donanma* mecmuasında yayımlanmıştır.

*“Biz Türk eriyiz şanlı güzel bayrağımız var,
Tarihimize nam verecek sancağımız var,*

*Düşman! Seni kahreleyecek kuvvetimiz var,
Dünyaları tedhiş edecek sahvetimiz var,*

*Türk’ün ezecek kuvveti var, kendi ezilmez,
Dünya şunu bilsin ki, Çanakkale geçilmez!”¹⁸⁰*

11 Şubat 1328’de (11 Şubat 1913) kaleme aldığı “*Medeniyet*” başlıklı şiiri *Servet-i Fünun*, *Büyük Duygu* ve *Donanma* gibi muhtelif dergilerde yayımlanmıştır. Balkan Savaşları devam ettiği günlerde kaleme aldığı şiirinde medeniyet tanımı ile batı medeniyetlerini ele alırken öte yandan Balkan Savaşlarının çizdiği acı tabloyu dile getirmiştir.

*“Medeniyet, bu kahpe asr-ı riya
Bizi her an fenaya bî perva
Götürürken ederdi istihza,
Yaraşır mı bu yurda, kahr ve cefa
(...)
Ezilirken harimi haki vatan,
Uluyor tâ uzakta bak bir çan
Kanlı böğrüyle ah şu yerde yatan
Saçı ak, pak, zavallı anne: vatan”*

¹⁷⁹ “Geçilmez” başlıklı şiir 18 Mart 1921 tarihinde tekrar Anadolu’da Yenigün gazetesinde yayımlanmıştır. – Anadolu’da Yenigün, 1921, No:559, s. 1.

¹⁸⁰ Necmeddin Sahir Sılan, “Geçilmez”, *Donanma*, 18 Mart 1334 (18 Mart 1918), No:158, s. 158-159.

Aralık 1913 yılından itibaren İzmir’de on beş günde bir yayımlanan *Tan* mecmuasının ikinci sayısında mecmuanın yazar kadrosu arasında Necmeddin Sahir Bey’in de adı geçmekte olup bu mecmuada yayımlanan ilk eseri Edirne’nin kurtuluşu için yazdığı *Edirne* başlıklı şiiridir. 20 Teşrinisani 1329 (1913) de yayımlanan şiirde şehrin zaferi kutlanmıştır:

“Bu gün niyaz edelim hep cenab-ı rahmana

Düşürmesin bizi artık haziz hüsrana

Edirne, millete gülşen saray-ı izzettir

Hilal ve necme müebbed penah-ı şefkattir... ”¹⁸¹

11 Ağustos 1329 da yayımlanan *Yakarış* adlı şiiri de Balkan Harbine dair duygularını ifade etmiştir. Necmeddin Bey’in ilk gençlik yıllarında mensur şiir denemeleri de olmuştur. *Aşkımın Defteri*, *Gözler* ve *Yalan* başlıklı üç adet mensur şiiri 1912-1913 yıllarında *Rübab* ve *Büyük Duygu* mecmualarında yayımlanmıştır.

X. Şahsiyeti, Görüş ve Düşünceleri

A. Şahsiyeti

Kişilik, bireyin “*zihinsel, duygusal, sosyal ve fiziksel*” özelliklerinin eylem ve davranışlarıyla dışa vurumu, olarak tanımlanmıştır.¹⁸² Bireyin kendine özgü özelliklerinin, farklılıklarının, yetenek ve eğilimlerinin dışa yansımadır. Kişiliğin oluşmasında, kalıtım ve çevrenin etkili olduğu kabul görmüştür. Nancy L. Murdock’a göre kalıtım ve çevreyle birlikte bireyin yaratıcı davranışları da kişiliğin oluşumunda belirleyicidir.¹⁸³

Fransız Tarihçi Hippolyte Taine, tarihi bir problem olarak değerlendirirken, problemin çözümünde psikolojik unsurları ön plana çıkarmıştır. Ruhun; ırk, muhit ve

¹⁸¹ Necmeddin Sahir Sılan, “Edirne”, *Tan*, S. 1, 20 Teşrinisani 1329 (3 Aralık 1329), s. 53-56.

¹⁸² İbrahim Taymur, M. Hakan Türkçapar, “Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi” *Psikiyatride Güncel Yaklaşımla Dergisi*, 2012, S.4, s.155.

¹⁸³ İlhan Çiçek, “Kişilik ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri: Kuramsal Bir Çerçeve”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2020, C.10, S.1, s. 138.

zamanın etkisi altında oluştuğunu düşünen Taine; tarihçiliği de tarihi oluşturan bu üç unsurun ilişkilerinin araştırılması olarak tanımlamıştır.¹⁸⁴

Hippolyte Taine'nin “*ırk, muhit ve zaman*” teorisinden hareketle, insanların kişiliklerinde ırk özellikleri ile yaşadıkları dönem ve çevre tesir etmektedir. Bu nedenle tarihi araştırmalarda, özellikle biyografik çalışmalarda konu alınan kişinin şahsiyeti üzerinde bu üç unsurun göz önünde bulundurulması faydalı olabilir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan *Necmeddin Sahir Sılan'ın* hayatı, çalışmaları ve siyasi faaliyetleri üzerinde de yaşadığı zamanın ve muhitin etkisi yadsınamaz. 1896 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde dünyaya gelen Necmeddin Sahir Bey'in çocukluk ve gençlik yılları II. Meşrutiyet Dönemine tesadüf etmiştir. Osmanlı Devleti'nin son devrinden Millî Mücadele Dönemine ve Cumhuriyet Dönemine uzanan yıllarda kritik yerlerde görev alarak önemli gelişmelere tanıklık etmiştir.

Sılan'ın yaşamında II. Meşrutiyet Döneminin siyasi atmosferi ve askeri buhranlarının derin etkisi hissedilmektedir. İmparatorluğun son yıllarında art arda yaşanan Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarının Osmanlı coğrafyasında yaşattığı tahribat Necmeddin Sahir Sılan'ın duygu ve düşünce dünyasına tesir etmiştir. Özellikle “*gencecik bir şiir ve yazı heveskariydım*” sözleriyle bahsettiği 16-17 yaşlarında, ilk gençlik yıllarında, kaleme aldığı eserlerinde şiirlerinde bu duygu ve düşünceler kendini hissettirmiştir.¹⁸⁵ Trablusgarp Savaşını, Balkan Savaşlarını ve I. Dünya Savaşını konu alan şiirleri dönemin siyasi ve askeri gelişmelerinin kişiliği ve fikirleri üzerinde tesirini göstermektedir.

Necmeddin Sahir Sılan'ın emeklilik günlerinde “*ben tarih içinde yaşayan, mutlu bir insanım*” sözleri uzun yıllar gazeteci, bürokrat ve siyasetçi olarak devam eden çalışma hayatının kişiliği üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermektedir.¹⁸⁶

Necmeddin Sahir Bey'in şu ifadeleri; “*Hepimiz bu dünyada yaşarken kimseyi incitmeden, kırmadan yaşamaya esas tutan insanlarız. Elbette insan olmak adına*

¹⁸⁴ Mehmet Kaan Çalen, “Celâl Nuri'ye Göre Muhit, Irk, Zaman Teorisi Bağlamında Eski Türkler İle Osmanlı Türkleri Arasındaki Münasebetler”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2013, C.15, S.1, s. 280.

¹⁸⁵ Halil İbrahim Göktürk, *Mithat Cemal Kutay*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 81.

¹⁸⁶ *Tanıkların Anılarıyla İsmet İnönü*, s. 234.

kusurlarımız da vardır. Beni bağışlayacağını umarım...” hümanist yönü ile ilgili ipucu vermektedir.¹⁸⁷ Sılan’ın insan sevgisi ve sınıf farkı gözetmeden aynı hassasiyetle insanlara yaklaşımını gösteren bir başka örnek, milletvekilliği yıllarında seçim bölgelerindeki vatandaşlarla münasebetleridir. Sılan cinsiyet, yaş, statü ve kültür farkı gözetmeden yöre halkıyla yakından temas kurarak vatandaşlara eşit yaklaşmıştır. Bilhassa seçim bölgesi Tuncelili vatandaşların ve bölgedeki idare amirlerinin sorunlarını ve taleplerini içeren mektupları okuyup cevaplandırarak bizzat ilgilenmiş ve bu yönüyle bölge halkının teveccühünü kazanmıştır.¹⁸⁸

Sılan’ın aile üyelerinin verdiği bilgilere göre çalışmayı seven, prensip sahibi ve disiplinli bir insandır. Necmeddin Sahir Bey’in kızı Şen Hanım hatırasında babasının hayat disiplini ve günlük rutinleri ile ilgili; sabahları erken kalktığına, sigara kullanmadığına, yürümeyi sevdiğine ve *“hasta olduğu zamanlar dışında tıraşsız, pijama veya sabahlık ile görmediğine”* değinmiştir.¹⁸⁹

Necmeddin Sahir Sılan’ın ömrünün son yıllarında (1986) Halil İbrahim Göktürk ile yaptığı görüşmeden sonra Göktürk, Sılan’a dair izlenimlerini; *“...sağlam hafızası, düzenli düşünceleri, bakımlı, titiz hayatıyla yerli yerinde yaşamaktadır”* ifadeleriyle aktarmıştır.¹⁹⁰ Yine aynı dönemde Utkan Kocatürk ile yaptığı röportajın ardından Kocatürk; doksan yaşını aşmasına rağmen *“sağlıklı ve zinde bir görünüme sahip”* olan Sılan’ın hayat enerjisi ve neşesinin yerinde olduğuna değinmiştir.¹⁹¹

Sılan’ın kişiliğine dair bilgi veren isimlerden biri olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Birinci Büyük Millet Meclisinden ayrılmasının ardından Evrak ve Tahrirat Müdürlüğüne atanan Necmeddin Bey ile ilgili; *“zeki bakışlı ve kibar konuşan bir kişi”* olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁹² Ayrıca Velidedeoğlu; *“Müdürümüz Necmettin Sahir Bey, zaman ilerledikçe gördüm ki halkın ateş gibi zeki dediği türden bir insandı. Olayları çabuk kavrama gücü bakımından olağanüstü bir yeteneği vardı.*

¹⁸⁷ Tanıkların Anılarıyla İsmet İnönü, s. 234.

¹⁸⁸ Bkz: Necmeddin Sahir Sılan, *Dersimlilerden Mektuplar (1941-1953)*, (Haz. Tuba Akekmekçi-Muazzez Pervan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

¹⁸⁹ Sılan, *Pişman Değilim*, s. 59.

¹⁹⁰ Göktürk, *Mithat Cemal Kutay*, s. 81-82.

¹⁹¹ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 87.

¹⁹² Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis Millî Mücadelede Anadolu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2021, s. 216.

Aynı zamanda uzak görüşlüydü. Bugünkü Yenişehir'in bulunduğu yerin, yani o zamanki yolsuz ve bomboş tarlaların ortasına ilk evi o yaptırmıştı."¹⁹³

Necmeddin Sahir Silan'ın yaklaşık bir asırlık yaşamında siyasetçi, bürokrat ve basın camiasından yakın dostlukları olmuştur. Bunlar arasında: Hakkı Tarık Us, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Mithat Cemal Kuntay, Süreyya İlmen, Hacı Adil Arda, Tayfur Sökmen, Mim Kemal Öke, Muhittin Üstündağ, Neyzen Tevfik, Sedat Simavi, Esat Fuat Tugay gibi isimler yer almaktadır. Ayrıca kızı Şen Sahir Silan'ın verdiği bilgilere göre İsmet İnönü ve Abdülhalik Renda aileleriyle görüştüklerine ve yine Latife Uşşaki'yi anne ve babası ile sık sık ziyaret ettiklerine değinmiştir.¹⁹⁴

Necmeddin Sahir Bey, 1988 yılında Utkan Kocatürk ile yaptığı röportajda gazeteci, bürokrat, siyasetçi ve dönemin önemli simalarıyla mektuplarının¹⁹⁵ oluşunu şöyle ifade etmiştir: "...bende birçok mektuplar var; mesela Rauf Orbay'ın mektupları var, çok kıymetli mektupları var! Devri yaşatan mektuplar! Ali Fuat Cebesoy neler yazmış? Behiç Erkin çok muhterem bir insan, devlet adamı, neler yazmış? Ahmet Rıza Bey ne yazmış? Şimdi söyleyeyim size, 'Bana Gelen Mektuplar' diye birkaç cilt kitap basmak istiyorum. Mesela Ahmet Rıza Bey, bende bir mektubu var. Millî Mücadele'ye karıştığım için beni tebrik ediyor; çünkü ben Ahmet Rıza Bey'in hususi katibiyim."

¹⁹⁶

B. II. Meşrutiyet ve Divanı Âli Üzerine Düşünceleri

1.Cemal Kutay'ın Açık Mektubu

Tarih Konuşuyor adlı aylık derginin Ocak 1966 tarihli 24 sayısında, derginin kurucusu ve Necmeddin Sahir Silan'ın eski dostu, Cemal Kutay; "*Karanlığa İtilen Temel Hadiselerin son şahitlerinden bir emektar dosta: Açık Mektup*" başlığı altında bir yazı kaleme almıştır. Kutay yazısında, "*Kafası, kalemi, kültürü ve vatanseverliği gördüklerini ve duyduklarını, öğrendiklerini ve yaptıklarını bugünün nesline katıksız*

¹⁹³ Velidedeoğlu, *İlk Meclis*, s. 219.

¹⁹⁴ Silan, *Doğu Sorunu*, s. xxvi.

¹⁹⁵ Necmeddin Sahir Silan'ın bahsettiği, dönemim önemli isimleri tarafından kendisine yazılan, bu mektuplara birkaç tanesi dışında ulaşamamıştır.

¹⁹⁶ Kocatürk, *Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, s. 96.

ve gerçek yüzüyle anlatmaya yeter ve artar” sözleriyle Sılan’ı tarihi aydınlatmaya davet etmiştir.¹⁹⁷

Mondros mütarekesinin imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na girmesinin mesullerini bulmak için “*Harp Kabineleri*” adı verilen Sait Halim Paşa ve Mehmet Talat Paşa kabinelerinde görev almış vekiller *Meclis Tahkik Heyetinin* huzuruna çıkarılmıştır. Kutay, mütareke döneminin karışıklığı içinde bu soruşturmayla meselenin iç yüzünü görebilmenin mümkün olmadığını ifade ederken iktidarın asıl davasının kamuoyunda ve savaşın galip devletleri karşısında, barış şartlarını belirleme sürecinde, İttihat ve Terakki’nin önde gelen isimlerini savaşın mesulü olarak göstermek olduğunu vurgulamıştır. Kutay’a göre bu noktada asıl amaç İttihat ve Terakki’yi tamamen tasfiye etmektir.¹⁹⁸

Mütareke sonrasında yaşanan bu gelişmeleri; “*İmparatorluğumuzun son devir panoramasında siyasi dekor*” olarak tanımlayan Kutay, Osmanlı İmparatorluğu’nun son on yılının tam ve doğru aktarılması, karanlıkta kalan yönleriyle aydınlatılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu sebeple *siyasi dekorun* perde arkasını aydınlatmak adına perde önünde görev alanların dinlenmesi gerektiğine temas ederek *Divan-ı Âli* için kurulan Tahkik Heyetinde katiplik yapmış ve bu tarihi gerçekleri kaydetmiş olan Necmeddin Sahir Sılan’ı tarih önünde şu sözler ile göreve davet etmiştir: “*Necmeddin Sahir Beyefendi bu elli yılın arşivinde ve hafızasında, ruyetinde ve şehadetinde biriktirdiği bergüzar hatıraları ve hadiseleri tarihin sinesine ne zaman tevdi edecektir? Son yarım yüzyılda tarihin yanlışlardan ve bilir bilmez hatalardan sıyrılmasında, kendisine mevdu olan hizmeti ne zaman yerine getirecektir?*”¹⁹⁹

Cemal Kutay’ın bu daveti üzerine, Necmeddin Sahir Sılan derginin 26. sayısından itibaren aralıksız on sayı devam eden yazı dizisinde II. Meşrutiyet ve sonrasına dair hatıralarını paylaşmıştır. Bununla birlikte dönemin önemli şahitlerinden biri olmasına rağmen, bu zamana kadar geçen elli yılı aşkın süre zarfında neden sessiz kaldığını şöyle açıklamıştır:

* “*Sırların masumiyeti aleyhine hareket etmiş olmamak,*

¹⁹⁷ Kutay, “Bir Emektar Dosta”, s. 1973.

¹⁹⁸ Kutay, “Bir Emektar Dosta”, s. 1974.

¹⁹⁹ Kutay, “Bir Emektar Dosta”, s. 1974-1976.

* *Büyük Mustafa Kemal Atatürk hakkında herhangi bir suretle yanlış bir telakkiye vesile vermemek ve “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun”un şümulüne itilebilecek vaziyetten kaçınmak,*

* *Demokratik esaslara aykırı bulunan “Tedbirler Kanunu”nun kapsamı içinde görülebilecek herhangi bir harekette bulunmamak,*

* *Çoğu ebediyet alemine göçmüş bulunanların hatıralarını incitebilecek ya da öyle telakkiye yol açabilecek herhangi bir mülahaza ve mütalaadan sakınmak,*

* *Hayatta olanlar hakkındaki bazı bilgiler yüzünden eski dostlarla herhangi bir polemikten uzak kalmak,*

* *İçinde yaşanılan hadiseleri naklederken mütevazı şahsımı ilgilendiren konularda kendimden bahsetmek zaruriyetiyle karşılaşmamak.”²⁰⁰*

Cemal Kutay'ın tarihi olaylarda rol almış kişileri vatansever ve tarih sever hislerle göreve daveti üzerine Silan, kendi ifadesi ile “*tarihi konuşturmak*” için sessizliğini bozmuştur. Silan Kutay'ın “*Açık Mektubuna*” verdiği cevabında: “*I. Dünya Savaşı ve sonrasında istilacı devletlerin ateşledikleri yangınların yalnız dünyayı değil anavatanımızı saran ateşlerin ortasında kahramanca dövüşlerimize rağmen uğradığımız kayıplar ile haksız muameleleri, karşılaştığımız faciaları ve felaketleri düşmanlara karşı gösterilen mukavemetlerle elde edilen büyük zaferleri ve bunları kovalayan hadiseleri dile getirme hususunda çağrılarımıza esas itibariyle uyumak bir vazife oldu...*” ifadeleri kullanmıştır.²⁰¹

2. II. Meşrutiyet'in İlk Divan-ı Âli Teşebbüsleri

Necmeddin Sahir Silan, II. Meşrutiyet ve sonrasında tanık olduğu gelişmeleri *Tarih Konuşuyor* dergisine aktarırken hatıraları arasında en fazla üzerinde durduğu mesele *Divan-ı Âli* olmuştur.

II. Meşrutiyet yönetimiyle birlikte memleket içinde başlayan *hürriyet ortamı* karşısında peş peşe ayaklanmalar baş göstermiştir. Öte yandan İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması, Balkanlarda başlayan savaşlar, Trablusgarp, Bingazi ve

²⁰⁰ Necmeddin Sahir Silan, *II. Meşrutiyet ve Sonrası Hatıralarım*, (Haz. İsmail Dervişoğlu), DBY Yayınları, 2010, s. 42.

²⁰¹ Silan, *Hatıralarım*, s. 43.

Balkanlar üzerindeki Osmanlı hakimiyetini sonlandırmıştır. Sılan'ın ifadesiyle; *“Bütün milleti yaralayan bu acıklı olaylar, Osmanlı Meclis-i Mebusan’ında hararetli görüşmelere yol açtı, o zamanlarda iktidarda bulunan hükümetlerin, sorumluların Divan-ı Âli’ye sevk edilmeleri istenildi. Böylece millet irade ve murakabesini gerçekleştirmek yönünden cesaretli adımlar atıldı.”*²⁰²

Bütün bu gelişmelerin ardından Osmanlı Mebusan Meclisi iktidarda bulunan hükümet sorumlularının *Divan-ı Âli’ye* sevk edilmesini istemiştir. Böylece Mebusan Meclisinin birinci seçim döneminde, 1911’de iktidarda olan İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin Trablusgarp ve Bingazi savaşlarından dolayı *Divan-ı Âli’ye* verilmesi istenmiştir. 10 Ekim 1911’de Meclis-i Mebusan, Ahmet Rıza Bey başkanlığında toplanarak Trablusgarp mebusları adına Mahmut Naci ve Sadık Beyler tarafından verilen önerge ile İbrahim Hakkı Paşa kabinesini Trablusgarp’ta siyasi hatalar yaptığı iddialarıyla *Divan-ı Âli’ye* sevki istenir, bu talep II. Meşrutiyetin ilk *Divan-ı Âli* teşebbüsüdür.²⁰³

Trablusgarp mebuslarının soruşturma talebi üzerine İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin, Osmanlı’nın Afrika topraklarını (Trablusgarp’ı ve Bingazi) koruyamadıkları gerekçesiyle *Divan-ı Âli’ye* sevk edilmiştir. Bu öneri üzerine konunun soruşturulması için Meclis-i Mebusan’da her toplantı yılının başında seçilen beş şube arasından soruşturma, ikinci şubeye havale edilmiştir.²⁰⁴ İbrahim Hakkı Paşa kabinesi hakkındaki tahkikat mecliste İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf fırkaları arasında tartışmaları devam ettirmiştir. Bu süreçte Balkan Savaşının patlak vermesi üzerine Padişah Mehmet Reşat’ın, İbrahim Hakkı Paşa kabinesini feshetmesiyle birlikte Necmeddin Bey’in ifadesi ile *“soruşturma ikinci şubenin dosyaları arasında kalmıştır.”*²⁰⁵

Meclis-i Mebusanın ikinci seçim döneminin birinci yılında İttihat ve Terakki’nin Kırkkilise (Kırklareli) Mebusu Ömer Naci Bey ve arkadaşlarının Trablusgarp Savaşı’na yönelik verdiği yeni önerge üzerine daha önce ikinci şube

²⁰² Sılan, *Hatıralarım*, s. 53.

²⁰³ Necmeddin Sahir Sılan, “Düşen İktidardan Hesap Sorma Çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-1”, *Tarih Konuşuyor*, S.29, s. 2403.

²⁰⁴ Sılan, “Divan-ı Âli Hareketleri-1”, s. 2404.

²⁰⁵ Sılan, “Divan-ı Âli Hareketleri-1”, s. 2404.

tarafından başlatılan tahkikata devam edilmesi istenmiştir. Ömer Naci Bey'in önergesinin ardından konunun bu kez üçüncü şubede soruşturulması kararlaştırılmıştır. Ancak 22 Temmuz 1912'de Sultan Mehmet Reşad'ın iradesi ile Sadrazam Gazi Muhtar Paşa döneminin sona ermesi üzerine soruşturma bir kez daha ertelenmiştir.²⁰⁶

Meclis-i Mebusan'ın 1 Mayıs 1330 (14 Mayıs 1914'te) başlayan üçüncü seçim döneminde Trablusgarp ve Bingazi Savaşları ile ilgili tahkikat hususu tekrar gündeme gelmemiştir. 6 Temmuz 1914'te Halil (Menteşe) Bey'in başkanlığında toplanan Meclis-i Mebusan, Balkan Savaşlarında Rumeli'de kaybedilen topraklardan dolayı eski sadrazam Gazi Muhtar Paşa ve Kâmil Paşa kabinelerinin Divan-ı Âli'ye gönderilmesi görüşülmüştür.²⁰⁷

Sonrasında İstanbul Mebusu Salâh Cimcoz, Lazistan Mebusu Sudi Bey ve İzmir Mebusu Ubeydullah Efendi tarafından Balkan Savaşları ile ilgili Gazi Muhtar Paşa kabilesinin soruşturulmasına yönelik önerge verilmiştir. Önerge üzerine mesele dördüncü şubeye havale edilmiş ve soruşturma başlamış ancak meclisin tatil edilmesi üzerine mesele yeniden askıya alınmıştır. Silan bu önergenin sonuçsuz kalmasını: *“Ateşli İstanbul Mebusu Salâh Cimcoz Bey'in samimi ve milli bir heyecan ile Rumeli'nin kaybindan doğan teessürle söylediği sözlerin, yükselttiği feryatların akisleri ancak ve ancak Fındıklı Sarayının çatısı altında kaldı”* sözleri ile değerlendirmiştir.²⁰⁸

3. Mondros Mütarekesinden Sonra Divan-ı Âli

II. Meşrutiyet Döneminde, I. Dünya Savaşı'nı da içine alan on yıl boyunca İttihat ve Terakki hükümeti iktidarda kalmıştır. I. Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti için neticelendiren Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra, savaş yıllarında iktidarda olan İttihat ve Terakki'den savaşın hesabı sorulmak istenmiştir.²⁰⁹ Bilhassa İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimleri Enver, Talat ve Cemal Paşaların ülkeden

²⁰⁶ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-1”, s. 2405.

²⁰⁷ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-1”, s. 2403.

²⁰⁸ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-1”, s. 2406-2407.

²⁰⁹ Tarkan Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 545-546.

ayrılmaları üzerine *Harp Kabinleri* (Sait Halim Paşa ve Talat Paşa kabineleri)ne yönelik savaş dönemi icraatları ile ilgili soruşturma açılması gündeme gelmiştir.²¹⁰

Divan-ı Âli çalışmalarında, Beşinci Şube’de katiplik vazifesi üstlenen Necmeddin Sahir Sılan, *II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları* arasında önemli bir yere sahip olan mütarekeden sonra *Divan-ı Âli* çalışmaları ile ilgili şahit olduğu olayları paylaşmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında meclis atmosferinde mebusların sundukları önergeleri ve meclisteki genel duruma dair izlenimlerini kronolojik sıra ile hatıralarına aktarmıştır.

4 Kasım 1918 Meclis-i Mebusan’da, özellikle gayrimüslim mebusların, İttihat ve Terakki liderlerinin kaçmaları üzerine meclisteki sesleri yükselmeye başlamıştır. Mebuslar, İttihat ve Terakki hükümetinin hem I.

Dünya Savaşı yıllarındaki icraatlarını hem de Ermenilerin sevk ve iskanını sebep göstererek peş peşe önergeler vermişlerdir.²¹¹ Mecliste ilk önerge Aydın Mebusu Emanuelidi Efendi ve iki Rum arkadaşından gelmiş olup eski hükümetin (Talat Paşa kabinesinin) yargılanmasını ve cezalandırılmasını istemişlerdir.²¹²

Kanun-i Esasi’ye göre Meclis-i Mebusan’ın seçim süreci dört yıldır fakat I. Dünya Savaşı’na tesadüf eden üçüncü seçim dönemi bir defaya mahsus olarak bir yıl uzatılmıştır. Bu dönemde 3 Temmuz 1918 tarihinde Sılan’ın ifadesiyle “*Hilafet ve Saltanatı işgal eden*” Sultan Mehmet Reşat’ın vefatı üzerine yerine son Osmanlı Padişahı Sultan Mehmed Vahdettin gelmiştir. Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan’dan oluşan Meclis-i Umumi yeni padişah ile ilk toplantısını 10 Ekim 1918 (1334) gerçekleştirmiştir. Sılan’a göre meclisin bu toplantı yılı: “*Osmanlı İmparatorluğu’nun en buhranlı, en vahim en nazik ve tehlikeli devrine rastlıyordu.*”²¹³

²¹⁰ Cavid Bey, *Felaket Günleri, Mütareke Devrinin Feci Tarihi*, C.I, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul 2000, s. 42.

²¹¹ Ferudun Ata, *İşgal İstanbul’unda Tehcir Yargılamaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 24.

²¹² Tunaya, *Siyasal Partiler*, s. 546.

²¹³ Necmeddin Sahir Sılan, “Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-2”, *Tarih Konuşuyor*, S. 30, s. 2469.

Sultan Vahdettin'in saltanata gelmesi ile Sadrazam Talat Paşa kabinesinin istifası üzerine yeni kabineyi kurma görevi önce Tefvik Paşa'ya verilmiştir. Ancak kabilenin kurulamaması üzerine Ahmet İzzet Paşa yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmiştir.²¹⁴ Yeni hükümet bir yandan cephelerde direniş tedbirleri almaya çalışırken öte yandan mütareke için Hüseyin Rauf Bey'i görevlendirmiştir. 30 Ekim 1918'de kısa zaman içinde Meclis-i Mebusan ve Meclis Ayan'ın onayı ile Mondros Mütarekesi imzalanmıştır.²¹⁵

Sılan imzalanan ateşkesi; “...hayli ağır şartları kapsayan bu mütarekenamenin uygulanışı, bu vesikayı imzalamış olan düşmanlarımız tarafından ihlal edilmesi suretiyle millet ve memleketimiz için çok kanlı olaylara yol açması bakımından bir felaket halini almış olmakla beraber dış ve iç düşmanlar tarafından işlenen çeşitli facialar karşısında, millet iradesinin ve mukavemetinin, Osmanlı İmparatorluğu ve saltanatı yerine, yepyeni ve zinde bir Türk Devletinin doğmasını hazırlamış olması bakımından gerçek bir mutluluk yaratmış oldu” sözleri ile değerlendirmiştir.²¹⁶

Mütarekenin ilk günlerinde, İstanbul siyasi atmosferi içinde, Mebusan ve Ayan meclislerinde, Osmanlının I. Dünya Savaşına girmesinin sorumlularına yönelik verilen önergeler üzerinde durulmuştur.²¹⁷

4 Kasım 1918 günü yapılan on birinci meclis toplantısında Divaniye Mebusu Fuad Bey'in Talat Paşa ve Said Halim Paşa kabinelerinin *Divan-ı Âli*'ye sevkine yönelik sunduğu önerge okunur. Aslında bu önergeyi ilk kez Fuat Bey 2 Kasım 1918'de yapılan toplantıda sunmuş ise de meclis başkanı Halil (Menteşe) Bey'in daha fazla çoğunluğun bulunduğu bir toplantıda okunmasını istemesi üzerine ertelenmiştir. Fuat Bey, meclise sunduğu takirde Talat Paşa ve Said Halim Paşa kabinelerinin *Divan-ı Âli*'ye sevkine yönelik taleplerin gerekçelerini şu on maddede özetlemiştir.²¹⁸

1. “Sebepsiz ve vakitsiz harbe girmeleri,
2. İlân-ı harbin esbap ve avamil-i hakikiyesi ile suret-i cereyan ve vukuu hakkında Meclis-i Umumi 'ye hilâf-ı vaki beyanatta bulunmaları,

²¹⁴ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-2”, s. 2469.

²¹⁵ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-2”, s. 2471.

²¹⁶ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-2”, s. 2471.

²¹⁷ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-2”, s. 2481.

²¹⁸ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-2”, s. 2473.

3. Seferberlikten sonra, ilânı harpten evvel, itilaf hükümetleri tarafından vuku bulan şerefli ve faideli tekliflerin reddedilmesi ve Almanya'dan bir günâ taahhüt ve ziman alınmaksızın ve bir faide temin edilmeksizin harbe sürüklenmesi,

4. Harbi dirayetsiz ve istikametsiz ellere tevdi ederek her cephede fünün-u harbiyenin kabul edemeyeceği mecnunane hareketlerin cereyanına ve sırf menafî-i hasise-i şahsiye uğrunda kuvve-i hayatiye-i milletin israfına müzaheret eylemesi,

5. Kavaid-i hukuka ve insaniyeye ve hassaten Kanunuesası'mizin ruh ve sarahatına külliye münafî muvakkat kanunlar ve emir ve nizamlar ısdar ederek memleketi sahne-i fecaiya kalbetmesi,

6. Vekayi-i harbiyeden sevkülceyşe taalluk etmeyen ve binaenaleyh ketmi lazım gelmeyenleri mücerret muhafaza-i mevki daiyesiyle ketmeylemesi ve her gün menfi bir sebeple düşmana çiğnettiği vatan-ı muazzez aksamının avakıb-ı elîmesinden milleti vakit ve zaman ile haberdar etmemesi

7. Harb seneleri zafında İtilâf hükümetleri tarafından mükerreren vuku bulan ve bilhassa Rusya'nın inhilâlimden sonra edilen sulh tekliflerini reddeylemesi ve bugünkü akibet-i meşumeyi davet etmesi,

8. Harbin ihdas eylediği müşkülât karşında halkın ihtiyacını temin edecek tedabire tevessül eyleyecek yerde bir takım eşhas-ı maddiye ve hükmiyenin ihraz-ı servet eylemesini teminen ihtikâr ve suiistimal yollarına saparak memleketin iktisadiyatını batırması,

9. Hiçbir lüzum ve kanuna müstenit olmayarak siyasî ve askerî sansürler ihdası ile hürriyet-i matbuat ve muhaberatı ihlâl eylemesi ve Avrupa matbuatını memlekete ithal etmemesi,

10. Dâhil-i memlekette bir hürc ü merc-i idarî vücuda getirerek hürriyet-i can mal ve ırza musallat bir takım çetelere muavenet ve müzaheret ederek ika' eylediklerini cinayet-i feciaya müşareket eylemesi."

Sılan'a göre Fuad Bey'in meclise sunduğu bu önergede farklı konular ağır ifadeler ile dile getirilmiştir. Okunan tavrın ardından meclisteki sessizliğe dikkat çeken Silan; "dinledikleri ve bu tavrından sonra yıllar boyunca konuşmayan mebuslardan, Türk ve Müslüman olmayanlar pusudan çıkarak kürsüyü millete

*fırlamaları bekleniyordu... Pusuda bekleyen Rum ve Ermeni ve mebuslar olayların daha çok gelişmesini beklemek ister gibi hareket ettiler” ifadeleri ile şahit olduklarını dile getirmiştir.*²¹⁹

Mecliste Fuat Bey'in önerisinden sonra Aydın Mebusu Emanoilidi Efendi, Teaz Mebusu Tahir Fevzi Bey, İzmir Mebusu Vengel ve Çatalca Mebusu Teokidi Efendi'de önergelerini sunmuşlardır. Peş peşe gelen bu önergeler ve meclisteki yaşananlar karşısında Sılan; *“Ne gariptir ki I. Dünya Savaşı boyunca susmuş olan mebuslardan yeni buhran günlerinde eline kâğıt ve kalem alanlar”* sözleriyle şaşkınlığını ifade etmiştir.²²⁰

İzmir, Aydın ve Çatalca mebuslarının sundukları önergelerde yer alan iddialar şunlardır: Ermeni ve Rum tehcirleri, gayrimüslimlere ticaret işlerinde kötü muamele, I. Dünya Savaşına sebepsiz girilmiş olması ve memleket topraklarının bir kısmının Bulgarlara terk edildiği yönündedir.²²¹

Mebusların bu sorularına Dahiliye Nazırı Ali Fethi (Okyar) Bey verdiği cevapta tüm bu unsurlar içinde Türk ulusuna değinilmemiş olmasına üzüldüğünü ifade etmiş ve hükümet nazarında tüm Osmanlı tebaasının eşit olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca bu unsurlar arasında hiçbir unsurun diğerine hükmetmesine izin verilmeyeceğini vurgulamıştır. Sılan'ın meclisteki bu konuşmalar arasında üzerinde durduğu bir diğer konuşma da Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey'in önergesinde Türk unsurun aşağılandığına, Ermeniler ile ilgili ortaya atılan rakamların abartılı olduğuna ve yine savaş yıllarında Rum ve Ermenilerin çıkardığı isyanların unutulmaması gerektiğine dair noktalardır. Sılan'ı şaşırtan bir diğer konuşma, Trabzon Mebusunun temas ettiği konulara ilişkin, Aydın Mebusu Emanoili Efendi'nin, *“Türklerin savunmasının Türklere ait olduğunu ve Türkleri sevmek ve acımak ile birlikte bir şey yapamayacağını”* ifade etmiş olmasıdır.²²²

I. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılan İttihat ve Terakki iktidarından hesap sormak adına meclise sunulan önergeleri Sılan şöyle eleştirmiştir; *“Hırslar, kinler şahlanmış,*

²¹⁹ Sılan, “Divan-ı Âli Hareketleri-2”, s. 2473-2474.

²²⁰ Sılan, “Divan-ı Âli Hareketleri-2”, s. 2474.

²²¹ Necmeddin Sahir Sılan, “Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-3”, *Tarih Konuşuyor*, S. 31, s. 2567.

²²² Sılan, “Divan-ı Âli Hareketleri-3”, s. 2567.

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü için her tedbire başvurulmuştur. Bütün bu olaylar çok acı idi. Gerçekten çok hazin... Yıllarca sustuktan sonra, içlerinde gizledikleri hırs ve kinleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı sonrasında karşılaştığı elim vaziyetten istifade etmek suretiyle açığa vurmaya başlayan Rum mebusların verdikleri takririn muhtevası oldukça dikkate şayandı."²²³

I. Dünya Savaşının ilk günlerinde kabineden çekilen ve savaştan sonra arkadaşlarını ağır suçlamalarla itham edenlerden biri de Çürüksulu Mahmut Paşa'dır. Mahmut Paşa, Almanlar ile imzalanan ittifak anlaşmasına yönelik bir önerge sunmuştur. Önergesinde, Said Halim Paşa kabinesinden bazı isimlerin savaşa taraftar olup savaşa bilerek, isteyerek girdiklerini ve milletimizi ve askerimizi de sürüklediklerini iddia etmiş; sorumluların yargılanmasını talep etmiştir. Silan, Çürüksulu'nun okuduğu beyanat karşısında "herkesin yüzünde bir başka havanın izi seziliyor" ifadeleri ile Ayan Meclisinin derin bir sessizlik içinde dinlediğini belirtmiştir.²²⁴

Sılan'ın aktardığı bilgilere göre, her ne kadar daha önce Trablusgarp Savaşı ile ilgili Gazi Ahmed Muhtar Paşa ve Kâmil Paşa kabinelerinin *Divan-ı Âli*'ye sevki üzerine soruşturma başlatılmış fakat meclisin dağılması üzerine çalışmalar sürdürülmemiştir. Ancak yeni dönemde Said Halim Paşa ve Talat Paşa kabinelerine yönelik I. Dünya Savaşının müsebbibi olma yönünden iddiaların yürütüldüğü *Divan-ı Âli*'den olumlu sonuç alınacağı ümit edilmiştir.²²⁵

4. Beşinci Şube ve Silan'ın Rolü

Mondros mütarekesinin imzalanmasının ardından, I. Dünya Savaşı'nın galip devletleri birer bahane ile Osmanlı ülkesinde işgalleri başlatırken öte yandan hükümet işlerine de müdahale etmeye başlamışlardır. İşte bu müdahalelerden biri de Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinde sorumlu olanların Meclis-i Mebusan'da araştırılması ve suçluların tespit edilmesi fikri olmuştur. Böylece, 1914-

²²³ Silan, "Divan-ı Âli Hareketleri-3", s. 2568.

²²⁴ Silan, "Divan-ı Âli Hareketleri-3", s. 2568-2569.

²²⁵ Necmeddin Sahir Silan, "Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-4", *Tarih Konuşuyor*, S. 32, s. 2654.

1918 dönemindeki kabinelere Osmanlının I. Dünya Savaşına girmesinin sorumluluğu yüklenmiş olacaktır.²²⁶

Mecliste her toplantı yılının başında kura yoluyla beş şube arasından birinin Divan-ı Âli Tahkik Heyeti hükmünde görev yapması gerektiği için, kura yoluyla bu görev beşinci şubeye verilmiştir.²²⁷ Beşinci şubede bulunan mebusların çoğu İttihat ve Terakki'den sonra cemiyet üyelerinin kurduğu Teceddüt Fırkası'ndan gelmektedir. Bu yeni fırka İttihat ve Terakki'nin büründüğü yeni siyasi şekildir. Beşinci Şube ekseriyetle bu yeni fırkanın üyelerinden oluşmaktadır. Bu yeni partide “*İttihat ve Terakkiyi lekeleyenler, şahsi menfaatleri için memleketi harabeye çevirenler*” partinin dışında bırakılmıştır. Bu karara göre Divan-ı Âli'ye verilmek istenen savaş kabilelerinin bakan ve sadrazamları da Teceddüt Fırkasının içine alınmamıştır. Teceddüt Fırkası idare üyesi İsmail Canbulat, bu hususta fırka ile ilgili olarak; “*Teceddüt Fırkası, İttihat ve Terakki Cemiyetinin mühim tadilata maruz kalmış bir devamıdır.*” ifadelerini kullanmıştır. Bu mebusların çoğunun siyasi düşünceleri bakımından Divan-ı Âli çalışmalarından tarafsız kalamayacaklarını düşünenler olduğu gibi vicdanları ile hareket edeceklerini düşünenler de bulunmaktadır.²²⁸

Beşinci Şube, Fındıklı Sarayı'nın eski Meclis-i Mebusan binasında Meclis-i Mebusan'ın şube ve encümenlerine tahsis edilen binada çalışmalara başlanmıştır.²²⁹ Çalışma yerinin belirlenmesinin ardından şubenin tutanak ve yazı işlerinin kim tarafından yürütüleceği gündeme gelmiştir. Şube Başkanı Azmi Efendi ve kâtip Şemsettin Bey bu meseleye yönelik Meclis-i Mebusan Başkatibi Mustafa Asım (Çalıköğlu) Bey'e başvurmuşlardır. Tahkikat işinin önemi ve gizliliğinin yanı sıra şubenin yazı işlerini yürütecek katibin “*kabiliyetli, liyakatli ve çalışkan bir katip*” olması üzerinde durulmuştur.²³⁰ Beşinci Şube Başkanlığının bu talebi üzerine Mustafa Asım Bey, katiplik görevini Meclis-i Mebusan katiplerinden Necmeddin Sahir'e vermeyi uygun bularak kendisine görevi şu sözlerle bildirmiştir: “*Necmeddin Sahir Bey, Meclis-i Mebusan'ın güzide memurlar ile dolu kadrosu içinde yıllardan*

²²⁶ Silan, “İmanlı Bir Genç”, s. 2182.

²²⁷ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-2”, s. 2474.

²²⁸ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-4”, s. 2657.

²²⁹ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-4”, s. 2658.

²³⁰ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-5”, s. 2730.

*beri birlikte çalışmaktayız diğer arkadaşları olduğu kadar size de geniş itimadım var. Bu itimat ile diğer arkadaşlar arasında bir tercihte bulunmak suretiyle size çok mühim ve çok mahrem bir vazife vermek kararındayım. Tek başınıza göreceğiniz bu vazife sırasında görecekelerinizi ve öğrenecekkelerinizi zamanı gelinceye kadar, hiçbir kimseye ifşa etmeyeceğinizize dair okuyacağım yemini tekrar eder misiniz? Ve böylece Allah'ınız, namusunuz ve vicdanınız üzerine doğruluktan ayrılmayacağınıza söz verir misiniz?"*²³¹

Necmeddin Sahir Bey, beklemediği bu görevle ilgili duygularını bir yandan gurur verici bir yandan da ürkütücü olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan Meclis-i Mebusan Başkanı Halil Bey'in de yanında Mustafa Asım Bey'in “*canlı ve güvenli bakışları yanında gür bir sesle okuduğu yemini tekrarlamak bana ayrı bir ferahlık vesilesi oldu*” sözleri ile görevi nasıl kabul ettiğini ve duygularını aktarmıştır.²³²

Ayrıca Asım Bey, görev ile ilgili Beşinci Şube emrinde sadrazam Sait Halim Paşa ve Talat Paşa'nın ifadelerini kaydedeceğini, şubeye ait yazışma ve haberleşmeleri yürüteceğini Necmeddin Sahir Bey'e bildirmiştir.²³³

Böylece Fındıklı Sarayı'nda tahsis edilen binada tahkik heyeti huzurunda geçen görüşmeleri kaydederek çalışmaya başlamışlardır. Sılan'a göre, İttihat ve Terakki iktidarına hesap sormak için başlayan soruşturmaya konu olan olaylar ile ilgili Bâb-ı Âli'den gönderilen arşiv belgeleri, tahkik heyetinin soruşturma tutanakları ile *Divan-ı Âli*'ye sunulmak üzere aralarında kendisinin de bulunduğu bir komisyon tarafından muhafaza edilmiştir.²³⁴

5. Çürüksulu Mahmut Paşa'nın İddiaları

Necmeddin Sahir Sılan'ın 1966 yılında *Tarih Konuşuyor* dergisi için yazdığı *Meşrutiyet Sonrası Hatıraları* arasında *Divan-ı Âli* ile ilgili değerlendirdiği bir diğer

²³¹ Sılan, “Divan-ı Âli Hareketleri-5”, s. 2751.

²³² Sılan, “Divan-ı Âli Hareketleri-5”, s. 2752.

²³³ Sılan, “Divan-ı Âli Hareketleri-5”, s. 2732.

²³⁴ Sılan'ın uzun mesailer ile devam eden bu çalışma sürecinde üstün çabalarından dolayı Meclisin Mebusan Riyaset Divanı tarafından 900 kuruş olan maaşının 1200 kuruşa çıkarılması ve ayrıca Meclis-i Ayan zabıt katipliğine görevlendirilerek ödüllendirildiğini ifade etmiştir. Sılan, “İmanlı Bir Genç”, s. 2182.

meselede Çürüksulu Mahmut Paşa'nın meclise sunduğu önergeler ile ilgilidir. Meclis-i Ayan Başkanı Ahmet Rıza Bey'in yazılı bildirisi üzerine 5 Kasım 1915'te Meclis-i Ayan Umumi Heyetinde alınan karara binaen 8 kişiden oluşacak Encümen-i Mahsus üyeleri seçilmiştir. 6 Kasım 1918 tarihinde yaptıkları ilk toplantıda Çürüksulu Mahmut Paşa'nın eski sadrazam Sait Halim Paşa'ya yönelik önergesi gündemi oluşturmuştur.²³⁵

Sılan, Çürüksulu'nun toplantı günü durumu ile ilgili; “...her zamanki gibi *metin ve zinde hüviyeti ile vakur yürüyüşü ile Encümen-i Mahsusun toplandığı odaya geldi ve Ayan arkadaşlarını selamladı. Ardından sunduğu önergedeki esasları teyit etti.*” ifadelerini kullanmıştır.²³⁶

Çürüksulu Mahmut Paşa önergesine İttihat ve Terakki Kongresinde yapılan konuşmalara dayanarak Talat Paşa'nın *rastgele yapılmış bir ittifakla* savaşa katılmamız gerektiğini açıklayarak “*savaşa sebepsiz ve vakitsiz*” Osmanlıyı dahil ettiğine dikkat çekerek başlamıştır. Bu savaşa neden girildiği ve savaşın şartlarının millete anlatılmamasının hesabının sorulmasını istemiştir. Çürüksulu, dönemin kabinesinin harp taraftarı olduğunu ve kabine üyelerinin kasten devleti savaşa sürüklediklerini vurguda bulunarak memleketin o günkü şartları içinde savaşa girmeyi tehlikeli bulduğunu ve felaketler doğurabileceğini düşündüğü için savaşa taraftar olmadığını ifade etmiştir. Bu sebeple kendisiyle hemfikir bazı arkadaşları gibi kabinedeki görevinden istifa ettiğini belirtmiştir.²³⁷

Çürüksulu, bilmeden savaşa giren milletin, maddi ve manevi yıprandığını, yaklaşık üç milyon askerin silah altına alındığını ve bu süreçte kayıtsız şartsız “*menabi-i servet*” olarak ifade ettiği zenginlik kaynaklarına el konulduğunu iddia etmektedir. Ayrıca şayet dönemin hükümeti; “*memleketi her yönü ile iyi idare edebilseydi halkın onurunu koruyarak şerefli bir barış imkanının korunabileceğine*”

²³⁵ Necmeddin Sahir Silan, “Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri- 6”, *Tarih Konuşuyor*, S. 34, s. 2834.

²³⁶ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-6”, s. 2834.

²³⁷ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-6”, s. 2835-2836.

değirmiştir. Bu sebepler çerçevesinde savaşta mesuliyeti olanlarla ilgili kanunların uygulanmasını talep etmiştir.²³⁸

Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na katılması ile ilgili eski hükümetlerin barış girişimlerini erteledikleri belgelerin incelenmesi gerektiği yönünde iddialarını da belirtmiştir. Silan, Çürüksulu'nun bu beyanı verirken adeta o günleri tekrar yaşıyor gibi heyecanlı olduğunu dile getirmiştir.²³⁹

7 Kasım 1918 günü Encümen-i Mahsusta yapılan yeni toplantıda Çürüksulu Mahmut Paşa'nın bir gün önce ileri sürdüğü hususlar üzerinde daha geniş açıklama yapması istenmiştir. Bunun üzerine Çürüksulu Mahmut Paşa I. Dünya Savaşı sürecine ilişkin şu açıklamaları yapmıştır:

Savaş günlerinde, nakil araçları son derece sınırlı olduğu için coğrafi şartları ve ulaşım yolları dikkate alınarak savaş sürecinde daha ihtiyatlı kullanılması gerektiği ancak buna riayet edilmediğini; Sarıkamış Harekatı'nda iklim ve kış şartları dikkate alınmayarak ordunun “*perişan edildiğini*”; 1915 yılında III. Ordu ve 1916'da II. Ordu'nun gerektiği gibi takviye edilmediği için Erzurum, Malazgirt ve civarı ve yine benzer şekilde Trabzon ve Erzincan Rus işgaline maruz bırakıldığı; Sağlık ve iâşe işleri düzensiz olması nedeniyle bulaşıcı hastalıklarla büyük kayıplar verildiğini öne sürmüştür.²⁴⁰

Çürüksulu'nun bir diğer iddiası Irak Cephesi'ne yöneliktir. Paşa, Irak'ın Osmanlı açısından önemine dikkat çekerken bölgedeki İngiliz siyaseti karşısında, bölgedeki kuvvetlerini Bağdat ve Musul kolordularının farklı bölgelere nakledilmesiyle, bölgenin savunmasız bırakıldığını; Mısır'ı İngilizlerden kurtarmak için gerekli vasıtaları hazırlanmanın imkânsız olduğu halde, Filistin ve çöllerde memleketin kaynaklarının ve araçlarının israf edildiğini, Osmanlı kuvvetlerinin “*sonuçları şüpheli hedefler için*” zayi olduğunu ileri sürmüştür.²⁴¹

Çürüksulu'nun takririnde değindiği diğer hususlar ise savaş sürecinde kıtlık ve yoksulluk olup bu yokluğun en temel sebeplerinden biri olarak gördüğü, çift

²³⁸ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-6”, s. 2836.

²³⁹ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-6”, s. 2837.

²⁴⁰ Necmeddin Sahir Silan, “Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-7”, *Tarih Konuşuyor*, S. 35, s. 2838.

²⁴¹ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-7”, s. 2829-2830.

hayvanlarının eksilmesi ve üretimin durmasıdır. İaşenin sağlanamaması sonucunda yüzlerce asker hastalıklara maruz kalmış, ayrıca bir taraftan üretim azalırken diğer taraftan askeri masraflar artmıştır. Bununla birlikte Avrupa'da Almanya'nın savaş yükünü hafifletmek için düşman kuvvetleri Osmanlı'nın üzerine çekilmiştir.²⁴²

Ayrıca Irak ve Anadolu'da bazı kumandanların halka yönelik adaletle, hatta ve insanlığa aykırı fiillerinin olduğunu iddia etmiştir. Bunun yanı sıra sağlık, iâşe ve kıyafet malzemelerin eksiklikleri hususunda suistimal gösteren memurların da sorgulanması gerektiğinin üzerinde durmuştur.²⁴³

Çürüksulu Mahmut Paşa'nın tüm bu konuşmalarına ve iddialarına şahit olan Silan, Paşanın bu iddiaları ortaya koyarken zaman zaman heyecanlandığını ve meclisteki arkadaşlarının üzüntü içinde kendisini dinlemelerinden güç aldığını, ayrıca tüm bu açıklamalarına rağmen sanki hiç yorulmamış ve daha çok şey söylemek istemiş gibi bir tavrının olduğuna dikkat çekmiştir.²⁴⁴

Silan, Encümen-i Mahsus'un, Çürüksulu'nun iddialarını değerlendirerek üç başlıkta incelenmesine karar verildiğini belirtmiştir. Bunlar I. Dünya Savaşı'na girilmesindeki gerekçelerin ortaya konulması için siyasi belgelerin tetkiki ve yayınlanması, savaşın idaresi ve memleketin kaynaklarının israf ve suistimali noktasında incelemelerin yapılması, dahili işlerde adaletle aykırı uygulama yapanların sorgulanması.²⁴⁵

Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Meclis-i Ayan Encümen-i Mahsus ile Umumi Heyetini günlerce meşgul eden takriri ve bununla ilgili açıklamaları üzerine yapılan görüşmeler tamamlanmıştır ancak sonuç alınamamıştır. Silan'ın ifadesi ile tüm bu soruşturma süreci: “*Meclis-i Ayan dairesinin çatısı altında ihtiyar tarihin sinesine gömüldü, çeşitli hadiseler içinde unutuldu.*”²⁴⁶

Konu ile ilgili siyasi belgelerin neşredilmediği gibi savaşa dair konular ile ilgili Harbiye Nezaretinde başlayan incelemeler sonuçsuz kalmıştır. Öte yandan Meclis-i

²⁴² Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-7”, s. 2930.

²⁴³ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-7”, s. 2931.

²⁴⁴ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-7”, s. 2931.

²⁴⁵ Silan, “Divan-ı Âli Hareketleri-7”, s. 2931.

²⁴⁶ Necmeddin Sahir Silan, “Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-8”, *Tarih Konuşuyor*, S. 36, s. 3013.

Mebusan Beşinci Şube tarafından Çürüksulu dinlenmiş, ancak Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesi üzerine *Divan-ı Âli* kurulamamış ve bu konuda düzenlenen dosyalar “*Meclis-i Mebusan çatısı altında görüşülüp bitmiştir*”. Böylece *Divan-ı Âli* ile ilgili daha önce 4 Kasım 1918 günü Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan'dan ayrı ayrı verilen önergeler ile başlayan çalışmalar noktalanmıştır.²⁴⁷

C. Türk Dili ve Harf Devrimine Dair Düşünceleri

Necmeddin Sahir Sılan, gerek gazetecilik yıllarında gerekse bürokratik görevleri ve Meclis'te bulunduğu yıllarda Türk Dili'nin kurallarına azami hassasiyet gösterdiğini ve bu hassasiyetin eserlerine, çalışmalarına, yazışmalarına ve konuşmalarına yansıdığını görülmektedir.

Kuruluşundan itibaren Türk Dil Kurumu üyesi olan Necmeddin Sahir Bey, Türk Dil Kurultaylarına katılarak dil ile ilgili çalışmalarda aktif görev almıştır. Bu kurultaylardan üçüncü olağanüstü (1936), on dördüncü (1974) ve on altıncı (1978) Türk Dil Kurultaylarında başkan seçilmiştir.²⁴⁸

Necmeddin Sahir Bey, 1978 yılında düzenlenen XVI. Türk Dil Kurultayı başkanlığına seçilmesi üzerine yaptığı teşekkür konuşmasında; “*Cumhuriyetimizin kurucusu ve koruyucusu büyük Atatürk'ümüzün çeşitli konularda olduğu gibi Türk Dilimizin özleşmesi ve gelişmesi için inançla kurduğu bu bilimsel kuruluştaki çalışmak, kişisel görüşüme göre Atatürk ve Atatürk ilkelerine bağlı olan için, kutsal bir görevdir.*” sözleriyle duygu ve düşüncelerini ifade etmiştir.²⁴⁹

XVI. Türk Dil Kurultayı'nda, kurultay başkanlığı seçiminden sonra yönetim kurulu raporlarının eleştirileri sırasında konuşma süresini aşan Aziz Nesin ve Necmeddin Sahir Sılan arasında yaşanan tartışmadan sonra Sılan, başkanlıktan çekilmiştir.²⁵⁰

²⁴⁷ Sılan, “Divan-ı Âli Hareketleri-8”, s. 3014.

²⁴⁸ *Üçüncü Olağanüstü Türk Dil Kurultayı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1973, s.8; *On Dördüncü Türk Dil Kurultayı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975, s.12; *On Altıncı Türk Dil Kurultayı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979, s. 26.

²⁴⁹ *On Altıncı Türk Dil Kurultayı*, s. 26.

²⁵⁰ *Nesin Vakfı Edebiyat Yılığ*, Özal Matbaası, İstanbul 1979, s. 556.

Necmeddin Sahir Silan, Balıkesir’de yayımlanan *Türk Dili* gazetesinde 1926-1927 yıllarında kaleme aldığı farklı türlerde yazıları yayımlanmıştır. Bu yazılarında eğitim, okul ve dil meseleleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bilhassa 5-6 Teşrinievvel 1927 tarihinde yayımlanan “*Lisan Meselesi: Türk Dili, Anadilimiz*” başlıklı makalelerinde Türkçe kelimelerin yerine kullanılan yabancı kelimelere ve harf devriminin önemi üzerinde durmuştur.²⁵¹

Necmeddin Sahir Bey lisan üzerine yazdığı bu makalede özellikle harf devrimini ve imlası üzerine ilmi çevrelerde yazılanlara dikkat çekerek harf devrimini zaruri bularak destekleyenler olduğu gibi Latin harflerin imlasını hatalı ve ıslaha muhtaç bulanların olduğuna değinmiştir. Öte yandan Latin alfabesine dair sabit düşüncelerin karşısında Arap harflerini kusursuz gösterme gayretlerine değinmiştir. Silan bu makalesinde Müderris Avram Galanti Efendi’nin “*Türkçede Arabi ve Latin Harflerinin İmla Meselesi*” adlı eserine atıfta bulunarak bu eserde Arap harfleri ile Türkçe öğretmenin kolaylığını iddia eden Avram Galanti Efendi’yi tenkit etmiştir. Harf devrimi hususunda kararın, uzmanların kanaatine bağlı olduğunu belirtmiştir.²⁵²

Necmeddin Sahir Bey’in Türk diline dair gündeme getirdiği diğer bir mesele dilimize yabancı dillerden girmiş kelimelerdir. Bilhassa Arapça ve Farsça kelimelerin dilimizdeki çokluğuna dikkat çekerek; “*Paslanan divanlarda gününü öldürecek, zamanını karartacak*” Türk gençlerinin olmadığı sözleri ile Arapça ve Farsçanın etkisinde yazılan divan şiirinden uzaklaşıldığını belirtmiştir. Ayrıca Arapça ve Farsça kelimelere yansıyan Avrupa’dan dilimize giren ve her geçen gün sayısı artan kelimelerin Türk dili açısından tehdit oluşturduğunu vurgulamıştır.

Dilimizde öz Türkçeye ulaşmak için gençleri; “*Arap ve Acem efsaneleriyle Frank züppelerinin “bonjour” ve “bonsuvar” larına itibar etmek hıyanet olmaz mı?*” sözleriyle yabancı kelimelere karşı uyarmıştır. Ayrıca tünaydın, günaydın gibi

²⁵¹ Halit Aslan, *Türk Dili Gazetesindeki Edebî ve Kültürel İçerikli Yazıların Sistemik İndeksi*, (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 2019, s. 34.

²⁵² Necmeddin Sahir Silan, “Lisan Meselesi, Türk Dili: Anadilimiz-I”, *Türk Dili*, 5 Teşrinievvel 1927, Balıkesir, Sayı 421, s. 2.

Türkçe karşılığı olan kelimelerin yerine, “*bonjour, bonsuvar*” gibi yabancı kelimeleri lisana almayı Türk diline karşı “*suikast*” olarak değerlendirmiştir.²⁵³

Makalede üzerinde durduğu bir başka konu ise Balıkesir Muallim Mektebinde öğrencilerin kurduğu Türk Dili Koruma Birliği adlı teşekküldür. “*Sade bir isim altında çok büyük hizmetlere imza atacıklarını vurguladığı öğretmen adayları gençlerden oluşan bir birlikten övgüyle bahsetmiştir. Bugünün öğrencisi ve yarının öğretmeni bu gençlerin “nurlu bir yol açarak” nesilleri aydınlatacaklarını ifade etmiştir.*”²⁵⁴

Necmeddin Sahir Bey, öğretmen adayı bu gençlere gidecekleri yerlerde öz Türkçe kelimeler toplayarak kurdukları Türk Dili Koruma Birliğinde bu kelimelerin tasnifi, tertip ve tahlilini yapmalarını önermiştir. Böylece Türk dilinin gelişmesi ve zenginleşmesinin daha kolay olacağını düşünmektedir. Öte yandan bu yazısında Necmeddin Bey, Türk Ocaklarını göreve çağırarak Türk Dili Koruma Birliğinin himaye edilmesini isterken bu gibi oluşumların sayılarının artmasını temenni etmiştir.²⁵⁵

Necmeddin Sahir Bey, Anadolu’nun en ücra dağ köylerinde “*insanı kendine çeken*” doğallıkta Türkçe konuşulmasına rağmen Osmanlı’nın edebiyat ve hukuk lisanında Türkçeyi yabancı kelimelerden koruyamadığını belirtmiştir. Bu alanlarda Türkçeleşmenin elzem ve acil olduğu üzerinde durulmuştur. Öte yandan yabancı kelimeler karşısında; “*Evini bırak misafirlikte gezenler gibi temiz, kibar, asil Türkçemizi istihaf edercesine Garp kelimelerine düşmeyelim*” diyerek uyarıda bulunmuştur.²⁵⁶

D. Komünizm, Markopaşa ve Sabahattin Ali Üzerine Düşünceleri

II. Dünya Savaşı sonrasında Türk siyasetinin gündemini oluşturan konulardan biri de komünizm olmuştur. Özellikle TBMM’de dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer’in komünizm üzerine konuşmaları konuya ilişkin yeni tartışmaları

²⁵³ Necmeddin Sahir Silan, “Lisan Meselesi, Türk Dili: Anadilimiz-II”, *Türk Dili*, 6 Teşrinievvel 1927, Balıkesir, Sayı 422, s. 2.

²⁵⁴ Silan, “Lisan Meselesi – I”, s. 2.

²⁵⁵ Silan, “Lisan Meselesi – II”, s. 2.

²⁵⁶ Silan, “Lisan Meselesi – II”, s. 2.

başlatmıştır. 29 Ocak 1947 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığının bütçe görüşmelerinde komünizmin 1919'dan 1945'e giden süreçte Türkiye'de nasıl geliştiğini, komünist öğütleri, propagandaları ve konuyla ilgili politikaları Meclis kürsüsünde teferruatla dile getirmiştir.²⁵⁷

Şükrü Sökmensüer konuşmasında sıkı yönetim komutanlığının konu ile ilgili araştırmalarına ve alınan tedbirlere değinmiştir.²⁵⁸ İçişleri Bakanı, hükümetin bu tür faaliyetleri takip ettiği, komünistlikle ilişkili gazete, sendika ve partilerin kapatıldığı ve bu faaliyetleri yürütenlerin tutuklandığını belirtmiştir.²⁵⁹

Necmeddin Sahir Sılan, 28 Ocak 1947²⁶⁰ tarihinde CHP Meclis grup toplantısında komünizm üzerine yaptığı konuşmasında Sabahattin Ali'ye ve Sabahattin Ali'nin sahibi ve yazı işleri sorumlusu olduğu *Markopaşa* gazetesine dikkat çekmiştir. "*Mizah kisvesi altında*" çıkarıldığını dile getirdiği *Markopaşa*'nın komünist fikirlere aracı olduğunu belirtmiştir.

Sılan, grup toplantısında yaptığı konuşmada Şükrü Sökmensüer'in konuyla ilgili konuşmasına atıfta bulunarak SHP'nin ve hükümetin komünizm üzerinde hassasiyetle durduğuna dikkat çekmiştir. Bu bağlamda sıkıyönetim komutanlığının aldığı tedbirlerin gerekliliğine temas ederek duygu ve düşüncelerine dair şu açıklamada bulunmuştur: "...Memleket halkını zehirleyen, halkın partimize husumet ve nefretini tahrik eden kara satırlar arasında Genel Başkanımıza, Devlet Başkanımıza dil uzatan Büyük Millet Meclisini tezyife uğraşan, hükümetimizin halk tabakaları arasından teshil ve tehşir eylediği bazı gazetelerin, sıkıyönetim komutanlığının aldığı tedbirlerden sonra çıkmaktan ve memlekette yayılmakta olması beni üzüyor, endişeye sürüklüyor. Mizah gazetesi kimliğiyle çıkartılan *Markopaşa* gazetesini de bu yayınlardan biri olarak nitelendirmiştir."²⁶¹

²⁵⁷ Nurettin Gülmez-Arife CİBİL Yıldırım, "Hasan Âli Yücel-Kenan Öner Davasının Türk Basımına Yansıması", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.8, S.4, 2021, s. 1422-1455.

²⁵⁸ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.04, 29 Ocak 1947, s.66-70.

²⁵⁹ Sami Yılmaz, II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Sovyetler Birliği ve Komünizm Algısının Toplum ve Kurumların Biçimlenişindeki Etkisi, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s.74.

²⁶⁰ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 109.03.

²⁶¹ NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.01.

İlk sayıları İstanbul'da Emek Basımevinde ve Tan Matbaasında basılan Markopaşa'nın sahibi ve yazı işleri mesulü Sabahattin Ali'dir. Silan Sabahattin Ali'yi tanımadığını ancak zaman zaman bu ismin memlekete zarar verenler arasında anıldığını, çıkardığı Markopaşa adlı yayının Türk camiası için "yüzkarası" olarak nitelendirildiğini vurgulamıştır. "Mizah kisvesi altında" yayımlanan Markopaşa'nın, milli varlığa tehdit olduğunu düşünerek, konuyu hem TBMM'yi hem de CHP'yi ilgilendiren bir dava olarak görmüştür.²⁶²

Sılan, gazetenin sahibi Sabahattin Ali'ye dair edindiği bilgilerin şahsiyetiyle ilgili olumlu intiba uyandırmadığına dikkat çekmiştir. Sabahattin Ali'nin Millî Eğitim Bakanlığınca Almanya'ya gönderildiği dönemde Almanya'da öğrenci müfettişi olarak bulunan Şemsettin Sirer'in Sabahattin Ali'yle ilgili verdiği bilgilerin utandırıcı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Silan, Sabahattin Ali'ye dair duyduklarını şu sözlerle dile getirmiştir: "Yaratılış itibariyle ruhu ve ahlakı bozuk, mevcudiyeti mülevves olan bu densizin kepezelikleri, kısa zamanda Alman okulundaki öğrenciler arasında yayılmıştır. Ve bu Almanların geniş müsamahalı hareketlerine rağmen o kadar dal budak salmıştır ki, Almanlar onu okuldan kovmuştur. Tabi bu vaziyet öğrenci müfettişimizce öğrenilmiş Millî Eğitim Bakanlığımıza yazılmış kendisi yüz geri edilmiştir.²⁶³

Öte yandan Silan, Sabahattin Ali'nin Almanya'dan döndükten sonra Aydın Sanat Okulunda Almanca öğretmeni olarak göreve başladığını ve burada komünist faaliyetlerine başladığı meselenin savcılığa intikali ile hapse atıldığına dikkat çekmektedir. Yine hapishaneden çıktıktan sonra Konya Ortaokulunda Almanca öğretmeni olarak görev yaptığı dönemde okulda bir kadın öğretmeni rahatsız ettiğini iddia etmektedir. Hatta öyle ki durumun Millî Eğitim Bakanlığına bildirilmesi üzerine soruşturma başlamış ise de devam etmiyor. Öte yandan yine Konya'da bulunduğu bu dönemde Atatürk ve İnönü hakkında yazdığı şiirler ile tekrar yargılanarak hapse atılmıştır. Hapishaneden çıktıktan sonra ise konservatuara ücretli mütercim olarak girdiği ve kitap tercüme ettiği bilgisini vermektedir. Ayrıca Silan, Sabahattin Ali'nin

²⁶² NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.08.

²⁶³ NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.09.

*Köy Enstitüleri ile temasına da değinmiştir. 1943'ten itibaren Köy Enstitüleri ile irtibat kurduğunu ve burada genç zihinleri zehirleyici bir unsur olduğuna vurgu yapmıştır.*²⁶⁴

Necmeddin Sahir Bey, bu sebeple Köy Enstitülerinin; “milliyetçiliğimizin en sağlam ve güv. kaynakları olmalıdır ve buralarda yabancı ve yıkıcı hiçbir fikir nüfus etmemelidir” sözleri ile korunması gerektiğini vurgulamıştır.

Sılan, konuşmasında Marko Paşa'dan bahsederken “*mizah kisvesi ile ortaya çıkan ve zehrini akıtmakta olan Marko Paşa*” ifadesini kullanarak bu yayının ülkede komünist ideolojiyi yaymak isteyenlerin aracı olduğunu belirtmiştir.

İlk sayısı Ekim 1946'da haftalık siyasi mizah gazetesi olarak çıkarılan Marko Paşa'ya Silan'ın başlıca eleştirileri şu yönde olmuştur.

*Gazetenin ikinci sayısında “*Yabancı Sermaye*” başlıklı yazıda “*Dünyaya bir ahtapot gibi sarmaya çalışan emperyalist sermayenin kucağına atılmak bir milletin alın terini dolara ve sterline satmak isteyenler kim?..*” cümlelerine dikkat çekerek bu ifadelerin mizah olarak kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır.

*Derginin üçüncü sayısında “*Recep Peker'in Marko Paşaya Ziyareti*” başlıklı yazıda mizah yoluyla Başbakan'ın küçük düşürüldüğünü ifade etmiştir.²⁶⁵

*Dördüncü sayıda “*Topunuzun Köküne Kibrit Suyu*” ve “*Ayıp*” başlıklı yazıların milletvekilleri aleyhine yazıldığını ve yine aynı sayıda “*Demokrasi*” başlıklı yazıda “*Türkiye'ye göre demokrasi halkın, Halk Partisi tarafından kara gözleri için idaresidir. Yahut hak, hukuka, halik, malik, hık, mık ...*” sözleriyle CHP'yi aşağılayan ifadelere yer verildiğini belirtmiştir. Silan, gazetenin bu sayısının İstanbul'da Sıkıyönetim Komutanlığının bazı siyasi partiler ve gazetelerin kapatıldığına dair beyannameyi yayınlandığı gün çıkarılmasının tesadüf olmadığını düşünmüştür.²⁶⁶

*Sılan, gazetenin beşinci sayısında “*Mecburi İstirahat*” başlıklı yazıda bir yandan düşünce hürriyetine müdahale edilmediği belirtilirken diğer yandan Anayasa'da hürriyet tarifinin karikatürize edilerek eleştirilmesini ironik bulmuştur.

²⁶⁴ NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.12.

²⁶⁵ NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.02.

²⁶⁶ NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.03.

Ayrıca bu sayıda Recep Peker hükümetine yönelik halka olumsuz telkinler verildiğini vurgulamıştır.²⁶⁷

Marko Paşa'nın altıncı sayısında hükümetin “*Yüksek Rakı Siyaseti*” ve “*Esad Adil'in Dalgınlığı*” başlıklı yazıların üzerinde durmuştur. Bu yazıda, “*Kulağın çınlasın Esad Adil! Kulağını çınlatmaktan başka bir şey yapamıyoruz!..*” cümlelerine dikkat çeken Sılan, bu ifadelere mukabil “*Tabi bir şey yapamazlar çünkü onlar Sıkıyönetim Mahkemelerine hesap vermekle meşgul*” sözleri ile adı geçen yazarların sonunun sıkıyönetim mahkemeleri olacağını işaret etmiştir.²⁶⁸

Yine gazetenin yedinci sayısında “*Akkoyun Karakoyun*” başlıklı yazıya atıfta bulunan Sılan, yazarın milliyetçilik anlayışına dikkat çekmiştir. Sılan'ın bahsettiği bu yazıyı incelediğimizde milliyetçilik ile ilgili şu ifadeler göze çarpmaktadır: “*...Milliyet, milliyetçilik deyip lafı adamın ağzına tikiyorlar. Kimde ne yoksa onun lafını çok eder. Tek ayağının üstünde seksen yalan kıvıranlar.*” yine aynıda milliyetçiliğe değinilen bir diğer ifade artık “*Ak koyun kara koyun belli olmalıdır. İnsanların alnını karışlayarak kafataslarına santime vurup bizdensin bu yana sen bizden değilsin şu yana diyen milliyet kalpazanları, vaftiz babası kesildiler asıl milliyetçilere...*”²⁶⁹

Necmeddin Sahir Sılan'ın Markopaşa üzerine yaptığı konuşması bunlarla sınırlı kalmamıştır. Gazetenin sekizinci sayısında yer alan bir başka yazıda; “*...Şimdi bir de partinizi ıslaha kalkışmışsınız. Neresini neresinden ıslah edeceğinizi bilmem. Bildiğim bir şey varsa, ben beni bildim bileli, bir türlü serseri çocuklar ıslah edilmedi. Bu memlekette bir yavrumun serseri olması için türlü şartlar ve imkanlar hazırdır ve bir çocuğun serseri mi olacağı adam mı olacağı, yoksa mesela bakan mı olacağı tersinden bakıp anlaşılmaz. Serseri olmak veya adam olmak bir şans işidir...*” ifadeleri üzerinde önemle durmuştur. Bilhassa burada bahsedilen “*serseri çocuklar*” olarak nitelendirilenlerin, memlekete önemli hizmetleri de bulunan CHP'nin en küçükten en büyük kademesine ve hatta genel başkanına kadar tüm üyelerini halkın nazarında küçük düşürüldüğünün altını çizmiştir. Öyle ki Necmeddin

²⁶⁷ NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.03-04.

²⁶⁸ NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.04.

²⁶⁹ Markopaşa, S.7 (20 Ocak 1947)

Sahir Sılan'ın bu gibi yayımlar yapanları “*asıl köteğe müstahak, bu milleti zehirlemek isteyen bozguncu kızıl mefkûreciler*” olarak tanımlamıştır. Öte yandan Sılan'a göre eğer Marko Paşa yargılanmaz ise daha sakıncalı yazıların kaleme alınacağına ve kötü amaçlarını yayarak gençlerin de bu yazılara inanabileceğine yönelik endişelerini ifade etmiştir.

Sılan konuşmasında Sabahattin Ali ve Marko Paşa örneğinden hareketle milli varlığa mizah yoluyla da olsa saldıran milliyetçilik hamlelerine engel olanlara karşı “*Adalet mekanizmasının çalışması*” gerektiğine değinmiştir. 1947 yılının siyasi şartları içinde sıkı yönetim tarafından komünizm faaliyetlerinin takip edildiğini ancak sıkıyönetimin sürekli olmaması sebebiyle bu gibi konularda kanunlar düzenlemeye gidilerek kalıcı çözümler üretilmesi üzerinde durmuştur. Böylece kökleri dışarıda olan komünizm gibi ideolojilerin ülke içinde yıkıcı ve zararlı hareketlerine karşı daha esaslı tedbirlere ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.²⁷⁰

Necmeddin Sahir Sılan, 1950 yılında CHP'den istifa etmek üzere kaleme aldığı mektupta, partinin temel esasından biri olan milliyetçilik prensibi üzerinden partiyi değerlendirirken komünizm meselesine de temas etmiştir. 28 Ocak 1947'de mecliste parti grup toplantılarında yaptığı konuşmada Türk Milleti için milliyetçiliğin önemini ifade ederken toplumdaki milli şuur ve milli ruha zarar verecek bir afet, bir felaket olarak gördüğü komünizmi bir “*salgın*” olarak nitelemiş ve bu salgınla mücadelesini engelleyenlere dikkat çekmiştir. Komünizmi “*körükleyenlerden*” biri olarak gördüğü Sabahattin Ali ve onun gibileri hedef aldığı konuşmasında Hasan âli Yücel'in şahsına yönelik konuştuğu düşüncesi ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kendisi ile ilgili “*İki sene yüzünü görmek istemem.*” diyerek başyaveri ile haber gönderdiğini ifade etmiştir.

Necmeddin Sahir Sılan “*milli iman ve heyecanla*” yaptığı konuşmasında komünizmi hedef almasına rağmen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün tepkisini CHP'nin son yıllardaki idare ve demokrasi anlayışına dayandırmıştır. Böylece ben meselesinin Sılan'ın CHP saflarında ayrılmasının perde arkasındaki sebeplerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

²⁷⁰ NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.15.

E. Türk Masonluğu Üzerine Düşünceleri

Avrupa'da bir meslek grubundan adını alan “*mason*” kelimesi Fransızca duvar ustası anlamında kullanılan *maçon* kelimesinden geldiği bilinmektedir. Masonlara *serbest duvarcı* anlamında kullanılan *farmason*²⁷¹ veya Avrupa’da inşaat işçileri ile masonları ayırmak için *franmason* da denilmiştir. Çünkü bu duvar ustaları belli bir teknik ve kültürel seviyeye ulaşmış, üst düzey ustalar olarak tanınmışlardır.²⁷² Duvar ustalarının meslek grupları arasında doğduğu bilinen masonluk, tarihsel süreçte farklı birçok gizemli tarikatla ilişkilendirilmiştir.²⁷³

James Anderson tarafından hazırlanmış olan ve *Anderson Anayasası* olarak da bilinen 1723 tarihli düzenleme masonluğun ilk yasası olarak kabul görmüştür. Anderson Anayasası’nda masonluktan şu ifadelerle bahsedilmiştir: “*Eski Çağlar’daki Hristiyan masonlar, seyahat ettikleri veya çalıştıkları memleketin Hristiyan adetlerine uyarak tapınmaktaydılar. Şimdi ise, yalnız her kardeşin kendi öz görüşünde kalmak şartıyla, tüm insanların mutabık kaldıkları dine uyarak tapınırlar.*”²⁷⁴

Masonluk tüzüğünde, “*kardeşlik, eşitlik ve özgürlük*” gibi esaslar yer bulmuştur. Bu esaslar; laiklik, akılcılık, bilimsellikte desteklenerek Cumhuriyet düşünce sisteminde gelişmeye başlamıştır. Demokrasi, laiklik, hürriyet ve eşitlik gibi düşüncelerin mason localarında savunulması Jön Türklerin de mason olmalarına zemin hazırlamıştır. Öte yandan Türk toplumunun bu kavramları benimsemesinde mason localarının etkisi olduğu düşünülmektedir.²⁷⁵

Osmanlı devletinde mason localarının 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren kuruldukları bilinmektedir. Daha çok Osmanlı aydınlarının sürdürdüğü mason

²⁷¹ Mustafa Kemal Tunusluoğlu, *Hür Masonlar Anayasası (Anderson Nizamı) 1723*, İstanbul 1989, s. 6,7.

²⁷² Reşide Adal, *Aydınlanma Çağında Kamusal Alan ve Heterotopik Mekan İncelemesi: Palais Royal ve Mason Locaları*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004, s. 134-135.

²⁷³ Helmut Reinalter, *Masonluk*, (Çeviren:K. Özdoğan), Kırmızı Kedi Yay. İstanbul 2011, s. 11.

²⁷⁴ Tunusluoğlu, *Hür Masonlar*, s. 6-7.

²⁷⁵ Ahmet Yıldırım, *Modernleşme Döneminde ve Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Masonluk*, (Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Kilis 2022, s. 118.

locaları ilk olarak İzmir, İstanbul gibi şehirlerde kurulmuşlardır.²⁷⁶ Osmanlı devletinden sonra bu localar Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde de varlıklarını korumuşlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Döneminde mecliste milletvekilleri arasında bazı mebusların mason localarına kayıtlı oldukları ve yine TBMM'nin 1919-1935 yılları arasında bakanlar kurulunda da mason temsilcilerin bulunduğu iddia edilmiştir.²⁷⁷

Cumhuriyet sonrasında yüksek dereceli masonlar arasında; Mustafa Abdülhalik Renda, Kazım Özalp, Şükrü Kaya ve Tevfik Rüştü Aras gibi kişilerin de ismi geçmiştir.²⁷⁸ Bununla birlikte Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde vazifeli vali, komutan, polis müdürü gibi üst düzey makamlarda bulunanların da mason localarının üyeleri olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁹ Cumhuriyet döneminin önemli bürokrat ve siyasetçilerinden biri olan Necmeddin Sahir Sılan da *Mason Locası Türkiye Yüksek Şurası* üyelerinden biri olup 1957 yılında 33. dereceye yani en üst dereceye yükselmiştir ve aynı zamanda *Mason Locası Yüksek Haysiyet Divanı Başkanlığını* üstlenmiştir.²⁸⁰

Necmeddin Sahir Sılan, kökenlerini 18. hatta 17. yüzyıla dayandığı ve “engin bir geçmişe ve zengin bir tarihe” sahip olduğunu ifade ettiği *Türk Masonluğu* üzerine bazı tespitlerde bulunmuştur. Türklerin batı camiasıyla münasebetleri neticesinde tanıştıkları masonluk müessesesini insanlığın fikri ve içtimai

²⁷⁶ Yıldırım, *Kuruluş Sürecinde Masonluk*, s.116.

²⁷⁷ Esra Türe, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason Locaları ve Kapatılma Süreci (1923-1935)*, (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 2016, s.70.

²⁷⁸ 19.yüzyılda Osmanlı Devletinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında mason oldukları iddia edilenler arasında; “Sait Çelebi, Musa Kazım Efendi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi, Ali Suavi, Agah Efendi, Kızılay'ın kurucularından Marko Paşa ve Kırımlı Dr. Aziz Bey, Humbaracı Ahmet Paşa, Resneli Niyazi Bey, Talat Paşa, Cemal Paşa, Emanuel Karasu, Ziya Gökalp, Emrullah Efendi, Mehmet Cavit, Reşit Erer, Ömer Seyfettin, Hüseyin Cahit Yalçın, İsmail Cabulat, Abdullah Cevdet, İsmail Gasprıralı, Mustafa Suphi, Gazi Osman Paşa, Şükrü Kaya, Kazım Karabekir, Fethi Okyar, Kazım Özalp, Refet Bele, Mim Kemal Öke, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, Danıştay Başkanı Mustafa Reşat Mimaroğlu, Adnan Adıvar, Lütfi Kırdar, Süleyman Asaf, Hasan Saka, Bekir Sami, Rıza Nur, Ahmet Ağaoğlu, Tevfik Fikret, Reşit Galip, Memduh Şevket Esendal, Reşit Saffet, Yunus Nadi” gibi isimler yer almaktadır. (İlhami Soysal, *Masonluk ve Masonlar*, Der Yayınları, İstanbul 1988, s.308.)

²⁷⁹ Soysal, *Masonluk ve Masonlar*, s.13.

²⁸⁰ Zafer Toprak, “Doğu Sorunu ve Necmeddin Sahir Sılan'ın Doğu Raporları,” *Toplumsal Tarih*, S.195, İstanbul 2010, s. 52; NSS, Seri No: 01.06.01, Dosya No: 51, Belge No: 14.22.

olgunluğuna hizmet, ilerlemeci bir oluşum olarak kabul etmiştir. Türk Masonluğunun doğuşunu ve gelişmesini dört aşamada değerlendirmiştir:

Birinci aşama, saltanat ve mutlakiyet devri olarak değerlendirdiği ve batı camiası ile temasların ardından savaş yıllarında, mücadele ile geçen dönemlerde Osmanlı ülkesinde barış ve huzur arayan ve sayıları sınırlı olan “*kardeşlik topluluğu*” yeleri olarak tanımlamıştır. Ayrıca Sılan, bu birinci safhada Osmanlı Padişahı Sultan Beşinci Murad ve bazı devlet büyüklerinin Mason Topluluğu yesi olduğunu belirtmiştir.

Saltanat ve meşrutiyet dönemi olarak tanımladığı ikinci aşama, saltanat idaresinin sonlarına tesadüf eden dönemdir. Bu dönemde masonluğun saltanat yönetimine muhalifler arasında yer alan Osmanlı masonlarının *Fran Mason Topluluğu* ile irtibatlı olduklarını ifade etmiştir.

Sılan’a göre, Meşrutiyet-Cumhuriyet dneimine rastlayan üçüncü aşamada ise meşrutiyetin ilk yıllarında Belçika-Brüksel temasları ile başlayan ilişkilerin Mısır-Kahire irtibatı ile devam ettiğine dikkat çekmiştir. Bu dönemde yabancı ve yerli aydın masonların *Türk Masonluğu* için muntazam bir topluluğa dönüştüğünü belirtmiştir.

Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’nin demokrasi ile idare edildiği yıllara tesadüf etmiştir. Bu safhadaki Fran Masonluk hareketi Sılan’ın ifadesiyle: cumhuriyetten önce uykuda geçen dönemlerden sonra uyanış başlamıştır ve insanlık ve kardeşlik ile bu hareket ileri doğru yönelmiştir. Necmeddin Sahir Sılan’a göre, Türk masonluğunun inkişaf devri olan üçüncü ve dördüncü aşamalarda, önce *Süprem Consey* ardından *Büyük şark-Büyük Loca* kurulmuş ve bu topluluklar, *Türk Masonluğunu* merak edenlerin ilgisini çekmiştir. Sf.2

Sılan, *Türk Masonluğunu*, masonluğun daha önceki aşamalarını ve tarihi gelişimlerini bir kenara bırakarak, taze bir topluluk olarak sağlam bir duruşla var olduğuna dikkat çekmiştir. *Türk Masonluğunu*, Türk menşei itibariyle dn de bugün de sağlam bir güç olarak görmüştür. Türkiye’de kurulan “*Türkiye Hr ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası*” Türk Masonluğunun oluşumunun temel taşı olarak

kabul edilmiştir. Bu locanın anayasası ise *Konvan*’daki²⁸¹ müzakereler sonunda 1 Ekim 1957’den itibaren yürürlüğe konulmuştur. Anayasanın dördüncü maddesine göre: Türkiye Büyük Locası, Türkiye'nin sınırları içinde Türk Masonlarının tek temsilcisi ve en yüksek mercidir.²⁸²

Türkiye Büyük Mason Locasının, Türkiye’de masonluğun idaresi için gerekli kanun düzenlemelerini yapmak, bu kanunları yürürlükten kaldırmak, localar açmak ve kapatmak, localara katılanları araştırmak ve incelemekle yetkilidir. Türkiye Büyük Mason Locası, bu yetkilerinin gerekli gördüğü kadarını, uygun gördüğü bir başka organa verebilir.

Sılan’ın verdiği bilgilere göre, Türkiye masonlarını idare eden tek güç *Türkiye Büyük Mason Locası*, demokratik esaslar ile oluşturulan diğer localar tarafından kurulan bir topluluktur. Diğer yabancı büyük localarda olduğu gibi masonluğun prensiplerine sadıktır, insanlığın fikri ve toplumsal gelişimi için çalışarak insanların büyük değerler taşıdığına inanırlar. Ayrıca siyasi, dini ve mezhepsel tartışmalara izin verilmeden insanlığı din, ırk, mezhep, sosyal statü farkı gözetmeden eşit saymaktadır. Mensupları arasında kardeşlik, sevgi ve hoşgörü duygularının ön planda olduğuna dikkat çekmiştir. Türk masonların, ahlak konusuna her şeyden daha fazla hassasiyet gösterdiklerine dikkat çekerek Silan masonların; “*ahlak, fazilet ve bilgi nurunun yayılmasına*” hizmet ettiklerine değinmiştir. Localara mensup olanların birbirlerinin dini akidelerine, kutsallarına saygı göstererek “*Kâinatın Ulu Yaratanı*” olarak yüksek kudrete inandıklarını belirtmiştir.²⁸³

Sılan’ın verdiği bilgilere göre, mason localarının çalışmalarında mukaddes kitaplar kürsü üzerinde bulunur ve yemin edecek olan üyeler inançları üzerine ve gizliliğe riayet ederek yemin ederler. Türkiye Büyük Mason Locası bütün kardeş localara aynı samimiyetle yaklaşarak sadakatle inandığı insanlık mabedini inşa

²⁸¹ Konvan, bütün locaların başkan ve delegelerinin toplandıkları dünya masonlarının genel kongresidir. (Kemal Özcan, “Atatürk Döneminde Masonluk ve Masonlarla İlişkilere Dair Bazı Arşiv Belgeleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*”, C.7, S.2, 2018, s.1276).

²⁸² NSS, Seri No: 01.06.01, Dosya No: 05, Belge No: 489.3.

²⁸³ NSS, Seri No: 01.06.01, Dosya No: 05, Belge No: 489.4-5.

etmeye devam etmektedir. “*Türk masonluğu sağlam temellere ve sütunlara dayanmakta, imanlı ve azimli kardeşlere sahip bulunmaktadır.*”²⁸⁴

²⁸⁴ NSS, Seri No: 01.06.01, Dosya No: 05, Belge No: 489.5.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ HAYATI

I. Siyasete Girişi ve Siyasi Anlayışı

Necmeddin Sahir Sılan, gazetecilik ile başladığı çalışma hayatına Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'da zabıt kâtibi olarak devam etmiştir. Millî Mücadele yıllarında İstanbul'dan Anadolu'ya geçen birçok gazeteci, aydın, bürokrat ve asker gibi Anadolu'ya giderek TBMM çatısı altında, Meclis Evrak ve Tahrirat Müdürlüğünü üstlenmiştir. Ayrıca Ali Fethi (Okyar) Bey'in ardından İsmet İnönü'nün Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğünü yürütmüştür. Böylece Cumhuriyet'in ilk yıllarında aldığı bu gibi bürokratik görevler ile dönemin önemli siyasi gelişmelerine yakından tanıklık etmiştir. Uzun yıllar Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü ile birlikte çalışan Sılan, 1939 yılından itibaren uzun yıllar mesai yaptığı TBMM çatısı altında milletvekili olarak yer almıştır.

Necmeddin Sahir Sılan, Mart 1939'da CHP Genel Sekreterliğine yaptığı başvuruda, TBMM altıncı dönem yapılacak seçimlerde milletvekili adaylığını kendi ifadesiyle; *“Cumhuriyet Halk Partisi program ve prensipleri dahilinde çalışmak üzere Parti namına mebus namzetliğini”* talep etmiştir. Sılan, Ankara'dan veya memleketi Trabzon'dan aday olabileceği gibi parti tarafından uygun görülecek başka bir yerden de aday olabileceğini belirtmiştir.²⁸⁵ Necmeddin Bey'in başvurusuna mukabil CHP Genel Sekreterliği tarafından TBMM altıncı dönem genel seçimlerinde Bingöl milletvekili adayı olarak gösterilmiştir.²⁸⁶

26 Mart 1939 tarihinde gerçekleşen TBMM 6. dönem genel seçimlerinde Bingöl milletvekili seçilmiştir. 1939 yılı seçim sonuçlarına göre 1936 yılında il olan Bingöl vilayetinin ilk milletvekilleri Necmeddin Sahir Sılan ve Feridun Fikri Düşünsel olmuştur. Sılan, TBMM altıncı seçim döneminin ilk çalışma yılında Dahiliye Komisyonu üyeliği ikinci, üçüncü ve dördüncü çalışma yıllarında Divan-ı

²⁸⁵ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 01, Belge No: 01-14.

²⁸⁶ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1939, s.8.; Akşam, 29 Mart 1939.s.8.

Riyaset Katipliği üyeliğini üstlenmiştir. Ayrıca aynı dönemde Matbuat Umum Müdürlüğü geçici komisyonuna kâtip seçilmiştir.²⁸⁷

TBMM yedinci ve sekizinci dönem seçimlerinde Tunceli Milletvekili olarak seçilen Sılan, 1939-1950 yılları arasında Bingöl ve Tunceli Milletvekili olarak bölgeye dair dokuz rapor hazırlayarak CHP Genel Sekreterliğine sunmuştur. Sılan gerek bu raporlarında gerekse Meclisteki çalışmalarında seçim bölgesinin problemleri ile yakından ilgilenmiş ve bu sorunları Meclis kürsüsüne de taşımıştır. Seçim bölgelerinde halk ile temas halinde olan Necmeddin Sahir Bey, seçim çevrelerindeki kazaları, nahiyeleri ve köyleri gezerek vatandaşların sorunlarını dinlemiş ve bu sorunlara çözüm aramıştır. Bunun yanı sıra Tunceli ve Bingöl vilayetlerinde yaşayan vatandaşların gönderdiği talep mektuplarını okuyup değerlendirerek cevaplandırmıştır. Necmeddin Sahir Sılan yöredeki toplumsal ve ekonomik sorunları çözmeye çalışırken bölgeye Cumhuriyet rejimini götürmeyi amaç edinmiştir.²⁸⁸

On iki yıl aralıksız devam eden Tunceli ve Bingöl milletvekilliği döneminde halk ile temaslarını şöyle anlatır: “...*bu görevle bizzat halkın içine girerek onları hükümet merkezine, hükümet merkezini de onlara yaklaştırarak birbirlerini anlatma, ifade etme görevini sürdürmeye çalıştım...*”²⁸⁹

Siyasi yaşamında, çalışmalarında ve söylemlerinde sık sık milli birlik ve beraberlik vurgusunda bulunan Sılan, 1940 yılında Bingöl halkına yaptığı konuşmada dile getirdiği; “*Ne mutlu aziz Türk Milleti, birlik ve beraberliğimizin kaynağını Türk ülkesünün azimkâr ve fedakâr timsali...*” ifadesi bu hassasiyetini kanıtlayan örneklerden sadece biridir.²⁹⁰

Sılan’ın siyasi anlayışını değerlendirildiğinde: siyasetçilerin, siyasi parti üyelerinin öncelikle parti programlarına inanması ve daha sonra halkın içinde yer alarak halkın psikolojisini anlaması gerektiğine değinmiştir. Siyasi partilerde görev alanların halk diliyle halka yaklaşımlarını, vatandaşlara güven vermelerini ve temsil

²⁸⁷ Günay, *Parlamento Tarihi VI*, s. 107-108.

²⁸⁸ Necmeddin Sahir Sılan, *Dersimlilerden Mektuplar (1941-1953)*, (Haz. Tuba Akekmekçi-Muazzez Pervan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. xi.

²⁸⁹ *Tanıkların Anılarıyla İsmet İnönü*, s. 231.

²⁹⁰ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 39.

ettikleri siyasi parti adına da güven sağlamalarının önemine değinmiştir. Sılan’a göre, *“Partici kuvvet kaynağını halk içinde bulmalı, halk ile parti; hükümet arasındaki münasebetleri olgunlaştırmalı, millet ve hükümet rabitasını sevgi, saygı ve güven duygularıyla kurmaya çalışmalıdır.”*²⁹¹

Sılan’ın, siyasi kariyeri tek parti döneminde CHP saflarında başlamış, *“hakimiyet milletindir”* parolası ile Mustafa Kemal Atatürk’ün ilke ve inkılapları çerçevesinde şekillenmiştir. Sılan’ın idare anlayışına göre; *“...insan genişliğinin ve toplumunun serbestçe yetişmesi, gelişmesi için zaruri ve hayati şartı olarak fikir, vicdan, söz ve yazı vesaire gibi medeni ve siyasi haklardan eşit olarak faydalanmak”* temel esas olmuştur.²⁹²

Seçim bölgelerindeki çalışmaları Atatürk ilkeleri ekseninde şekillenen Sılan’ın CHP’ye adını da veren *“halkçılık”* esas siyaset anlayışında önemli bir yer oluşturmuştur. Halkçılığı; *“...halktan olarak halk için çalışmak ve halkın faydasını, her faydasının üstünde görmek esası yanında bütün yurttaşları kanunun önünde eşit tutmak ve şahıs, sınıf ve zümre tahakkümleriyle savaşmak ve halk çoğunluğunu teşkil eden köylümüz ve çiftçimizin yaşam seviyesini yükseltecek tedbirler almak...”* şeklinde tanımlarken bu prensibi siyaset anlayışında düstur edinmiştir.²⁹³

Sılan, halkçı bir anlayış ile seçim bölgeleri olan Tunceli ve Bingöl illerinde yaşayan halkın sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, bu sorunlara çözüm aramış ve bu sorunları Meclise taşımıştır. Sılan, vatandaşlara din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin eşit yaklaşmıştır. Öyle ki Tunceli bölgesinde yaşayan yöre halkının talep mektupları, Necmeddin Sahir Sılan arşivinde önemli bir yer oluşturmuştur. Bu mektupları yazan yurttaşların sorunları ile tek tek ilgilenerek cevabi mektuplar göndermiştir.²⁹⁴

Sılan, milletvekilliği sürecinde seçim bölgesini adım adım gezmiş, seçmenleriyle temasta bulunmuştur.²⁹⁵ Bölge halkının sorunlarını ve talepleri bizzat

²⁹¹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.

²⁹² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 10, Belge No: 193.

²⁹³ Sılan, *Doğu Sorunu*, s. 387.

²⁹⁴ Bak: Necmeddin Sahir Sılan, *Dersimlilerden Mektuplar (1941-1953)*, (Haz. Tuba Akekmekçi-Muazzez Pervan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

²⁹⁵ *Ulus*, 9 Nisan 1950, s.2.

dinlemiştir.²⁹⁶ Bu gezilerinde CHP hükümetinin memleket ve millet için yaptığı çalışmaları anlatmıştır. Sılan, ziyaret ettiği seçim bölgelerinde eğitim, sağlık, bayındırlık, sosyal yardım vb. hizmetleri de incelemiş, bu bölgelerde halk evleri ve halk odalarını etkin bir şekilde çalışmaya teşvik etmiştir.²⁹⁷

Necmeddin Sahir Sılan milletvekilliği yıllarında çalışmaları sadece seçim bölgeleri Bingöl ve Tunceli'nin sorunları ile sınırlı kalmamıştır. Ağrı, Van, Hakkâri, Siirt, Erzincan gibi Doğu vilayetlerini ziyaret etmiştir.²⁹⁸ Bu vilayetlerde halkla temasa geçmiş ve halkın taleplerini değerlendirmiştir.²⁹⁹ Doğu illerinin kalkınması için incelemelerde bulunulmuştur. Öte yandan bu ziyaretlerinde yaptığı konuşmalarda bu bölgenin gelişmesi ve kalkınması için yapılacak yatırımları, CHP yönetiminin bölgeye yönelik projelerini paylaşmıştır.³⁰⁰

Sılan'ın siyasi anlayışı içinde halkçılık kadar etkili bir diğer esas “milliyetçilik” ilkesi olmuştur. Milliyetçiliği “*Türk milleti için en yüksek bir insan seviyesine varmanın kök şartı ve ana yolu*” olarak kabul etmiş ve bu bağlamda memleket genelinde “*milli ruh ve milli şuuru*” olumsuz etkileyeceğini düşündüğü komünizm gibi her türlü fikir ve ideolojiye karşı tavrı almıştır.³⁰¹

Anayasanın temel esaslarından “*laiklik*” ilkesine de sıkı sıkıya bağlı olan Necmeddin Sahir Sılan'ın siyasi kimliği üzerinde laiklik prensibinin etkisinin büyük olduğu anlaşılmaktadır. “*Milletimizin her yönden ilerlemesi ve yükselmesi için başlıca amil*” olarak kabul ettiği laiklik prensibinin bilhassa tek parti idaresinin son yıllarında ihlal edildiği düşüncesi, Necmeddin Sahir Sılan'ın CHP'den istifa gerekçelerinden biri olmuştur.³⁰²

Necmeddin Sahir Bey “*en şerefli mihrak*” ve “*en kuvvetli kaynak*” olarak tanımladığı TBMM çatısı altında Türk Milletine hizmet etmekten duyduğu mutluluğu ve onuru gerek raporlarında gerekse Meclis kürsüsünde sık sık dile

²⁹⁶ *Ulus*, 3 Mart 1950, s.2.

²⁹⁷ *Ulus*, 11 Nisan 1950, s.3.

²⁹⁸ *Ulus*, 27 Ağustos 1948, s.3.

²⁹⁹ *Ulus*, 3 Ağustos 1949, s.3.

³⁰⁰ *Ulus*, 26 Ağustos 1948, s.3.; *Ulus*, 30 Ağustos 1949, s.3.

³⁰¹ Sılan, *Doğu Sorunu*, s. 387.

³⁰² NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.3.

getirmiştir. Bununla birlikte Meclis bünyesinde siyasi vazifesini yerine getirirken hem Anayasa ve İç Tüzüğe hem de CHP programına “*inançla bağlı bulunduğunu*” vurgulamıştır.³⁰³

1950 yılı genel seçimlerinde CHP milletvekilliğinden aday gösterilmeyen Necmeddin Sahir Bey seçim sonrasında CHP'den istifa etmiştir. CHP Genel Sekreterliğine verdiği gerekçeli istifa metni daha sonra gazeteci Cihat Baban aracılığı ile Demokrat Partiye yakın bir gazete olan *Zafer* gazetesinde yayımlanmıştır.³⁰⁴

CHP'den istifasının ardından DP saflarına geçen Silan, 1950-1954 yılları arasında Bingöl, Tunceli ve Erzincan Parti müfettişliğine atanmıştır. 1954 yılında DP milletvekilliği için aday adayı olmuş ancak seçilememiştir. 1960 muhtırasından sonra aktif siyasete ara veren Silan, 1983 genel seçimlerinde Milliyetçi Demokrasi Partisi'nden milletvekili adaylığı olmak istese de aday gösterilmemiştir.³⁰⁵

II. Altıncı Dönem Milletvekilliği Faaliyetleri ve Meclis Konuşmaları

A. Üsküdar-Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları Türk Anonim Şirketi Hisselerinin Devri

Vakıflar Genel Müdürlüğünün Üsküdar-Kadıköy halk tramvayları şirketindeki hisselerinin İstanbul Belediyesine devri hakkındaki kanun münasebetiyle 15 Eylül 1941 tarihli oturumda Bingöl Milletvekili Necmeddin Sahir Bey mecliste düşüncelerini ifade etmiştir. 1934 yılında Üsküdar-Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları Türk Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü görevine üstlenmiş olan Necmeddin Sahir Silan, Üsküdar-Kadıköy hattını İstanbulluların hizmetine açmıştır. Görevi süresince tramvay inşaatlarının etütleri ve tramvayların sorunları ile yakında ilgilenmiştir.³⁰⁶ Üsküdar-Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları Türk Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü görevinde edindiği tecrübelerine dayanarak bilgilerini, düşüncelerini ve önerilerini Mecliste dile getirmiştir.

³⁰³ TBMM Zabıt Cerideleri, 8. Dönem, C.12, 04 Haziran 1948, s. 94.

³⁰⁴ “Necmeddin Sahir Silan'ın C.H.P.ye İstifa Mektubu”, *Zafer Gazetesi*, 16 Temmuz 1950, s. 4.

³⁰⁵ Silan, *Doğu Sorunu*, s. xxv-xxvi.

³⁰⁶ Necmeddin Sahir Silan, “*Üsküdar- Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları Türk Anonim Şirketi*”, İstanbul 1932, s.6.

Kanun, Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait Üsküdar-Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları Türk Anonim Şirketine ait 468.220 liralık hissenin 200.000 lira karşılığında İstanbul Belediyesine devrini konu almaktadır. Maliye Komisyonunun raporuna göre 1.500.000 liralık şirket sermayesini temsil eden hisse senetlerinden sadece 22.000 liralık hisse senedi halkın elinde bulunmaktadır. Kamu hizmetiyle sorumlu belediyelerin idare etmekte oldukları diğer müesseseler gibi tramvayların da belediye tarafından işletilmesinin daha uygun bulunmuştur. Bütçe komisyonu da bu sebeple şehrin önemli bir bölümünde ulaşımı sağlayan bu müessesenin hisselerinin çoğuna sahip olan belediyenin tramvayları işletmesinin, şehrin menfaati için gerekli olduğu yönünde görüş bildirmiştir.³⁰⁷

Sılan'a göre mevcut hükümetin siyaset anlayışıyla yabancı sermayeli kuruluşlar dahi tamamen belediyelerin elinde toplanmıştır. Bu sebeple kimliği ve sermayesi tamamen milli olan bu kurumun, maliye komisyonu mazbatasında da belirtildiği gibi bu yeni kanunla İstanbul Belediyesi 22.000 liralık hisse senedi dışında, daha çok hissesine sahip olacaktır. Öte yandan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün elindeki hisse senetlerini bu yasa ile İstanbul Belediyesine devretmesi, bu kuruluşun şirket olma özelliğini değiştirmeyeceği ifade edilmiştir.³⁰⁸

Sılan'a göre, İstanbul Belediyesi halk elindeki hisse senetlerini değerleri karşılığında alarak şirket sermayesinin tamamını tasarruf etmelidir. Böylece Üsküdar-Kadıköy tramvaylarının idare ve işletme işleri mevcut kanun gereğince İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmelerine bağlanması uygun olacaktır. Ayrıca bu düzenlemeyle şirket kimliğinden çıkacak olursa genel müdürlük ve idare meclisi gibi teşekküllere ihtiyaç kalmayacağı için masrafları da azalacaktır. Öte yandan bu kuruluştaki çalışan memur ve müstahdemler hakları yönüyle belediyeye bağlanacağı için daha düzenli ve güvende olacaktır. Bununla birlikte İstanbul Tramvay, Elektrik ve Tünel İşletmeleri bir arada olduğu için elektrik kilovatı daha ucuza temin edilecektir.³⁰⁹

³⁰⁷ *TBMMZC*, 6. Dönem, C.20, 15 Eylül 1941, s. 168-169.

³⁰⁸ *TBMMZC*, 6. Dönem, C.20, 15 Eylül 1941, s. 168-169.

³⁰⁹ *TBMMZC*, 6. Dönem, C.20, 15 Eylül 1941, s. 169.

Tramvay şirketinin İstanbul Belediyesi bünyesine alınması ve İETT işletmesine bağlanması ile İstanbul ağlarında işleyen tramvay arabalarının Üsküdar-Kadıköy hattında yani Anadolu yakasında işletilmesine olanak sağlayacaktır. Böylece o yıllarda 6 milyondan 9 milyona ulaşan yolcu sayısının birkaç yıl içinde artacağı düşünülererek ilerleyen yıllarda ihtiyaçları karşılaması kolaylaşacaktır. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle benzin tedariğinin zorlaştığı, otomobil ve otobüslerin sınırlandırıldığı bu dönemde ulaşımın tramvayla sağlanması Anadolu yakasında trafik sorununu rahatlatacağı beklenmektedir.³¹⁰

Sılan'a göre bu kuruluş, şebekenin genişletilmesi nedeniyle borçlanmış olsa da hala işletme masraflarını karşıladıktan sonra gelir getirebilecek durumdadır. Aslında İstanbul Belediyesini ve İçişleri Bakanlığını ilgilendiren bu konu hakkında Silan'ın görüşü, Ticaret Kanunu hükümlerince alınacak bir karar ile İstanbul Belediyesi tarafından, Üsküdar-Kadıköy tramvaylarının İstanbul Tramvay, Elektrik ve Tünel İşletmelerine bütün hakları ve sorumluluklarıyla devredilmesidir.³¹¹

Sılan'ın etraflıca bilgi verdiği müzakerelerde konu ile ilgi Tekirdağ Vekili Faik Öztrak ve Muğla Vekili Hüsnü Kitapçı görüş bildirmiştir. Oylama sonucunda Üsküdar-Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları Türk Anonim Şirketinden aldığı 468.220 liralık hisse senedini İstanbul Belediyesine satmaya yetkilendirilmiştir.³¹²

B. Bingöl Vilayetinin Tuz Sorunu

TBMM 29 Mayıs 1942 tarihli İnhisarlar Umum Müdürlüğünün 1942 malî yılı bütçe kanunu münasebetiyle Bingöl vekili Necmeddin Sahir Silan inhisar (tekel) kapsamına giren tuz sorunu üzerine konuşmuştur.³¹³ Seçim çevresi olan ve hayvancılıkta gelişmiş bir bölge olan Bingöl ve civarında bilhassa yayla bölgelerinde tuz ihtiyacının zamanında giderilememesi sebebiyle yöre halkının yaşadığı sorunları Meclis kürsüsüne taşımış, Bingöllü vatandaşların belediye başkanı ve idare

³¹⁰ *TBMMZC*, 6. Dönem, C.20, 15 Eylül 1941, s. 169.

³¹¹ *TBMMZC*, 6. Dönem, C.20, 15 Eylül 1941, s. 169.

³¹² *TBMMZC*, 6. Dönem, C.20, 15 Eylül 1941, s. 170.

³¹³ *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1942, s.3.; *TBMMZC*, 6. Dönem, C.25, 29 Mayıs 1942, s. 455.

amirleriyle temaslarından bölgede önemli bir sorun olduğu anlaşılan tuz meselesini değerlendirmiştir.³¹⁴

Ekonomik hayatın önemli parçası olan tuz, Osmanlı Devleti döneminde maden hukukuna tabi olup diğer madenler gibi tuzlaların işletilmesi ve ticareti devletin kontrolündedir.³¹⁵ 1862 yılında çıkarılan *Tuz Nizamnamesi* ihracatı devlet tarafından denetlenmiştir.³¹⁶

Cumhuriyet dönemi tuz politikası incelendiğinde yabancı ülkelerde üretilen tuzların Türkiye'ye getirilmesi yasaklanmıştır. Anadolu'da beş yüze yakın tuz alınabilecek yer mevcut olup göl tuzu, akarsu tuzu, deniz tuzu ve kaya tuzu üretilmektedir.³¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi tuz inhisar sistemine dahil edilmiştir. Bununla birlikte tuzlarda bulunan ve kullanılamayacak durumda olan idare binaları yeniden yapılmıştır. Ayrıca tuzlalar modernleşmesi için üretim cihazları yenilenmiş, çalışanların şartları da iyileştirilmiştir.³¹⁸

Necmeddin Bey, Bingöl ilinin tuz sorunu gündeme getirirken vilayet merkezi olan Çapakçur'u ele almıştır. Çapakçur'a 1941 yılında tuz ihtiyacı olarak yıllık 120 ton tuz gönderilmesi gerekirken ilçeye sadece 70 ton tuz gönderildiğini ve özellikle kış aylarında yolların kapalı olması sebebiyle bölgenin ihtiyacı olan tuzun karşılanamadığını ifade etmiştir. Öte yandan bölgedeki tuz sıkıntısı sebebiyle kilogram fiyatı 6-7 kuruş olan tuz fiyatlarının 30 kuruşa kadar yükseldiğine değinen Silan, bölge esnafının Elâzığ'dan temin ettiği Çamaltı tuzunun dahi, yol masrafları sebebiyle Bingöl'de 10 kuruş zam ile sattığını dile getirmiştir.³¹⁹

Necmeddin Bey, tuz meselesiyle ilgili iki hususun üstünde durmuştur. Birincisi, doğu bölgelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için çıkarılan tuz stoklarının yetersiz

³¹⁴ *TBMMZC*, 6. Dönem, C.25, 29 Mayıs 1942, s. 455.

³¹⁵ Halil İncelik, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (Cilt 1 1300-1600)*, (çev. Halil Berktaş), Eren Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 98-101.

³¹⁶ Serap Taştekin, "Osmanlı Memleketine Sicilya'dan Tuz Kaçakçılığı ve Dönemsel Bir Analiz (1864-1870)", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C.16, S.32 (2023), s. 151-172.

³¹⁷ Ersin Gürdamar, "Tek Parti Dönemi'nde Uygulanan Tuz Politikaları (1923-1946)", *Journal of Emerging Economies and Policy*, C.8, S.1, s. 87.

³¹⁸ Gürdamar, "Tuz Politikaları", s. 88.

³¹⁹ *TBMMZC*, 6. Dönem, C.25, 29 Mayıs 1942, s. 456.

olduğu; ikincisi ise tuz stokları yeterli olması halinde nakliye aşamasında yaşanan zorluklardır. Bölgede yaşanan tuz probleminin bir diğer sebebi olarak devletin ihale usulü ile belirlediği araçların, kış aylarında yol şartları, elverişsiz kamyonlar veya benzin bulamadıkları gibi sebeplerden taahhütlerini yerine getiremediklerine dikkat çekmiştir.³²⁰

Necmeddin Sahir Bey, seçim bölgesi Bingöl'ün tuz problemini çözebilmek için bölgedeki durumu İnhisar Vekiline bildirdiğini, vekilin de meseleyle yakından ilgilenerek bölgede 300 tonluk bir tuz ambarı inşa ettirmek için bütçe ayırdığını belirtmiştir. Bu noktada ambarların yapımında aciliyet gösterilmesinin üzerinde durmuştur. Sılan'ın bölgeye tuz temin edilmesine dair; Bingöl vilayeti genelinde kış aylarının uzun sürmesi ve sert geçmesi sebebiyle bölgedeki hayvancılığın ilerlediği kazalarda küçük tuz ambarların yapılmasını önermiştir. Bununla birlikte ülkemizin tuz kaynağı açısından zengin bir coğrafyada olması sebebiyle her bölgenin tuz ihtiyacını kendi içinde karşılayabileceğini belirtmiştir. 29 Mayıs 1942 tarihli bu konuşmasının sonunda Bingöl ve çevresindeki tuz sorununa işaret ederek inhisar idaresince bilhassa kış mevsimi uzun süren ve yolu olmayan yerlerde daha sıkı tedbirler alınmasını talep etmiştir.³²¹

Aynı görüşmelerde Çankırı Milletvekili Arif Barkan tuz hakkında konuşan bir diğer milletvekilidir. Barkan, Necmeddin Sahir Bey gibi seçim bölgesinin tuz problemine değinmiş ve yörede tuz bulunmasına rağmen mevcut şartlardan dolayı Çankırı'da ve civar illerde tuz sorununun devam ettiğinin altını çizmiştir.³²²

C. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Necmeddin Sahir Sılan, TBMM altıncı dönem Bingöl milletvekili olmasına rağmen çalışmaları sadece seçim bölgesi ile sınırlı kalmamıştır. Meclis gündemine taşınan muhtelif meselelerde fikirlerini beyan etmiş ve önerilerde bulunmuştur. Bu konulardan biride 8 Nisan 1942 tarihli Meclis görüşmesinde gündeme alınan Ankara

³²⁰ *TBMMZC*, 6. Dönem, C.25, 29 Mayıs 1942, s. 456.

³²¹ *TBMMZC*, 6. Dönem, C.25, 29 Mayıs 1942, s. 457.

³²² *TBMMZC*, 6. Dönem, C.25, 29 Mayıs 1942, s. 460-461.

Dil Tarih Coğrafya Fakültesine bağlı Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünün kurulması ile ilgili kanun tasarısı üzerine görüşleridir.

İlgili kanun tasarısının 3. maddesinde yer alan; “(...)İnkılâp Tarihi ile ilgili olup her ne surette olursa olsun şahıs elinde bulunan evrak ve belgeler ile eşyaları enstitüye bağışlayanların adları enstitüde bulundurularak Şeref Defterine yazılır ve ayrıca Resmi Gazete ile ilân olunduktan sonra kendilerine bir Şeref Diploması verilir(...)” ifadeleri içinde kanun tasarısında geçen *Şeref Defteri* ibaresinin yerine *Onur Defteri* ifadesinin kullanılmasını öneren Necmeddin Bey, dönemin Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili’nin itirazı ile karşılaşmıştır. Ziya Bey, “onur” kelimesinin yabancı bir kelime olan “onör”den türediğine dikkat çekerek karşı çıkmıştır. Bunu üzerine Necmeddin Sahir Bey Meclisin kelimeler üzerinde inceleme yapma yeri olmadığını ve bunun ilmi bir iş olduğunu vurgulayarak Türkçede, halk dilinde, “onur” kelimesinin “şeref” kelimesine mukabil kullanıldığı üzerine açıklama yapmıştır.³²³

D. Bazı Ay İsimlerinin Düzenlenmesi

30 Mart 1942 tarihinde Manisa Milletvekili Refik İnce’nin bazı ay isimlerinin değiştirilmesi hususunda verdiği kanun teklifi üzerine Necmeddin Sahir Bey de, görüşlerini ifade etmiştir. Kanun teklifinde Refik İnce, *teşrinievvvel* ve *teşrinisani* yerine *birinci teşrin* ve *ikinci teşrin* isimlerinin kullanılmasını önermiştir. Ayrıca Rumi Takvim’in kullanıldığı dönemlerde sorun olmasa da kânunuevvvel ve kânunusani arasına Miladi Takvim’e göre bir yıl girmekte olduğu için *kânunuevvvel* ayına “ilkay” ve *kânunusani* ayına “sonay” kelimelerinin kullanılmasını teklif etmiştir. Konuya ilişkin Dahiliye Komisyonu, Türk Dil Kurumundan görüş alarak sunduğu teklifte; *teşrinievvvel* ayına sadece “teşrin”, *teşrinisani* ayına “kasım”, kânunuevvvel ayına “ocakay” ve kânunusani ayına “ilkay” denilmesini önermiştir.³²⁴

Cumhuriyetin ilanından sonra, toplumsal alanda yapılan düzenlemelerden biri de takvim, saat ve ölçü birimlerinde yapılan değişikliklerdir. Bu düzenlemeler ile

³²³ TBMMZC, 6. Dönem, C.24, 08 Nisan 1942, s. 122.

³²⁴ TBMMZC, 6. Dönem, C.24, 30 Mart 1942, s. 56.

çağdaş olanda birlik sağlamak, uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilere entegre olmak amaçlanmıştır. Osmanlı'nın son yüzyıllarında *Miladi Takvim* de özellikle resmî belgelerde kullanılmaya başlanmıştır. Rumi Takvim ile Miladi Takvim arasındaki 13 günlük fark, Rumi takvim 13 gün ileri alınarak ortadan kaldırılmıştır.³²⁵

Cumhuriyetin ilanından sonra, 26 Aralık 1925'te 698 sayılı Kanun ile 1 Ocak 1926'da yürürlüğe girmek üzere sadece Miladi takvim kabul edilmiştir. Takvime ilişkin bir başka düzenleme ise 10 Ocak 1945 tarihinde 4699 sayılı Kanun ile ay isimlerinin değiştirilmesidir. Teşrinievvel, teşrinisani, kanunuevvel ve kânunusani ayları; Ekim, Kasım, Aralık ve Ocak olarak değiştirilmiştir.³²⁶

Necmeddin Bey, Cumhuriyet inkılaplarının sade, basit fakat toplum hayatını kolaylaştıran bir çizgide olduğuna dikkat çekerek, yalnızca konuşma ve yazı dilinde önemli bir yere sahip olan ay adlarının değil gün adlarının da değiştirilmesi gerektiğini gündeme getirmiştir. Yapılacak bu düzenlemede acele edilmeden ve ilmi araştırmalarla, halkın kullandığı ay adları incelenerek düzenleme yapılmasının doğru olacağına dikkat çekmiştir. Öte yandan bu gibi toplumsal düzenleme ve değişikliklerin zamana yayılarak gerçekleştirilmesi gerekliliğini: “*Zaten tek ve toplu çalışmalarımızdan başka, zaman denilen büyük silindir yabancı kelimeleri tarıyor, eziyor, dilimizi temizliyor ve birçok işlerimizde olduğu gibi bizi güzel Türkçemize kavuşturuyor.*” sözleriyle ifade etmiştir.³²⁷

30 Mart 1942 tarihli bu Meclis görüşmesinde Necmeddin Bey, kullanılan ay isimlerinin hiçbirinin Türkçe olmadığını Süryanice ve Latince dilimize girdiklerini ve bu sebeple tamamının incelenmesi gerektiğine değinmiştir. Bununla birlikte aslında ay adlarının okullarda, resmî kurumlarda, gazetelerde uzun zamandır *birinciteşrin*, *ikinciteşrin* ya da *birincikânun*, *ikincikânun* veya *sonkânun* olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bu görüşünü desteklemek için Maarif Matbaasının 1940

³²⁵ Rumi Takvim ile Miladi Takvim arasındaki 13 günlük farkı kaldırmak için, 1 Mart 1917 tarihli ve 2851 sayılı Kanun ile Rumi takvim 13 gün ileri alınmıştır. Belgin Tezcan Aksu, “Sekizinci Yüzyılda Günümüze Takvimimiz”, *Uluslararası Türk Lehçesi Araştırma Dergisi*, 2018 C.2, S.1, s. 398.

³²⁶ Sadık Sarısan, “Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar ve Bu İnkılapların Özümsemesi Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl 1999 C.15, S.45, s.1112.

³²⁷ *TBMMZC*, 6. Dönem, C.24, 30 Mart 1942, s. 56.

basımlı *Astronomi Kitabında* ay adlarının *birinciteşrin*, *ikinciteşrin*, *birincikânun*, *ikincikânun* olarak kullanıldığını örnek göstermiştir.³²⁸

Sılan, İçişleri Komisyonunun *teşrinievvel* ayına sadece *teşrin* adını verirken *kanuni evvel* ayına *ocakayı* denilmesinin izaha muhtaç olduğunu vurgulayarak, neden sadece *teşrin* gibi sadece *kanun* denilmediğini sorgulamıştır. Öte yandan “*ocakayı*” ifadesi üzerinde durarak; “*Ocakayı fena bir buluş değil fakat bütün ay adları tek kelime olarak Şubat, Mart diye adlandırılırken, ‘ilkay’ dan farklı iki kelimeli ‘ocakayı’ kânun ayının tüm karşılığı değildir. Çünkü kânun ayı bir değil ikidir, bundan başka ocakayı ocaklı bir şey anlatır gibi oluyor*” sözleriyle eleştiri getirmiştir.

Necmeddin Bey, kânunusaniye verilen “*ilkay*” ismini Türkçe olması ve yılın ilk ayı olması yönünden uygun bulmuş, bununla birlikte *teşrinievvel* için sadece *teşrin* kelimesi kullanılabildiği gibi kânunuevvel için sadece kânun kelimesinin kullanılmasını veya kış ayları bu ayda başladığı için “*karakış*” adı verilmesini önermiştir. Ayrıca *teşrinisani* ayına verilecek Arapça kökenli “*kasım*” isminin halk arasında “*ruzu kasım*” olarak kullanılmakta olup bu tamlamanın da incelenmesi gerektiğini dile getirmiştir.³²⁹

Tüm bu önerilerinin yanı sıra halk arasında kış aylarına verilen isimlerin de incelenerek değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden Silan; halk arasında *teşrinisani* için *kasım*, kânunuevvel için *karakış*, kânunusani için *zemheri* ve *şubat* için *gücükay*, yaz aylarından *haziran* için *kiraz ayı*, *ağustos* için *hasat* veya *harman ayı* ve sonbahar ayları için de *gazalay* veya *güzay* denildiğine dikkat çekmiştir. Ay isimleri ile ilgili kanun düzenlemesi yapılmadan önce tüm ay isimlerinin toplu bir şekilde incelenmesini teklif etmiştir.³³⁰

Necmeddin Bey, ay adlarında ve yapılacak bu değişikliğin sonuçlarına işaret ederek okullarda, devlet dairelerinde, ticarethanelerde ay ve gün isimlerinin olduğu kauçuk damgaların kullanıldığını ve bunların yerine yenilerinin yaptırılmasının kolay olmadığını gündeme getirmiştir. Yine bu düzenleme ile okullarda ders kitaplarının ve

³²⁸ TBMMZC, 6. Dönem, C.24, 30 Mart 1942, s. 56.

³²⁹ TBMMZC, 6. Dönem, C.24, 30 Mart 1942, s. 57.

³³⁰ TBMMZC, 6. Dönem, C.24, 30 Mart 1942, s. 57.

takvimlerin, banka ve para ile uğraşan kuruluşlarda ay ve gün adlarını taşıyan saatli damgaların ve devlet dairelerinde özel basılı kağıtların da değiştirilmesi gerekeceğini belirtmiştir.³³¹ Ayrıca ay adlarının değiştirilmesi suretiyle ticari ve mali işlerde zorlukların ortaya çıkabileceğine dikkat çekmiştir. Bu nedenle çek, senet, bono gibi kağıtların kullanılabilmesi için geçici bir madde konulması gerektiğini belirtmiştir.³³²

Bazı ay isimlerinin görüşüldüğü bu müzakerede birçok milletvekili farklı açılardan konuya ilişkin görüşlerini bildirmiştir. Tartışmalar esnasında Antalya vekili Rasih Kaplan, usul hakkında söz isteyerek bu düzenlemenin Anayasaya aykırı olduğunu, ilgili kanunda düzenleme yapılmadan düzenlemenin uygun olmayacağını belirtmesi üzerine kanun görüşmesi ertelenerek mesele İçişleri Komisyonuna bırakılmıştır.³³³

E. Beden Terbiyesi

29 Mayıs 1942 tarihli Meclis görüşmelerinde Başbakanlığa bağlı olan *Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğünün* görev ve yetkileri ile Eğitim Bakanlığına bağlanması üzerine yapılan bütçe toplantısında Necmeddin Sahir Bey seçim bölgesi Bingöl vilayetindeki spor faaliyetleriyle ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Necmeddin Bey konuşmasında Doğu bölgelerinin içinde bulundukları mahrumiyete dikkat çekerek Muş vilayetini ziyaretlerinde gördükleri sportif faaliyetleri geliştirme çalışmaları ve spor tesisleri üstünde durmuştur. Muş'ta inşa edilen stadyumu ve gerçekleştirilen spor çalışmalarını; *Muş vilayet merkezinde bu gibi umran hareketleri görebilmek insanın göğsüne kabartıcı ve gelecek yıllar için ümit verecektir* sözleriyle takdir ederken bu inşaatın tamamlanabilmesi için Beden Terbiyesi Direktörlüğüne başvuruda bulunmuştur. Öte yandan Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğünün Eğitim Bakanlığına bağlanmasıyla birlikte kendi seçim bölgesi olan Bingöl ve ilçelerinde spor faaliyetleri teşvik edici, spora yönelik atılan adımları ilerletecek ve spora ilgiyi

³³¹ *TBMMZC*, 6. Dönem, C.24, 30 Mart 1942, s. 58.

³³² Cumhuriyet, 31 Mart 1942, s.3.; *TBMMZC*, 6. Dönem, C.24, 30 Mart 1942, s. 58.

³³³ *TBMMZC*, 6. Dönem, C.24, 30 Mart 1942, s. 59. 1945 yılında çıkarılan 4696 sayılı kanun ile “Teşrin-i evvel, Teşrin-i sani, Kanun-u evvel, Kanun-u sani” aylarının isimleri “Ekim, Kasım, Aralık, Ocak” olarak değiştirilmiştir.

artıracak tesisler kurabilmek için Eğitim Bakanlığında, Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü aracılığıyla yardımda bulunulmasını talep etmiştir.³³⁴

III. Yedinci Dönem Milletvekilliği ve Meclis Konuşmaları

A. Tunceli Özel İdaresi ve İskân Meselesi

Necmeddin Sahir Silan, İçişleri Bakanlığı'nın 23 Mayıs 1944 tarihli bütçe görüşmelerinde seçim bölgesi Tunceli'de Özel İdarenin kaldırılmasını gündeme getirmiştir.

25 Aralık 1935 tarihinde TBMM'de kabul edilen 2884 nolu Kanun³³⁵ ile Tunceli vilayeti yönetimine yönelik bir düzenleme getirilmiştir. 2 Ocak 1936'da yürürlüğe giren bu Kanunla Tunceli vilayetinde *Özel İdare* oluşturulmuştur.³³⁶ Özel İdare ile yönetim *valilik ve kumandanlık* unvanları tek bir kişiye verilmiştir. Bu vali kumandan bölgede kurulan Dördüncü Umumi Müfettişliğinin de müfettişidir. Kanunda yer alan "*İdari Kısım*", Dördüncü Umumi Müfettişliğinin yetkilerine ilişkin bilgi vermektedir. Müfettiş, Milli Müdafaa Vekaletinin onayı, İçişleri Bakanlığı'nın ataması ve İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile gerekli gördüğü takdirde kaza ve

³³⁴ **TBMMZC**, 6. Dönem, C.25, 29 Mayıs 1942, s. 443.

³³⁵ "BİRİNCİ MADDE- Tunceli vilayetine ordu ile irtibatı baki kalmak ve rütbesinin salahiyetini haiz bulunmak üzere korkomutan[korgeneral] rütbesinde bir zat vali ve kumandan seçilir. Vali ve kumandan usulü veçhile Milli Müdafaa Vekâletinin muvafakati alınmak şartı ile Dâhiliye vekilinin inhası ve İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile tayin olunur. Bu vali ve kumandan teşkil edilen Dördüncü Umûmi müfettişliğin de Umûmi müfettişidir.

İKİNCİ MADDE- Vali ve kumandan vilayet umur ve muamelâtında ve vilayet memurları hakkında, vekillerin kanunen haiz oldukları bütün salâhiyetleri haizdir. Vali ve kumandan lüzum gördüğü takdirde vilâyeti teşkil eden kaza ve nahiyelerin hudut ve merkezlerini değiştirir ve keyfiyeti Dâhiliye vekâletine bildirir.

ÜÇÜNCÜ MADDE- Bu vilayetin kaza kaymakamları ve nahiye müdürleri usulü dairesinde Milli Müdafaa Vekâletinin muvafakati alındıktan sonra vali ve kumandanın inhası ve Dâhiliye vekilinin tasvibi üzerine kararname ile ve orduya irtibatları baki kalmak şartı ile muvazzaf subaylardan dahi tayin olunabilir. Bunların ve vilayet kadrosunda iş gören subayların hak ve kıdemleri mahfuzdur. Buradaki hizmetleri askeri hizmetten sayılır ve maaşları rütbelere göre Milli Müdafaa vekilliği bütçesinden verilir.

DÖRDÜNCÜ MADDE- Tayini vali ve kumandana ait memurların ve müstahdemlerin harcırahları geldikleri yerden memurları mahalle karar verilir.

BEŞİNCİ MADDE- Vali ve kumandan vilayette kullanılan asker memurlar hakkında inzibatî bakımdan askerî kanunların kendisine verdiği disiplin salâhiyetini kullanır. Diğer memurlar hakkında da ihtar ve tevbih cezalarından başka kanunların inzibat komisyonlarına verdiği maaş katı, kıdem tenzili salâhiyetlerini de resen kullanır ve bu cezalar sicile geçer. Sınıf tenzili ve memuriyetten ihraç cezaları inzibat komisyonu karar ile tatbik edilir" (Burcu Özbay, *Dördüncü Umûmi Müfettişlik (1936-1952)*, Yeditepe Akademi, İstanbul 2022, s. 164.; Düstur, 3. Tertip, C.17, s.118).

³³⁶ Düstur, 3. Tertip, C.17, s.118; T.C. Resmi Gazete, 4 Kânun-ı sâni [Ocak] 1936, S.3197, s.5902.

nahiyelerin merkezlerini ve sınırlarını da değiştirebilecektir.³³⁷ Özel İdare Kanunu bölgede görev yapan vali ve komutana, asayişin sağlanması açısından, vilayet dahilinde gerekli gördüğü ailelerin; yerlerini değiştirme ya da bölgede iskanını yasaklama gibi bazı yetkiler vermiştir. Bunlar haricinde verilen bir diğer yetki, teciline gerek görmediği takdirde idam hükümlerini infaz etme yetkisidir.³³⁸

Özel İdare Kanunu hazırlanırken 1 Ocak 1940 tarihinden sonra kaldırılması öngörülmüş ancak 1944 yılı sonuna kadar 3 yıl daha uzatılmıştır. Bölgenin güvenliği ve yarım kalan imar işlerinin tamamlanması gibi sebeplerden yeniden sürenin uzatılması gerekli görülmüş ve böylece 1944 yılında 2 yıl daha uzatılmıştır. 1945 yılında kanunu kaldırılması için çalışmalar başlamıştır fakat etkisini kaybetmiş olsa da 1946 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.³³⁹ Özel İdare kanununun bazı maddeleri daha sonra değiştirilmiştir.³⁴⁰

Öte yandan bölgede 1936'dan itibaren başlayan “*tedip*” hareketi ile Tunceli genelinde bazı vatandaşların batıya nakil işlemleri başlamıştır. Sılan’a göre bu süreçte nakil işlemleri devam ederken bölgenin güvenliği sağlanarak hükümetin nüfuzu bölgeye yerleşmiştir. Hükümetin bölgedeki etkinliğinin artmasıyla yol, köprü, demir yolu, sağlık ocağı, okullar ve kışlalar bölgeye kazandırılmıştır. Sılan, bilhassa bölgede başlayan bayındırlık çalışmaları ile “*imar, ıslah ve ihya*” faaliyetleri neticesinde yöre halkının hükümete bağlılığının arttığı kanaatindedir. Bu gerekçelere dayanan Necmeddin Bey Meclis’te, bölgede huzur ve asayişin sağlandığını ve halkın hükümete bağlılığını göz önüne alarak Özel İdarenin sürdürülmesini gerektirecek bir

³³⁷ Suat Akgün, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, s. 61-62.; Özbay, Dördüncü Umumi Müfettişlik, s.79.

³³⁸ **TBMMZC**, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 205.

³³⁹ Vecihi Timuroğlu, *Dersim Tarihi*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara 1991, s. 46.

³⁴⁰ Genel Müfettişliklerin yetki ve görevlerine dair 3/2222 sayılı kararla 1945 yılında yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin bazı maddeleri ise Bakanlar Kurulu’nun 3 Ocak 1947 tarihli toplantısında değiştirilmiştir. “Madde 1- Genel Müfettişlikler Görev ve Yetkilerine Dair Yönetmeliğin 26. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir. Bakanlık veya Genel Müdürlüklerin, sermayesinin tamamı veya bir kısmı Devlete ait Bakanlar ve bütün İktisadi Devlet Teşekküllerinin Genel Müfettişlik bölgelerine ayrıca gönderecekleri müfettişler; denetleme ve soruşturma sonunda yapacakları rapor ve fezlekelerin birer kalıntısını ilgili Genel Müfettişliğe verirler. Madde 2- Bu yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.” BCA, F.30-18-1-2, Y.112-88-10; Özbay, Dördüncü Umumi Müfettişlik, s.81.

durumun kalmadığını belirtmiş ve Tunceli'nin diğer vilayetler gibi normal idare şekline dönmesini önermiştir.³⁴¹

Sılan ayrıca Tunceli halkının, Cumhuriyet yönetiminin bölgedeki çalışmalarından duyduğu memnuniyeti ve halkın hükümete bağlılığını dile getirirken; bölgede vergi ödemelerinin düzene girdiğini ve askerlik görevinin yerine getirildiğine dikkat çekmiştir. Tüm bu olumlu gelişmelerle birlikte *Özel İdare Yönetiminin* kaldırılmasını umutla bekleyen Tunceli halkı, “*Biz hükümete baba demiyor muyuz?*” ifadeleri ile Silan’a sitemlerini iletmışlerdir.³⁴²

Sılan konuşmasında, 1944 yılı şartları itibariyle bölgedeki vali komutana ve *Özel İdare*’ye ihtiyaç kalmadığını ifade etmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde Dördüncü Umûmi Müfettişliğine bağlı kalınmak şartıyla bölgeye sadece vali tayin edilmesinin yeterli olacağını belirtmiştir. Böylece 1944 yılına kadar alınan olumlu sonuçlar neticesinde bölgede askeri otoriteye son verilerek gerekli hallerde umumi müfettişe idari ve adli yetkilerin verilebileceğine değinmiştir. Mecliste zaman zaman Umumi Müfettişliklerin kaldırılması gündeme gelse de Silan; Elazığ, Erzincan, Bingöl ve Tunceli vilayetlerini kapsayan Dördüncü Umumi Özel İdarenin devam ettiği on yıllık süre zarfında Tunceli açısından faydalı olduğunu vurgulamıştır.³⁴³

C. Tunceli’de Yasak ve Boşaltılmış Bölgelerden Faydalanılması

Necmeddin Sahir Silan, 23 Mayıs 1944 tarihli Meclis’te *Özel İdarenin* kaldırılmasına yönelik yaptığı konuşmada ayrıca Tunceli genelinde yasak ve boşaltılmış bölgelerin durumunu da gündemine almıştır. 1934 yılında TBMM’de kabul edilen 2510³⁴⁴ sayılı *İskân Kanunu* çerçevesinde ağalık, seyitlik, aşiret reisliği ve bunlara dair uygulamalar sona erdirilmiştir. Kanun’un kabulünde dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bu Kanun’un “*dil, topraklandırma, iskân, göç ve medeniyet*” meselesi olduğuna temas etmiştir. Bu Kanunla “*yasak bölge*” ilan edilen

³⁴¹ TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 203.

³⁴² TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 204.

³⁴³ TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 204.

³⁴⁴ 2510 sayılı İskân Kanunu, TBMM’de 14 Haziran 1934 tarihinde kabul edilmiştir. 21 Haziran 1934 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Düstur, 3.Tertip, C.15, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara 1934, s.1156; T.C. Resmi Gazete, S.2733, s.4003.

vilayetlerden biri de Dersim (Tunceli) olmuştur.³⁴⁵ 2548 sayılı Kanun’la 2510 sayılı Kanun’un bazı maddelerinde değişikliğe gidilerek Tunceli coğrafyasında göçebe yaşama da son verilmiştir.³⁴⁶

Dersim Harekâtı sonrasında Tunceli ve çevresinde “*tedip*” ve “*tenkil*” politikaları çerçevesinde başlayan ıslahat programlarında bölgede silahla mukavemet gösterenler, aileleriyle batı bölgelerine muhtelif şehirlere nakledilmiştir. Hükümetin 1936-1937 yıllarında aldığı bu tedbirler ekseninde Tunceli vilayetinde *Kalan* bölgesi gibi bazı yerler boşaltılmış ve iskân yasaklanmıştır. Sılan, Tunceli vilayetinin 1944 yılı itibarıyla sorunlarını masaya yatırırken özellikle tarım arazisi sınırlı olan Tunceli’nin, boşaltılmış ve yasaklanmış bölgelerinden tarım faaliyetleri ile faydalanılmasını önermiştir. Bu bağlamda Meclis kürsüsünde Çemişkezek ilçesini örnek vererek yörede 14 boşaltılmış ve yasaklanmış köy bulunduğuna ve bu köylerin suları, otlakları meyve bahçeleri ile yöredeki en verimli toprakları olup kullanılmayan bu bölgede zararlı hayvanların türediğine ve civar bölgelere de yayıldığına dikkat çekmiştir.³⁴⁷

Bu gerekçelere dayanarak Necmeddin Sahir Bey, boşaltılmış ve yasaklanmış bölgelerde en azından ekim mevsimlerinde faydalanmak adına, iskân edilmemek şartıyla ve bölgede geçici karakollar kurularak boş toprakların ekilip dikilmesini önermiştir. Ayrıca Sılan bu konuyu daha önce CHP grup toplantısında gündeme getirdiğini ancak Sağlık Bakanının “*bu işlerin yüksek ve askeri makamlara ait olduğunu*” dile getirmekle yetindiğini değinmiştir.³⁴⁸

D. Tunceli Vilayet Merkezinin Taşınması

25 Aralık 1935 tarihinde kurulan Tunceli Vilayeti bölgenin Özel İdare ile yönetilmesinden dolayı bu yeni vilayetin merkezi Elâzığ’a taşınmıştır. 23 Mayıs 1943 tarihinde İçişleri bakanlığının bütçe görüşmeleri sırasında Tunceli Milletvekili Necmeddin Bey, Tunceli vilayetinin sorunları arasında bu meseleyi gündeme

³⁴⁵ Feyzullah Ezer, “Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları”, *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.I, S.3, s. 18-23.

³⁴⁶ *TBMMZC*, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 205.

³⁴⁷ *TBMMZC*, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 205.

³⁴⁸ *TBMMZC*, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 206.

getirmiştir. Vilayetin kuruluşundan dokuz yıl geçmesine rağmen merkezinin hala Elâzığ'da olmasından dolayı yaşanan problemlerin üzerinde duran Sılan, vilayet merkezinin Tunceli'ye taşınmasını teklif etmiştir. Tunceli halkının sorunlarının çözülmesi ve ulaşım açısından vilayet merkezinin Elâzığ'da bulunması çeşitli zorlukları doğurmuştur. Öte yandan vilayet merkezinin taşınması durumunda bina problemlerinin yaşanabileceğini de öngören Sılan, ilk etapta mevcut binalardan faydalanılarak bina inşaatları tamamlanıncaya kadar geçici tesislerin yapılmasını çözüm olarak sunmuştur. Ayrıca *Hozat* ve *Kalan* ilçelerinde bulunan kışla binalarının kullanılması düşüncesi ile bu iki ilçeden birinin bilhassa *Kalan* ilçe merkezinin, *Mameki'nin* il merkezi olmasını önermiştir. Zira Tunceli'nin ortasında yer alan *Mameki*, yapılan incelemelerle ulaşım kolaylığı, bina sayısının fazla olması ve düzenliliği ile il merkezi olmaya uygun bulunmuştur.³⁴⁹

E. Tunceli'de Madencilik

Necmeddin Sahir Sılan, seçim bölgesi Tunceli'nin iktisadi faaliyetleri ile yakından ilgilenmiş bölgenin kalkınması ve refahı için yeraltı ve yerüstü kaynaklarından en üst seviyede istifade edilmesini hedeflemiştir. Sılan, hem Tunceli vilayetinin ilçeleri, bucakları ve köylerine ait yapılan araştırma ve incelemelere ait raporlarda hem de meclis kürsüsünde bölgenin kalkınması için öneriler sunmuştur. Ekonomi Bakanlığının 1944 yılı bütçe görüşmeleri münasebetiyle Tunceli'de madencilik faaliyetlerinin başlaması için yapılacak etütler ile ilgili konuşmuştur.³⁵⁰

Necmeddin Sahir Sılan, madenciliğin Türkiye Cumhuriyeti açısından iktisadi önemini şöyle dile getirmiştir: “...milletin iktisadi hayatında yer altı zenginliklerinin büyük payı bulunmaktadır... Devletin iç ve dış münasebetlerinde yalnız iktisadi bakımından değil siyasi bakımlardan önemli bir konu olabilmektedir.” Hükümetin ülke genelinde madencilik hususundaki çalışmalarını takdirle karşılarken ilmi imkanlar çerçevesinde madenciliğin geliştirilmesi gerektiğine değinmiştir.³⁵¹

³⁴⁹ TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 206-207.

³⁵⁰ TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 26 Mayıs 1944, s. 325.

³⁵¹ TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 26 Mayıs 1944, s. 325.

Sılan'ın bu önerileri içinde bölgenin madenlerinin araştırılması ve işletilmesi önemli bir yere sahiptir. 23 Mayıs 1944 tarihinde Meclise taşıdığı madencilik konusunda önerilerini dile getirirken, krom ve linyit kömürü tespit edilen bölgede mali ve bilimsel imkanlar çerçevesinde madenlerin işletilmesi üzerinde durmuştur.³⁵²

Tunceli Vilayetine ait 1943 yılında hazırlanan raporlarda, madenciliğin bölge açısından önemine dikkat çekilerek bölgede yapılacak bilimsel ve jeolojik çalışmalarının olumlu sonuçlar getireceği öngörülmüştür. Raporda Çemişgezek ilçesinin batısı ve kuzeyinde yer alan dağlar ve kayalarda incelenmeye değer bulgular tespit edilmiştir. Yine bölgede sınırlı bir alanda linyit kömürü olabileceğine değinmiştir.³⁵³ 1943 yılına ait bu raporlardan bölgede daha önce maden araştırılması yapılmadığı ve bu sebeple durumla ilgili kesin bilgilere sahip olunmadığı belirtilmiştir.³⁵⁴

Nazımiye ilçesine ait raporlarda ilçenin Hakis nahiyesinde yapılan araştırmalarda simli kurşun madeninin bulunduğu belirtilmiştir. Yörede inceleme yapan Profesör Hamit Nafiz Pamir'in verdiği bilgilere göre bu çevrede bakır madeni olması ihtimali üzerinde durulmuş fakat Dersim Harekâtı sonrasında bölgenin yasaklanması sonucunda çalışmalar yarıda kalmıştır. Bu sebeple Silan, bölgenin geniş çaplı bir araştırmaya muhtaç olduğunu mecliste dile getirmiştir.³⁵⁵

Tunceli vilayetinin kuzeyinde bulunan Pülümür ilçesinin coğrafi özellikleri bakımından değerlendirildiğinde önemli bir maden kaynağı olabileceği tahmin edilmektedir. Bölgede yapılan ilk araştırmalarda Bağırba dağının eteklerinde krom madeni olabileceği belirtilmiştir.³⁵⁶ Silan 26 Mayıs 1944 tarihli meclis görüşmelerinde bölge halkına fayda sağlayacak bu madenlerin tespiti ve işletilmesi hususunda yapılacak araştırmaları dönemin *Ekonomi Bakanından* talep etmiştir.³⁵⁷

Sılan, çıkarılacak madenlerin bulundukları çevrelerde, halkın geçim kaynağı olacağı düşüncesiyle seçim çevresi Tunceli'de madencilik çalışmalarına önem

³⁵² *TBMMZC*, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 325.

³⁵³ Silan, Doğu Sorunu, s. 287.

³⁵⁴ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 21, Belge No: 199.

³⁵⁵ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 15, Belge No: 159.

³⁵⁶ Silan, Doğu Sorunu, s. 288.

³⁵⁷ *TBMMZC*, 7. Dönem, C.10, 26 Mayıs 1944, s. 325.

verilmesini beklemektedir. Bu hususta bölgenin jeolojik yapısının incelenmesini, jeolojik haritalarının çizilmesini ve yeraltı zenginliklerinin çıkarılması üzerinde durmuştur. Öte yandan hem raporlarında hem de mecliste yaptığı konuşmalarda bölgede kış ayları uzun sürdüğünden, yaz aylarından daha verimli istifade edilmesini ve boşaltılmış yasaklı bölgelerin güvenliği sağlanarak bu yerlerde jeologların çalışması gerektiğini belirtmiştir.³⁵⁸

F. Türk Harfleri ile Bastırılacak Altın Paranın Şekli

Altın, gümüş veya bakır gibi değerli madenlerden yapılan ilk paralar ticari hayatı kolaylaştırmakla birlikte siyasi hayatta da etkili olmuştur. Madeni paranın imal edilmesi ve kullanılmasıyla, para bastırmak hakimiyetin ve iktidarın sembolü haline gelmiştir.³⁵⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de para basımı için bir matbaa olmaması sebebiyle Türk paraları Londra’da basılmıştır.³⁶⁰ Necmeddin Sahir Silan Cumhuriyetin ilk yıllarında Londra’da basılacak Türk parası için Evrak-ı Nakdiye Komisyon üyesi olarak atanmış ve yaklaşık altı ay vazifesine devam etmiştir.³⁶¹

Cumhuriyetin ilk altın paraları incelendiğinde ön yüzünde Atatürk portresi, arka yüzünde ise “*Türkiye Cumhuriyeti*” ibaresi ve basım yılının yazıldığı görülmektedir. İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı döneminde basılan altın paranın ön yüzüne ise İnönü’nün portresi konulmuştur. 1950 yılından sonra basılan altı paraların önyüzünde tekrar Mustafa Kemal Atatürk’ün portresi basılmaya başlanmıştır.³⁶²

Türk harfleri ile basılacak altın paranın şekli hakkında mazbata münasebetiyle 24 Nisan 1944 tarihinde mecliste Necmeddin Sahir Silan düşüncelerini aktarmış ve bazı önerilerde bulunmuştur. Silan, Anayasaya atıfta bulunarak “*meskukat darbı*”

³⁵⁸ *TBMMZC*, 7. Dönem, C.10, 26 Mayıs 1944, s. 325.

³⁵⁹ Murat Fidan-Serkan Dilek-Ayşegül Esev, “Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye’de Kâğıt Para Kullanımı” *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.18, 2019, s.143-146.

³⁶⁰ Fidan-Dilek-Esev, “Türkiye’de Kâğıt Para Kullanımı”, s. 152.

³⁶¹ BCA, F.30-18-1-1, Y.22-84-3.

³⁶² Murat Hatipoğlu-Başak Gürsoy, “Günümüz Ekonomik Yatırım Araçlarında Kişilere Alternatif Bir Menkul Altın; Osmanlı Sikkeleri ve Modern Darphane Altınları Üzerine Bir Araştırma”, *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, C.7, S.14, 2022, s. 22.

yani para basılması ile ilgili kanunda Anayasanın 26. maddesinde yapılan değişiklikle bu görevin TBMM'ne verildiğine dikkat çekmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk paraları Arap harfleri ile basılmıştır. Harf devriminden sonra hükümetin önerdiği şekilde, Yeni Türk Harfleri kullanılarak para basılması gündeme alınmıştır. Necmeddin Bey konu ile ilgili iki husus üzerinde durmuştur: Birincisi, paranın vezin ve ayarlarında değişiklik olmayacağı belirtilirken vezin ayarlarının içeriğinin açık olmadığıdır. İkincisi, yeni bastırılacak altın paranın miktarı, fiyatı, tedavülde mi olacağı yoksa ziynet olarak mı kalacağı hususundadır.³⁶³

Güzel Sanatlar Akademisinin görüşleri ile belirlenen paranın şekli ile ilgili inceleme yapılmasını öneren Sılan, paranın ön ve arka yüzü ile ilgili tespit edilen yeni şekline de değinmiştir: “*Ön yüzünde meşe dallarından yapılmış iki kavis, başak ile bağlanacak ve ortasında Türkiye Cumhuriyeti sene-i darp konacaktır.*” Arka yüzünde ise; “*hendesî ve içi gölgeli bir hilal fevkinde beş şualı bir yıldız, ay ile yıldız arasındaki boşluğa, Ankara ve 23 Nisan 1336 kelime ve tarihli hatıra-ı mübeccele olmak üzere veznedilecektir.*”³⁶⁴

Sılan, yeni basılacak paranın şekli ile ilgili olarak ön ve arka yüzeyinde yer alacak “*mermi başlık*” ile savaş ve gücün temsil edildiğini, paranın ön yüzeyine konulacak “*Hakimiyet-i Milliye*” ibaresinin *Teşkilat-ı Esasiyenin* ruhuna uygun olarak Millî Mücadele günlerinin hatırası olması açısından değerine işaret etmiştir. 24 Nisan 1944 tarihli bu konuşmada Sılan’ın dikkat çektiği bir diğer husus, İsmet İnönü’nün paraya basılacak büstü ile ilgilidir. Büstle ilgili “*Millî Şef*” ifadesinin kullanıldığına işarete ederek, Anayasada yer alan “*Reisicumhur Devletin Reisidir*” ibaresine göre “*Reisicumhur*” olarak değiştirilmesini teklif etmiştir. Ayrıca gelenek olduğu üzere paranın basıldığı yer olan “*Ankara*”nın paraya basılmasını teklif etmiştir.³⁶⁵

Sılan’ın üzerinde durduğu bir diğer husus, madeni paranın çevresini saracak başak ve defne olmuştur. Yeni basılacak paralarda defne dalları yerine daha önceki gibi gücü temsil eden *meşe dalları* ile bolluk ve bereketi temsil eden *başakların*

³⁶³ TBMMZC, 7. Dönem, C.09, 24 Nisan 1944, s. 209.

³⁶⁴ TBMMZC, 7. Dönem, C.09, 24 Nisan 1944, s. 209.

³⁶⁵ TBMMZC, 7. Dönem, C.09, 24 Nisan 1944, s. 209-210.

kullanılmasını önermiştir. Zira defne dallarının Yunanlılara ait bir sembol olması düşüncesiyle yine meşe dalları ve başakların kullanılmasını teklif etmiştir. Bununla birlikte paraya basılacak “*Türkiye Cumhuriyeti*” ibaresinin yanına Cumhuriyetin 20. yılında basılması hatırasına ‘20’ yazılmasını ve yine altın paranın basılmasını geciktirmeden Anayasanın temelini oluşturan altı ilkeyi temsilen altı ok konulmasını teklif etmiştir.³⁶⁶

Öte yandan basılacak parada yer alacak İnönü'nün büstünün yabancı bir sanatçı tarafında yapılmasını tenkit ederek böyle bir çalışmanın ülkemizde yapılacak yarışma ile belirlenmesinin daha doğru olacağını dile getirmiştir. Sılan'ın bu önerisine mukabil dönemin Maliye Bakanı Fuat Ağralı, büstün çok daha önce yapıldığını ifade ederek Atatürk'ün büstü için İngiltere'den gelen sanatkârın hatıra olarak o dönemde İnönü için de bir büst yaptığı ve kullanılan büstün o büst olduğunu dile getirmiştir.³⁶⁷

Sılan'ın Meclis'te yaptığı bu konuşmadan sonra Konya Milletvekili Şevket Uludağ henüz paranın numunesini, vekillerin görmediğini ve numuneyi görmeden üzerine konuşmanın doğru olmayacağını belirtmiş ve görüşmeler yarıda kalmıştır.

Türk harfleri ile basılacak altın paranın şekli hususunda meclis müzakerelerinde Necmeddin Sahir Sılan haricinde yirmi sekiz vekil daha söz almış ve görüşlerini beyan etmiştir.³⁶⁸

G. Tunceli Demiryolları

Cumhuriyetin ilanından sonra yurt genelinde başlayan kalkınma seferberliği ile Osmanlı Devleti döneminde ihmal edilmiş olan doğu bölgesine öncelik verilmiştir. Cumhuriyet yönetimi, bölgeye hizmet götürebilmek ve ulaşım sorunlarını çözmek için karayolları ve demir yollarının inşasına önem vermiştir.³⁶⁹ Doğu bölgelerine

³⁶⁶ TBMMZC, 7. Dönem, C.09, 24 Nisan 1944, s. 210.

³⁶⁷ TBMMZC, 7. Dönem, C.09, 24 Nisan 1944, s. 211.

³⁶⁸ Görüşmeler sonrasında 12.05.1944 tarihinde alınan karar Kanunlar Dergisi 26. Ciltte 1397 numaralı karar olarak yayımlanmıştır.

³⁶⁹ İsmet Türkmen, “Doğu Anadolu’ya Bayındırlık Hizmetleri Kapsamında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1920-1938)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.45, 2010, s. 117-120.

demir yollarının ulaşması bölgenin kalkınması ve ticaretin gelişmesi açısından demir yolları büyük önem taşımaktadır.³⁷⁰

Demir yolu hatları bilhassa tarım arazileri, hayvancılığın geliştiği bölgeler ve maden sahaları gibi ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu yerlerden geçirilmektedir. Doğuda, Elazığ vilayetinden geçen demir yolu güzergahı belirlenirken krom ve bakır maden sahaları dikkate alınmıştır.³⁷¹ Elazığ-Muş arasında yapılacak demir yolunun inşası da bölge halkı tarafından da sevinçle karşılanmış, bu hattının tamamlanmasıyla doğuda ulaşım sorununun büyük oranda çözülmesi öngörülmüştür.³⁷²

Necmeddin Sahir Silan, Bayındırlık Bakanlığı 1943 yılı bütçe görüşmeleri münasebetiyle seçim bölgesi Tunceli vilayetinin bayındırlık sorunlarından biri olan demir yolu meselesini gündeme getirmiştir. İran-İrak sınırlarına uzanacak olan ve yapımı devam eden demir yolu projesini, bayındırlık sorunlarının çözülmesinin en önemli unsurlarından biri olarak göstermiştir. Bilhassa seçim bölgesi Tunceli'nin ekonomik, sosyal, ticari gelişimine destek olacak bu demir yolunun önemine dikkat çekmiştir.³⁷³

Elâzığ, Bingöl, Muş ve Van üzerinden İran'a ulaşacak demir yolu projesinin tamamlanmasıyla, bölge açısından yeni bir dönemin başlayacağı düşünülmüştür. Silan, savaş yıllarında çalışmaların yavaşladığına işaret ederken, demir yolunun 1940 yılında başlayan etüt faaliyetlerinin 1942'ye kadar devam ettiğini ancak II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle çalışmalar aksamaya başladığına değinmiştir. Silan, bu aksaklıklarda en büyük payın demir yolu işlerinin yapımını üstlenen müteahhitlerin olduğunu belirtmiştir. İşçilik maliyeti ve malzeme fiyatlarının artması sebebiyle demir yolu inşaatı müteahhitleriyle yapılan sözleşmelerin işlevsiz hale geldiği üzerinde durulmuş, 1942 yılında yapılan ek sözleşmeleri ile her ne kadar mevcut şartlar güncellenmek istense de hedeflenen sonuca ulaşılamamıştır. Ek sözleşmelerde inşaatın türü ve şekline göre işçi ücretlerinin belirlenmesi öngörülmüştür. Savaş

³⁷⁰ Efdal As, "Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)", *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara 2013, s. 129-129.

³⁷¹ Ersal Yavi, "Doğu Anadolu ve Erzincan", *T.C. Erzincan Valiliği İl Özel İdaresi Yayını*, Ankara 1994, s. 118.

³⁷² Özbay, *Dördüncü Umûmi Müfettişlik*, s. 164.

³⁷³ **TBMMZC**, 7. Dönem, C.02, 26 Mayıs 1943, s. 260.

yıllarında olunması nedeniyle genç ve güçlü işçilerin milli göreve çağrılmasından dolayı ancak yaşlı, sakat ve acemi işçiler bulunabilmiştir. Ayrıca ek sözleşme ile kamyon, akaryakıt, kompresör gibi araç gereçlerin temininde müteahhitlere kolaylık sağlanması öngörülmüştür.³⁷⁴

Öte yandan Sılan'ın verdiği bilgilere göre; ek sözleşmeleri ile bütçede %75-80 oranında artış sağlanmasına rağmen yine de demir yolu yapım çalışmalarında aksaklıklar devam etmiştir. Yapılan düzenlemelere rağmen müteahhitler sermaye azlığından şikâyet etmiş, bu konuda Sılan, hükümetin daha küçük yerler ile çalışıp malzeme teminini sağlayarak maliyetin azaltılmasını teklif etmiştir. Bu yolla yapılacak işlerin hükümetin taahhüdü ile sağlam ve daha güvenli olacağını vurgulamıştır. Bununla birlikte Sılan'ın dikkat çektiği bir başka husus, demir yolu projelerindeki önemli masraflardan biri olan işçilerin iâşeleridir. Sermayesi az olan müteahhitlerin iâşe masraflarındaki artış da inşaat sürecini etkilemiştir. Ayrıca inşaatlarda işçilerin ücretlerini arttırma yetkisi müteahhitlere verildiği için müteahhitlerin keyfi ücret artışlarına müdahale edilememiştir. Öyle ki çocuk ve yetişkin işçilere aynı miktarda ücret ödenmesi, işçilerin çalıştıkları inşaatları bırakarak daha yüksek ücretli işlere gitmelerine zemin hazırlamıştır.³⁷⁵

1943 yılı Bayındırlık Bakanlığı bütçe görüşmelerinde bu sorunları Meclise taşıyan Sılan, henüz bölgeye 1943 yılı için büyük harcamalar yapılmadan hükümetin bölgede alabileceği önlemlere dikkat çekmiştir. Bu hususta Bayındırlık Bakanlığına masrafların artmaması için çözüm önerilerinde bulunmuştur. Bu önerilerden biri bölgede işçilerin iâşesi için hükümetin buğday temin ederek bölgede depolaması ve müteahhitlere de gerektiği kadar vermesidir. Böylece buğday masrafı azalan müteahhitlerin sermaye sıkıntıları da azalacak ve müteahhitlerin kârı genel masrafın %25'i olduğu için bu açıdan tasarruf edilecektir.³⁷⁶

Bölgede 12-13 bin işçiye ihtiyaç olduğu tespit edilmişse de savaş şartlarından dolayı sadece üç bin işçi çalıştırılabilmektedir. Sılan'a göre bu rakamın en azından altı bine çıkarılması gerekmektedir. Ayrıca bölgeye kamyon, kompresör akaryakıt, yedek

³⁷⁴ *TBMMZC*, 7. Dönem, C.02, 26 Mayıs 1943, s. 261.

³⁷⁵ *TBMMZC*, 7. Dönem, C.02, 26 Mayıs 1943, s. 262.

³⁷⁶ *TBMMZC*, 7. Dönem, C.02, 26 Mayıs 1943, s. 263.

parça malzeme eksiklerinin zamanında tamamlanması üzerinde durulmuştur. Bu hususta Bayındırlık Bakanlığının, Ticaret Bakanlığı ve Milli Müdafaa Vekaletinin yardımlarının beklendiğini belirtmiştir.³⁷⁷

IV. Sekizinci Dönem Milletvekilliği

A. Zeki Rıza Sporel'in Seçim Mazbatasının İptali

DP İstanbul milletvekilliğine seçilen Zeki Rıza Sporel'in mazbatasının iptali üzerine 6 Aralık 1946 tarihinde TBMM'de yapılan müzakerelerde sert tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalarda Zeki Rıza Sporel'in aldığı sağlık raporu ile Millî Mücadele döneminde savaşa katılmaması gerekçe gösterilerek milletvekilliğinin iptali için komisyon kararı alınmıştır. Bunun üzerine DP kurucularından ve dönemin Mersin Milletvekili Refik Koraltan mecliste uzun bir savunma konuşması yapmıştır.³⁷⁸ Konuşmasında İstiklal Harbi'nden kaçmadığını bilakis Millî Mücadele yararına Müdafaa-i Milliye Teşkilatı ile çalıştığını belirtmiştir. Ayrıca bu konuşmada *yüzellilikler listesinde* olup ceza alanların dahi 1938 yılında affedildiğine temas etmiştir.³⁷⁹

Mecliste yaşanan bu tartışmalarda Refik Koraltan ve Necmeddin Sahir Sılan arasında da gerginlik yaşanmıştır. Necmeddin Bey konuşmasında İstiklal Mahkemesi'nde görev almış ve Millî Mücadele yıllarında *“bu kaçaklara ölüm cezası vermiş”* olan Koraltan'ı bugün, o yıllarda mücadele hizmetlerini çağrıldıkları halde Anadolu'ya gelmeyerek kaçanları savunmakla suçlanmıştır. Ayrıca *“adı geçen talihsiz vatandaşı bir kahraman gibi gösteriyor”* sözleriyle Refik Koraltan'ın, Zeki Rıza Sporel'i savunmasına tepki göstermiştir. Mecliste yaşanan bu tartışmalarda Necmeddin Bey *“İstiklal Harbi şehitlerine hürmet etmeliyiz”* sözleri ile askerlik görevinden kaçanların bugün memleket meselesi üstünde söz söylemek için TBMM'de yerlerinin olmadığını sert bir dille vurgulamıştır.³⁸⁰

³⁷⁷ TBMMZC, 7. Dönem, C.02, 26 Mayıs 1943, s. 264.

³⁷⁸ TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 06 Aralık 1946, s. 40.

³⁷⁹ Erol Yüksel, *Millî Mücadele'den 27 Mayıs'a Bir Siyasetçi Refik Koraltan*, Yayınevi: Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2019, s.223.

³⁸⁰ TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 06 Aralık 1946, s. 55.

Mecliste sert tartışmalara sebep olan Sporel'in mazbatasının iptali hususunda Anayasanın 12. Maddesinde kamu hizmetlerinden yasaklı olanların milletvekili seçilmesine engel olması gerekçe gösterilmiştir. Sporel'in İstiklâl Harbin'e davet edildiği halde katılmaması üzerine kamu hizmetlerinin bir kısmından yasaklı olduğu ve bu durumunun milletvekili seçilmesine engel görüldüğünden parlamentonun onayına sunulmasına kara verilmiştir.³⁸¹

B. Kanun Tasarılarının Danıştayda İncelenmesi

1946 seçimlerinden yaklaşık dört ay sonra TBMM'nin Başbakanlık 1947 yılı Bütçesi münasebetiyle görüşmelerinde söz alan Necmeddin Sahir Bey, Danıştay ile ilgili bazı problemleri meclis kürsüsüne taşımıştır. Anayasaya göre kanun teklif etme hakkının Bakanlar Kurulu ve milletvekillerine verilmesi üzerine milletvekillerinin ve bakanların hazırladığı kanunlar komisyonlarca incelenerek TBMM'ye sunulmaktadır. Öte yandan 1927 yılında kurulan Danıştay, hükümetin hazırladığı kanun tasarılarını inceleyerek görüş bildirmektedir.³⁸²

Danıştay'ın kuruluşundan itibaren geçen yirmi yıllık süre zarfında 142 kanun tasarısı Danıştay'a sunulmuştur. Bu sayıyı yetersiz bulan Sılan, ilk yıllarda kanun tasarılarının %20'sinin Danıştay'a sunulduğunu ancak 1940 yılından itibaren Danıştaya kanun tasarısı gönderilmediğini ifade etmiştir. Bunun sebebi olarak Danıştay'a sunulan kanun tasarıları üzerinde, ilk yıllarda uzun incelemeler yapılması ve Danıştay kadrolarının yetersiz olması sebebiyle istenildiği gibi hızlı sonuç alınamadığına dikkat çekmiştir. İşte bu gerekçe ile son yıllarda hükümet işlerinin daha hızlı ilerlemesi için kanun tasarılarını Danıştay'a vermekten uzaklaşmıştır. Sılan'ın verdiği bilgiye göre 1947 yılına kadar son 6 ay içinde Danıştay'a sunulup geri alınan tek kanun tasarısı *İller İdaresi'ne* yönelik kanun tasarısıdır.³⁸³

Sılan'a göre kanun tasarılarının incelenmemesi ve kontrol edilmemesi zaman içinde bazı problemler doğurmaktadır. Bu sorunlara örnek olarak, 1113 Sayılı Kefalet Kanunun önce 2489 sayılı kanun ile kaldırılmasını ve bir süre sonra kaldırılan

³⁸¹ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.3, 06 Aralık 1946, s. 59.

³⁸² *TBMMZC*, 8. Dönem, C.3, 19 Aralık 1946, s. 274.

³⁸³ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.3, 19 Aralık 1946, s. 274.

kanunun 2823 sayılı kanun ile tekrar getirilmesini göstermiştir. Bu sebeple Başbakanlığın kanunun tasarılarının incelenmesi üzerine eğilmesi gerektiğini ve kanun tasarılarının “*daha ilmi ve kanuni yollarla*” meclise sunulmasını, 1940 yılına kadar olduğu gibi sadece bazı kanunların değil tüm kanun tasarılarının Danıştay tarafından incelenmesini talep etmiştir. Öte yandan Danıştay'ın kanun tasarılarının tamamını incelemesi gecikmelere ve aksamalara neden olabildiği için yetkin kişilerden Başbakanlığa bağlı “*kanunları hazırlama ve inceleme kurulu*” adında yeni bir kurulun oluşturulmasını teklif etmiştir.³⁸⁴

Necmeddin Bey bu konuşmasının devamında Meclis'in kuruluşundan itibaren 25 yıl içinde bakanların vazifeleri ve sorumlulukları ile ilgili bir müstakil kanunun hazırlanmamış olmasına da dikkat çekmiştir. Bu durumun çeşitli söylentilere ve yanlış yorumlara kapı araladığına değinerek hükümetten gerekli çalışmaları başlatmasını rica etmiştir.³⁸⁵

C. Tunceli Vilayetinın Bayındırlık Sorunları

Necmeddin Sahir Sılan Bayındırlık Bakanlığı 1947 yılı bütçe görüşmeleri münasebetiyle yaptığı konuşmasında seçim bölgesi Tunceli vilayetinın yol, köprü ve demir yolu gibi yapımı devam eden çalışmaları üzerinde durmuştur. İlk milletvekillik yıllarından itibaren doğu bölgelerinin, özellikle seçim bölgeleri Bingöl ve Tunceli'nin kalkınması için bayındırlık meselesini gündemine almıştır. Bilhassa bölgeye yapılacak yol, köprü, demir yolu yatırımlarının bölgede ulaşım, tarım, ticaret, eğitim, sağlık gibi birçok alanda bölgeyi refaha ulaştıracağına dikkat çekmiştir.

Milli kalkınma atılımlarının toplumsal ve ekonomik işlerle bağlantılı görerek 1947 yılı bayındırlık bütçesini inceleyen Necmeddin Bey, bütçenin %30,83'ünün yapı ve imar işlerine, %25,90'nın imar ve demir yollarına, %18,24'ünün su işlerini ve %14,77'sinin yol ve köprülere ayrıldığını belirterek, tamamı zaruri olan bu inşaatlarda yol ve köprü için belirlenen oranı yeterli bulmamış, Bayındırlık

³⁸⁴ TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 19 Aralık 1946, s. 275.

³⁸⁵ TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 19 Aralık 1946, s. 275.

Bakanlığının yol ve köprü için yapacağı harcamaların en azından üçte birinin doğu bölgelerine ayrılmasını gerekli görmüştür.³⁸⁶

Bu noktada doğu bölgelerinden, özellikle seçim bölgesi Tunceli ve civarında yarım kalan, tamamlanmayan yolların durumuna değinmiştir. Elazığ-Mutlu yolunun tamamlanması gerektiğine, Kalan-Pertek-Seyithan demir yolunun 180 kilometrelik kısmının tamamlanmadığına ve bölgede köprülerin de benzer durumda olduğuna temas etmiştir. Tüm bunların yanı sıra eski bir hukuki tabir ile “*icazeti lahika, vekaleti sabıka hükmündedir*”³⁸⁷ sözleriyle eski seçim bölgesi Bingöl vilayetinde, Çapakçukur ile Darhani arasında ulaşımın sağlanması için Murat nehrinde köprü yapılması gerektiğini vurgulamıştır.³⁸⁸

D. Menderes- Silan Polemiği

Necmeddin Bey, 25 Aralık 1946 tarihli Bayındırlık Bakanlığı 1947 yılı bütçe görüşmeleri münasebetiyle mecliste müzakerelerde bayındırlık hususunda DP Kütahya Milletvekili Adnan Menderes'in şu sözlerini gündeme getirmiştir. “... *Her safhada kalkınmadan bahsedip durmaktayız; köy kalkınması, zirai kalkınma, sınai kalkınma, sağlık ve maarif kalkınmaları vesaire vesaire. Bunlardan yalnız zirai kalkınmayı, hatta bunun bir parçası olan zirai donatım işini ele alsak milyonlarca ihtiyaç gösteren bir iş hacmi karşısında bulunduğumuzu derhal anlarız. Kalkınma... Yıllardan beri hep kalkınmadan bahsediyoruz. Halbuki memleket, senelerdir bir duraklama, hatta gerileme içindedir...*”³⁸⁹

Necmeddin Bey, CHP saflarından ayrılarak DP'nin kurucuları arasında yer alan Menderes'in kalkınma hususundaki eleştirilerini “*gerçeği maskeleyen*” olarak görmüş ve Menderes'in bu cümlelerini “*vicdansızlık*” olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte Menderes'e “*duraklama ve gerileme*” olarak eleştirdiği bu dönemde

³⁸⁶ TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 25 Aralık 1946, s. 473.

³⁸⁷ Mecelle'nin 1453. Maddesinde yer alan “*İcazet-i lahika vekalet-i sabıka hükmündedir*” ifadeleri bir kimsenin önceden izin almaksızın yaptığı bir şeyin kabul ve tasdik edilmesi, önceden verilen vekalet hükmündedir—” kuralı gereği konulmuş hükümdür. (Muharrem Balcı, “Bir Dönüşüm Projesi Olarak Tahkim”, *İstanbul Stratejik Düşünce Derneği Toplumsal Barışın Sağlanmasında Tahkim Sistemi Paneli*, s.173).

³⁸⁸ TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 25 Aralık 1946, s. 473.

³⁸⁹ TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 25 Aralık 1946, s. 474.

CHP saflarından olduğunu hatırlatarak; *“Dün, bizimle yan yana olanlar, gördükleri işlerden dolayı alkışlananlar, Cumhuriyet Hükümetlerinde yer alanlar, Büyük Meclisçe çıkarılan kanunlara beyaz oy verenler, kara görüş ve kötü gösterişleri için, Demokrat Parti hüviyetiyle, yeniden hayta gözlerini açtıkları 1946 yılını neden beklediler?”* ifadeleriyle Menderes’i tenkit ederek karşılık vermiştir.³⁹⁰

Ayrıca, II. Dünya Savaşı'nın yansımalarına da dikkat çeken Sılan, savaş öncesi her yıl 200 kilometre yapılan demir yolunun, savaş döneminde 45 kilometre yapıldığını; ayrıca harp yıllarında İskenderun Limanı'nın yapıldığını, Erzurum-Sarıkamış demir yolu yapımının başladığını, 5 kilometrelik Zonguldak-Kozlu kömür ocağının faaliyete açıldığını, Antep-Maraş arasında yapılacak demir yolu etütlerinin tamamlandığını, ülke genelinde 95 köprü inşa edildiğini meclis kürsüsünden tekrar hatırlatmıştır. Sılan, Menderes'in bu bayındırlık icraatlarından aslında haberdar olduğunu lakin *“gerçeği söylemenin işine gelmediğini”* söyleyerek tepki göstermiştir.³⁹¹

Ayrıca Necmeddin Bey, Adnan Menderes'i Cumhuriyet'in bayındırlık hizmetlerini görmesi için seçim çevresinin dışında başka bölgeleri gezerek, *“Cumhuriyet Hükümeti'nin verimli hamlelerini”* görebileceğini belirtmiştir.³⁹²

E. Tunceli'de Özel İdare'nin Kaldırılması

TBMM'de 3656 sayılı kanunla değiştirilen ve ekleme yapılan, İşçileri Bakanlığına ait cetvel değişikliği münasebetiyle 30 Aralık 1946 tarihli görüşmede, İşçileri Bakanlığının yaptığı düzenlemeler çerçevesinde Tunceli vekili Sılan söz almıştır. Konuşmasında Tunceli'nin diğer vilayetler gibi bir vali ile idare edilmesi için Tunceli Özel İdaresini kuran 2884 sayılı kanunun yürürlükten kaldırılmasıyla ilgili yapılan düzenleme konusuna değinmiştir.

Sılan, öncelikle *Tunceli Özel İdaresinin* şekli ile ilgili genel bir açıklamada bulunmuştur. Tunceli ve çevresinin ıslahı için kurulan bu özel idarenin geçici bir süre için düşünülmesine rağmen güvenlik ve asayiş gibi zorunluluklardan ötürü dört defa

³⁹⁰ TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 25 Aralık 1946, s. 474.

³⁹¹ TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 25 Aralık 1946, s. 475.

³⁹² TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 25 Aralık 1946, s. 476.

uzatıldığı ve on yıldır yürürlükte olduğunu ifade etmiştir. Seyitler, ağalar ve aşiret reislerinin nüfuzu altında, Sılan'ın ifadesi ile “*haydutların elinde oyuncak, olan ve zaman zaman volkan gibi kaynayan*” Tunceli ve çevresi coğrafi şartların da yarattığı zorluklarla kanunların uygulanamayacağı bir hal almıştır. Bu nedenle bölgeye kurulan Dördüncü Umumi Müfettişlik ile vali ve komutan tayin edilen özel bir idare kurulmuştur.³⁹³

1946 yılı itibariyle Cumhuriyet Hükümeti, bölgede nüfuzunu sağlamış, güvenliği ve asayişini temin ederek halkın devlete bağlılığını sağlamlaştırmıştır. Sılan'ın ifadesiyle; “*Cumhuriyetimizin kudretli ve şefkatli eliyle diğer vilayetlerde olduğu gibi bu coğrafya sükun ve huzura kavuşmuştur*”. Bu nedenle Sılan'ın da o dönem meclis kürsüsünde, halkın da talebi olarak gündeme getirdiği, Tunceli vilayetinin il merkezinin Elâzığ'dan Tunceli sınırları içine taşınması ve özel idare şeklinin bırakılmasına yönelik talebi hükümetçe kabul görmüştür. Sılan bu düzenlemeyi memnuniyetle karşılamış ve seçim bölgesi Tunceli halkı adına şükranlarını sunmuştur.³⁹⁴

Sılan, konuşmasında bölgenin ıslahı sürecinde başlamış olan imar programının devamlılığını talep ederek il merkezinin Tunceli sınırları içine alınmasıyla bölgedeki çalışmaların eskiden olduğu gibi devam ederek çoğalmasını beklediğini sözlerine eklemiştir.³⁹⁵

F. Milli Koruma Kanununda Plajlara İlişkin Düzenleme

Milli Korunma Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun münasebetiyle kiralara yapılacak zam hususu Mecliste görüşülmüştür. *Milli Koruma Kanununun* uygulandığı bölgelerde çatısı bulunmayan “*tarla, bağ, bahçe, bostan*” gibi yerlerden alınacak kira bedelleri ile ilgili kanun düzenlemesine ilişkin söz alan Necmeddin Sahir Bey, plajların da bu incelemeye dahil edilmesini önermiştir.³⁹⁶

³⁹³ TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 30 Aralık 1946, s. 827.

³⁹⁴ TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 30 Aralık 1946, s. 828.

³⁹⁵ TBMMZC, 8. Dönem, C.3, 30 Aralık 1946, s. 828.

³⁹⁶ TBMMZC, 8. Dönem, C.4, 20 Şubat 1947, s. 337.; *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1947, s.4.

Necmeddin Bey, ülkemizde o yıllarda deniz sporlarının gelişmesine yönelik tedbirler ve imkânlar arandığına dikkat çekerek, plajların bu noktada önemini vurgulamıştır. Belediye ve şahıslarca işletilen plajların aslında kanunda geçen ifade ile “*musakkaf*” yani üzerinde çatısı olan kapalı bir alan olmamasına rağmen plajlardaki müstemilatların kapalı alan olarak değerlendirilmesinden dolayı kanundaki tarla, bağ, bahçe ve bostanlar gibi faydalanılmamakta ve kanunda bu yerlerin dışında bırakılmaktadır.³⁹⁷

Kanunda belirtildiği şekli ile “*konutlarda %20, konuttan başka yerlerde %50 zam*” ile kiralarda artış olacağı ifade edilmiştir. Dolayısıyla plajlarda müstemilat olarak kullanılan yerler kapalı alan olduğu için %20 zam ile kira artışı sağlanacaktır. Ancak Sılan, plajları kiralayarak modern tesisler kuranların buralarda büyük kazançlar sağladığına işaret ederek “*kiralayanlara gelir getirmesine rağmen kiraya verenlerin zararına*” olduğuna değinmiştir. Bu gerekçe ile Milli Koruma Kanunundaki maddede “*tarla, bağ, bahçe ve bostan*” gibi kapalı olmayan alanlardan “*plaj*” kelimesi kullanılarak ayrı tutulmasını teklif etmiştir.³⁹⁸

Öte yandan plajlar içinde yer alan otel vb. yerleri de kapalı alan olarak ayrıca kiralama şartının *Milli Koruma Kanunu*’na eklenmesini istemiştir. Çünkü plaj alanlarında kurulan otel ve eğlence yerleri gibi kapalı alanların plajlar olduğu için kurulduğuna dikkat çekmiştir. Mecliste yapılan oylama ile Sılan’ın bu teklifi kabul görmüş ve Milli Koruma Kanunu’un ilgili maddesine “*plaj*” ibaresi eklenmiştir.³⁹⁹

G. Milli Koruma Kanunu'nda Ev Sahibi ve Kiracılar ile İlgili Değişiklikler

Milli Koruma Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanuna ek kanun teklifi münasebetiyle 13 Haziran 1947 tarihinde yapılan görüşmelerde İstanbul Milletvekili Adnan Adıvar söz almıştır. Adıvar, II. Dünya Savaşı’nın olumsuz ekonomik yansımaları içinde özellikle büyük şehirlerde yaşayanların konut krizi sebebiyle kiracı ve ev sahipleri arasında yaşanan kira zammı problemlerini mecliste gündeme getirmiştir. Milli Koruma Kanunu kapsamında yapılacak bir

³⁹⁷ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.4, 20 Şubat 1947, s. 337.

³⁹⁸ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.4, 20 Şubat 1947, s. 337.

³⁹⁹ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.4, 20 Şubat 1947, s. 340.

düzenleme ile yapılan zamların ev sahiplerinin kiracıları tahliye etmesine kapı araladığı düşüncesiyle yeniden bir düzenleme yapılmasını teklif etmiştir.⁴⁰⁰

Necmeddin Sahir Sılan ise Milli Koruma Kanunu'nun 21 Şubat 1947 tarihinde TBMM'de değiştirilen 30. Maddesinin üç ay kadar kısa bir süre içinde yeniden değiştirilmesi talebinin güvensizlik yaratacağına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Necmeddin Bey; *“kanunların ihtiyaçları karşılayacak hükümleri ihtiva etmesi bir zarurettir. Kanunla ihtiyaçlar karşılanmazsa, ihtiyaçlar kanunları aşar; kanunsuzluk ara yol açar”* sözleri ile yapılan kanun ve kanun değişikliklerinin önemine değinmiştir. Öte yandan olağanüstü bir dönemde ve şartlarda kabul edilen bu kanunun II. Dünya Savaşı ile dünyada oluşan olumsuz şartların etkisiyle ortadan kalkmasıyla birlikte mal sahipleri ve kiracıların bu hususları kendi aralarında çözmeleri gerektiğine belirtmiştir. Ayrıca bu kanunda geçimini kira gelirleri ile sağlayan ev sahiplerinin geçimini sağlamakta yaşadığı zorluklara da dikkat çekmiş ve bu nedenle Adnan Adıvar'ın teklifini reddetmiştir.⁴⁰¹

H. TBMM Genel Sekreterine Temsil Ödeneği Talebi

Temsil ödeneği hakkında kanun münasebetiyle mecliste yapılan görüşmelerde Cumhurbaşkanlığı Genel Katipliği, Başbakanlık Müsteşarı, Danıştay Birinci Başkanı gibi bürokratlara verilecek temsil ödeneğinin bakanlar kurulunca belirlenmesi için kanun teklifi üzerine söz alan Necmeddin Sahir Sılan, bu kanun teklifi içinde, TBMM Genel Sekreterliğinin de yer alması gerektiğini gündeme getirmiştir.⁴⁰²

Uzun yıllar hem Osmanlı Mebusan ve Ayan Meclislerinde hizmet veren hem de Birinci Büyük Millet Meclisi'nin ilk Evrak ve Tahrirat müdürlüğünü üstlenen Necmeddin Bey, TBMM *“Genel Katipliği”* veya diğer adıyla *“Genel Sekreterlik”* mevkiinin önemine dikkat çekmiştir. Bu makamın önemine ilişkin ülkemizde olduğu gibi yabancı ülkelerdeki önemine de değinmiştir. Fransa'da dünyaca tanınan *Ojen Piyer* ve yine Fransa'da *Leon Blum'un* benzer görevler üstlendiğini, öte yandan Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı Mebusan Meclisinde *Ahmet Ferit Tek* ve *Mustafa*

⁴⁰⁰ TBMMZC, 8. Dönem, C.6, 13 Haziran 1947, s. 183.

⁴⁰¹ TBMMZC, 8. Dönem, C.6, 13 Haziran 1947, s. 184.

⁴⁰² TBMMZC, 8. Dönem, C.4, 21 Şubat 1947, s. 379.

Asım Çalıkoğlu gibi isimlerin “*Genel Sekreterlik*” vazifelerini ve yine mevcut dönemin Başbakanı Recep Peker’in de milletvekilliği öncesindeki görevini örnek vermiştir.⁴⁰³

Meclis bünyesinde ayrı bir öneme sahip olan *Meclis Genel Sekreterliği* milletvekilleri ve devlet teşkilatında çalışanlarla birlikte değerlendirilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Necmeddin Bey devlet memurlarının aylıklarını belirleyen kanunda *TBMM Genel Sekreterliğinin* devletin birinci derece memurları arasında gösterilmesinin de bu tezini desteklediğini dile getirmiştir. 21 Şubat 1947 tarihli bahsi geçen kanun görüşmesinde temsil ödeneği hakkında kanun tasarısında adı geçenler arasında *TBMM Genel Sekreterine* yer verilmediğini vurgulayarak bunun önemli bir eksiklik olacağına değinmiştir. Bu gerekçe ile Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri ve Başbakanlık Müsteşarı ile aynı oranda temsil ödeneği almasını teklif etmiştir.⁴⁰⁴

Temsil Heyeti azalarının TBMM üyelerine vatani hizmet karşılığı ödenek verilmesine dair kanun münasebetiyle; Sılan, Birinci Büyük Millet Meclisi'nde görev alan ve Sivas Kongresi'ne katılanlardan bugün hala hayatta olanlar ve ölenlerin de geride kalan aileleri için yapılacak ödeme hususunda söz almıştır. Millî Mücadele yıllarında vazife almış, zor şartlar altında fedakarlıkla çalışmış bu vatanseverler ve aileleri için yapılacak düzenlemeyi onaylamıştır. Ayrıca kanuna dair bugün hayatta olanların da vefatından sonra ailelerine ödenmesini teklif etmiştir.⁴⁰⁵

I. Heyet-i Temsiliye Üyelerine Maaş Bağlanması

Sivas Kongresi'nde seçilen Temsil Heyeti üyelerinin TBMM'nin Birinci Dönem üyelerine vatani hizmet düzenlemesiyle aylık bağlanmasına yönelik kanun teklifi 2 Mayıs 1947 tarihinde TBMM'ye verilmiştir. Bütçe Komisyonu bu teklifi 30 Mayıs 1948'de kabul etmiştir. İç tüzüğe göre komisyonlara havale edilen tekliflerin

⁴⁰³ *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1947, s.3; *TBMMZC*, 8. Dönem, C.4, 21 Şubat 1947, s. 379.

⁴⁰⁴ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.4, 21 Şubat 1947, s. 380.

⁴⁰⁵ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.10, 20 Şubat 1948, s. 280.

en fazla bir buçuk ay içinde meclise gönderilmesi gerekirken bu süreç dokuz aydan fazla sürmüştü ve 15 Şubat 1948'de karara bağlanmıştır.⁴⁰⁶

Kanun'un 5. maddesine dair idam mahkumlarının bu halden faydalanmaması hususundaki önergeler de o dönemde bütçe komisyonuna gönderilmiş, Meclis gereken düzenlemeyi yapmıştır. Ancak önerge veren iki milletvekili 6. ve 7. maddelere yönelik yeni önergeler vermiştir. Bilhassa vatana ihanet suçundan idam edilenlerin ailelerinin dul ve yetim maaşı almamasını önermeleri üzerine kanundan faydalanacakların listesi belirlenememiştir.⁴⁰⁷

Bu hususta listenin belirlenmesi ve kanunun yürürlüğe girmesi için Necmeddin Bey çalışmaların hızlandırılmasını talep etmiştir. Bu talebini *“Memleketimizin en ümitsiz, en karanlık günlerinde, her türlü tehlikeye göğüs germek suretiyle, vatan hizmetine koşmuş olan eski Milletvekili ağabeylerimize, az bir kısmı içimizde bulunmakta olan arkadaşlarımıza, Türk Milletinin şükranını kazanmış ve hak etmiş olan o aziz vatanseverlere ve bunlardan hayata gözlerini yummuş, aramızdan ayrılmış olanların muhtaç ailelerine Büyük Millet Meclisimizin göstermek istediği kadirbilirliği de daha çabuk gerçekleştirebileceğimizi umuyorum.”* sözleri ile ifade etmiştir.

Birinci Büyük Millet Meclisinde Evrak ve Tahrirat müdürlüğü yapmış olan Silan, bugünlerin yakın şahitlerinden biri olarak bu kanunun teklifi hususunda hassasiyet göstermiş ve yine 10 Aralık 1948 tarihli konuşmasının devamında kanunun hızlandırılmasındaki ısrarını, I. Dönem Büyük Millet Meclisinde görev yapmış emekli bir vekilin mektubunu okuyarak açıklamıştır. *“...Birinci Büyük Millet Meclisi arkadaşlarımızdan isimlerini bilmediğimiz birinin İstanbul'da vapur iskelelerinde dilenmekte, diğer birinin de hamallık yapmakta olduklarını işittik. Öyle zannediyorum ki, bizim gibi naciz hizmette bulunmuş olanların da Büyük Millet Meclisi önünde mendil sererek muhterem Milletvekili arkadaşlarımıza avuç açmalarına sayın arkadaşlarımız meydan vermeyecek ve bu kanun teklifi yakında kabul suretiyle bizleri felâketten, sefaletten koruyacaktır...”*

⁴⁰⁶ TBMMZC, 8. Dönem, C.14, 10 Aralık 1948, s. 88-89.

⁴⁰⁷ TBMMZC, 8. Dönem, C.14, 10 Aralık 1948, s. 89.

Sılan ilk etapta TBMM'nin ilk döneminde vazife yapan ve *Heyeti Temsiliye*'de görev alan üyelerinin kanundan mutlak surette faydalanması gerektiğini savunmuşsa da Erzincan vekili Behçet Kemal Çağlar'ın vatana ihanetten mahkûm olmuş veya inkılap ve rejime karşı olmaktan hüküm giyenlerin kanundan faydalanmaması yönünde soru önergesi Silan'ın fikrini değiştirmiştir. Çağlar'ın önergesine katılmış ve 15 Aralık 1948 tarihinde benzer bir önerge ile “*vatan hıyaneti sonucunda idam edilenlerin*” ve “*isyan hadiselerine karışarak maktul düşenlerin*” dul ve yetimlerinin kanundan faydalanamamasını teklif etmiştir.⁴⁰⁸

Sılan'ın önergesi üzerine Meclis Başkanı, isyan hadiselerine karışmış olanların Kanun hükmünce yeterli olmadığını, kanunun “*işgal hadiselerinde maktul düşenlere ait bir hükmü ihtiva ettiğini*” belirtmiş ve önergeyi oylamaya sunmuştur. Oylama neticesinde önerge reddedilmiştir.⁴⁰⁹

İ. Yasaklanmış ve Boşaltılmış Bölgelerin Durumunun Düzenlenmesi

Mecliste 18 Haziran 1947 tarihinde İskân Kanununun bazı maddelerinin kaldırılmasına, değiştirilmesine ve bu kanuna yeniden bazı madde ve fıkralar eklenmesine ilişkin Kanun münasebetiyle Necmeddin Bey söz almıştır. İskân Kanunu'nda yapılan değişiklik ile ilgili hükümetin daha önce yerleri değiştirirken vatandaşların memleketlerine dönmelerine parça parça izin vereceği görülmektedir. Bu kanun değişikliği Silan'ın seçim bölgesi olan Tunceli'yi de kapsamakta olup farklı bölgelere nakledilen vatandaşların geri dönmelerini peyderpey izin verilmeye başlanmıştır.⁴¹⁰

Kanuna göre evvelce, “*Yer, sıhhat, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenilen, iskân ve ikameti yasak denilen yerler; verimsiz veya azmak ve bataklık veya tehlikeli veya askerlikte yasak topraklardaki insanlar; harsi, siyasi, idari, içtimai, iktisadi, askeri sebeplerle nakline lüzum görülenler*” gibi sebeplerle iskân ve ikamet yasak olduğu bölgeler belirlenmiştir. 20 Mayıs 1937 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Tunceli çevresinde Mazgirt, Pertek ilçelerinin dışındaki ilçelerde

⁴⁰⁸ TBMMZC, 8. Dönem, C.14, 10 Aralık 1948, s. 123.

⁴⁰⁹ TBMMZC, 8. Dönem, C.14, 10 Aralık 1948, s. 131.

⁴¹⁰ TBMMZC, 8. Dönem, C.6, 18 Haziran 1947, s. 407

yasaklanmış bölgele olarak tespit edilmiş ve yasaklı bölge halkları başka yerlere nakledilmiştir.⁴¹¹

Daha önce bölgede huzur ve asayişin sağlanması için başlatılan tedip ve ıslahat hareketleri, bölgede nakilleri beraberinde getirmiştir. Sılan, Recep Peker hükümetinin bu düzenlemesini “*cesaret ve güven vermiş bir karar*” olarak değerlendirmiştir. Öte yandan ülkemizi iskân açısından bölgelere ayıran 2510 sayılı kanuna 1947 yılı itibariyle gerek kalmadığını belirtmiştir. Bakanlar Kurulu kararı ile daha önce yasaklanmış ve boşaltılmış bölgelerin (Ağrı, Sason, Tunceli ve Zeylan bölgelerinin) durumunun yine bu şekilde kalmasının doğru olacağı vurgulamıştır.⁴¹²

Sılan’ın konuya dair üstünde durduğu bir diğer husus ise daha önce batıya nakledilen ve yeni düzenleme ile geriye dönmelerine izin verilen vatandaşlara geride bıraktıkları gayrimenkullerin durumudur. Bununla ilgili yapılan düzenlemede devlet eliyle boşaltılan bölgelerdeki taşınmaz malları geri almaları için bir yıl içinde başvuru şartı konulmuştur. Sılan, bir yıl içinde resmi dairelerde yaşanan aksamalar ve Erzincan depreminden dolayı tapu ve benzeri işlerin uzun zaman sürebileceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca ilgili kanundan tasfiyenin bir yıl içinde başlamış olsa bile tecilin daha sonra yapılabileceğine dayanarak Sılan, bölge halkının mağduriyetinin giderilmesini istemiştir. Özellikle Sılan’a yazılan vatandaşların mektuplarında buna yönelik talepler mevcuttur.⁴¹³ Bunun yanı sıra bir yıl içinde boşaltmayla ilgili işlemleri tamamlanamayan vatandaşların gayrimenkullerinin devlet eliyle satışa çıkarılmasında da usule uygun davranılmayan durumların ortaya çıktığını ve bu sorununun düzeltilmesini talep etmiştir.⁴¹⁴

Tüm bu problemlere çözüm arayan Necmeddin Bey, ayrıca topraklarından ayrılan vatandaşlar ile ilgili şu mağduriyetleri meclis kürsüsünde dile getirmiştir:

“... *haklı veya haksız, yerinden ve yurdundan uzaklaştırılmış, elinde toprağı kalmamış olan vatandaş bugün, döndüğü zaman ne yapacaktır? Eli böğründedir;*

⁴¹¹ Bakanlar Kurulunca 20 Mayıs 1937 ve 6 Ağustos 1938 tarihlerinde onaylanan 2/6662ve 2/9409 sayılı kararnamelerde yasak bölgeler tespit edilmiştir.

⁴¹² **TBMMZC**, 8. Dönem, C.6, 18 Haziran 1947, s. 407.

⁴¹³ Bak. Tuncel halkının bölge milletvekili Necmeddin Sahir Sılan’dan taleplerini bildiren mektuplar, Sılan, *Dersimlilerden Mektuplar (1941-1953)*, s.59,78,123,127,211.

⁴¹⁴ **TBMMZC**, 8. Dönem, C.6, 18 Haziran 1947, s. 409.

*gözü, hürriyeti kanunen takyit edildiği bir zamanda, elinden giden toprakları üzerindedir. Bu topraklar üzerinde üçüncü şahsın son yıllarda teessüs eden hakkı kanunun teminatı altındadır. Fakat yıllardan beri, ceddinden gelen topraklar üzerinde onun tasarruf hakkı tanınmamaktadır.”*⁴¹⁵

Sılan, seçim bölgesi Tunceli’de de bu vatandaşların yıllarca nakledildikleri yerlere dönemedikleri ve taşınmaz mallarına bölgede kalanlar tarafından el konulduğuna temas etmiştir. Bölgeden göç edenlerin, mallarına el koyarak zarara uğratanlar ile ilgili dava açamadıkları belirten Silan, adalet kapısının bu vatandaşlara açık olması gerektiğini vurgulamıştır.⁴¹⁶

Bu sebeple Silan şu hususlara dikkat çekmiştir; eğer bir vatandaş dava açmak isterse zaman aşımı açısından zorluk yaşaması muhtemel görüldüğünden vatandaşların haklarını araya bilmeleri için imkân sağlanması gerekmektedir. Kaldı ki nakledilenler arasında o yıllarda henüz küçük yaşta olup reşit olmayanlar da vardır ve reşit olmayan bu çocuklara yerlerine geri döndüklerinde hayatlarını idame ettirmeleri için topraklarının geri verilmesi gerekir. Silan’ın üzerine durduğu bir diğer nokta ise kanunlar topraksız köylünün toprak sahibi olmasını sağlarken toprakları ellerinden gidenlerin kanuni yollarla haklarını aramalarına imkân verilmesi hususundadır.⁴¹⁷

Sılan’ın yasaklanmış bölgelere geri dönen vatandaşların sorunlarına yönelik yaptığı bu uzun konuşma sırasında Kastamonu Milletvekili Muzaffer Akalın “*yeter yahu*” sözleriyle tepki göstermiştir. Silan ise; “*Millet kürsüsünde hepimiz bir vazife görmekteyiz...*” sözleriyle devam ederek konuşmasını şöyle noktalamıştır: “*Gerektiği zaman millet ve memleketin yüksek menfaatleri bakımından sert tedbirler alan Büyük Meclisin ve Devlet Babanın, vatandaşları kanunların teminatı altında bulundurulmasını ve bu tasarı ile şefkat ve adalet elini uzatmış olmasını bir daha şükranla selamlarım.*”⁴¹⁸

⁴¹⁵ TBMMZC, 8. Dönem, C.6, 18 Haziran 1947, s. 410.

⁴¹⁶ TBMMZC, 8. Dönem, C.6, 18 Haziran 1947, s. 410.

⁴¹⁷ TBMMZC, 8. Dönem, C.6, 18 Haziran 1947, s.410-411.

⁴¹⁸ TBMMZC, 8. Dönem, C.6, 18 Haziran 1947, s.410-411.

J. Tunceli'ye Geri Dönen Vatandaşların Barınma ve İaşe Sorunları

Sılan, 16 Nisan 1948 tarihinde yasak bölgeler ahalisinden olan ve eski yerlerine dönmekte serbest kalmış vatandaşların iskân işlerine ve onların bir an evvel çalışır hale getirilmesine dair Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına soru yöneltmiştir.

1937 yılında yasaklanmış ve boşaltılmış bölgelerde doğudan batıya nakledilen vatandaşların bir kısmı Necmeddin Sahir Silan'ın seçim bölgesi Tunceli vilayetindendir. 24 Haziran 1947 tarihli İskân Kanunu'nda yapılan değişiklik ile ilgili hükümetin daha önce yerleri değiştirirken vatandaşların memleketlerine dönmelerine parça parça izin vereceği görülmektedir. Bu nedenle Silan, kanunun yürürlüğe girmesinden sonra bölgedeki olumsuzluklar karşısında alınması gereken tedbirler ile ilgili düşüncelerini meclis kürsüsüne taşımıştır. Silan, öncelikle bu kanunla birlikte vatandaşların özgürlüklerine kavuşmalarından dolayı memnuniyetini ifade ederken, öte yandan geri dönenlerin barınmadan gıda teminine kadar birçok zorluk yaşadıklarına dikkat çekmiştir. Silan, özellikle Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan batıdan dönen vatandaşların sert kış şartlarında en azından barınma sorunlarının çözülmesini talep etmiştir. Ayrıca henüz bölgeye geri dönmemiş ama bir sonraki yıl içinde geri dönmeleri muhtemel yaklaşık 10.000 vatandaşın benzer mağduriyetler yaşanmaması için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini dile getirmiştir.⁴¹⁹

Barınma sorununun yanı sıra bölgeye geri dönenlerin en önemli sorunu bölgede iş imkanının olmamasıdır. Bu gerekçeyle, geri dönen vatandaşlara tohumluk ve yemeklik buğday ihtiyaçlarının temini için gerekirse Ziraat Bankası'ndan kredi sağlanmasını önermiştir. Öte yandan geri dönmelerine izin verilen vatandaşların bulundukları yerlerde kalmalarında da engel olmamasına rağmen yapılan incelemelerde batıda bulundukları yerlerde yaşadıkları sorunlar sebebiyle geriye dönmek istedikleri anlaşılmıştır.⁴²⁰

Necmeddin Sahir Bey, doğuda eski yerlerine dönmek isteyenler için kanunun çıkarıldığı gün 24 Haziran 1947'den itibaren belirlenen bir yıllık sürenin iki yıla

⁴¹⁹ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.11, 16 Nisan 1948, s. 49.

⁴²⁰ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.11, 16 Nisan 1948, s. 50.

çıkartılmasını teklif etmiştir. Çünkü bir yıl içinde dönemeyenlerin bu haklarını kaybetmemeleri ve eşitlik ilkesi gereğince sürenin iki yıla çıkarılmasını zaruri görmüştür. Bunun yanı sıra geri dönenlerin başvurularına binaen, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının ve Tarım Bakanlığının yetkileriyle, geri dönenlere toprak verilerek iskanlarının sağlanmasını istemiştir. Yine geri dönenlerin açıkta kalmamaları için Kızılay'dan çadır temin edilmesini, yerleşmeleri için yapılacak evlerin malzeme temini ile yakından ilgilenilmesini önermiştir.⁴²¹ Sılan'ın konuşmasında dikkat çektiği bir başka husus Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının doğuya geri dönen vatandaşlar için ayırdığı bütçedir. Geri dönen 5931 vatandaş için ayrılan bütçenin ortalama hesaplananın yarısından daha az olduğuna değinirken bu bütçenin yetersizliğini ve mecliste alınacak kararla yeniden belirlenmesini talep etmiştir.⁴²²

K. Tunceli'ye Geri Dönen Vatandaşların Toprak Sorunu

Tunceli'de daha önce yasaklanmış ve boşaltılmış bölgelerden batıya nakledilen vatandaşların geri dönmelerine izin veren kanun değişikliği ile birlikte bölgede yeni bir sorun baş göstermiştir. Tunceli vilayeti dahilinde bazı tapusuz toprakların önceki dönemlerde halka, kanuna uygun olmayacak bir şekilde senetsiz, tapusuz verildiğine dikkat çekmiştir. Yasa değişikliği ile yurtlarına dönen vatandaşlar o bölgeden ayrılmayan vatandaşlarla karşı karşıya gelmiştir. Toprak sebebiyle başlayan çatışmaların bölgede huzur ve sükuneti bozmaması için Sılan, vakit kaybedilmeden toprak durumunun düzenlenmesi üzerinde durmuştur. Sılan, bölgeye geri dönenlerin eski topraklarını geri almaları için arazilerin mevcut durumunun değiştirilmesi ve mahkeme kararıyla tapularının iptal edilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Ancak bu durumda da yıllardır topraklara yerleşen halkın elinden toprakları alınarak yeni bir mağduriyete neden olunacağına değinmiştir.⁴²³

Öte yandan bölgede evvelce batıya gönderilmiş ve son düzenleme ile geri dönen vatandaşların yaklaşık yüzde doksanı toprak sahibi değildir. Bu hususta 4753

⁴²¹ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.11, 16 Nisan 1948, s. 51.

⁴²² *TBMMZC*, 8. Dönem, C.11, 16 Nisan 1948, s. 52.

⁴²³ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.11, 19 Nisan 1948, s. 76-77.

sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile geri dönenlere toprak verilmesi zorunlu görülmüştür. Ayrıca Tunceli'nin özel durumu sebebiyle konuyla daha yakından ilgilenilmesini isteyen Sılan, konuya dair Tarım Bakanının Kars ve Erzincan'da olduğu gibi Tunceli'de kurulacak toprak komisyonlarına öncelik verilerek 1948 yılı içinde çözülmesini istemiştir.⁴²⁴

Sılan, mecliste yaptığı 19 Mart 1948 tarihli konuşmasında dönemin Tarım Bakanının bölgeye geri dönenlerin arazi sorunları ile ilgili bu meselenin, sadece Toprak Kanunu ile bağlantılı olmayıp iskân ve tapu kadastro işi olduğuna değinmiştir. Bu açıklamaların yöre halkında hayal kırıklığı yarattığını da vurgulamıştır.⁴²⁵

L. Tunceli'ye Geri Dönmek İsteyen Vatandaşlar İçin Ek Süre Talebi

İskân Kanununun bazı maddelerinin kaldırılmasına, değiştirilmesine ve bu Kanuna yeniden bazı madde ve fıkralar ilavesi hakkında olan kanun teklifi münasebetiyle Sılan seçim bölgesi Tunceli hakkında söz almıştır.

Necmeddin Sahir Sılan'ın, İskân Kanunu'nu değiştiren 5098 sayılı Kanunun geçici ikinci maddesinde düzenleme yapılması için sunduğu kanun teklifi; Adalet, İçişleri, Maliye, Sağlık Sosyal Yardım komisyonlarına sevk edilmiştir.

Tunceli vilayetinde boşaltılmış ve yasak bölgelerden batıya nakledilen vatandaşların geri dönmeleri için kendilerine tanınan süre bir yıl olup bu süre 18 Haziran 1948'de sona erecektir. Bu sebeple Sılan, bir yıllık sürenin uzatılması hususunda verdiği teklifin incelenmek üzere yukarıda ismi geçen bakanlıkların kuracağı geçici komisyonda değerlendirilmesini teklif etmiştir.⁴²⁶ Necmeddin Bey 11 Haziran 1948 günü Meclis'e sunduğu bu kanun teklifiyle seçim bölgesi Tunceli'ye dönen vatandaşların mağduriyetini gidermek istemiş ve bir yıllık sürenin dolmasına bir hafta kaldığını vurgulamıştır. Bu gerekçe ile tüzüğün 25. maddesine dayanarak geçici komisyon kurmanın hala mümkün olduğunu belirtmiştir.⁴²⁷

⁴²⁴ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.11, 19 Nisan 1948, s. 79.

⁴²⁵ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.11, 19 Nisan 1948, s. 80.

⁴²⁶ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.12, 11 Haziran 1948, s. 154.

⁴²⁷ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.12, 11 Haziran 1948, s. 154.

Doğudan batıya göç eden vatandaşlar ile ilgili daha önceki kanun teklifi 11 Haziran 1948'de Necmeddin Sahir Sılan tarafından beş temel esas çerçevesinde meclis gündemine getirilmiştir.

1-Doğrudan batıya göç edecek vatandaşlar için son başvuru tarihi 18 Haziran 1948 olarak belirlenmiştir. Sılan geri dönecek vatandaşların kış şartlarında başvurularını gerçekleştiremediğini, geri dönenlerin ise geldikleri yerlerde iskân problemi olduğuna değinmiştir. Sılan, bu gerekçeler dahilinde bölgede mağduriyetlerin çoğalmaması için bir yıllık başvuru süresinin iki yıla çıkarılmasını zaruri görmektedir.

2-Doğuya geri dönecek vatandaşların daha önce batıya nakledildikleri zaman kendilerine verilen toprak ve binaların geri verilmesi koşulu vardır. Bu sebeple birçok vatandaş bu yerleri yok pahasına elden çıkarmış olup bunların doğuda borçlandırılmadan kendi memleketlerine iskân ettirilmesi üzerinde durulmuştur.⁴²⁸

3-Ağrı,Tunceli, Sason ve Zeylan'daki iskânı yasak bölgelerdeki halkın diğer yasaklanmış çevre bölgelerdeki halklar gibi kanundan yararlanmaları mümkün olmamıştır. Topraklarını tasarruf edemeyen bu insanların diğer yasak bölgelerdeki gibi topraklarından faydalanabilmelerini gündeme getirmiştir.⁴²⁹

4-Sılan, evvelce Batıya nakledilenlerin kısıtlamaları tamamen kaldırılırken uğradıkları maddi ve manevi zararlar göz önüne alınarak batıda kendi istekleri ile kalanların iskân haklarının sağlamanın uygun bir tedbir olacağını düşünmüştür.⁴³⁰

5-Ayrıca batıda bulundukları yerlerden eski yurtlarına geri dönenler, nakledildikleri yerlerdeki hayat standartlarına alıştıkları için doğuda geçinemeyeceklerini anlayarak tekrar batıya dönmek istemişlerdir. Sılan, bir defaya mahsus olarak batıya geri dönmek isteyenlerin masrafları karşılanarak dönmelerinin faydalı olacağını düşünmüştür.⁴³¹

Sılan 13 Haziran 1948 tarihli bu konuşmasında boşaltılan bölgelerin istenildiği gibi tasfiye edilemediğine temas ederek hükümetin bu hususta bir kanun tasarısı

⁴²⁸ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.12, 25 Haziran 1948, s. 378.

⁴²⁹ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.12, 25 Haziran 1948, s. 379.

⁴³⁰ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.12, 25 Haziran 1948, s. 379.

⁴³¹ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.12, 25 Haziran 1948, s. 380.

hazırlamasını, aksi takdirde bölgenin milletvekili olarak ileride kanun teklifi hazırlamak zorunda kalacağını ifade etmiştir.⁴³²

Necmeddin Sahir Sılan'ın *“İşkân Kanununun bazı maddelerinin kaldırılmasına, değiştirilmesine ve bu kanuna yeniden bazı madde ve fıkralar ilâvesine dair olan 5098 sayılı Kanununun geçici ikinci maddesinin bir numaralı bendinin değiştirilmesi ve bu maddeye bazı hükümler eklenmesi”* hakkında Kanun teklifi 28 Haziran 1948 günü yapılan oylamada kabul görmüş ve ilgili kanunun ikinci maddesi yeniden düzenlenmiştir.⁴³³

Öte yandan Sılan, mecliste batıdan doğuya geri dönecek olan Tuncelili vatandaşların iskânları hususunda bahsedilen bu müzakereler esnasında Meclis Başkan Vekili Cevdet Kerim İncedayı ile münakaşa etmiştir. Sılan, konuşması usule uygun devam ettiği halde, İncedayı'nın müdahalesinin kendisini *“mecliste kürsüyü işgal eden, sıkıcı, rahatsızlık veren”* bir vekil gibi hissettirdiğini ve bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.⁴³⁴ 28 Haziran 1948 tarihli meclis konuşmasında bu hususta, anayasa ve iç tüzükte milletvekilinin konuşma usulleri ile ilgili maddelere dikkat çekmiştir. İçtüzükteki ilgili maddeyi; *“söz söyleyen milletvekilinin sözü, ancak kendisini bu tüzük hükümlerine uymayan ve konudan ayrılmamaya çağıran Başkan tarafından kesilebilir”* ibarelerini okuyarak İncedayı'ya hatırlatmıştır.⁴³⁵

M. Tunceli'de Yaylalar ve Meraların Durumu

Yayla ve meralar hakkında kanun teklifinin Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı Hükümler eklenmesine ilişkin kanun tasarısı münasebetiyle Sılan da söz almıştır.

Yayla ve meralar ile ilgili kanun teklifi kapsamında 14 Ocak 1949 günü mecliste yapılan görüşmelerde Necmeddin Sahir Sılan da seçim bölgesi Tunceli'nin bu konudaki problemlerini dile getirmiştir. Sılan, Tunceli genelinde Çemişgezek,

⁴³² TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 25 Haziran 1948, s. 381.

⁴³³ TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 28 Haziran 1948, s. 392.

⁴³⁴ TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 28 Haziran 1948, s. 386.

⁴³⁵ TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 28 Haziran 1948, s. 386.

Ovacık ve Pertek ilçelerinde hayvancılıkla uğraşıldığını fakat bu çevrelerin yayla ve mera sorunlarının çözülmediğini dile getirmiştir. Bilhassa Munzur dağlarının yaylalarında hayvancılıkla meşgul vatandaşların nüfuzlu kişilerin etkisiyle bu yaylalardan faydalanamadığına, böylece yörede hayvancılıkla geçimini sağlayan vatandaşların mağduriyetine dikkat çekmiştir.⁴³⁶

Sılan Tunceli vilayetinde yayla ve mera problemlerine ilişkin sorunları tespit ederken bölgede yaşayan Şavak aşiretinin yayla sorununu üzerine TBMM Yüksek Başkanlığına bazı sorular yöneltmiştir:

“Memleketimizde yayla ihtilafları yüzünden asayiş bozan hadiseler var mıdır? Yasak bölgeleri bulunan ağrı ve Tunceli gibi illerde, münhasıran hayvancılıkla geçinen ve öteden beri yaylalardan istifade etmekte olan vatandaşlar hakkında şimdiye kadar uygulanmakta bulunan usulleri bozucu bir tedbir alınmış mıdır?

*Tunceli sınırları içinde yaşayan ve değil 1.936 yılından önce, 1.938 yılındaki hareketler esnasında ve hatta bu hareketlerin hitamından son yıla kadar istifade etmekte oldukları yaylalardan, münhasıran hayvancılıkla uğraşan Şavaklı vatandaşlar şimdi neden mahrum edilmektedir? Vatandaşların yaylalardan istifade etmelerine ne edilmişse ne gibi tedbirler düşünülmüştür?”*⁴³⁷

Sılan’ın bu sorularına İçişleri Bakanlığının cevabi yazısında Şavak aşiretinin bölgede yayla sorununa ilişkin bölgeye müfettişler gönderilmiştir. Müfettişler öncelikle Erzincan- Tunceli sınırının tespitinin gerekli olduğunu bildirmiştir. Buna binaen Vilayet İdaresi Kanunu uyarınca iki vilayet arasında sınır tespitinin yapılması öncelikli görülmüştür.⁴³⁸

Tunceli çevresinde hayvancılığın gelişebilmesi için ve bölge halkının mağduriyetinin giderilebilmesi için vatandaşların devlete ait olan bu yaylalardan istifade edebilmesini istemiştir. Bu gerekçe ile bölgede yayla sorununu çözecek bir kanun ile düzenlemeye gidilmesini talep etmiştir.

⁴³⁶ **TBMMZC**, 8. Dönem, C.15, 14 Ocak 1949, s. 127.

⁴³⁷ NSS, Seri No: 3, Dosya No: 23, Belge No: 206-207.

⁴³⁸ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 555.

N. Tunceli’de Kara yolları ve Köprü Çalışmaları

Bayındırlık Bakanlığı ve Karayolları Genel Müdürlüğü 1950 yılı bütçeleri hakkında Mecliste yapılan görüşmelerde söz alan Necmeddin Sahir Sılan, Tunceli vilayetindeki kara yollarının durumu hakkında bilgi vermiş ve bazı sorunları gündeme getirmiştir.

Sılan’ın temas ettiği hususlar şunlardır: Tunceli’nin Nazımiye ilçe merkezinden Harçık suyunun geçtiği boğaz boyunca uzanan yolun yapımı ilçe merkezini canlandırmıştır. Mazgirt ilçesinin Çarşancak ve Muhunda bucaklarını Elazığ ilçelerine bağlayan yollar iktisadi açıdan önem taşımaktadır. Fakat yol güzergahında bilhassa kış aylarında geçit vermeyen Peri Suyu ulaşım engel olmaktadır. Bu sebeple Peri Suyu üzerine köprü yapılması bölge halkı açısından oldukça elzem görülmüştür. Ayrıca köprü ile aynı güzergahta yapılacak karayolu Mazgirt ve çevresinde tarım ve ticaret açısından, o çevreye canlılık kazandıracaktır.⁴³⁹

Sılan, bunların yanı sıra Malazgirt - Şıhsu arasındaki yolun, Ovacık - Hozat arasındaki 40 kilometrelik yolun, Hozat - Hıdırdam arasında daha önce yapılmaya başlayan ve sadece 7 kilometresi yapılan yolların tamamlanmadığını gündeme getirmiştir. Öte yandan konuşmasında bölgede bilhassa kış aylarında geçit vermeyen nehirler üzerinde kurulacak köprülerin de önemine dikkat çekmiştir. Murat nehri üzerinde köprü olmadığı için halkın yaşadığı tehlikeyi ve sorunları dile getirerek Murat nehrinin en dar kısmına inşa edilmesi gereken köprü için evvelce Bayındırlık Bakanlığına yaptığı müracaatı da gündeme getirmiştir.

*“Cumhuriyet Hükümetlerimiz milleti ve vatani kucaklıyor, basiretli ve ileri hamlelerinin mesut eserleridir. Cumhuriyet devrimizde hiçbir eser yapılmadığını söyleyen, gözleri görmeyen, kulakları işitmeyen, bahtsızlar görsün ve işitsin ki, Cumhuriyet Halk Partisi Hükümetimizin, vatan ve millet emrindeki sürekli çalışmalarının feyizli armağanları, hizmet nişaneleri, hizmet abideleridir.”*⁴⁴⁰

Karayolları Genel Müdürlüğünü vakit kaybedilmeden bölgede gerekli çalışmalara başlamasının seçim bölgesi Tunceli halkı adına talep etmiştir. Bununla

⁴³⁹ TBMMZC, 8. Dönem, C.24, 20 Şubat 1950, s. 898.

⁴⁴⁰ TBMMZC, 8. Dönem, C.24, 20 Şubat 1950, s. 898.

birlikte önceki yıllarda bölgeye dair yol ve köprü talepleri karşısında Bayındırlık Bakanlığından bir şahsın “*daha mühim yollar varken kör bağırsak gibi olan Çemişkezek’in köprü ve yoluna parayı veremem*” sözlerine dikkat çekerek “*Çemişkezekliler de bu yurdun Öz Türk çocuklarıdır ve onları da yola, köprüye kavuşturmak bizim vazifemizdir.*” ifadeleriyle yörenin milletvekili olarak görevini yapmaya çalışmıştır.

O. Avukatlık Kanununa İlişkin Düzenleme

Avukatlık Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun münasebetiyle söz alan Necmeddin Sahir Bey, kanunla ilgili bazı hususlara dikkat çekmiştir. Hukuk tahsilinden sonra her ne kadar avukatlık yapmasa da baroya da kaydı bulunan Necmeddin Sahir Silan, Avukatlık Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi üzerine TBMM’de yapılan 16 Şubat 1948 tarihli görüşmede bazı hususlara değinmiştir.

Avukatlık Kanunu’nda avukat olabilmek için bir yıl mahkemelerde, bir yıl da avukat yanında yapılması gereken iki yıllık stajın yeni düzenleme ile altı aya indirilmesi ve yine staj sonunda yapılan sınavın kaldırılmasından memnuniyet duyduğunu belirten Silan, Hakimlik Kanunu için de benzer bir düzenlemeyi teklif ederek hakimlik için iki yıllık staj ve sınav şartının da düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan hakimlik yapmış birinin daha sonra avukatlık yapabilmesi için dört yıllık memuriyet hizmetinde bulunması şartı da avukatlığı hakimlikten daha yukarıda kabul etmiş olması anlamına gelmektedir.

Konuyla ilişkin İngiltere’de hâkim olabilmek için en az on yıl avukatlık yapmış olma şartının olduğuna değinen Necmeddin Bey, bir hukukçu olarak kanunda ilgili düzenlemenin yapılması için Adalet Bakanı ve Adalet Komisyonuna talepte bulunmuştur.⁴⁴¹

⁴⁴¹ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.10, 16 Şubat 1948, s. 176-177.

P. Yolluk Kanunu Yasa Tasarısı Hakkında Sözleri

Necmeddin Bey'in mecliste üzerinde çalışılan Yolluk Kanunu'nun ne aşamada olduğu ve ne zaman TBMM'ye sunulacağına dair sorusuna, 26 Ocak 1949 tarihli meclis görüşmelerinde dönemin Maliye Bakanı Rüştü Aksakal cevap vermiştir. Aksakal kanunla ilgili olarak 1949 yılı içinde Meclis'e sunulacağını, ancak bunun bütçe ile ilgili olduğu için 1950 yılı bütçe görüşmeleri tamamlanmadan yürürlüğe giremeyeceğini belirtmiştir. Bakanın açıklamalarına binaen Necmeddin Bey 1949 yılı içinde düzenlemenin yapılması ve kanunun hayata geçirilmesini talep etmiştir.⁴⁴²

Sılan'a göre, 13 Mayıs 1949'da kararname ile belirlenen yollukların, sonrasında ayrı ayrı düzenlenen kararlar, kanunlar ve yapılan yorumlar ile hükümleri belirlemiştir. Bu sebeple dağınık vaziyette olan tüm bu maddeleri toplayarak işlemlerde ve ödeneklerde yapılacak yanlışlıkların önlenmesi için, ayrıca memurların ekonomik sebepten yükselen fiyatlardan dolayı mağduriyetinin giderilmesi için kanunun hazırlanmasını zaruri görmektedir. Öte yandan 30 yıl önce belirlenen hükümler ile sağlanan yollukların mevcut dönemin harcamalarına yetmediğini vurgulamıştır.⁴⁴³ Maliye Bakanı Aksakal, Silan ile aynı fikirde olmakla birlikte mevcut şartların bütçe üzerinde oluşturacağı yükten dolayı kanunun 1949'da yürürlüğe girse de uygulanmasının 1950 bütçesinden önce olmayacağını belirtmiştir.⁴⁴⁴

R. Tunceli'de Ortaokullar

Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara Üniversitesi, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi 1950 yılı bütçeleri hakkında 18 Şubat 1950 tarihli meclis görüşmelerinde Milli Eğitim bütçesi münasebeti Necmeddin Sahir Bey de konuşmuştur. Silan, konuşmanın başında söyleyeceklerinin yerel bir mahiyette olsa da kamuya ait bir konu olduğu için düşüncelerini dile getirmek istediğini belirtmiştir.

⁴⁴² *TBMMZC*, 8. Dönem, C.15, 26 Ocak 1949, s. 219.

⁴⁴³ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.15, 26 Ocak 1949, s. 220.

⁴⁴⁴ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.15, 26 Ocak 1949, s. 221.

Sılan, seçim bölgesi Tunceli'nin eğitim durumuna dikkat çekerek Cumhuriyet Hükûmetinin her geçen yıl bölgeyi eğitim bakımından geliştirdiğine değinmiştir. Ancak yine de bölgede ilk öğretim çağındaki çocukların tamamına ulaşamamış olmasından rahatsızdır. Yalnızca ilkokul değil ilkokuldan mezun olanların eğitimlerine devam edebilecekleri ortaokulların her ilçede 1950 yılı itibariyle henüz mevcut olmadığını ve halkın bu noktada beklentisinin karşılanamadığına dikkat çekmiştir. Konuyla ilişkin, Tunceli'de açılacak ortaokulların “*sanat ortaokulu*” veya “*yapı usta ortaokulu*” olmasını ve eski kışla binasının bu amaçla kullanılmasını önermiştir.⁴⁴⁵

Sılan'ın bu önerisinin ardından oturum sona ermiş ve Milli Eğitim Bakanının konuya ilişkin cevabı bir sonraki oturuma bırakılmıştır. 20 Şubat 1950 tarihli oturumda Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, Necmeddin Sahir Bey'in bahsettiği ihtiyaçlara yönelik Tunceli'nin hakkı olduğunu ve meseleyi tetkik edeceğini ifade etmiştir.⁴⁴⁶

Öte yandan Necmeddin Bey, Tunceli Vilayetine ait raporlarında da eğitim konusunda hassasiyet göstererek Tunceli'nin ilçelerinde aşamalı olarak orta okulların açılmasına dikkat çekmiştir ve ayrıca bu okullara köylerden gelecek çocuklar için pansiyonlar ilave edilmesini gerekli görülmüştür.⁴⁴⁷

V. Cumhuriyet Halk Partisinden İstifası ve Parti Hakkındaki Görüşleri

1950 yılı mayıs ayında yapılan seçim sonrasında 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti iktidarı yerini DP bırakmıştı. İktidar değişikliğinin ardından *Ulus* gazetesinin haberine göre CHP kongresinde, DP'nin Doğuda kalkınmanın durduğu iddiasıyla Meclise önerge vermesi gündeme getirilmiştir. Meseleyi basına yansıtan gazeteci Cihat Baban, CHP'nin bu tavrını bir taraftan doğuda kalkınmayı durdurup diğer taraftan “*bu kalkınma neden durdu*” diye ortalığı ayağa kaldırmak olarak değerlendirmiştir. Doğudaki kalkınma hamlelerinin yanı sıra CHP'nin ordu bünyesindeki değişikliklerini ile basın üzerindeki baskılarını da tahlil eden Cihat

⁴⁴⁵ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.24, 18 Şubat 1950, s. 843.

⁴⁴⁶ *TBMMZC*, 8. Dönem, C.24, 20 Şubat 1950, s. 857.

⁴⁴⁷ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 610.

Baban, 11 Temmuz 1950 günü *Zafer* gazetesinde yayımlanan yazısında CHP içinde uzun yıllar hizmetleri olan bazı isimlerin partiden neden ayrıldıklarını gündeme getirmiştir. Partiden istifa eden isimlerden biri olan Necmeddin Sahir Sılan ile ilgili şunları yazmıştır:

“Cumhuriyet Halk Partisi'nin camiasında yıllarca çalışmış olan ve Büyük Millet Meclisi'ndeki mütebâriz hüviyetleri ile tanınmış meclis eski erkanından sabık Tunceli Milletvekili Necmeddin Sahir Sılan'ın Partiden istifa ettiğini ve istifa sebeplerinin kulaktan kulağa fısıldandığı da söyleniyor. Muhitinde sevgi ve saygı kazanmış olduğunu iyi bildiğimiz eski milletvekilinin istifası da acaba hissi ve basit sebeplere mi dayanıyor? Yoksa ciddi sebeplere mi istinat ediyor bunlar hep meçhulattır?.. Memlekete hizmet yolunda olan bu insanların gene memlekete hizmet için istifa sebeplerini açıkça efkâr-ı umumiye arz etmeleri doğru olmaz mı? Biz bu gibi vatandaşların hakikatleri ortaya koymalarını, vatandaşlık vazifesi olarak onlardan bekliyoruz ve istiyoruz. Cihat Baban bu sözleri ile Sılan'ın istifa nedenlerini kamuoyuna açıklamaya davet etmiş ve bunu da bir vatandaşlık meselesi olarak değerlendirmiştir.”⁴⁴⁸

Gazeteci Cihat Baban'ın *Zafer* gazetesinde 11 Temmuz 1950 günü yayımlanan yazısında Necmeddin Sahir Sılan'ın CHP'den ayrılmasının sebeplerini açıklamasını bir vatandaşlık görevi olarak değerlendirmiş ve Sılan'ı, istifa nedenlerini kamuoyuyla paylaşmaya davet etmiştir. Ayrıca Sılan'ın yapacağı açıklamaların bir polemik mevzuu yapılmayacağına dair de açıkça söz vermiştir. Baban'ın bu daveti ve teminatı üzerine Necmeddin Sahir Sılan'ın cevabi yazısında; partiden istifasının sanıldığı gibi basit ve hissî sebepler ile olmadığını, önemli sebepler ve zihniyet farklılıkları nedeni ile ayrıldığını izah etmiştir. Sılan, Cihat Baban'a verdiği cevaba ek olarak partiye sunduğu istifa metninin de bir örneğini göndererek kamuoyunu aydınlatmak için gazetede yayımlanması hususunda ricada bulunmuştur.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 191.02.

⁴⁴⁹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 191.02.; Necmeddin Sahir Sılan'ın istifa mektubu *Zafer* Gazetesi (16 Temmuz 1950) ve *Son Saat* gazetesinde (15 Temmuz 1950) tam metin olarak yayımlanmıştır.

Necmeddin Sahir Sılan, istifasının temel sebeplerini açıklamadan önce parti içindeki olayların tüm gerçekliğiyle ele alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Sılan, istifasında gerek siyasi partilerde gerekse toplum içinde oluşan gruplarda iş birliği ve ortaklıklar için hem görüş ve düşünce birliğine hem de belirlenen ortak ilkelere, verilen sözlere sadakat göstermenin esas olduğunu belirtmiştir. Bu esaslara aykırı davranışların ise iş birliğine imkân tanımadığını vurgulamıştır. CHP'nin son yıllarda bu hususa dikkat etmeyerek, partinin temel esaslarını ve Anayasa'da dahi yer alan Atatürk İlkelerinin ihlal edildiğine işaret etmiştir.⁴⁵⁰

Sılan, CHP'den istifasının sebepleri içinde ilk olarak insan hakları, düşünce ve vicdan, söz ve yazı hürriyeti gibi esasların parti program ve tüzüğünde yer almasına rağmen uygulama noktasında samimi olunmadığını belirtmiştir. Parti tüzüğünde vatandaşlar için kabul edilen hak ve özgürlüklerin CHP yönetiminde görev almış bazı arkadaşları tarafından kendisi için tanınmadığına değinmiştir.

Sılan, seçim çevresi Tunceli vilayetinde daha önce Batıya nakledilen vatandaşların demokratik esaslar ve gerekliliklerden dolayı memleketlerine dönmeleri için Mecliste olduğu gibi CHP grubunda da yaptığı konuşmaların farklı düşüncelere yol açtığını belirtmiştir. Tunceli vilayetiyle ilgili verdiği soru önergelerinden dolayı Meclis Grup Başkanvekilinin (Faik Ahmet Barutçu- Trabzon Milletvekili) “*Sen Kürtlerin işleriyle uğraşma!*” diyerek mukabele göstermesini, insan hakları ve insanlığın gelişmesi için düşünce hürriyetini esas alan bir partinin içinden gelen bu söylemleri “*samimiyezsizlik*” olarak değerlendirmiştir.⁴⁵¹

Parti saflarından ayrılmasının ikinci gerekçesi olarak CHP'nin kültür, tarih ve ülkü birliği, vatan sevgisi gibi bağlar ile birbirine bağlı vatandaşların sosyal ve siyasi bir bütün olarak kabul edildiğine işaret ederek, Parti idaresinde bulunan bazı partilerin bu ana prensibe aykırı davranarak memleket sınırları içinde yaşayan vatandaşları doğdukları yerlere göre değerlendirerek “*rencide edip kırdıklarını*” dile getirmiştir.⁴⁵²

⁴⁵⁰ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.01.

⁴⁵¹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.02.

⁴⁵² NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.02.

Sılan'ın parti içinde rahatsızlık duyduğu bir diğer nokta “*en yüksek insan sevgisine ulaşmanın temel şartı*” olarak değerlendirdiği milliyetçilik esasına zarar veren, milli ruh ve milli duygulara zarar vereceğini düşündüğü komünizm ile mücadele hususunda parti yöneticileri ve üyelerinden gereken desteği görmediğini ifade etmiştir. Öyle ki Silan, komünizmi hem insanlık için hem de özellikle milletimiz için felaket olarak değerlendirilmiştir. Komünizm destekçisi yayınlar çıkardığı iddiası ile Sabahattin Ali ve onun gibilere parti grubunda 28 Kasım 1947 tarihli konuşmasında atıfta bulunmuştur. Silan, bu konuşmasındaki sözlerinin Hasan Âli Yücel'in şahsına söylendiği düşüncesiyle “*üzerinde Cumhurbaşkanı sıfatı bulunan Parti Genel Başkanımız tarafından hoş görülmediğini*” ifade etmiştir. Ayrıca bu konuşmasından dolayı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kendisi ile “*İki sene yüzünü görmek istemem!*” sözleriyle gösterdiği tepkiyi istifa gerekçeleri arasında göstermiştir.⁴⁵³

Necmeddin Sahir Silan istifa mektubunda İnönü'nün bu tepkisi karşısında duygu ve düşüncelerine şöyle yer vermiştir: “*Ne hazin tecellidir ki millî iman ve heyecan ile söylenmiş olan münhasıran komünizm hareketleri istihdaf eden sözlerimin, üzerimdeki milletvekili sıfatıma rağmen, bu tarzda bir ceza ile cezalandırılmak istenilmesi ve bunun şuna buna söylenmesi suretiyle yayılması, o ana kadar, Sayın İsmet İnönü'nün şerefli mesai muhitinde muhtelif sıfatla geçen yirmi dört yıllık çalışma hayatımın doğurduğu arkadaşlık ve yakınlık icaplarıyla dahi olsa millet idaresinde ve demokrasi anlayışında, verilen bütün teminata rağmen, zihniyet itibariyle hiçbir değişikliğin olmadığı çok acı bir delilidir.*”⁴⁵⁴

Sılan, partisinden ayrılmasının bir diğer gerekçesi olarak, CHP parti programında yer alan ve partiye adını veren “*halkçılık*” esasının parti içerisinde anlamını kaybettiği üstünde durmuştur. Halkçılık esasının halk için, halkın faydasına olup halkın yararına olanı her türlü faydanın üstünde gören ve tüm vatandaşlar, şahıs

⁴⁵³ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.03.

⁴⁵⁴ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.03.

ve grupların üstünlüğünü reddederek kanun önünde eşit değerlendiren bir prensip olarak kabul edildiği üzerinde durmuştur.⁴⁵⁵

Fakat, CHP'nin halkçılık ve özellikle vatandaşların kanun önünde eşitliği anlayışından uzaklaştığını, bazı köylerin okulsuz ve öğretmensiz bırakıldığı örneği ile açıklanmıştır. Başka bir örnek olarak doğu illerinde yaşanan sorunlardan dolayı göç eden vatandaşların yurtlarına geri dönmeleri için parti grubuna sunduğu soru önergesine dönemin başbakanı ve bazı Halk Partili arkadaşlarının gösterdiği tepkiye dikkat çekmiş. Nitekim daha sonra bu vatandaşların geri dönmelerine izin verildiğine işaret ederek haklılığını ispat etmek istemiştir.⁴⁵⁶

Sılan'ın gündeme getirdiği bir başka husus ise Ağustos 1949'da mecliste yaptığı konuşmada Tunceli halkının tohumluk ve yemlik buğday temininde yaşadıkları sıkıntılardır. Konuyu Parti Genel Sekreteri Yardımcısı, Başkanvekili ve Tarım Bakanlığına bildirdiği halde kendi ifadesi ile *“bin bir yalvarma ile”* ancak destek sağlandığını ifade etmiştir.⁴⁵⁷

Ayrıca bu konuyu TBMM'de gündeme getirdiği zaman ismini paylaşmadığı bir bakanın *“Senin Kürtler mi? Ölsünler!”* ifadeleriyle mukabele gösterdiği, bu sözlerin şaka amaçlı bile olsa çok ağır ve halkın faydası için çalışma sözü vermiş bir partinin halkın faydasını her şeyden üstün gören bir *“halkçı”* anlayışla bağdaştıramamıştır.⁴⁵⁸

Necmeddin Sahir Silan'ın istifa sebeplerinden dördüncüsü CHP'nin parti programında yer alan *“Devletçilik”* ilkesiyle çelişen bir tutum içinde olmasıdır. Silan'a göre 1947 yılında yapılan kongrede milli ekonomiyi geliştirmek için önceleri sınırlandırılmış olan özel teşebbüslere de yer verilmiş olmasına rağmen 1950 yılına kadar geçen bu zaman içinde esaslı bir adım atılmadığını belirtmiştir. Bu durumun hem özel teşebbüsün gelişmesine fırsat tanımamıştır hem de *“Devletçilik”* esasının

⁴⁵⁵ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.04.

⁴⁵⁶ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.05.

⁴⁵⁷ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.03-06.

⁴⁵⁸ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.06.

uygulanması noktasında parti programındaki hükümlerin gerçekleştirilmediğini göstermiştir.⁴⁵⁹

Sılan'ı istifaya götüren konulardan biri de parti içinde değişen “*Laiklik*” prensibidir. Milletimizin ilerleme ve yükselmesi için din işleri ile siyaset ve devlet işlerinin ayrı tutulması olarak tanımladığı laiklik ilkesinin parti içinde samimiyetle uygulanmadığını ileri sürmüştür. Silan, bu mesele ile ilgili bazı milletvekillerinin imam hatip yetiştirilmesi için verdikleri önerge karşısında dönemin Başbakanının: “*Ben bu işe, bal gibi, seçimleri kazanmak için razı oldum.*” sözlerine dikkat çekerek bu hareketi parti programına uyulmayarak parti içinde samimiyetsizlik ve irticai hareketin örneği olarak değerlendirmiştir.⁴⁶⁰

İstifa sebeplerinden bir diğeri parti programındaki ilkelerin Türk milletine sevdirmesi, seçimlerin kazanılması ve yönetimin ele alınmasıdır. Silan özellikle parti programında yer alan ilkelerin sevdirmesi hususunda doğu bölgelerinin ihmal edildiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte CHP'nin 1949 yılı itibariyle aldığı bazı önlemlerin sadece milletvekili seçimlerini kazanmak için alındığını ve bu önlemlerin bütün milleti kapsayacak nitelikte olmadığını dile getirmiştir.⁴⁶¹

Sılan'ın istifasının en önemli sebeplerinden biri de parti tüzüğünde yer alan 148. maddeye göre milletvekili adaylarının yüzde yetmişinin illerde %30'unu parti merkezinde, parti divanınca gizli oy ile belirlenmesi esasının 1950 yılı genel seçimlerinde değiştirilmesidir. Bu düzenleme ile iki vekil çıkaran illere dört - beş vekil çıkaran iller gibi sadece bir milletvekili adayı gösterme hakkı tanınmıştır. Diğer adaylar ise parti divanına bırakılmıştır.

Sılan, seçim çevresi Tunceli'de yedi ve sekizinci dönem milletvekilliği sürecinde halkın güvenini ve sevgisini kazandığı halde bölgedeki diğer adayın usule aykırı olarak milletvekili adayı seçildiğine değinmiştir. İllerde yapılan yüzde yetmiş belirleyecek seçim için oylamaya katılan 117 delegeden salt çoğunluk olan 59 oydan 58 oyu aldığını ancak delegelerin itirazlarına rağmen oylamaya ara verilerek diğer milletvekili adayının oyları satın aldığını iddia etmiştir.

⁴⁵⁹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.07.

⁴⁶⁰ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.07.

⁴⁶¹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.07.

Öte yandan Tunceli parti delegeleri ile yapılan oylama ile ilgili yaşananlar parti Genel Sekreterliğine bildirdiği halde Genel İdare Kurulunca üstünde durulmadığını ve meselenin parti divanına aktarılmadığını ifade etmiştir. Sılan, bunun üzerine Başkanvekili ve Genel Sekreter ile görüşmek istese de kendisine görüşme imkanı verilmediğini dile getirmiştir. Ayrıca yaşanan bu gelişmelerin Tunceli hakkında kırınglık ve ayrılıklara sebep olduğunu vurgulamıştır.⁴⁶²

Necmeddin Sahir Bey 1950 seçimi öncesi CHP hakkında verdiği bilgiler bunlarla sınırlı değildir. İstifası münasebeti ile Cumhurbaşkanı ve Parti Genel Başkanı İsmet İnönü ile ilgili de önemli iddialar ortaya koymuştur.⁴⁶³

CHP parti tüzüğünde yer alan 73. maddeye göre Parti Genel Başkanının Cumhurbaşkanı olması durumunda görev ve sorumluluklarını Genel Başkan Vekiline devretmesi gerekmektedir. Ancak Sılan'a göre 1950 seçimleri öncesinde tüzüğe aykırı davranılarak milletvekili adaylarının parti divanınca gizli oy ile belirlenmesi gerekirken Genel Başkanın da aralarında olduğu Genel Başkan Vekili, TBMM Başkanı ve CHP Meclis Grup Başkan Vekillerinden oluşan “*Uç Komisyon*” tarafından değerlendirilmiştir. Öte yandan parti düzlüğünde öngörülmemiş ve kabul edilmemiş bu komisyon hazırladığı milletvekili adayları listesi parti divanınca kabul edilmek zorunda kalındığını ve hatta bir diğer üyenin de bu sebeple istifa ettiğini zikretmiştir.

Sılan'ın seçim öncesi CHP'de yaşananlar ile ilgili bir diğer iddiası Cumhurbaşkanı ve Genel Başkan İnönü'nün aday listesinde olmayan bazı isimleri “*özel emirler vererek*” listeye müdahalelerde bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁴

Birbirini takip eden bu olaylarda Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu CHP'nin son yıllarda program ve tüzükten bağımsız tamamen keyfi ve şahsi bir iradeyle yönetildiğini iddia eden Sılan'ın ifadesi ile “*inkılapçı ve barışçı bir kimlik kimliği olan Halk Partisi'ni sarsacak ve yıkacak keyfi davranışlara, hangi sıfatla olursa olsun hiçbir partiinin hakkı yoktur*”. Ayrıca bağlı olduğu CHP'nin program ve tüzük hükümlerine aykırı unsurlar ile bir arada bulunmaya vicdanın izin vermediğini

⁴⁶² NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.09.

⁴⁶³ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.10.

⁴⁶⁴ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.11.

belirtmiştir. Öte yandan bu kararının özel bir maksatla veya seçim işleri ile ilgili olmadığını da altını çizmiştir.⁴⁶⁵ Zira Silan'ın seçim bölgesi olan Tunceli'de parti yoklama kurulundaki usulsüzlükler ve genel merkezdeki anlayışa rağmen Tunceli halkının bağımsız adaylığını koymasına hususundaki müracaatlarına rağmen “kenarda kalmayı” tercih ettiğini açıklamıştır. Böylece 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden sonra bu istifa dilekçelerini kaleme almıştır.⁴⁶⁶

Necmeddin Sahir Silan istifasını şu cümleleriyle noktalamıştır: “*Milli Mücadele günlerinden itibaren Büyük Mustafa Kemal’in feyizli mesai muhitinde şerefle geçirdiğim çalışma yılları hariç olduğu halde, değerli diğer arkadaşları arasında, Aziz İsmet İnönü’nün çalışma çevresinde, muhtelif sıfatlarla, yirmi altı yılı bulan mesai hayatımın hatırası olarak, bazı vatandaşların nazarında taşımış olduğum ‘İnönü’nün adamı’ sözü üzerinde durmak istiyorum. Ancak, Milli Mücadele’nin başından beri muhtelif sıfatlarla geçen ve bu gün otuz yılı dolduran enerjik ve dinamik çalışmalarında ne Cumhuriyetimizin hamisi Büyük Atatürk ile diğer arkadaşlarına, ne de inkılap saflarında çalışmış Sayın İsmet İnönü ile Cumhuriyet Halk Partisine hiçbir zaman yük olmadığım gibi onların yanında bulunmakla geçen hizmet günlerimde de ‘Onların adamı’, ‘İsmet İnönü’nün adamı’ olarak değil, onların da hizmetinde bulunduğu Aziz Türk Milletinin adamı ve hadimi olarak çalışmak imkanını bulmakla derin bir bahtiyarlığa erişmiş bulunuyorum.*”⁴⁶⁷

⁴⁶⁵ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.11.

⁴⁶⁶ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.11.

⁴⁶⁷ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.12.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NECMEDDİN SAHİR SILAN RAPORLARI

Necmeddin Sahir Silan'ın siyasi hayatı TBMM altıncı dönem Bingöl milletvekilliği ile başlamış, yedinci ve sekizinci dönem Tunceli milletvekili seçilmesiyle devam etmiştir. Silan, Bingöl vilayetinin oluşumu sonrasında Feridun Fikri Düşünsel ile Bingöl'ün milletvekillerinden olmuştur. Gerek 1938-1950 yılları arasında devam eden CHP milletvekilliği döneminde gerekse CHP'den istifasının ardından DP teşkilatlarının Tunceli, Erzincan ve Bingöl parti müfettişliği sürecinde bölgeye dair toplam 13 rapor hazırlamıştır. Raporların dokuzu CHP'ye, dördü ise DP'ye sunulmuştur. Kapsamlı bir şekilde hazırlanan bu raporlar, Necmeddin Sahir Silan'ın vefatından sonra kişisel arşiviyle birlikte *Tarih Vakfına* bağışlanmıştır ve bugün hala burada korunmaktadır. Öte yandan *Tarih Vakfı Yurt Yayınları* tarafından 2010 yılında Necmeddin Sahir Silan Arşivi başlığı altında altı cilt olarak bu raporlar kitaplaştırmıştır.

Altı ciltlik eserin birincisi olan *Doğu Sorunu (1939-1953)* adlı kitabın giriş kısmını kaleme alan Zafer Toprak; "*Raporlar; Tek parti dönemi siyasetine, bu dönemin siyaset bağlamında kazanımlarına, 'dar demokrasi' söyleminde burun kıvıranlara, bir ülkede siyasetin nasıl bir süreç içerisinde genişlediğini kanıtlayacak nitelikte. Siyasetin yoktan var olmadığını, bir birikimin süreci olduğunu kanıtlar nitelikte bir çaba. Bugünün siyasetçileri acaba kendi seçildikleri bölgelerle ilgili olarak bu tür görevleri ne ölçüde yerine getiriyorlar!*" sözleri ile raporları değerlendirmiştir.⁴⁶⁸

Toprak, Silan'ın Tek Parti siyasetine vâkıf bir siyasetçi olarak Tek Parti idaresinin sınırlarını aşarak, seçim bölgelerinde halkla bağlantı kurarak, siyasi anlayış geliştirdiğine dikkat çekmiştir. Bu yönüyle Silan'ı çağdaşlarıyla kıyaslarken "*Dönemin çok az siyasetçisi bu denli seçildikleri bölge ile ilgilenmiştir. Bugün bile eşine ender rastlanan bir siyaset anlayışını benimseyen Necmeddin Sahir Silan,*

⁴⁶⁸ Silan, *Doğu Sorunu*, s. ix.

arşiviyle de tarih alanına özgün bir katkıda bulunmuş, bizlere dünü bırakmıştır." ifadelerini kullanmıştır.⁴⁶⁹

Necmeddin Sahir Sılan, doğuda Bingöl ve Tunceli vilayetlerine yönelik hazırlayarak CHP'ye sunduğu dokuz raporda, bu bölgelerin 1939-1950 yılları arasında milletvekilliği yaptığı dönemde: nüfus, sağlık, eğitim, asayiş, bayındırlık, ziraat, hayvancılık, toplumsal hayat, halkevi ve halk odalarının çalışmaları ile CHP parti teşkilatının durumu gibi farklı konularda hazırlandığı raporlarda döneme yönelik detaylı bilgiler vermektedir. DP teşkilatının Tunceli, Erzincan ve Bingöl parti müfettişliğini üstlendiği dönemde hazırladığı dört raporda ise: Erzincan, Bingöl ve Tunceli vilayetlerinde DP'nin genel durumu ve DP parti teşkilatı içinde etnik ve mezhepsel hizipleşme ve yine doğu vilayetlerine dair bazı önemli tespitlere yer verilmiştir.

I. Bingöl Raporları

1936 yılında kurulan Bingöl⁴⁷⁰ vilayetinin ilk milletvekillerinden olan Necmeddin Sahir Sılan, seçim bölgesi olan bu vilayetin genel durumu ile ilgili bölgedeki idari amirlerden raporlar istemiştir. Sılan'a sunulan bu raporlar ekseninde 1939-1942 yılları arasında Bingöl vilayetinin yönetim, nüfus, ekonomi, ticaret, eğitim, sağlık, tarım, hayvancılık, bayındırlık işleri, doğa koşulları (orman, su kaynakları, dağları, nehirleri gibi), iletişim ve ulaşım durumu gibi birçok mesele hakkında detaylı bilgiler ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra raporlar, Bingöl vilayetinin toplumsal yapısı ve siyasi temayülleri hakkında ipuçları vermektedir. Bölge bürokrasisinden alınan bu raporlar Sılan tarafından CHP Genel Sekreterliğine sunulmuştur. CHP Genel Sekreterliği ise bu raporları Milli Müdafaa, Maarif, Adliye, Maliye, Ziraat, Nafia, Ticaret, Sağlık bakanlıklarına göndermiştir. Yine bakanlıklardan alınan cevaplar da Bingöl Milletvekili Necmeddin Sahir Sılan'a iletilmiştir. Bakanlıklar bölgede incelemeler yaparak imkanlar ölçüsünde bölgeyi kalkındırmaya çalışmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı yıllarına rastlayan bu dönemde

⁴⁶⁹ Toprak, "Sılan'ın Doğu Raporları", s. 56.

⁴⁷⁰ 2885 sayılı Kanun ile Artvin, Bitlis, Bingöl ve Hakkâri illeri kurulmuştur. Bu illerin kuruluşu ile il sayısı 62'ye çıkmıştır. 4 Ocak 1936 Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Düstur, 3. Tertip, C.17, s.118; T.C. Resmi Gazete, 4 Kânun-ı sâni[Ocak] 1936.

kaynakların büyük bir kısmının orduya ayrılması sebebiyle memleket genelinde olduğu gibi Bingöl’e de yeterli bütçe ayrılmamıştır.

A. Mülki Yönetim Alanları

Türkiye’de mülki yönetim alanları belli bir bölgede hizmet kolaylığı sağlamak için düzenlenmiştir. Cumhuriyet döneminde mülki yönetim alanları, düzenlenen mülki yönetim kanunlarına göre belirlenmiştir. Böylece merkezi yönetim kuruluşunun coğrafi durumu, ekonomik koşulları ve kamu hizmetlerinin gerekleri esas alınmıştır. Coğrafi tasnifte de mülki yönetim alanlarının belirlenmesinde de her zaman coğrafi unsurlar dikkate alınmamıştır. Bu nedenle de zaman içinde defalarca düzenlenmiş ve değiştirilmiştir. Cumhuriyet öncesinde eyalet ve sancak gibi yönetim bölgelerine dayandırılırken, Cumhuriyet döneminde merkez teşkilatı Fransa’dan örnek alınarak “il” sistemine geçilmiştir. Böylece 1924 yılında Doğu Anadolu Bölgesi’nde 14 il ve 62 ilçe teşkilatı kurulmuştur.⁴⁷¹ Bu iller arasında Necmeddin Sahir Sılan’ın milletvekilliği yaptığı Bingöl ve Tunceli de yer almıştır.

Bingöl vilayeti kuzeyinde Erzurum ve Erzincan, güneyinde Diyarbakır, batısında Elâzığ ve Tunceli vilayetleri ile çevrelenmiştir. Bingöl’ün kurulduğu dönem idari sınırlara göre Bingöl vilayeti, merkez ilçe Çapakçur dahil, Kiğı, Solhan, Genç ve Karlıova adlı 5 ilçeden oluşmaktadır. 1939 yılı raporunun verdiği bilgilere göre Bingöl vilayeti genelinde 333 muhtarlık teşkilatı mevcuttur. Vilayetin merkez ilçesi Çapakçur olup, Genç ilçesi dışında diğer ilçe merkezleri ve özellikle Kiğı ilçesi il merkezine uzak mesafededir. 1939 yılı raporuna göre Çapakçur’da bulunan vilayet merkezinin Genç ilçesine taşınması yönünde incelemeler yapılmıştır.⁴⁷²

1940 yılında Çapakçur halkı, ilçenin canlılığını kaybedeceği düşüncesi ile il merkezinin taşınmaması yönünde idarecilere ve bölge Milletvekili Sılan’a taleplerini bildirmiştir.⁴⁷³ Öte yandan 1941 yılı raporunda il merkezinin Çapakçur’dan Genç’e taşınması durumunda Genç ilçe merkezi ile Kupar Köyü arasında *Darahini* bölgesine

⁴⁷¹ Hulusi Karagel, “Tarihsel Süreç İçerisinde Doğu Anadolu Bölgesindeki Mülki Yönetim Alanlarının İdari Coğrafya Analizi”, *Doğu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, C. 9 S. 1, Elâzığ 2010, s. 61.

⁴⁷² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:38.3.

⁴⁷³ Sılan, *Doğu Sorunu*, s. 45.

hükümet binaları ile yeni bir şehir oluşturulması için planlamanın yapılması gerekli görülmüştür.⁴⁷⁴

1940 yılı raporunda verilen bilgilere göre, kış ve ilkbahar aylarında merkez ile bağlantısı kopan, yolları kapanan Kiğı ilçesinin Erzincan veya Erzurum'a bağlanmasının gerekli olduğu gündeme getirilmiştir. Bunun yanı sıra Karlıova ilçesinin de merkezi olan uzaklığı bölgede iklim ve yol şartları ekseninde değerlendirildiğinde bu ilçenin de Erzurum veya Muş'a bağlanması hususunda inceleme talebinde bulunulmuştur. Bununla birlikte bu taleplerin mahalli görüşmeler neticesinde ortaya konduğu kanunun daha kapsamlı çalışmalar sonrasında ilgili makamların takdirine bırakılmıştır.⁴⁷⁵

Bingöl ili genelinde ilçe merkezlerinin uzaklığı, kış şartları, yolların ulaşım elverişsiz olması ve demir yolu ağının vilayette gelişmemiş olması vilayet genelinde sosyal, ekonomik ve yönetsel birçok gelişmeyi engellemiştir. Bu nedenle 1939-1942 yılları arasında sunulan raporlarda bölgenin idari sınırlarının belirlenmesinin önemi fazladır.

B. Nüfus Durumu

Bingöl Milletvekili Necmeddin Sahir Silan'ın 1939-1942 yılları arasında CHP'ye sunduğu 4 raporda bölgenin nüfus durumu teferruatlarıyla incelenmiştir. Bölgeye dair idari amirlerin verdiği bilgilere göre, önceki yıllara kıyasla son yıllarda nüfus kayıtlarının daha düzenli olduğu ve doğumların zamanında bildirilmeye başlandığı görülmüştür.⁴⁷⁶

1935 yılında Bingöl'de yapılan nüfus sayımına göre 35.970 kadın 36.092 erkek olmak üzere toplam 72.062 nüfus belirlenmiştir. Ancak yapılan incelemelere göre yeni doğum ve gizli doğuma ait başvurulara bakıldığında genel olarak nüfusun fazla olduğu düşünülmüştür. *İstatistik Umum Müdürlüğü*nce alınan tedbirlere rağmen Bingöl vilayetinin dağlık bölgelerinde hayvancılıkla uğraşıp dağınık ve göçebe

⁴⁷⁴ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 83.

⁴⁷⁵ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 45-46.

⁴⁷⁶ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 8.

yaşayan nüfusun sayımlarda tam olarak tespit edilememesi ihtimali üzerinde durulmuştur.⁴⁷⁷

1940 yılı itibariyle Avrupa'da devam eden II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle ülkemizde de hükümetçe alınan tedbirlere göre vatandaşlar silah altına alınmıştır. Silan'ın 1940 yılına ait Bingöl raporlarına göre erkek nüfusun genel itibariyle orduya katılma hususunda hassasiyet göstermelerine rağmen bazı bölgelerde vatandaşların orduya katılmadıklarına da dikkat çekilmiştir. Bu durumun sebebi ise nüfus kayıtlarının zamanında yapılmaması olarak belirtilmiştir. Bingöl vilayetinin nüfusu 1940 yılı nüfus sayımına göre şu şekildedir: ⁴⁷⁸

Tablo-2: 1940 Yılı Bingöl Nüfus Durumu

Kazalar	Kadın	Erkek	Toplam
Çapakçur	7,632	7,560	15,192
Kiğı	13,094	13,466	26,560
Solhan	4,278	4,425	8,703
Genç	6,605	6,622	13,227
Karlıova	3,205	3,140	6,345
Toplam	34,814	35,213	70,027

1935 yılı nüfus sayımına göre bölgede 35.970 nüfus yaşadığı tespit edilirken 1940 yılında bu rakam 34.812'ye düşmüştür. Öte yandan 1935 yılı Bingöl'ün kazalarında yapılan sayımda toplam nüfus 72.062 iken 1940 yılı nüfus sayımında 70.027 olarak tespit edilmiştir. 1940 yılı raporlarında nüfustaki bu azalmaya iki sebep gösterilmiştir. Birincisi bölgede yaşayan halkın maruz kaldığı mahrumiyetlerden dolayı ölümler ve bazı vatandaşların başka yerlere göçleri; ikincisi ise vilayet halkının doğum ve ölüm gibi nüfus hareketlerini zamanına bildirilmemesidir.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 47.

⁴⁷⁸ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 47.

⁴⁷⁹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:40.8.

1942 yılı raporlarının verdiği bilgiye göre, son bir yıl içinde iâşe işlerinde hükümetin aldığı tedbirler karşısında nüfusta kayıtlı olmayanların oranının azaldığı görülmektedir. Bingöl ilinin merkez ilçesi Çapakçur'da 1940 yılı ile 1941 yılı doğum ve evlilik oranları karşılaştırıldığında sayının azaldığı dikkat çekmektedir.

Tablo-3: Bingöl ili Çapakçur İlçesi 1940 ve 1941 Yıllarına Ait Doğum, Ölüm ve Evlilik Rakamları.

	Doğum	Ölüm	Evlenme
1940	541	197	190
1941	221	320	104

Raporlara göre doğum ve ölüm oranlarındaki artış ve azalmanın gerekçesi bölgedeki geri kalmışlık olarak değerlendirilirken, evlenme oranlarının düşmesi ise medeni kanunun evlilik için gerekli şartlarına uyulmaması olarak görülmüştür. Evlenecek çiftlerin öncelikle nüfusa kaydedilmesi gerekmesi bu kayıt için uzun ve meşakkatli yollardan kaza merkezlerine gitmeleri gerekmekte, bilhassa uzun ve çetin geçen kış aylarında yol şartlarından dolayı başvuruların ihmal edildiği görülmüştür. Ancak kayıtlar sağlandıktan sonra nikah işlemlerine başlanabileceği için evlilikler resmi kaydolmaksızın gerçekleşmektedir.⁴⁸⁰

C. Eğitim

Bingöl vilayeti genelinde okuma-yazma oranı ve okul sayısı oldukça düşük olup Dördüncü Umûmi Müfettişliğinin çalışmalarıyla okul sayısı her geçen yıl artmıştır. Bölgede Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan ilkokul olan ve 3 sınıftan oluşan *Sarayıcı İlkokulu* 1931 yılında açılmıştır.⁴⁸¹

Dördüncü Umum Müfettişliğine bağlı Bingöl'de 1937 yılına ait raporda, 12 köy okulu binasının yapımı için talimat verildiği ifade edilmiştir.⁴⁸² 1938 yılında Solhan kazasında bir okul binası ile kazaya bağlı iki nahiyyede birer okul binası

⁴⁸⁰ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 135.

⁴⁸¹ Okan Alay, *Kültür Dünyamızda Bingöl*, Üniversite Kitabevi, Elazığ 2006, s. 32-33.

⁴⁸² BCA, F.30-10-0-0, Y.72-470-4.

inşaatı başlamıştır.1939 yılında Genç ve Karlıova kazalarında okul binası yapımı için yapılan çalışmalar o yıl neticesiz kalmıştır.⁴⁸³Bingöl Vilayeti merkezi ve ilçelerinde, 1939 yılı raporları ekseninde eğitim durumuna bakıldığında, Bingöl merkezli iki tane beşer sınıflı, on bir tane üçer sınıflı olmak üzere on üç tane okul binası olduğu, ilçelerde ise Çapakçur’da beş sınıflı bir okul, Kiğı’da beş sınıflı bir okul, Solhan’da üç sınıflı bir okul, Genç kazasında üç sınıflı bir okul ve Karlıova kazasında üç sınıflı bir okul binası bulunmaktadır. Vatandaşların büyük bir kısmının Sılan’ın raporlarında “*Dağ Türkçesi*” olarak ifade edilen Kürtçe konuştuklarına ve yeni doğan çocukların bile bundan başka bir dil duymadıklarına değinilmiştir. Bu nedenle vilayet genelinde okullaşma hareketine hız verilerek, bilhassa anne olacak ve çocuk yetiştirecek kız çocuklarının ve kadınların Türkçe öğrenmesi gerekli görülmüştür.⁴⁸⁴

Sılan’ın Doğu Raporları’nda verilen bilgilere göre Bingöl’deki iki tane beş sınıflı ve on bir tane üç sınıflı okul vilayet genelinde eğitim öğretim faaliyetlerini karşılamaya yetmemektedir. Bingöl’deki mekteplerin sayısının ihtiyacı karşılamadığını ve mevcut okulların da yetersizliğini anlayabilmek için 1935- 1940 yılları arasındaki eğitim faaliyetlerini karşılaştırmakta fayda görülmüştür. Vilayetin kurulduğu 1935 yılında Muş ve Erzincan illeri ile değerlendirildiğinde dokuz okul ve on üç öğretmen ile başlayan eğitim çalışmaları aşağıdaki tablodaki şekli ile gelişim göstermiştir.⁴⁸⁵

Tablo-4: Yıllara Göre Bingöl İli Okul ve Öğretmen Sayıları

Yıllar	Okullar	Öğretmenler
1936	9	15
1937	13	21
1938	13	23
1939	13	25
1940	13	26

⁴⁸³ Necmeddin Sahir Silan, *Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951)*, (Haz. Tuba Akekmekçi-Muazzez Pervan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 26.

⁴⁸⁴ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 11-12.

⁴⁸⁵ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 51.

Raporlarda Bingöl genelinde okulların ve öğretmenlerin sayılarının artmasıyla birlikte okuyan öğrenci sayısının artmasına rağmen okul yaşı gelmiş olan bütün öğrencilerin eğitim alamaması dikkat çekilmiştir. Öyle ki 1939 yılına ait raporlara göre Bingöl ilinde zorunlu eğitim yaşı gelmiş 15.934 öğrenci olduğu halde okula gelen öğrenci sayısı 999’dur. Bu rakamlar göstermektedir ki zorunlu eğitim yaşında olup okula gidebilen öğrencilerin oranı %6’dır.⁴⁸⁶

1941 yılı raporlarına göre Bingöl’ün eğitim durumunda önceki yıllara göre ilerleme görülmektedir. Eğitim bütçesi 1940 yılında 27.994 lira iken 1941 de 2.258 lira artırılarak 30.522 liraya çıkarılmıştır. Ayrıca önceki yıllarda yapılmış 13 okula ilaveten dört okul daha açılmıştır. Silan, yeni yapılan bu okullarla bölgede eğitime olan ilgiyi şöyle tarif etmiştir: *“Bingöl vilayeti dâhilinde Cumhuriyetin feyizli ışığı ile okuma ve okul hususundaki istekler her gün biraz daha gelişmekte olmakla beraber çocuk babalarının bazı yerlerde çocuklarını kanunî müeyyide ile okula gönderdikleri anlaşılmaktadır.”*⁴⁸⁷

Bingöl vilayetinin eğitim durumu değerlendirilirken dönemin Maarif Müdürü Arif Doğan Genç tarafından Necmeddin Sahir Silan’a sunulan ve 1935-1940 tarihleri arasını kapsayan rapor ile konuya başlamak yerinde olacaktır. Söz konusu raporun başında yer alan şu ifadeler bölgenin durumunun vahametini göstermektedir: *“Uzun asırlar milli kültürün ışığından muhtelif amillerle mahrum kalmış ve tam manasıyla karanlık içinde bulunmuş yurt parçası olan bu sahanın arz ettiği derin yoksulluğu eylemle görmemek kabil değildir. Şimdiki görgü imkanının bile ancak vilayet teşkili ile kaniyim.”* Aynı raporda maarif müdürü bölge halkının büyük bir kısmının okuma yazma bilmediğini, hatta % 80 oranının da Türkçe konuşmadığını belirtmiştir. Vilayette Türkçe konuşma ancak vilayet teşkilatının oluşmasından sonra ilkokulların açılması ile başlamıştır. Silan’a göre Vilayet genelinde kurulacak iyi bir eğitim

⁴⁸⁶ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 52.

⁴⁸⁷ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 101-102.

teşkilatının en önemli faydası halk arasında Türkçe konuşmayı yaygınlaştırması olacaktır.⁴⁸⁸

Bingöl halkının genel itibariyle okuma yazma bilmediği gibi vatandaşların %80'i Türkçe konuşamamaktadır. Bu nedenle Sılan'a göre vilayet genelinde ilçe, nahiye ve köylerde verimli bir eğitim teşkilatının kurulması zaruri görülmüştür. 1941 yılına ait raporlarda da kurulacak bu teşkilatın Türkçenin yayılması, konuşulması ve eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesinde önemli olacağına dikkat çekilmiştir.⁴⁸⁹

1941 yılı raporlarına göre Bingöl vilayetindeki zayıf ve sağlık durumları dikkate değer görülen öğrencilerin bütün bu olumsuzluklara rağmen kış şartlarında dahi yürüyerek okula gelmeleri, okuma isteğinin artmakta olduğunu göstermektedir.⁴⁹⁰

Bingöl'de 1936 yılında beşi geçmeyen öğretmen kadrosu 1937 yılından itibaren giderek artmış ve 27'ye çıkarılmıştır. 1941 yılında bölgede 30 öğretmen kadrosu açılmıştır. Ancak daha sonra bölgedeki öğretmen ihtiyacı vekil öğretmen ile karşılanmaya çalışılmıştır. Ne var ki okuryazar sayısının az olduğu bu bölgede vekil öğretmenlik yapabilecek vasıflarda ilkokul mezunları bulmakta zorlanılmıştır. Öğretmen bulunamaması bazı ilkokulların kapalı kalmasına ve eğitim faaliyetlerinin aksamasına neden olmuştur.⁴⁹¹

Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Bingöl vilayetinde ortaokul açılması yönünde halkın ciddi bir talebi olduğu görülmüştür. Ortaokul açılmasına imkân bulunmayan bu gibi yerlerde ilkokuldan mezun olan öğrencilerin merkeze yakın yerlerdeki ortaokul ve liselere yerleştirilmesi uygun görülmüştür.⁴⁹² Bütün bu gözlemler çerçevesinde görüşmeler dikkate alınarak Bingöl dâhilinde yapılacak program ile öncelikle il ve ilçe merkezlerinde birer okul binasının yapılması ve sonrasında bölgedeki eğitim merkezlerinin genişletilmesi planlanmıştır.⁴⁹³

⁴⁸⁸ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 06, Belge No: 51.

⁴⁸⁹ Sılan, *Doğu Sorunu*, s. 53.

⁴⁹⁰ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:40.20.

⁴⁹¹ Sılan, *Doğu Sorunu*, s. 145.

⁴⁹² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 04, Belge No:36.15.

⁴⁹³ Sılan, *Doğu Sorunu*, s. 56.

Sılan'ın bölgedeki eğitim sorunlarını tespit ettirerek maarif vekaletine bildirmesi üzerine Bakan Hasan Âli Yücel, Vilayet merkezinde bir okul binası, Solhan ilçesinde bir okul ve nahiyelerinde 2 okul binasının yapımına başlanıldığına değinmiştir. Genç ve Karlıova ilçelerinde yapılacak birer okul binası ile ilgili 7.161 lira tahsis edilmiş ancak mevcut şartlardan dolayı ertelenmiştir. Öte yandan Bakan, Bingöl ilinin yeni kurulmuş bir vilayet olması hasebiyle okul binasından ziyade öğretmen sayısını artırmaya çalıştıklarına dikkat çekmiştir.⁴⁹⁴

D. Sağlık

Bingöl ve çevresinde halk sağlığına önem verilerek halk sağlığını tehdit eden hastalıklarla mücadele edilmiştir. Bölgede yaygın olan frengi ve sıtma hastalığı ile yöreye seyyar doktorlar gönderilerek dispanserler açılarak mücadelede sürdürülmüştür. Bingöl'e gönderilen sağlık aracı ile seyyar doktorlar tarafından ilaç temin edilmiştir. Bu uygulama bölgede diğer vilayetlerde de görülmüştür.⁴⁹⁵

1939 yılında Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel ve Dördüncü Umum Müfettişi ile Bingöl'e giderek halkla temaslarda bulunarak incelemede bulunmuştur. Bu incelemelerde bölge halkı hükümetin hastane açmasını ve doktor göndermesini talep etmiştir.⁴⁹⁶ 1942 yılında Bingöl'de bölgede sağlıkçı sorunu devam etmekte olup daha fazla dispanser ve daha fazla ilaç temin edilmesi gerekmektedir. 1942 yılı itibarıyla bölgede bilhassa sıtma ve çiçek hastalığı giderek çoğalmıştır. Vatandaşlara ücretsiz aşılar yapılsa da hastalıkla mücadelede daha esaslı tedbirlere ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.⁴⁹⁷

Necmeddin Sahir Silan'ın Doğu Raporları ekseninde bölgedeki sağlık hizmetlerini değerlendirildiğinde, sağlık sorunlarının bölgedeki yöneticiler açısından daima en önemli sorunlardan biri olduğu dikkat çekmiştir. Bölgede sıtma gibi bulaşıcı hastalıklar, dönem dönem göz hastalıkları en önemli hastalıklar olmuştur. Ayrıca bölgede kapsamlı hastanelerin olmaması, Kiğı kazası dışında devlet

⁴⁹⁴ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 06, Belge No: 49.

⁴⁹⁵ Bahar Toparlak, *Dördüncü Umumi Müfettişlik: Kurulması, Çalışmaları ve Kaldırılması*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2013 s. 151.

⁴⁹⁶ Özbay, Dördüncü Umûmi Müfettişlik, s.175.

⁴⁹⁷ BCA, F.490.1.0.0, Y.1576.418.1.

tarafından gönderilen bir doktorun olmaması, sağlık memuru, ebe ve ilaç eksikliği bölgedeki sağlık sorunlarının ilk sırasında yer almıştır.

Bingöl vilayet genelinde vilayet merkezi olan Çapakçur'da sağlık durumu diğer kazalara kıyasla daha iyi durumda olduğu belirtilmiştir. Sağlık Müdürlüğü, doktor ve muayenehane vardır. 1937 de vilayet bütçesinden ödenerek Çapakçur'a 20 yataklı bir hastane inşa edilmiştir. Ancak hastanenin eksikleri 1939 yılı itibariyle henüz tamamlanmadığı için hizmet verememiştir. Bingöl'de uzun süren kış şartlarında hastaların başka vilayetlere ve kazalara iklim ve yol şartlarından dolayı gönderilememesi, merkezdeki bu hastanenin hizmet verememesi hem vilayette hem de kazalarda hastaların tedavi edilememesine sebep olmuştur. Acil sıhhi vakalar için elzem olan bu hastanenin en kısa sürede açılması için halkın yoğun talepleri yerinde görülmüştür. 1939 yılı raporlarına göre Bingöl'ün Kığı kazasında bir tedavi evi, 2 doktor ve 2 sağlık memuru hizmet vermektedir. Vilayetin diğer kazaları ile karşılaştırıldığında bu bölgenin cilt hastalıkları itibariyle daha iyi durumda olduğu dikkat çekmektedir. Bunun sebebinin ise Kığı'ya bağlı olan Hasköy, Hozavit, Horhor ve Harur köylerinde bulunan kaplıcalar olduğu anlaşılmıştır.⁴⁹⁸

Bingöl'ün diğer ilçelerinde; Karlıova, Solhan ve Genç kazalarında doktor yoktur, sadece sağlık memuru hizmet vermektedir. Bununla birlikte vilayette ve ilçelerde hastane, eczane ve ebe de bulunmamakta buna rağmen bebek ölümlerinin az olduğu görülmektedir. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen halkın genel sağlık durumunun iyi oldu gözlemlenirken halk, hastane ve tedavi evlerinin açılması ve doktor gönderilmesi için çok kez talepte bulunmuştur.⁴⁹⁹

1940 yılı Bingöl vilayeti ve kazalarında sağlık raporlarına bakıldığında henüz hastane ve doktor sorunu çözülememiş olup bölgede sıhhi anlamda ciddi bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan vilayet hususi bütçesinden 500 liralık bütçe ayrılarak Dördüncü Umumi Müfettişlik tarafından bir sağlık otomobili ve doktor gönderilerek vilayet merkezinde ilaç dağıtılmıştır. Bu gelişme bölge halkını memnun etmiştir. Doktoru bulunmayan ilçelerde evlenecek vatandaşların

⁴⁹⁸ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 9.

⁴⁹⁹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:38.

sağlık muayenesi için saatlerce hatta günlerce mesafeler aşarak vilayet merkezine gitmelerini önleyecek tedbirlerin alınması zaruri bulunmuş, kazalara gönderilecek sağlık memurları ile sorunun çözülmesi öngörülmüştür.⁵⁰⁰ 1941 yılı raporlarında evlenmek için sağlık muayenesine tabi olan vatandaşların genel itibariyle sağlık durumlarının iyi olduğu ve evlenmek isteyenlerin 15-28 yaşları arasında olduğu öğrenilmiştir.⁵⁰¹

Doktorsuzluktan dolayı Bingöl'ün ilçelerinde frengi hastalığının takip ve tedavisini düzensiz olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra genel bir tarama yapılması durumunda frengi hastalarının sayısının tespit edilenden daha fazla olması ihtimali yüksektir. Bölgede sıtma hastalığı yaygın olup kinin⁵⁰² dağıtımı ihtiyaçları karşılamamaktadır. Çapakçur yakınlarındaki simsar köyünde vatandaşlar ile yapılan görüşmelerde köy muhtarı Abdullah Göknaz bölgedeki mahrumiyeti şöyle aktarmıştır: ” *Sıtma hastalığı çoktur para ile satın almak istediğimiz halde kinin bulamıyoruz. Fukaramız çok olduğu için bolca kinin istiyoruz. Geçen yıl gelen sağlık otomobili köyümüze çok faydalı olmuştu fakat bu yıl yine gözledik, gelmedi.* ”⁵⁰³ Yine vatandaşlarla yapılan görüşmelerde Fahrhan nahiyesine bağlı Çan köyünden Sait Korkutata adlı vatandaş sağlık durumunu şöyle ifade ediyor: “*Köyümüz büyüktür; kırk evde hastalık vardır, doktor ve ilaç istiyoruz. Kinin bulamıyoruz.* ” II. Dünya Savaşı şartları içinde kinin tedarikindeki sıkıntılara rağmen, halkın bu noktada taleplerinin kısmen de olsa karşılanabilmesi ve yine seyyar doktor ve ambulans gönderilebilmesi bölge vatandaşları için oldukça önemli görülmüştür.⁵⁰⁴

1942 yılına ait raporlarda Bingöl vilayet merkezinde açılmış olan hastanenin yılbaşından itibaren temmuz ayına kadar 800'ü erkek 250'si kadın olmak üzere 1.050 hastanın ayakta tedavisi yapılmıştır. Hastane için özel idare bütçesinden bir senede 10.602 lira ayrılmış ama bu miktar ihtiyaçları karşılamak için yeterli olmamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan önce hastanenin çeşitli alet ve cihazları temin edilmiş olsa da

⁵⁰⁰ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 49.

⁵⁰¹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:40.17.

⁵⁰² Sıtma tedavisinde kullanılan bitkisel kökenli bir madde. (<https://www.acibadem.edu.tr/haberler/kinin-klorokin-hidroksiklorokin-ve-covid-19-hakkinda>)

⁵⁰³ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 98.

⁵⁰⁴ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:40.19.

hala bazı eksikler olduğu anlaşılmaktadır. Bölge halkının durumu sağlık teşkilatının eksiklerine rağmen genel itibariyle iyi görülmekte ve daha da önemlisi hava sıcaklığının yüksek olduğu bölgelerde görülen göz hastalıklarından başka genel bir yaygın hastalık bulunmaması dikkat çekmektedir.⁵⁰⁵

Bingöl vilayet merkezi ve ilçelerindeki en temel sağlık sorunlarından biri olan doktorsuzluk 1942 yılı itibariyle devam etmekte olup bölgede doktor ve sağlık memurlarının tam kadro ile çalışması gerekli bulunmuştur. Çünkü bölge halkının toplumsal ve genel sağlık verileri çok geridir ve ilaç bakımından mahkumiyetleri ortadadır. Hem bölge halkı hem de bölgede vazife yapan devlet memurları tüm bu mahrumiyetlerden dolayı aylarca, yıllarca doktorsuz endişeli dönemler geçirmiştir. Halkın ve memurların içinde bulundukları yoksulluklar karşısında sağlık şartları açısından kendilerini güvende hissetmeleri çok önemli görülmüştür.⁵⁰⁶

Bölgedeki bürokratların sunduğu raporlara yansıyan bölgeye dair bu sağlık problemleri, Necmeddin Sahir Silan tarafından, Ankara'ya Sağlık Bakanlığı'na iletilmiştir. Bakanlığın Silan'a verdiği cevapta: II. Dünya Savaşı ile ortaya çıkan dünyadaki siyasi durumun ülkemizdeki yansımalarından biri de sağlık alanında olduğuna değinilmiştir. Zira savaş sürecinde doğuda görev yapan doktorlar orduda görevlendirildiği için doktorların görevlerini tamamlamaları mümkün olmamıştır. Bunun yanı sıra ülkenin savunması her şeyden daha üstün olduğu için Sağlık Bakanlığınca bu duruma müdahale edilememiştir.⁵⁰⁷ Öte yandan raporlarda eğer askerde bulunan doktorlar terhis edilirse her ilçeye bir doktor gönderilebileceğine değinilmiştir. Evlilik başvuruları için yapılacak muayenelerin eğitim ve bilgisi uygun olmayan sağlık memurlarının görevlendirilmesiyle yapılması da bakanlıkça uygun görülmemiştir. Çözüm olarak belli dönemlerde bölgeye, devlet tarafından geçici doktorların gönderilmesi ve doktorlar gelmeden önce halkın haberdar edilmesi önerilmiştir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 142.

⁵⁰⁶ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 143.

⁵⁰⁷ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 06, Belge No: 49.

⁵⁰⁸ Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi*, s. 29.

Bakanlığın, raporlarda belirtilen sağlık problemlerine dair cevaplarından biri de ilaç temini hususundadır. Halkın ilaç ihtiyacını karşılamak için muayenehanelerden ihtiyaç sahiplerine karşılıksız ve durumu iyi olanlara ücreti karşılığında ilaç verilmesi planlanmıştır. Ayrıca bakanlık tıp ve ebe talebe yurtları açarak burada yetişecek doktor ve ebelere zorunlu hizmet getirmiştir. Ayrıca doğu vilayetlerinde hizmet vermek tercih edilmediği için bu bölgelerde çalışacak sağlık görevlilerine zamlı maaş uygulanmıştır.⁵⁰⁹

E. Tarım ve Hayvancık

Bingöl vilayetinin temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Tarım ve hayvancılıkla ilgili yapılan incelemelerde bölgede meyve yetiştirilerek meyve ihracatının yapılabileceği düşünülmüştür. Uygun koşullar sağlandığında Bingöl ve ilçelerinde meyve yetiştirilmesi mümkün görülmüştür. Vilayette ceviz, armut, elma ve fındık ağaçları yetişirken bölgede bağcılık oldukça zayıftır.⁵¹⁰ Bölgede Dördüncü Umumi Müfettişliğin çalışmaları ve yapılan incelemeler neticesinde Bingöl'de verimi yüksek ve kaliteli üzüm bağları yetiştirilmeye başlanmıştır.⁵¹¹

Öte yandan bölgede fidancılık ile ilgili adımlar atılmış ve Çapakçur ve diğer ilçelerde birer tane numune fidanlık tesis edilmiştir. Ancak bölgede havanın sert olması, kışın sürekli ve çetin geçmesinden dolayı meyve fidanlarından beklenen netice alınamamıştır. 1940 yılı içinde halka 4000 meyve fidanı dağıtılmış ve bölgede sebzeçiliğin gelişmesi için incelemeler yapılmıştır. Halk, dağıtılan fidanlar ile bölgede yeni bağlar ve bahçeler yetiştirmeye başlamıştır. 1940 yılında çıkarılan kanun hükmünde kararname ile bölgedeki verimli araziler bağ ve bahçe yapılmak üzere halka dağıtılmıştır.⁵¹²

Bingöl ve çevresinde arpa, buğday, mısır, fasulye, nohut ve yonca en fazla yetişen tarım ürünleridir.⁵¹³ Eski yöntemlerle devam eden tarım faaliyetlerinde

⁵⁰⁹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 06, Belge No: 49.

⁵¹⁰ Özbay, *Dördüncü Umum Müfettişlik*, s. 148.

⁵¹¹ BCA, F.490.1.0.0, Y.1576.418.1.

⁵¹² Silan, *Doğu Sorunu*, s. 57.

⁵¹³ Yılmaz Akbulut, *Bingöl Tarihi*, TC. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1995, s.19.

üretilen bu ürünler vilayete yetecek miktarda değildir. Raporlara göre, Bingöl ilinin dağlık bir bölgede olması ve tarım arazisinin sınırlı olması nedeniyle tarım faaliyetlerinin çok fazla gelişemediği dikkat çekmektedir. Bölgede kış mevsimi asgari 6 -7 ay sürdüğü için halkın tarım ürünlerini ve diğer ihtiyaçlarını karşılaması açısından birçok zorluk yaşanmaktadır.⁵¹⁴

Sılan'ın verdiği bilgiye göre Bingöl'ün merkez ve ilçelerinde halk ile yapılan görüşmelerde vatandaşın yeni ziraat yöntemlerine büyük bir ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Çapakçur'da ziraat hususunda vatandaşın görüşleri dinlenmiş, çiftçilerin tarım hususunda görüşlerine raporlarda yer verilmiştir. Bölgede yaşayan çiftçi Hüseyin Kaya konu ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: *"Yeni ziraat usulleri halka gösterilmeli ve ziraat erbabına yardım edilmelidir."*⁵¹⁵

1941 yılı raporlarına göre son bir yıl içinde Bingöl bölgesinde zirai işlerde önemli bir gelişme olmamıştır. Bölgede ziraat sulu alanlarda yapılmış susuz bölgelerde zirai faaliyetler gelişmemiştir, bunun yanı sıra bölgenin dağlık alanlarına rağmen susuz arazilerde yapılacak çalışmalar ile yeni metotlarla istifade edilebileceği öngörülmüştür. Tohum, çift aleti, hayvan vesaire temini için halkın ilgili makamlara başvurduğu ve bu taleplerin Ziraat Bankasının yardımları ile temin edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Banka tarafından 13 köyde 150 vatandaşa 5.416 lira borç para verildiği ve altı ay vade ile alınan bu paraların bir kısmının geri ödendiğine dikkat çekilmektedir.⁵¹⁶

Bingöl ve ilçelerinde verimli tarım yapılabilmesi için alınan önlemlerden biri de halkın iptidai yöntemler yerine modern tarım yöntemleri kullanmasının teşvik edilmesidir. Vilayette tarıma teşvik için devlet tarafından 4 adet pulluk gönderilmiş ve sabanın yerine kullanılması önerilmiştir. Ancak bölgedeki hayvanların zayıf olması ve traktörün olmamasından dolayı bu pulluklar kullanılamamıştır. Bölge halkı bunları kullanabilmek için ilgili makamlardan traktör talebinde bulunmuştur.⁵¹⁷

⁵¹⁴ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 5, Belge No: 38.09

⁵¹⁵ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 5, Belge No: 38.10

⁵¹⁶ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 5, Belge No: 40.13.

⁵¹⁷ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 108.

1940 raporları çerçevesinde; Bingöl halkının tarım faaliyetlerini geliştirmek adına toprak dağıtılmış, fidancılık geliştirilmiş ve verimli tarım için pulluk kullanımı teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Bu noktada vatandaşın Ziraat Bankalarından verilecek krediler ile destekleneceği ifade edilmiştir. Ancak bölgede halka ziraat işleri için kredi temin etmek maksadıyla Çapakçur'da açılan Ziraat Bankasına 1940 yılı itibarıyla hiç başvuru yapılmamıştır.⁵¹⁸

1942 yılına ait raporlarda zirai faaliyetlerle ilgili olarak kış aylarının bir önceki yıl çetin geçmesi, çiftçilerin zamanında tohum temin edememesi, gerekli taşıtların bulunamaması gibi sebeplerle ziraatin gelişmediği gözlemlenmiştir. 1942 yılına ait mahsul bilgisi buğday, arpa, mısır üretiminin beklendiği gibi olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan Bingöl'de halkın bir kısmının askerlik vazifesini yapıyor olması ve tarım işlerinden uzak kalması bölge tarımını olumsuz etkilemiştir. Bingöl'de vatandaş tarıma teşvik edebilmek için bazı tedbirlere başvurulmuştur. Bu tedbirler:

1. Merkezden tohum parası olarak gönderilen 20.000 liranın yarısından fazlası tohuma ihtiyacı olan çiftçilere verilmiştir. Kalan bütçe ile mısır, buğday ve patates temin edilerek bunlar da tohuma muhtaç çiftçiye bedeli karşılığında verilmiştir.

2. Toprağı olmayan çiftçiye bir ürün dönemi için hazineye ait topraklardan bazı yerler verilmiştir.

3. Bingöl sınırlarında yaşayan halka tarım ile uğraşmaları için karşılıksız sebze tohumu dağıtılarak bölgede sebze yetiştiriciliği canlandırılmaya çalışılmıştır.⁵¹⁹

Bingöl ile ilgili diğer tarımsal bir konu da pirinç üretimine yönelik halktan gelen taleplerdir. Bu taleplere binaen devlet, Bingöl bölgesinde pirinç tarımının canlandırılmasını faydalı bularak bölgeye 1942 yılı içinde birkaç çeşit pirinç tohumu göndermiştir. Bölgede yapılan incelemeler neticesinde Çapakçur ilçesi ve Sımsor çevresi pirinç tarımı için uygun bulunmuştur.⁵²⁰

Bölgedeki hayvancılık faaliyetlerine bakıldığında Bingöl genelinde başlıca geçim kaynağının hayvancılık olduğu bilinmektedir. Ancak bölgedeki diğer iller ile

⁵¹⁸ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 59.

⁵¹⁹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 24, Belge No: 225.19.

⁵²⁰ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 148.

kıyaslandığında Bingöl’de hayvancılığın zayıf olduğuna dikkat çekilmiştir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan miktarı, ilgili makamların verdiği bilgilere göre 300.000 adet kadardır. Raporlar bu rakamın vilayet genelindeki nüfusun geçimini sağlayamayacağını ortaya koymaktadır. Halk ekseriyetle hayvancılıktan elde ettiği ürünleri civardaki illerden gelen gezici tüccarlara satmaktadır. Bölgede hayvancılığın en yoğun olduğu yerler Solhan ve Kiğı ilçeleridir.⁵²¹

Bölgede yapılan incelemelerde uygun yöntemler ve sağlıklı hayvan yetiştirmek için tedbirler alındığında hayvancılığın gelişebileceği öngörülmüştür. Dördüncü Umum Müfettişliğinin bölgedeki çalışmaları neticesinde Bingöl’ün birçok yerinde veteriner olmadığı ve yörede hayvan ıslahının ön plana çıkarılması gerektiği dikkat çekmektedir.⁵²²

Bölgenin en temel geçim kaynağı olan hayvancılık ot ve yem tedarikinde yaşanan zorluklardan dolayı beklenen gelişmeyi gösterememektedir. Bölgede koyun, keçi, manda ve sığır yetiştirilmesi için çalışmalar sürdürülmüştür. Ancak keçi sürülerinin ormanlara zarar vermelerinden dolayı ormanlık alanda otlamalarının yasaklanması halkın tepkisine yol açmıştır. Ormanlık arazilerde otlayamayan sürülerin verimlerinin düştüğü iddiaları ile halk tekrar sürüleri ormanda otlatmak için talepte bulunmuştur. Fakat ormanlık bölgelerin korunması için alınan kararın değiştirilmesi söz konusu değildir.⁵²³

1942 yılı raporlarına göre Bingöl’deki hayvan sayısı bir önceki yıla göre daha azdır. 1941 yılında 326.000 olan hayvan sayısı 1942’de 325.000’e yakındır. Bu farkın başlıca sebepleri ise kışın zorlu ve uzun geçmesi ve yem bulunamamasıdır. Bölgedeki hayvan sayımına göre 155.168 kıl keçisi, 108.800 koyun, 48.600 sığır, 6.128 eşek, 2.364 at, 2.127 tiftik keçi, 1.230 manda ve 229 katır vardır. Kış aylarının çetin geçmesi ve yem sıkıntılarına karşı tedbirler alınarak ve mümkün olduğu kadar fazla yem temin edilmeye çalışılacağı ifade edilmiştir. Bölgede hayvancılığın ilkel

⁵²¹ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 17.

⁵²² BCA, F.490.1.0.0, Y.1576.418.1.

⁵²³ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 4, Belge No: 37.17.

yöntemlerle yapılması hayvancılığa zarar vermekte ve burçak ve fiğ kullanılmadığı takdirde hayvanların kış şartlarında zorlandığı bilinmektedir.⁵²⁴

Bölgede, temas edilen problemlerle ilgili olarak Ziraat Bakanlığının yaptığı incelemeler neticesinde bütçenin imkân verdiği ölçüde sebzeçilik ve meyveciliğin ülkemizde geliştirilmesi için tedbirler alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca sebze ve meyveciliğin geliştirilmesi için tohumların kontrol altına alınacağı hastalıklar ve haşere ile ilgili önlemler alınacağına değinilmiştir. Bakanlık, bölgedeki vatandaşların tohum ve toprak talebiyle ilgili değerlendirmede bulunmuştur. Bu hususta devlete ait toprakların arazisi olmayan çiftçiye dağıtılmasıyla ilgili mevcut arazi talimatnamesini gündeme getirmiştir. Bu talimatname çerçevesinde çiftçilerin durumları incelenerek toprak taleplerine cevap verilmesi mümkün olacaktır. Vilayette hayvancılık ile ilgili olarak yem ve ot temininde Bingöl'de otlakların artırılması ve gönderilecek yemin önceki yıla nazaran artırılması düşünülmüştür.⁵²⁵

Tarım Bakanlığı, bölge halkının Ziraat Bankası aracılığıyla yardım yapılması talebine de şöyle cevap vermiştir: Bölge halkının Ziraat Bankasından kredi talebinde bulunmadığını, bunun sebebinin ise kefalet ve ipotek olmasından değil vatandaşların faizle para almak istemediklerinden kaynaklandığını bildirmiştir. Banka memurlarının her fırsatta çiftçilerle görüşerek tarımsal ihtiyaçlarını banka aracılığıyla karşılamaları için çaba gösterdikleri anlaşılmıştır.⁵²⁶

F. Ekonomik Faaliyetler

Necmeddin Sahir Silan'ın raporları çerçevesinde Bingöl vilayetindeki ekonomik ve ticari faaliyetler incelendiğinde, 1941 ve 1942 yıllarına ait raporlarda, bölgenin iktisadi açıdan bir ilerleme kaydetmediği görülürken Bingöl de vatandaşlarla yapılan görüşmelerde bunun en temel sebebinin halkın ihtiyacı olan malların temin edilememesi olduğu anlaşılmaktadır.⁵²⁷ Bununla birlikte 1942 yılını ekonomik ve ticari hareketler itibarıyla Elâzığ ve Diyarbakır piyasalarının etkisi

⁵²⁴ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 5, Belge No: 41.01.

⁵²⁵ Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi*, s. 38.

⁵²⁶ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 06, Belge No: 49.

⁵²⁷ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:40.29.

altında kaldığı ve son yıllarda tahıl, yağ gibi gıda maddelerinin bu vilayetlerin kontrolü altında olduğu belirtilmiştir.⁵²⁸

Bölgede 1939-1942 yılları arasında ticari açıdan önemli sorunlardan biri kumaş teminidir. Örneğin Bingöl’de ticari faaliyetler itibariyle vilayet merkezinde üç iş yerinin manifatura ticaretinde bulunduğu ve diğer beş tüccarın da çeşitli eşyalar sattığı tespit edilmiştir. Halkın dokuma, kaput bezi, pazen, gibi ihtiyaçlarını karşılamak için bu bölgenin yerli mallar teşkilatı itibariyle Diyarbakır’a bağlı olduğu öğrenilmiştir. Ancak Çapakçur ve diğer ilçelerde ihtiyaçların temini için diğer vilayetlere başvurulması bölge ticaretinin ilerlemesini engellemiştir. Bölgede İktisat Vekaleti ve Sümerbank Umum Müdürlüğü aracılığıyla yapılan kumaş dağıtımı geç kalmıştır. Bölgede kış aylarının çetin geçmesi ile ucuz olduğundan tercih edilen basma kumaşı halka yetecek kadar verilmediği için sıkıntı yaşanmıştır. Raporlarda verilen bilgiye göre İktisat Vekaletince bölgeye el tezgâhları gönderilmesi ve bu noktada kurs açılması yoluyla el tezgahlarının faaliyete geçmesi gündeme getirilmiştir.⁵²⁹

Çapakçur, Solhan, Genç ilçelerinde halk ve bölgedeki memurlar *Sümerbank Umum Müdürlüğüne* bağlı *Diyarbakır Yerli Mallar Pazarı* kuruluşunun çalışma ve dağıtım işlerini yeniden düzenlemesini talep etmiştir. Bilhassa 1941 yılı raporlarında *Diyarbakır Yerli Mallar Pazarı* kuruluşunun ihtiyaçları karşılayamaması neticesinde yıl sonunda konuyla ilgili şikayetler gündeme getirilmiştir. Bingöl ve ilçelerinde halkın ve memurun kumaş ihtiyacını karşılayabilmek için önlemler alınması zorunlu görülmüştür.⁵³⁰

Bingöl vilayetindeki ticaret ve kredi işleri değerlendirilirken ticari faaliyetleri desteklemek için Çapakçur’da Ziraat Bankası şubesi açılmış fakat banka kredi konusunda teminat gösterilmeden kredi sağlamadığı için halk sermaye edinememiştir. Dolayısıyla zirai ve ticari faaliyetlerin ilerlemesi aksamıştır.⁵³¹ Bu mesele hakkındaki incelemelerde, idare amirleri halkın daha önceki borçlarını Ziraat

⁵²⁸ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 158.

⁵²⁹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:40.30.

⁵³⁰ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 4, Belge No: 36.28.

⁵³¹ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 15.

Bankasına geri ödememesinden dolayı bankanın bölgedeki şubesinin kapandığını ifade etmişlerdir. Halkın bankaya olan yaklaşık yirmi bin liralık borcu hamil olmadığından dolayı tahsil edilememiştir. Bölgedeki kredi ve banka problemi ile ilgili örneklerden biri, Genç ilçesindeki yurttaşlardan Hasan Fıkhî oğlu Talip Ardıcı'nın babasından kalan borçlara yönelik şu şikâyetleridir: *“Geçen isyan devresinde Şeyh Sait Piran’da idi, babam Darahini’de. O banka şubesini bastı. Ziraat Bankasındaki para alındı. Bu paranın yarısının tazmini babama tahmil edildi. Ben o zaman küçüktüm. Borcun tutarı 1855 liradır. Arazimiz satılarak dört yüz lirası ödenebildi; fakat bu paranın bakiyesini Ziraat Bankası benden arıyor. Bunu ödemeğe kudretim yetmez ki. Onların yüzünden Millet çekiyor, biz çekiyoruz. Cahillik!”*⁵³²

Bingöl vilayetinin kuruluşuyla bölgedeki ticari faaliyetler geliştirilmeye çalışılsa da Silan’a göre Çapakçur, Kiğı, Solhan ve Genç ilçelerinde ikişer dükkânla sınırlı olan ticari faaliyetler bölgede ziraat ve ticaret işleri ile uğraşanların krediye ve yardıma ne kadar ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. İşte bu şartlardan Ziraat Bankasının Bingöl merkezde bulunan vilayet şubesinden başka Kiğı’da yeni bir şube açılarak vatandaşa ziraat ve ticarete kredi açılması istenilmiştir. Kiğı’da açılması talep edilen bu yeni şube üzerine incelemeler yapılmış ayrıca başka bir çözüm olarak bölgedeki milli ve metruk arazilerin halka paylaştırılması vatandaşın yaşam şartlarını geliştireceği düşünülmüştür.⁵³³

G. Bayındırlık

Bingöl vilayetinin bayındırlık alanında geliştirilmesi ve devletin bölgedeki varlığını ve gücünü hissettirecek kamu binalarının yapılması bölgeye yeni bir imaj kazandıracaktır. Dördüncü Umumi Müfettişliğin raporunda bayındırlık işlerine önem verilmesi, okul, hastane, karakol gibi kamu binalarıyla devletin bölgedeki varlığının hissettirilmesi ön plana çıkarılmıştır. 1937 yılı sonrasında Bingöl’de hükümet konağı, hastane ve okul inşası ile ilgili çalışmalar devam etmiştir.⁵³⁴

⁵³² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 5, Belge No: 38.13.

⁵³³ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 17.

⁵³⁴ Özbay, *Dördüncü Umumi Müfettişlik*, s. 169; BCA, F.030.18.1.2, Y.79.84.1.

Necmeddin Sahir Silan'ın bölgeye dair hazırladığı raporlarda Bingöl ve çevresinin bayındırlık meseleleri arasında yol, köprü ve demir yolu faaliyetleri önemli bir yere sahiptir. Bingöl bölgesinde kışların çetin geçmesi ve uzun sürmesi, büyük akarsuların bölgeden geçmesi sebebiyle ulaşım sorunları yaşanmakta ve bu sebeple yol ve köprü işlerine önem verilmesi gerekmektedir. 1939-1942 yılları arasında oluşturulan raporlarda bayındırlık işleri çerçevesinde yol, köprü, demir yolu yapımı ve tamiri ile ilgili önemli tespitlerde bulunulmuştur. Özellikle birbirini tamamlayan yol ve köprü işlerinin, Bingöl'de izlerini görmek bölge halkı açısından ve Cumhuriyet idaresi açısından önemli bulunmuştur. Ayrıca raporlarda Bingöl'ün de içinde yer aldığı doğu illerinde yöneticilerin ve valilerin, diğer işlerle ilgilendikleri gibi, yol ve köprü sorunuyla ilgilenmeleri zaruri görülmüştür.⁵³⁵

Bölgedeki bayındırlık işleri değerlendirildiğinde vilayet sınırları içinde yol ve köprü yapımı önemli bir mesele olmuştur. 1939 yılına ait ilk raporlarda özellikle halkın yol ve köprü talebi hususunda şu ifadelere yer verilmiştir: *“Ülkemizin her sahada olduğu gibi yol ve köprü ihtiyaçlarını bir hamlede temin edebilmekte ki zorluklar göz önünde olmakla beraber halk yalnız kendi muhitinde ihtiyaçların giderilmesini istemekte olduğu için vilayet merkezinde, Çapakçur'da halk ile vaki temaslarda yol ve köprü işleri başlı başına görüşme mevzuu olmuş ve halk adına daimi encümen azası, vilayet yollarının ve çok mühim olan vilayet köprülerinin bir an önce inşası dileğini tekrarlamıştır.”*⁵³⁶

Bingöl'ün kuzeyinde Erzurum, güneyinde Diyarbakır demir yolu ile bağlantısının sağlanması, Bingöl dahilindeki ilçelerde düzenli ulaşımın sağlanabilmesi için köprü ve yol yapımının önemi belirtilmiştir. Çapakçur-Kiğı yolunun ve Çapakçur-Elazığ yolunun otomobiller için uygun olmadığı, Çapakçur-Genç ve Çapakçur-Solhan yolunun sadece yaz aylarında ve kurak havalarda otomobiller için uygun olduğu belirtilmiş, bilhassa kış aylarında yol şartlarının ulaşımına izin vermediği ifade edilmiştir.⁵³⁷

⁵³⁵ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 161.

⁵³⁶ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 5, Belge No: 38.18.

⁵³⁷ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 5, Belge No: 38.18.

1941 yılına ait raporlarda Bingöl vilayet merkezi olan Çapakçur ile diğer ilçeler arasındaki yol durumu ile ilgili şu bilgiler verilmiştir: Çapakçur-Genç arasındaki yolun diğer ilçelere nazaran daha kısa olmasından dolayı kısa sürede tamamlanması öngörülmüştür. Çapakçur-Solhan arasındaki yolun ilerleyen yıllarda tamamlanabileceği belirtilmiştir. Çapakçur-Kiğı yolunun yaz aylarında tekerlekli vasıtalar için açılan ve bir kısmı Elâzığ'a bağlı Karakoçan ilçesinden geçen yolun bakımsız olmasından dolayı bozulduğu tespit edilmiştir. Genç-Lice arasındaki yolun menfezlerin tamiri için Bayındırlık Bakanlığına başvurulmuş olsa da mali sorunlar sebebiyle olumlu karşılık alınamamıştır. Ayrıca Elazığ-Çapakçur yolunun Elazığ sınırlarındaki kısmı üzerinde yapılan çalışmalar büyük ölçüde tamamlanmıştır.⁵³⁸

Bingöl merkezi olan Çapakçur'da ve diğer ilçelerde halk ile yapılan mülakatlarda yol ve köprü hususunda da eksiklerin üzerinde durulmuş böylece Dördüncü Umumi Müfettişinin bu noktada vaat ve teşebbüsleri halk için ümit kaynağı olmuştur.⁵³⁹ Ticari, iktisadi ve askerî açıdan bölge için önemli olan yol yapımı hususunda, Dördüncü Umumi Müfettişliği Bingöl ilindeki yol ve köprülerin etütlerinin tamamlanması, projelerinin düzenlenerek yapım çalışmalarının takip edilebilmesi için yeterli sayıda mühendisin mevcut olmadığına dikkat çekmiştir.⁵⁴⁰

Elâzığ-Çapakçur yolunda Serkat mevkiinde bulunan köprünün 1939 yılına ait raporlarda Dördüncü Umumi Müfettişliği tarafından incelenmiş olmasına rağmen köprünün bir sene içinde tamir edilmediği belirtilmiştir.⁵⁴¹ Yine 1940 yılı raporlarında Çapakçur yakınlarında Mendo köprüsü ile Kayıt ve Gönük suları üzerinde inşası planlanan köprülerin keşiflerinin yapılmadığı anlaşılmıştır. Çapakçur-Kiğı yolu üzerinde Perisuyu adı verilen nehir üzerinde köprü bulunmadığı için vatandaş kış şartları ve suyun taşması ile sorunlar yaşamıştır.⁵⁴²

Kiğı-Elazığ yolu üzerinde Kiğı-Palo mevkinde bulunan Hacı Halil Köprüsünün tamiri zorunlu görülmüşse de köprünün tamir masrafı yaklaşık 30.000 lira olduğu için tamiri imkansız bulunmuştur. Yine aynı bölgede Selenk Köprüsünün tamir

⁵³⁸ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 113.

⁵³⁹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 5, Belge No: 38.16.

⁵⁴⁰ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 22.

⁵⁴¹ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 64.

⁵⁴² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 4, Belge No: 37.17.

edilmesi gerekirken Nafia Vekaleti ve Dördüncü Umumi Müfettişliği arasındaki yazışmalardan tamir hususunda 1940 yılı itibariyle henüz kararı verilmediği anlaşılmaktadır. 1941 yılı raporlarında Bayındırlık Bakanlığının köprünün tamir masraflarının yeni bir köprü yapımına eş değer olması sebebiyle yeni köprü inşaatı kararı alınmıştır. Bakanlığın köprüde yaptığı incelemeler neticesinde bu köprünün tamir edilmemesi Kığı halkının köprü işlerinde ümidini kaybetmesine sebep olmuştur.⁵⁴³

Bölgenin köprü sorunu gözden geçirilirken Hopus Köprüsüne de değinilmiş, daha çok kış aylarında kullanılamayan bu köprü her yıl vatandaşları ve buradan geçen atlı jandarmaları ölüme sürüklemiştir. 19 metre uzunluğundaki köprünün yapılması raporlarda zaruri görülmüştür. Bu hususta Karlıova ilçesinin Aşağı Şuverik köyü muhtarı Mahmut Yıldırım'ın şu sözleri : *“Perisuyu üzerinde bu yıl da jandarmalarımız boğuldu; Köprülerin yapılmasını hükümetimizden istiyoruz.”* durumu teyit etmektedir.⁵⁴⁴

1941 yılı raporlarındaki ifadelerle göre yol ve köprü yapımı ve tamiri ile ilgili bu sorunların çözülmesinde halkın ve valinin açıklamalarından, büyük bir mahrumiyetin olduğu anlaşılmaktadır. Bu mahrumiyetin giderilmesi ticari, askeri ve iktisadi açıdan önemli görülmüş fakat bu işlerin mali imkanlar çerçevesinde iyi bir planlama ile hayata geçirilmesi mümkün bulunmuştur.⁵⁴⁵ 1941 yılına ait raporlarda konuyla ilgili şu ifadelerle yer verilmiştir: *“Cumhuriyet hükümetimizin her işi başaran kudretli eliyle bu bölgede dahi yol ve köprü işlerimizin ve sair medeni ve umrani tesislerimizin sırasıyla ve mali imkanlarla telif edilmek suretiyle önümüzdeki yıllarda halledileceği muhakkak bulunmuştur.”*⁵⁴⁶

Bölgede bayındırlık işlerinde yol ve köprü meselesinden sonra en önemli çalışma demir yolları olmuştur. 1940 yılı içinde Elâzığ'dan Çapakçur'a giden yolda Gülüşkür Köprüsü yakınlarında demir yolu etütlerinin yapıldığı ve bölgede mühendislerin çalışmalara başladıkları görülmüştür. Büyük Millet Meclisinde kabul

⁵⁴³ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 64.

⁵⁴⁴ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 117.

⁵⁴⁵ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 4, Belge No: 37.21.

⁵⁴⁶ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 112.

edilen Diyarbakır'dan Irak-İran sınırına uzanan demir yolu çalışmaları 3262 sayılı Kanun kapsamında Diyarbakır-Irak Demir Yolunda yapılacak hatlar bölge halkını memnun etmiştir. Muş sınırından başlayan Dolik-Muş-Tuğ arasındaki çalışmalar Murat Nehri sahillerine uzanmıştır. Murat Nehri vadisinden geçen bu demir yolunun ekonomik ve tarımsal faaliyetler açısından bölge halkı için faydalı olacağı umulmaktadır. Bu sebeple raporlarda bölgedeki vatandaşların hayvanlarını mühendislerin hizmetine vermesi durumunda ileride bölgenin gelişmesi, sanayileşmesi ile geniş iş imkanları elde edecekleri ve toplumsal, ticari ve askerî açıdan faydalı olacağı öngörülmüştür.⁵⁴⁷

1941 yılına ait raporlarda, Doğu bölgesini canlandıracağı düşünülen, demir yolu faaliyetleri geniş bir yer tutmuştur. Bölgedeki demir yolu çalışmalarının halktaki yansımalarını Sılan, şöyle ifade etmiştir: *“Elâzığ’dan Çapakçur’a, Çapakçur’dan, Solhan-Muş-Varto yoluyla Karlıova’ya ve Çapakçur’dan Genç’e giderken ve dönerken vazifeli, vazifesiz muhtelif yurttaşlarla vaki görüşmelerde demir yolu hareket ve faaliyetleri üzerinde durulmuş ve bu milli varlık halk için yeni bir canlılık ve Cumhuriyet hükümetimize karşı gönülden bağlılık tezahürlerine yeni bir vesile olmuştur.”* Raporlarda bölgedeki demir yolu çalışmalarının *“Vatandaşlara gerçekten ferah ve umut veren bu feyizli hareket”* olduğuna değinmiştir.⁵⁴⁸

Sılan’ın 1942 yılı raporlarında doğu bölgesinin büyük bir kısmını kapsayacak olan Elazığ-Van-İran Demir Yolu çalışmaları bir önceki yıla göre hız kazanmıştır. Fakat bu ilerleme çeşitli zorluklardan dolayı istenilen seviyede gerçekleşmemiştir.⁵⁴⁹ Kısım kısım bölünerek devam eden demir yolu faaliyetlerinin önemli sorunlarından biri de projede çalışacak işçinin bulunamamasıdır. Projenin tüm bölümlerinde toplamda 12-13 bin işçinin çalışması planlanırken hasat mevsimi bölgede temmuz-ağustos aylarına rastladığı için işçi tedariki zorlaşmış, sadece 2-3 bin kadar işçi temin edilebilmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarına tesadüf eden bu dönemde bölgedeki genç ve

⁵⁴⁷ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 04, Belge No:37.46.

⁵⁴⁸ Sılan, *Doğu Sorunu*, s. 120.

⁵⁴⁹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 04, Belge No:36.34.

orta yaşlı erkek nüfusun askerde olması ve tarlada çalışabilenlerin demir yollarında çalışmaya gelmemesi işçi teminini zorlaştırmıştır.⁵⁵⁰

Raporlarda demir yolu inşaatında çalıştırılacak işçilerin temini hususunda iki öneri sunulmuştur. Bunlardan ilki daha önce demiryolları inşaatında çalışmış Kars, Erzurum, Trabzon, Gümüşhane, Sivas, Malatya ve Elazığ illerinde bulunan işçilerin bölgeye getirilmesi; ikincisi ise belli bir gündelik ücret verilmek suretiyle askerlik vazifesinde bulunanların bir kısmının demir yolu inşaatına sevk edilmesidir. Böylece yeni demir yolu projesi 1943-1945 yıllarında Bingöl'e bağlı Genç ilçesinin merkezi olan Darhani'ye kadar ulaşması mümkün olabilecektir. Ayrıca raporlarda işçilere verilecek gündelik ücretin savaş şartlarından dolayı artan fiyatlar göz önünde bulundurularak%25 oranında artırılması üzerinde durulmuştur.⁵⁵¹

G.CHP Parti Teşkilatı, Halkevleri ve Halkodaları

Bingöl ili sınırlarında 1939 yılı itibariyle CHP teşkilatının sadece Kiğı ilçesinde bulunduğu ifade edilmiştir. Kiğı halkı ile yapılan görüşmelerde partinin bölgedeki çalışmalarının olumlu olduğu görülmüştür. Bu sebeple bölgenin hususiyeti sebebiyle partinin şubelerinin diğer ilçelerde de bir an önce kurulması gerekli görülmüştür.⁵⁵²

1942 yılı raporlarına bakıldığında aradan geçen 3 yıl içinde Bingöl vilayeti dahilinde Kiğı kazası dışında yeni parti teşkilatının kurulmadığı görülmüş ve durumun vatandaşta CHP ile ilgili yanlış düşüncelere yol açtığına değinilmiştir. Öyle ki Bingöl'ün bir ilçesinde parti teşkilatı bulunduğu halde diğer ilçelerde bulunmaması çeşitli olumsuz yorumlara zemin hazırlamıştır.⁵⁵³ Fakat raporlarda bu olumsuz yorumlara örnek verilmemiştir.

Raporlarda Doğu vilayetlerinde halk için CHP teşkilatlanması ile ilgili şu değerlendirmelere yer verilmiştir: *“Cumhuriyetimizin gür ve feyizli ışığı ile aydınlatmak ve milli inkılap hamlelerimizi sağlamak için halk evleri ve*

⁵⁵⁰ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 167.

⁵⁵¹ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 171.

⁵⁵² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 38.

⁵⁵³ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

odalarımızdan başka parti teşkilatımızla da sürekli olarak çalışmak, türlü bakımlarla, faydalı görülmüştür”⁵⁵⁴

Şubat 1936 tarihinde halkevlerinin yıldönümünde Bingöl’de ilk halkevi kurulmuştur. Bölgede uygun bir yapı bulunamadığı için Bingöl Halkevi haziran ayına kadar faaliyet gösterememiştir.⁵⁵⁵ Raporlarda parti teşkilatının yanı sıra halkevleri ve faaliyetleri üzerinde de durulmuş, bölgede halkevlerinin önemi şöyle ifade edilmiştir: *“ Partimizin her sahada olduğu gibi umumi kültür seviyesini yükseltmek maksadıyla, büyük bir isabetle, üzerinde durduğu ve önem verdiği Halk Evleriyle Halkodalarını muhtelif bakımlarla birçok hususiyetler arz eden ve çok geri olan bu muhitleri teşmili, yurt sevgisinin kökleşmiş girilmesi, güzel Türkçemizin işlenmesi bir gül fikir ve sanat ve spor hareketlerinin uyandırılması itibariyle, gelecek yıllar için cidden ümit verecek mahiyette görülmüştür.”⁵⁵⁶*

Bunlara ilaveten halkevlerinin ve halkodalarının Cumhuriyetimizin temellerini sağlamlaştırmak, inkılapları anlatmak ve yerleştirmek, milli kültür ve milli birlik bilincini sağlamak için geliştirildiği ifade edilmiştir.⁵⁵⁷

Bingöl vilayetinde halkevleri; *“köycülük, okuma, spor ve temsil”* olmak üzere dört komitenin belirlediği program çerçevesinde çalışmalarını yürütmektedir.⁵⁵⁸ Silan’ın 1939-1940 yıllarına ait raporlarında halkevlerine bölgede ilginin yoğun olduğundan ancak bütçenin yetersiz olmasından dolayı ihtiyaçların karşılanamadığı ve bu sebeple 1939 yılı hedeflerine ulaşamadığı belirtilmiştir. Özellikle güncel meselelerle ilgili çalışmaları yapan Bingöl Halkevinin 1940 yılından itibaren faaliyetleri hız kazanmış olup üye sayısı 154’ten 194’e çıkmıştır.⁵⁵⁹

Bingöl ili sınırları içinde halkevi teşkilatlanmalarına bakıldığında vilayet genelinde iki ilçede halkevlerinin faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunlardan Çapakçur Halkevi; spor, halk dershaneleri ve köycülük şubeleri ile faaliyette

⁵⁵⁴ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

⁵⁵⁵ Savaş Sertel, “Bingöl Halkevi ve Faaliyetleri (1936-1951)”, *Tarih ve Gelecek Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2, 2016, s. 54.

⁵⁵⁶ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 04, Belge No:37.34

⁵⁵⁷ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 129.

⁵⁵⁸ BCA, F.490.1.0.0, Y.982.807.1.

⁵⁵⁹ Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi*, s. 23.

bulunmaktadır. Özellikle köycülük şubesinde 69 üye mevcut olup köylerin çeşitli yönleriyle gelişimlerini ve köylü-şehirli ilişkilerinin düzenlenmesine katkı sağlamışlardır ayrıca halkevi kütüphanesine 772 eser bölge halkının faydalanması için temin edilmiştir. Çapakçur Halkevi binasının il merkezinde bulunan en uygun binalardan biri olmasına rağmen tam anlamıyla ihtiyaçlara cevap veremediği için yeni bir küçük halkevi binası yapılması öngörülmüştür.⁵⁶⁰

Raporlarda verilen bilgilere göre; Bingöl vilayet merkezindeki Çapakçur Halkevinde 1941 yılında idari, toplumsal ve sağlık konulu konferanslar verilmiştir. Yabancı dil kursu açılmış, okuma yazma kursları verilmiş, kadınlar için dikiş, nakış ve biçki kursları açılmış, yoksul çocukların eğitim masrafları karşılanmaya çalışılmıştır. Bunların yanı sıra cezaevinde bulunan mahkumlara okuma yazma öğretilmiştir. Ayrıca askere giden vatandaşların bilinçlendirilmesi ve geride kalan aileleriyle ilgilenilmesi halkta memnuniyet oluşturmuştur.⁵⁶¹

Vilayet genelindeki diğer halkevi *Kiğı* ilçe merkezinde bulunan halkevidir. Burada spor, halk dershaneleri, kütüphane şubeleri bulunmaktadır. Öte yandan Solhan, Karlıova ve Genç ilçelerinde uygun bina bulunmaması ve çalışacak eleman olmaması sebebiyle halkevleri açılmamıştır. Raporlarda bu ilçelerde en azından halkodalarının açılması, radyo, gazete ve kitap gönderilerek halkın aydınlatılması tavsiye edilmiştir. Ayrıca böyle uzak bölgelerde bulunan halkevlerinin çalışmaları talimatname esasları kapsamında yakından ve sürekli olarak takip edilmesi öngörülmüştür.⁵⁶²

Bölgede halkevi faaliyetleri üzerinde önemle durulmuş 1941 yılı raporlarına göre *Solhan ve Genç* ilçelerinde halkodaları açılmış olup bu durumun halkta memnuniyet oluşturduğu ifade edilmiştir. Öte yandan 1941 yılı itibariyle henüz *Karlıova* kazasında halkevi veya halkodası açılmamıştır.⁵⁶³

Bingöl Halkevi Başkanı Arif Doğan Genç'in Silan'a sunduğu raporda Bingöl vilayeti dahilinde halkevlerinde 1940 yılı içinde 12 konferans verilmiş olup bu

⁵⁶⁰ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 33.

⁵⁶¹ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 130.

⁵⁶² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 38.

⁵⁶³ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 130.

konferanslara, vilayet genelinde 3.400 vatandaşın katıldığı bildirilmiştir. Konferanslarda ele alınan konuların bazıları şunlardır: “*Müslüman Türk Devletleri, Türklerin Orta Asya’da Kurdukları Devletler, Osmanlı Türklerinin Medeniyeti, Atatürk İnkılâbında Türk Köylüsü.*”⁵⁶⁴

Sılan’ın Doğu Raporları serisinin beşinci kitabı olana *Doğu Anadolu’da Cumhuriyet Bürokrasisi* adlı eserin giriş yazısında Zafer Toprak, Bingöl’de halkevlerinde yapılan konferanslardan iki tanesine dikkat çekmiştir. Bunlardan biri ilçe Jandarma Komutanı Şerif Tümmür’ün “*Japonlar Nasıl Yükselmiştir*” başlıklı konuşması bir diğeri vilayet Jandarma Komutanı Cevdet Ergenekon’un “*Finlandiya’nın Yükselişi*” adlı konuşmasıdır. Toprak, bu konferansları “*Kasabanın bir kilometre ötesine gitmemiş köylüye Japonya ve Finlandiya’dan söz etmek bürokrasinin yöreye ne denli yabancılaşmış olduğunu kanıtlıyordu*” sözleriyle eleştiri getirmiştir.⁵⁶⁵

II. Tunceli Raporları (1943-1950)

Sert bir tabiata sahip olan Tunceli, sarp dağları, mağaraları, derin vadileri ve coşkun nehirleri içinde adeta yol, köprü ve bakımdan yoksun bir ülke gibi değerlendirilmiştir. 1943 yılı itibariyle Tunceli coğrafyasının sınırları raporlarda şu şekilde ifade edilmiştir: “*vilayetin doğusunda Bingöl’ün ilçesi Kiğı ve Perisuyu ile Karakoçan; batısında Malatya’ya bağlı Arapkir ile Erzincan’a bağlı Kemaliye; güneyinde Elazığ ve Murat Nehri; kuzeyinde ise Munzur Dağları, Fırat Nehri ve Tercan kazası*”. Tunceli’nin kuzeyindeki en yüksek nokta 3.449 , güneyinde en alçak nokta 900 metreyi bulmaktadır. Raporlarda coğrafyanın büyüklüğüyle ilgili; “*ilk bakışta küçük bir yer gibi olan Tunceli, tepeleri bulutlarla konuşan yalçın ve sarp dağları, insana korku veren dar ve dik boğazları, engin ve derin uçurumlar ile tabiatın en çetin varlıklarını kucaklamış büyük bir çevredir.*” ifadeleri yer almıştır.⁵⁶⁶

1943 yılına ait raporlarda Dersim şöyle tanımlanmıştır: “*Doğu bölgelerimizdeki bu şirin ve zengin vatan parçası, üzerinde durulmaya, incelemeye*

⁵⁶⁴ Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi*, s. 23.

⁵⁶⁵ Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi*, s. xii.

⁵⁶⁶ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

ve işlenmeye ve çok çalışmaya değer bir toprak. Cumhuriyet, bu toprak parçasını ilk yıllarda şöyle buldu: Baysallıktan ve hükümet nüfusundan uzak; kanun ve nizamla silahla karşı duran, sınırlarındaki topraklarda yaşayanlara sürekli talanlarla zarar veren, seyit ve ağaların şekavet yatağı bir çevre.”

Bölgenin yakın tarihine bakıldığında Millî Mücadele yıllarında Büyük Millet Meclisine karşı başlayan Koçgiri isyanı ve Şeyh Said isyanının yarattığı kaostan faydalanan Koçuşağı hareketi, hükümetin bu bölge üzerine eğilmesine sebep olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında, bu bölgede huzur ve sükunun devamlılığı, kanun ve düzenlemeleri yürütebilmek ve bölgedeki vatandaşları seyit ve ağaların nüfuzundan kurtarabilmek için tetkikler yapılmıştır. Sılan’a göre aslında bölge halkı bozgunculuk yapan, hayatlarına kasteden, evlerini yakan, soygunculuk yapan aşiret reislerinden bıkmıştır. 1936 yılında bölgede güvenliği tesis etmek için Başbakan İsmet İnönü doğu bölgesine seyahat etmiştir. Aynı yıl mecliste 2884 sayılı Kanun onaylanmış ve böylece bölgede Dördüncü Umumi Müfettişlik kurulmuştur. Bölgeye gönderilen Umumi Müfettiş “Vali” ve “Komutan” sıfatıyla ve geniş yetkilerle yönetimi devralmıştır.⁵⁶⁷ Ancak 1943 yılına ait raporlarda Dördüncü Umumi Müfettişliğinin ilk etapta bölge üzerindeki yoğun ilgisinin kaybolduğu belirtilmiştir. Umumi müfettişliğine tüm kolları ile yeniden faaliyetlerini hızlandırması zaruri görülmüştür.⁵⁶⁸

Hükümet nüfuzunun Tunceli ve civarında yerleşmesiyle bölgedeki seyit ve ağlar “eskisi gibi halkı esir olarak kullanamayacaklarını ve halkın sırtından geçinemeyeceklerini anlayınca” devlete karşı koymaya başlamışlardır. 1937’de bölgede Haydaran ve Abbasuşağı aşiretleri telefon hatlarını ve köprüleri tahrip ederek jandarma karakollarına saldırmışlardır. Bu saldırılar üzerine 1938’de bölgede Üçüncü Ordunun harekete geçmesiyle hükümet Koç ve Kalan bölgelerini yasak bölge olarak belirlemiştir. Bu bölgelerde yaşayanlar batı illerine gönderilirken bazıları mağaralara, sarp dağlara kaçarak hükümete karşı direnmeye başlamıştır nitekim 1939-1941 yılları arasında bölge tam anlamıyla boşaltılmıştır. Bu durum

⁵⁶⁷ Sılan, *Doğu Sorunu*, s. 186.

⁵⁶⁸ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

raporlara şöyle yansımıştır: “Yıllarca şekavet ve mefsedet yuvası halinde kalan bu güzel vatan parçası, Cumhuriyetimizin kudretli ve şefkatli eliyle, diğer vilayetlerimiz gibi, sukun ve huzura kavuşturuldu bugün hükümet kudreti Tunceli’de tamamıyla teessüs etmiş bulunuyor.”⁵⁶⁹

1937 yılında bölgedeki ıslahat programıyla ilgili olarak Başbakan İsmet İnönü’nün meclis konuşmasındaki şu ifadeleri dikkat çekmiştir: “Cumhuriyet hükümeti orayı ıslahat programını süs olarak, heves olarak götürmedi. Ne kadar müşkülata uğrasa, ne kadar çok sene sürse yaz ve kış bu programı biz orada tatbik edeceğiz.”⁵⁷⁰

A. Dersim İsyanı

Sılan, raporlarında Dersim olaylarının sebeplerini iki noktadan değerlendirmiştir: Birincisi; bölgede Seyit Rıza ile ortaya çıkan feodal yapı ve bu yapının zaman içerisinde şekillenen, nüfuzu, yönetim biçimi, özellikleridir. Bu noktada Dersim bölgesinde yaşanan olayların toplumsal ve yöreye özgü sebeplerinin irdelenmesi gerekli görülmüştür. İkincisi ise Cumhuriyet rejiminin yöreye getirdiği, merkezî otoriteyi güçlendirme projesidir. Bölgede Cumhuriyet rejiminin güçlü bir şekilde yerleşmesi, bölgede otorite sağlaması ve böylece seyit ve ağalara nüfuz alanı bırakmaması, yöreyi idare eden bu unsurlar için büyük bir tehdit oluşturmuştur.⁵⁷¹

Tunceli’de merkezi otoritenin güçlenmesi; seyitleri, ağaları ve aşiret reislerini tedirgin etmiş, bölge aşiretleri Seyit Rıza’nın önderliğinde isyan için organize olmaya başlanmıştır. Seyit Rıza’nın daveti üzerine Tuncel’in güçlü aşiretleri olan Kureyşanlı, Haydaran, Abbasuşağı, Yusufanlı, ve Bahtiyar gibi aşiretleri harekete geçmiştir.⁵⁷²

Harekâtı başlatan olay ise Pah ve Kahmut bucakları arasında Harçık nehri üzerindeki köprünün 20/21 Mart 1937 gecesini yakılması olmuştur. Ayrıca yine

⁵⁶⁹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

⁵⁷⁰ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171-45.

⁵⁷¹ Silan, *Doğu Anadolu’da Toplumsal Mühendislik*, s.317

⁵⁷² Silan, *Doğu Sorunu*, s.271.

Kahmut ile Pah arasındaki telefon telleri kesilmiş ve Kahmut karakoluna destek için gönderilen jandarma güçlerine tuzak kurulmuştur.⁵⁷³

Olaya mukabil Atatürk'ün başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunda, acil bazı kararlar alınmış ve Dersim isyanının bastırılması bölgenin ıslahı için son çare olarak askeri müdahale kararı alınmıştır.⁵⁷⁴ Dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Genelkurmay İkinci Başkanı ve Jandarma Umum Komutanı 9 Nisan 1937'de Elazığ'a gelerek harekâtın esasları kararlaştırılmıştır. 1936 yılında bölgede kurulan Dördüncü Umumî Müfettişlik, karakolları ve birlikleri organize etmeye çalışırken bazı aşiretler karakollara baskınlar düzenlemiştir.⁵⁷⁵

Dersim'e gelen Genelkurmay Başkanı Mareşal Çakmak ve Orgeneral Asım Gündüz harekâtı yakından takip etmişlerdir.⁵⁷⁶ Bölgeye ulaşan askeri birlikler, Dersim coğrafyasının sarp dağlardan oluşması sebebiyle dağları, vadileri ve mağaralarda kurulan pusuları aşamamıştır. Bunun üzerine Genelkurmayın emri ile Türk Hava Kuvvetleri harekâta dahil edilmiş ve 3 Mayıs 1937 tarihinde genel hava harekâtı başlamıştır. 4 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün başkanlık ettiği ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın da katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısında Dersim ayaklanmasına ilişkin tedbirler kararlaştırılmış ve uygulamaya konulmuştur.⁵⁷⁷

Başbakan İsmet İnönü, Tunceli hadisesi hakkında Millet Meclisi'ne şöyle izahatta bulunmuştur: *“Hükümet iki seneden beri Tunceli bölgesinde özel ıslahat programı takip etmektedir. Bu program bu bölgeyi medenileştirmek için bütün vasıtalarla ve özel hükümler dâhilinde orada geniş bir çalışma ayrıntılarını içermektedir. Bunu şimdiye kadar orada kanuna muhalefetten kuvvet ve zevk almış bazı reisler iyi karşılamadılar. Islahat hareketlerine mukavemet ve muhalefet etmek istediler. Bu bizim özel askeri tedbirler almamızı icap ettirdi. Orada şunu düşündük: Mukavemet eden ve hükümet programına muhalefet eden bölgede ne yapmalıyız?*

⁵⁷³ Silan, *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik*, s.319

⁵⁷⁴ Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi*, s. 165.

⁵⁷⁵ Silan, *Doğu Sorunu*, s.273.

⁵⁷⁶ Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi*, s.169.

⁵⁷⁷ Abidin Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, *İdare Dergisi*, Cilt 18, Sayı 184, s. 241; Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi*, s.170.

Şimdiye kadar olan Dersim tecrübeleri, orada hükümetin bir emrine karşı muhalefet olunca mühim bir kuvvet toplayarak o bölgede ciddi cezalandırmalar yapmak ve bırakmak... biz buna “sel seferleri” dedik. Memleketin bir tarafında bir hadise çıkınca onun üzerinden kuvvetli bir surette ve sel halinde gelip geçmekten bir fayda çıkmayacağı kanaatinde bulunduk. Biz muhalefet edenlerin mukavemetlerini bertaraf ettikten sonra, kendi programımızın hiçbir şey olmamış gibi takip olunmasını esaslı vazifeden saydık. ...

*Tunceli de ıslahat programı olarak düşündüğümüz tedbirler ara görmeksizin devam etmektedir. Yol yapıyoruz, mektep yapıyoruz, karakol yapıyoruz. Bir iki ay müddetle ara gelmiş olan yerlerde tekrar bu işlere başladık. Oradaki vatandaşların işitmelerini isterim ki Cumhuriyet Hükümeti oraya ıslah programını süs olarak, heves olarak götürmedi. Zorluklara uğrasa da yaz ve kış biz bu programı orada uygulayacağız.”*⁵⁷⁸

25 Haziran 1937 tarihli ABD Büyükelçisinin hazırladığı Kürt İsyanı Raporunda da olaylar şu şekilde aktarılmıştır:

*“....Dersim’in hükümetin karşılaştığı en fazla organize olmuş bir mukavemetin merkezi oluşuna rağmen genel olarak doğu vilayetleri, sonsuz güçlükler arz eden problemlere sahiptirler ve ülkenin bu bölgelerinde üst düzey yetkililerince birçok teftişler düzenlenmiştir. Başbakan General İsmet İnönü bir yıl kadar önce bölgeyi gezmiş ve yapılacak çok şey olduğunu söylemiştir. Yakın zamanda Cumhurbaşkanı Atatürk 8-13 Haziran 1937 tarihleri arasında Erzurum’a kadar gitmiş, doğu vilayetlerin valileri ve askeri yetkilileri ile konuşmuştur. Şüphesiz onlardan bölgede yaşayan halkın dikkatle gözlenmesini istemiştir. Şüphesiz hükümet doğuda özellikle Dersimde nizamı sağlama hususunda yalnız ülkenin iç düzeni bakımından değil, fakat muhtemelen gayri memnun unsurların komşu ülkelerden gelen kışkırtıcılara yol gösterebileceğinden dolayı da ciddi endişelere sahiptir.”*⁵⁷⁹

4 Mayıs’ta hükümetin isyanı bastırma kararının ardından, birlikler bölgeyi çember içine alıp daraltarak direnen isyancıları sıkıştırmıştır. Bu süreçte isyanın

⁵⁷⁸ TBMMZC, D.5, C.19, İ.2, s. 315; Silan, *Doğu Sorunu*, s. 187.

⁵⁷⁹ Toprak, “Dördüncü Umumi Müfettişlik”, s. 231; Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 116.

elebaşlarından bazıları yakalanarak ve Elazığ'da mahkemeye sevk edilmiştir.⁵⁸⁰ 21 Mart 1937'de başlayan isyanlar 1937 yılı Eylül'ünde sona ererken Ekim ayında 58 asinin yargılanması başlamıştır. Yargılamaların sonunda 11 kişi idam cezası alırken 33 kişiye ağır hapis cezası verilmiştir.⁵⁸¹

1. 1937 Olayları ve Tenkil

Tunceli Özel İdare Kanunu ile Dersim'in adı Tunceli olarak değiştirilirken bölgede Elazığ merkezli Tunceli, Erzincan ve Bingöl ve Elazığ'ı kapsayan Dördüncü Umumî Müfettişlik (6 Ocak 1936) kurulmuştur. Bu genel valiliğin başına Vali ve Kumandan sıfatıyla Korgeneral Abdullah Alpdoğan atanmıştır.⁵⁸²

Tunceli Kanunu ile vilayet içinde *Yasak Bölgeler* belirlenerek bölgeye giriş çıkışlar özel izne tabi tutulmuştur.⁵⁸³ 1938 yılında gerçekleştirilen askerî harekâtlarda ise yasak bölgeler boşaltılmıştır. Harekât sonrasında hazırlanan raporda bu yasaklı bölgeden 7.954 kişinin çıkartıldığı belirtilmiştir. Yasak bölgelerden çıkarılan vatandaşların bir kısmı Elazığ'a götürülmüş büyük bir kısmı ise batı illerine iskân edilmek üzere nakledilmiştir.⁵⁸⁴ Batı illerine nakledilenler, Türkiye'de Cumhuriyet döneminde gerçekleşen en geniş kapsamlı zorunlu göç ve zorunlu iskân hareketi olarak değerlendirilmiştir.⁵⁸⁵

Tunceli'de zorunlu göç ve iskan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 1937 yılında Elazığ'ı ziyareti sırasında gündeme gelmiştir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan Celâl Bayar, Şükrü Kaya, Ali Çetinkaya, Kazım Orbay ve Abdullah Alpdoğan Elâzığ istasyonunda yapılan toplantıya katılmışlardır. İçişleri Bakanlığının 27 Kasım 1937 tarihinde Başbakanlık Yüksek Makamına gönderdiği

⁵⁸⁰ Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi*, s. 175.

⁵⁸¹ Özbay, *Dördüncü Umumi Müfettişlik*, s. 187; Silan, *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik*, s.327

⁵⁸² Düstur, 3. Tertip, C.17, s.118; T.C. Resmi Gazete, 4 Kânun-ı sâni[Ocak] 1936, S.3197, s.5902; Akgül, *Dersim İsyanları ve Gerçekler*, s.61-62.

⁵⁸³ Hakkı Naşit Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, İstanbul 1939, s. 151.

⁵⁸⁴ Kaya, *Dersim Tarihi*, s. 94; Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.153.

⁵⁸⁵ Zorunlu göç ve iskân hususunda 20 Mayıs 1937 tarih ve 2/6662 Sayılı Kararname, 6 Ağustos 1938 tarih ve 2/9409 Sayılı Kararname ve 23 Aralık 1938 tarih, 2/10105 Sayılı Kararname olmak üzere üç kararname bulunmaktadır. BCA, F. 30-10-00-00, Y. 112.755.16; Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.188; Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951)*, s. 239-240; Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi (19936-1950)*, s.435.

yazıya göre, Dördüncü Umumî Müfettişi Alpdoğan'dan, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün Elâzığ istasyonunda yazdırdığı yazıda zorunlu göç ve iskanın nasıl gerçekleştirileceğine yönelik esasların bildirilmesi istenmiştir.⁵⁸⁶

Yazıda ise şu hususlar yer almaktadır:

“1- Arazi, su, hava bakımından barınılması güç olan bölgeler halkının daha iyi şeraiti haiz yerlere nakli teemmül edilmeli ve mali külfet tahmin edilerek tesbit edilmelidir

2-Pertek arazisinin keyfiyeti nazarı itibara alınmalı.

3-Büyük, kesif köyler yapılmalı ve kültürü temin edilmelidir.

4-Maden amelesi olarak kaç aile naklolabilir belirlenmelidir.

6-Münferit dağ köylerini toplayıp ovalara teksif edilmeli.

6-Girlayık'te pancar muntikası tesis ederek dağlıları ovaya indirmek lazımdır”⁵⁸⁷

Ayrıca Silan'ın raporlarında verdiği bilgiye göre bulundukları bölgelerin ve nakledilecekleri yerleri gösteren bir haritanın gönderilmesi istenmiştir. Yazıda iskân sahası olarak, maden için Zonguldak, ziraat için Erzincan'ın belirlendiği, endüstri sahasının ise bildirileceği ifade edilmiştir. Yazıya göre, naklin zamanı ve uygulama şeklinin daha sonra bildirileceği belirtilmiştir.⁵⁸⁸

2. 1938 Olayları ve Tedip

Dersim İsyanının lideri sayılan Seyit Rıza ve birlikte yargılanan bazı kişilerin idam edilmesine rağmen, bölgede olaylar sona ermemiş ancak kış mevsiminin gelmesiyle Ekim 1937'de harekâta ara verilmiştir.⁵⁸⁹

Öte yandan 1937 hükümet değişmiş, Başbakan İsmet İnönü'nün yerine gelen Celal Bayar yeni hükümeti kurmuştur. Yeni Başbakan Celal Bayar mecliste yaptığı konuşmada Dersim meselesi ile ilgili; *“Bu yıl Dersim denilen işi kati surette tasfiye*

⁵⁸⁶ Silan, Tedip ve Tenkil Politikaları, s. 88; Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi (1936-1950)*, s. 461.

⁵⁸⁷ *Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları - 1936*, (Haz. M. Bülent Varlık,) Ankara 2010, s.59-60; Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi (1936-1950)*, s. 462.

⁵⁸⁸ Batıya nakil işlemleri 2048 sayılı Kanununa dördüncü maddesine göre gerçekleşecektir. Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 91.

⁵⁸⁹ Günel, *Dersim İsyanı*, s. 97-98.

*etmek için devletin bir tedbiri daha olduğunu ve ordumuzun Dersim havalisinde vazife alacağını ve umumi bir tarama hareketiyle kuvvetlerine müzahir olarak bu meseleyi kökünden söküp atacağını” söylemektedir.*⁵⁹⁰

Sılan’ın verdiği bilgilere göre, 1937’de devlete karşı ayaklanan muhalif altı aşiret hedeflenmişti. Yapılan operasyonla bu aşiretlerin, reisleri ve ileri gelen önderleri idam edilmiş veya öldürülmüştür. Bundan sonra bölgede devam edecek çalışmalar ise daha önce başlamış tenkil ve tedip etme harekâtının devamı niteliğinde olmuştur.⁵⁹¹

Dördüncü Umum Müfettişlik, tenkilin (uzaklaştırmanın) devamı için Munzur, Merho, Koçan ve Mercan derelerinin kuzey bölgelerinin boşaltılmasını planlamıştır. Tunceli’nin iklim ve coğrafi şartlarından dolayı kış aylarında harekâtın uzun sürebileceği düşünülmüş ve bekleme kararı alınmıştır. 21 Mart 1938 tarihinde Genel Kurmay yayınladığı emirle; “*Haziran’dan itibaren Tunceli’de geri kalan tenkil ve silah toplama harekâtı yapılması hükümetçe karar altına*” alındığı bildirilmiştir.⁵⁹²

Sılan’a göre böylece Tunceli’de 1938’de hareketin yapılacağı kesinleşmiştir.⁵⁹³ Ayrıca bu hareket ile bölgede bulunan 5000 kişi Tunceli’den çıkarılıp başka yerlere yerleştirilecektir. Yasak bölgelerin sınırları belirlenerek, bu bölgelerden yararlanma şartları düzenlenecek, yol, köprü, kışla, okul ve hükümet konaklarının inşasına devam edilecektir.⁵⁹⁴

11 Haziran 1938 tarihinde Mercan Deresinde keşif faaliyetleri ile başlayan harekâtın ilk aşamasında, Dördüncü Umumî Müfettişi Abdullah Alpdoğan tarafından Dahiliye Vekili Şükrü Kaya’ya gönderilen 2 Temmuz 1938 tarihli raporda asilerin gruplar halinde direniş gösterdikleri belirtilmiştir.⁵⁹⁵

Üçüncü Ordu Komutanlığının yönetiminde gerçekleşecek Tunceli tarama faaliyetlerinin 1938 Tedip Harekâtındaki ikinci aşamasında, askerî harekâta

⁵⁹⁰ **TBMMZC**, İ.83, C.2, s.507; Suat Akgül, *Dersim İsyanları ve Seyit Rıza*, Berikan Yayınevi, 2004 s. 84.

⁵⁹¹ Silan, *Doğu Anadolu’da Toplumsal Mühendislik*, s.369.

⁵⁹² Reşat Hallı, *Türkiye Cumhuriyeti’ne Ayaklanmalar*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1972, s. 119.

⁵⁹³ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 69.

⁵⁹⁴ Silan, *Doğu Anadolu’da Toplumsal Mühendislik*, s.370.

⁵⁹⁵ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 76-77.

uslanmayan, askeri güçler karşısında sinen ancak bölgede isyan çıkarmak için fırsat bekleyen isyancılar hedef alınmıştır. Bu harekât esnasında bunların oturdukları bölgelerin ve ayaklandıkları arazilerin tarama hududu içine alınması göz önünde tutulmaktadır.⁵⁹⁶

31 Ağustos 1938 tarihinde orduya verilen emirde bölgede yapılacak harekât planının daha ayrıntılı gösterilmiştir. Silan'ın raporlarında bu emre göre, tarama harekâtının hedefi *Koçuşağı* aşiretine mensup isyancıları yakalayıp bölgede ayaklanmayı tamamen sonlandırmak olmuştur.⁵⁹⁷ Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, 1 Eylül 1938 tarihine kadar Tunceli bölgesindeki manevra harekâtının takip edilmesi emrini vermiştir.⁵⁹⁸

Harekât 15 Eylül 1938 tarihinde sona ererken, Üçüncü Ordu Müfettişliği'nin harekâtın ardından, Tunceli'de başlayan tedip hareketine dair verdiği raporda, tarama harekâtının 17 gün sürdüğü, bölgeden ölü ve diri 7954 kişi çıkarıldığı ve 1019 silah toplandığı ifade edilmiştir.⁵⁹⁹

Silan'ın raporlarına göre, askerî harekât ve tarama sonrasında Tunceli'de, ayaklanmanın ele başı olan reis, kolbaşı, şerir ve seyitler yakalanmış ve bu bölgeden uzaklaştırılmıştır. Dördüncü Umumi Müfettişliğinin tavsiyesi üzerine, İçişleri Bakanlığı, Kutudere-Kırmızıdağ-Haçılıdere hattından Karacakale'ye kadar olan yerleri ve Koçan Bölgesini yasak bölge ilan ederek iskâna kapatmıştır.⁶⁰⁰

B. Irk

Tunceli'ye ait raporlarda vilayetin kazaları ile ilgili birçok farklı konuda inceleme yapıldığı gibi “ırk” meselesi üzerinde de durulmuştur. Yerel yöneticilere gönderilen raporlara ilişkin çizelgelerde bölgenin etnik kökenine yönelik bilgiler talep edilmiştir. Raporların genelinde farklı ilçeler için bu konuda benzer cevaplar verildiği görülmektedir. Bölgeye ait önceki dönemlerde yazılmış Abdülhalik Renda gibi siyasetçi ve bürokratların raporlarında bölge halkı “Kürt” olarak, konuştukları

⁵⁹⁶ Silan, *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik*, s. 373.

⁵⁹⁷ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 79.

⁵⁹⁸ Silan, *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik*, s. 374.

⁵⁹⁹ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 81.

⁶⁰⁰ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 82.

dil “*Kürtçe*” olarak nitelendirilmiştir. Silan’ın raporlarında ise yöre halkı “*Dağ Türkü*” olarak ifade edilmiş olup konuştukları dile de “*Dağ Türkçesi*” denilmiştir.⁶⁰¹

Vilayetin farklı ilçelerinde etnik özelliklere bakıldığında Ovacık halkının tamamının *Dağ Türkü* olduğu ve *Dağ Türkçesi* konuştuğu raporlara yansımıştır.⁶⁰² Pülümür’e ait 1936 yılı raporlarında bölge halkının Türk olduğuna ancak dışardan yapılan olumsuz propagandalar ile halkın “*Kürt*” adıyla “*tarihsiz ve lisansız bir menşee*” bağlı olduklarına inandıkları ifade edilmiştir.⁶⁰³ Pertek ilçesinde ırk yönüyle tüm bölgenin Türk soyundan geldiği kabul edilmiş olup bazı köy ve bucaklarında Türkçe konuşulduğuna değinilmiştir. Bununla birlikte bölgenin bazı köy ve kasabalarının Sünni olduğuna, bazılarının ise Alevi olup Kürtçe konuştuklarına dikkat çekilmiştir.⁶⁰⁴

Bir başka raporda bugün Tunceli merkezi olan ve 1943 yılında Tunceli’ye bağlı *Kalan* ilçesinin Türk olduğu fakat Osmanlı yönetimi sürecinde devletin bölgedeki ilgisizliğinden ve yüzyıllarca yörenin ihmal edilmesinden dolayı yabancı kültürlerin etkisinde kalarak coğrafyamızdan koparılmak istendiğine dikkat çekilmiştir.⁶⁰⁵ Hozat raporlarında ise bölge halkı Türk olup yalnızca mezhep itibarıyla ikiye ayrılmıştır, bölgenin bir kısmı Hanefî bir kısmı Alevi olmakla birlikte halkı Horasan Türklerindendir.⁶⁰⁶ Çemişgezek ilçesine ait raporlarda “*Kürt tabir edilen Dağ Türkleri*”nden bahsedilmektedir. Fakat yine aynı raporda “*Kürtçe konuşan köyler*” ifadesine de yer verilmiştir.⁶⁰⁷

Nazımiye halkının ırk özellikleri değerlendirilirken antropolojik verilere dayanılarak bölge halkının Türklüğü ispat edilmek istenmiştir. Uzun boylu, siyah saçlı, siyah gözlü, yuvarlak çene, düz burun ve beyaz ten rengine sahip oldukları ifade edilmiştir. Hatta bu raporlarda geniş kafatasıyla *brakisefal* oldukları iddiası ortaya konulmuştur. Dönemin Nazımiye Kaymakamı Muhterem Vefa Veznedaroğlu

⁶⁰¹ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. xi; Silan, *Doğu Sorunu*, s. xvi.

⁶⁰² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 02, Belge No: 07.

⁶⁰³ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. xi.

⁶⁰⁴ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 189.

⁶⁰⁵ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 183.

⁶⁰⁶ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 178.

⁶⁰⁷ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. xii.

tarafından kaleme alınan bu raporda yöre halkının Türk olmalarına rağmen kendilerini Türk kabul etmediklerine değinilmiştir. Bunun sebebi olarak bölgede etkin olan aşiret liderleri gösterilmiştir. Öte yandan eğer bölgeye devlet tarafından daha erken müdahale edilmiş olsaydı halkın öz benliğini daha erken tanıyıp öz dili olan Türkçeyi konuşacağı iddia edilmiştir. Bu durumun Silan'a göre çözümü; *“Tunceli çocuklarının hepsi okuma yazma öğrendiği gün, şimdiki konuştuğu Kürtçeyi unutacak, Türk dilini öğrenince de Kürtlüğü unutup Türklüğüne avdet etmiş olacaktır.”*⁶⁰⁸

C. Nüfus

Raporlarda, vilayetin kazalarına dair nüfus bilgileri hazırlanırken kazalara bağlı kasaba ve köy nüfuslarını ayrıntılı gösteren cetveller oluşturulmuştur. Bu cetvellerde hane sayısı, köye bağlı mahalle ve mezralar, köy kanununun uygulanıp uygulanmadığına yönelik bilgiler, köy ya da kasabanın yasak ve boşaltılmış bölgelerde olup olmadığı hususunda bilgilere yer verilmiştir. Öte yandan bölge halkının dağınık yaşaması, bilhassa ilçe merkezlerine uzak mesafede olan yerlerde doğum ve ölüm kayıtlarının göz ardı edilmesi ve yine harekât sonrasında batıya nakledilenlerin dikkate alınmaması gibi sebeplerle Tunceli vilayetinin nüfus verilerinin tam anlamıyla gerçek rakamları yansıtmadığı düşündürmüştür.⁶⁰⁹

Kalan ilçesi nüfus verilerine bakıldığında nüfusun geniş araziler içinde dağınık yaşadığı, bölgede toplu halde yaşayabilmeleri için gerekli unsurların sağlanması gerekli görülmüştür. İlçenin 1943 yılı itibariyle toplam nüfusu 5.610 dur.⁶¹⁰

Nazımiye'nin nüfus verilerine bakıldığında 1935 sayımına göre nüfus miktarı 7.502 iken 1940 yılı kayıtlarına göre nüfusu 3.572 kadın, 3.961 erkek olmak üzere toplam 7.533 tür. 5 yıl içerisinde her iki nüfus sayımı arasındaki farkın bu denli az olması gerçek nüfus rakamlarını yansıtmadığına işaret etmektedir. Bölgede 1936'dan

⁶⁰⁸ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 15, Belge No: 189.

⁶⁰⁹ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 185.

⁶¹⁰ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 183.

1942'ye kadar devam eden askerî harekât sonucunda ölenlerin ve batıya nakledilenlerin nüfus tespitinde dikkate alınmadığı düşünülmektedir.⁶¹¹

Ovacık ilçesinde köyleri, kasabaları ve ilçe merkeziyle 1.568 hane mevcut olup bölge nüfusu 4.219 kadın ve 4.426 erkek olmak üzere toplam 8.561'dir.⁶¹² Pertek ilçesinin nüfus verilerinde hane sayısının 2.920, toplam nüfus miktarının 1945 yılı itibarıyla 18.265 olduğu raporlara yansımıştır.⁶¹³

D. Sağlık

Dördüncü Umumi Müfettişlik dahilinde Tunceli Vilayetinde 1936 yılında halk sağlığı hususunda hastane ve dispanser yapımı ön plana alınmıştır.⁶¹⁴ Özellikle bölgede açılan dispanserlerle ve yine gönderilen “*seyyar sıtma mücadele doktoru*” aracılığıyla bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmiştir. Müfettişliğin önem verdiği bir diğer mesele ise bulaşıcı hastalıklarla mücadele olup hastalıklara karşı aşılama yapılmış ve halkevlerinde düzenlenen konferanslarla halk bilgilendirilmek istenmiştir.⁶¹⁵

Necmeddin Sahir Silan'ın seçim bölgesi olan Tunceli'de, sağlık durumuna yönelik hazırladığı raporlara bakıldığında, 1943 yılına ait raporlarda iklim ve doğa şartlarının, yörenin temiz yayla havası, meşe ormanları ve pınarların halk sağlığı üzerinde olumlu etkisi olduğuna değinilmiştir. Bununla birlikte bölgedeki yaşam şartları, gıdasızlık ve çeşitli zaruretler bölge halkını birçok hastalıkla karşı karşıya bırakmıştır. Bu sebeple Cumhuriyet idaresinin Tunceli'de başlattığı ıslahat hareketi çerçevesinde atılacak radikal adımlardan biri de bölgedeki sağlık işlerini düzenlemek olacaktır. Bu bağlamda öncelikle bölgede halkın ihtiyaçları nispetinde dispanserler açılması öngörülmüştür. Raporlara göre dispanserler, daha önce seyitlerden şifa bekleyen halkın onların etkisinden kurtulmasına vesile olacak, böylece bölgede

⁶¹¹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 15, Belge No: 159.

⁶¹² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 02, Belge No: 07.

⁶¹³ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 415.

⁶¹⁴ BCA (1936). 0 30 71 469 2 . 115 – 4063

⁶¹⁵ Özbay, *Dördüncü Umumi Müfettişlik*, s. 178.

süregelmiş bu iptidai düşünceler yerini doktorlara ve dispanserlerdeki sağlık personellerine bırakacaktır.⁶¹⁶

1943 yılı itibariyle Tunceli vilayetinin kazalarında sağlık hizmetleri şartlarına bakıldığında, Hozat ilçe merkezinde mevcut dispanserde yıl içerisinde 1.726 hasta muayene edildiği, Çemişgezek ilçesinde bir doktor ve iki sağlık memuru ile bir dispanser bulunduğu, Kalan ve Nazımiye ilçelerinde henüz dispanser kurulmadığı ve Pülümür ilçesinde ise dispanser olmasına rağmen doktor bulunmadığı kaydedilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde Tunceli ilçelerinde, nahiye ve köylerindeki sağlık durumu, hasta sayısı ve bölgede görülen hastalıklar istatistiksel olarak detaylarıyla raporlara aktarılmıştır. Vilayet dahilinde çiçek, frengi, tifo, sıtma gibi hastalıklar ile mücadele edilmiştir. Vilayet merkezi ve ilçelerde halk ile yapılan görüşmelerde bölge halkı eczane açılmasını, doktor ve sağlık memuru gönderilmesini, ilaç temin edilmesini ve dispanser açılmasını talep etmektedir.⁶¹⁷

1945 yılında Tunceli Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü Dr. Fuat Arıkan'ın bölge Milletvekili Necmeddin Sahir Silan'a sunduğu raporda, 1944 yılı bütçesinde sağlık hizmetleri için ayrılan ödeneklerle ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir. Bu rapora göre numune hastanelerine gönderilecek fakir hastaların masrafları için bütçeye ek bir ödenek konulmuştur.⁶¹⁸ Yine bölgedeki sıtma hastalarına verilmek üzere ilaç temini için ve fakir hastalar için bütçeye ek maddeler konulmuştur. Ayrıca bölgeye Elâzığ'dan ilaç ve malzeme, Kızılay deposundan da ilçelere ilaç gönderilmiştir. Dispanserleri olan ilçelerde, dispansere yatacak hastalar için belediyelerce yardım yapılmak üzere bütçeye ek madde konulduğu belirtilmiştir. Raporlarda 1945 yılı dahilinde Tunceli vilayeti ilçelerine gönderilen ilaçları ve adetlerini gösteren detaylı tablolara yer verilmiştir.⁶¹⁹

Tunceli'nin 1945 itibariyle sağlık durumuna bakıldığında Pülümür, Çemişgezek, Mazgirt, Pertek ve Hozat ilçelerinde beşer yataklı dispanserler açılmıştır. Bu dispanserlerden Mazgirt ilçesinde doktor bulunmadığı için dispanser

⁶¹⁶ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

⁶¹⁷ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 236-237.

⁶¹⁸ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 41, Belge No: 306-307.

⁶¹⁹ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 443.

kapalıdır. Mazgirt, Nazımiye ve Ovacık ilçelerinde doktor; Hozat, Mazgirt ve Pülümür'de sağlık memuru; Kalan ve Nazımiye'de ise gezici sağlık memuru kadroları boştur.⁶²⁰

Bölgenin sağlık sorunlarıyla ilgili Silan'ın talebi üzerine hazırlanan bir diğer raporda, Tunceli Özel İdaresi sağlık bütçesi gerekçe tasarısı ile Silan'a sunulmuştur. Bu raporda 1945 yılında sağlıkla ilgili alınan ödenek ile 1946 yılı için teklif edilen ödenek sunulmuştur. Özellikle bu raporda fakir hastaların nakliye ve iâşe masrafları ve ilaçları, sıtma ile mücadelede kullanılacak ilaçların bedeli, açılacak cankurtaran istasyonları, dispanserlere yapılacak yardımların masrafları gibi giderlerle ilgili rakamlar verilmiştir.⁶²¹

Bölgede köylerde yaşayan vatandaşların sağlık hususundaki bilgisizliği; temizliğe önem verilmemesi, evlerin, suyuollarının, ağıl ve ahırların sağlık kurallarına göre yapılmamış olması hastalıkları arttırmıştır. Hastalıklara sebep olan, ilçe ve köylerdeki su birikintilerini kurutmak için Özel İdareden bütçe ayrılmıştır. Bununla birlikte yöre halkının hastalıklar karşısında doktor yerine *okuyucu ve üfleyicilere* başvurmaları sağlık sorunlarını çözümünü güçleştirmiştir. Bu nedenle raporlarda Tunceli'nin sağlık ve sosyal yardım durumunun iyileştirilmesi için her ilçede hekim, sağlık memurlarının ve ebelerin bulundurulması zorunlu görülmüştür. Yine bölgede, doğumhane ve ebelerin yetersiz olması sebebiyle çocuk ölümlerinin arttığı tespit edilmiştir.⁶²²

E. Eğitim

1941 yılına ait Necmeddin Sahir Silan raporlarında, Tunceli vilayetinde zorunlu eğitim yaşında toplam 4.883 öğrenci mevcuttur. 300'e yakın vatandaş ise *Halk Dershanelerinde* eğitim görmekte ve ayrıca eğitmenli okullardan faydalanmaktadır. Tunceli ve çevresinde eğitime dair en temel problem öğrenci sayısının artmasına rağmen okul sayısının yetersiz olmasıdır.⁶²³ Dördüncü Umûmi

⁶²⁰ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 41, Belge No: 304-305.

⁶²¹ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 436.

⁶²² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 22, Belge No: 201.

⁶²³ Silan, *Cumhuriyet Bürokrasisi*, s. 330.

Müfettişliği tarafından 1943 yılına dair Tunceli ile ilgili hazırlanmış rapora göre Tunceli halkının güçlü ve yetenekli olduklarından bahsedilirken, küçük yaşlardan itibaren *sanat okullarında* yetiştirilmelerinin daha sonra sanayi alanında çalışmaları açısından faydalı olacağı öngörülmüştür.⁶²⁴

1937 yılında Elâzığ'da açılan kız enstitüsünde, Tuncelili kız çocukları eğitim almış, enstitünün akşam yatılı bölümünde eğitim gören 50 kız öğrenciden 48 kız 1943 yılında tahsilini tamamlamıştır. Kız çocuklarının bu eğitimi Tunceli'de ilk yıllardan tereddütle karşılanırsa da alınan olumlu neticeler, enstitülere başvuruları artırmıştır. Enstitüde yetişen kızların en önemli sorunu geri döndükleri zaman köylerindeki yaşam şartlarının kendilerini tatmin etmemesidir. Bu durum karşısında enstitüden mezun olan kızların ekseriyetle ebe olarak yetiştirilmeleri planlanmıştır. Daha önce mezun olan kızların farklı köy enstitülerine öğretmen olarak gönderilmesi ve diplomalı ebeler yetiştirilmesi bölge halkını, çocuklarını kız enstitüsüne göndermeye teşvik etmiştir.⁶²⁵

1949 yılına gelindiğinde kız öğrencilerin eğitimine verilen önemin arttığı görülmektedir. Aynı yıl Nazımiye yatılı kız okulu eğitime başlarken her yıl bu okula 50 öğrencinin alınması ve 5 sene içinde okulun öğrenci sayısının 250 ye çıkarılması planlanmıştır. Bu kız öğrenciler içinden 7-11 yaş arası birinci sınıfa alınacaktır. Kız okullarında ilköğretimle birlikte annelik eğitimi de verildiği bilinmektedir. Mezun olan kızlar isterlerse öğretmen olmak üzere köy enstitülerine veya diğer eğitim kurumlarına gönderilmektedir. Öte yandan yine 1949 yılında Çemişgezek'te kadınlar gezici kursu faaliyete başlamış, 1949-1950 eğitim öğretim yılında bölgede dört kursun daha açılması bakanlık tarafından bildirilmiştir.⁶²⁶

Eğitim konusunda bir diğer husus, bölgede hayvancılığın gelişmiş olması, güre ormanların bulunması, meyve ve bahçe işlerine elverişli olması sebebiyle Eğitim ve Tarım Bakanları bölgede Sanat Okulları ve Teknik Okullar kurulmasının bölgede halk ve hükümet için olumlu sonuçlar sağlayacağını düşünmüştür. Bu bağlamda Nazımiye ilçesinde bir *erkek sanat okulu* açılmış, Mazgirt, Hozat ve Pertek

⁶²⁴ BCA, F. 490-1-0-0, Y. 1576-418-1.

⁶²⁵ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

⁶²⁶ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 609.

ilçelerinde sanat okulu açılması planlanmıştır. Raporlara göre böylece Tuncelili çocukların daha geniş bir alanda yetiştirme ve çalışma fırsatı bulmalarıyla memleket için daha faydalı hale gelecekleri öngörülmüştür.⁶²⁷

1943 yılı itibariyle Tunceli’de öğretmen, öğrenci ve okulların sayısı şu şekildedir:

Tablo-5: 1943 Yılı Tunceli İli Eğitim İstatistikleri.

	Okullar	Öğretmenler	Öğrenci Kız	Öğrenci Erkek
Öğretmeli	35	53	265	754
Eğitmenli	29	42	534	2,063
Toplam	64	95	801	2,817

Tunceli genelinde okul çağındaki kız çocuklarının sayısı 8.850 iken erkek çocuklarının sayısı 11.933 olup verilen rakamlara göre 20.783 okul çağında çocuk vardır ve bu çocukların sadece % 6 sının okula devam ettiği anlaşılmaktadır. Rapora göre Cumhuriyet yönetiminin bölgede başlattığı eğitim hareketi bölge halkı tarafından olumlu karşılanırken buna rağmen ilköğretim yaşındaki çocukların gerektiği gibi eğitim alamadığı, bu nedenle bu mesele üzerinde durulması gerektiği ifade edilmiştir.⁶²⁸ 1945-1946 eğitim yılına ait raporlara bakıldığında vilayet genelinde okula devam eden öğrenci sayısı 5727 erkek ve 2179 kız olmak üzere toplam 7906 öğrenci olarak tespit edilmiştir. Aynı yıl vilayet genelinde 312 öğrenci ilkokul diploması almaya hak kazanmış, bölgede bir ilk olarak Pertek ilçesinde köy kadınları için gezici kurs açılmış ve 65 öğrenci kursa katılmıştır.⁶²⁹

Tunceli vilayetinde 1943 yılı itibariyle eğitimle ilgili devam eden problemlerden biri de vilayet merkezinin hâlâ Elâzığ’da olması sebebiyle Maarif

⁶²⁷ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 256.

⁶²⁸ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

⁶²⁹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 22, Belge No: 201.

Müdürlüğünün de Elazığ'da bulunmasıdır. Bu durum özellikle kış şartlarında 8 ilçeden oluşan vilayetin eğitim sorunlarının zamanında çözülmesini zorlaştırmıştır.⁶³⁰

Dönemin maarif müdürünün 1943-1944 eğitim yılına ait raporlarında bölgenin kazalarında yapılan teftişlerde eğitim hizmetleri incelenmiştir. Maarif Müdürünün bu raporu Maarif Vekaletine, Dördüncü Umum Müfettişliğine ve Tunceli Valiliğine gönderilmiştir. Bu incelemelerde 1943 yılının eğitim bütçesi ve bu bütçenin dağılımıyla ilgili detaylara yer verilmiştir. Her kazanın eğitim durumu ayrı ayrı değerlendirilmiş olup, öğrenci sayısı, öğretmen sayısı, öğretmenlere ve vekil öğretmenlere verilen maaşlar, okulların durumu ve ihtiyaçları ile ilgili bütçede ayrılan miktar, ayrıca ihtiyaç sahibi öğrencilere ayrılan bütçe ile ilgili detaylara yer verilmiştir.⁶³¹

Maarif müdürünün raporunda, bilhassa vilayet genelinde ilkokulların durumu ve sayılarıyla ilgili detaylı bilgiler göze çarpmıştır. Vilayette, Özel İdareye ait yapılan okul sayısı 17, köyler için yapılan okul sayısı 21, yeniden yapılmakta olan okul sayısı 65 olarak tespit edilmiştir. Bu binalar arasında kiralanmış bina mevcut değildir. Yine aynı raporda vilayet genelindeki kadrolu öğretmen sayısının 53 olduğu belirtilmiş ve bu öğretmenlerin aldıkları maaşlar ayrıntılarıyla sunulmuştur. Ayrıca kadrolu öğretmenlerin maaşlarının üçte ikisi oranında maaş olarak görev yapan ortaokul ve lise mezunu 21 vekil öğretmen ile ilgili de bilgiler mevcuttur.⁶³²

Raporda dikkat çekilen bir diğer husus vilayetteki spor faaliyetleri ve kütüphanelerin durumu olmuştur. Kütüphaneler “*okulun ve kazanın en mühim kültür kaynağı*” olarak değerlendirilmiştir. Kütüphanelerde Maarif Vekâlet’inin tercüme ettirdiği klasik eserler ve az sayıda mesleki eserler mevcuttur. Vilayetin 1943 yılında Umum Müfettişinin emriyle Beden Terbiyesi Bölge Başkanlığı bütçesi dahilinde Pertek, Kalan, Hozat ilçelerinde Gençlik ve Spor Kulübü açılmıştır. Her ilçede spor sahası kurulması planlanarak bu hususta bütçe ayrılmış ve yine İstanbul’dan bölgeye spor malzemesi getirtilmiştir.⁶³³

⁶³⁰ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 27, Belge No: 265.

⁶³¹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 27, Belge No: 265.

⁶³² Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 345.

⁶³³ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 348-349.

Bölgede eğitim işleri ile ilgili raporlarda yer verilen bir diğer husus millet mektepleri talimatnamesine göre kurulmuş olan *Ulus Dershaneleri*dir. Raporlara göre 1943 yılında 185 kadın ve 243 erkek olmak üzere 428 yurttaş okutulmuş ve belge almıştır, 1945 yılında işe bu dershanelerde 2365 yurttaş okutulmuştur. 1946 yılına yönelik eğitim planında bütün ilçeler için bu uygulamanın sağlanacağı ifade edilmiştir. Öte yandan raporlarda “her biri milli varlık ve kültür ocağı” olarak değerlendirilen Pülümür, Hozat, Pertek, Mazgirt ve Kalan halkevi ve halkodalarında CHP Genel Sekreterliği emriyle halk dershaneleri açılmıştır.⁶³⁴

1949 yılına ait raporlarda Tunceli vilayetinde ilçe merkezlerinde 9, köylerde 125 olmak üzere toplam 134 okulun olduğu ve bir sonraki sene açılacak yeni 14 yeni köy okuluyla bu sayının 148’e çıkacağı belirtilmiştir. Bakanlığın vilayet geneline ayırdığı 60.000 lira bütçeyle 12 yeni okul inşa edilirken 2 okul da tamir edilerek eğitime kazandırılmıştır. Vilayet genelinde öğretmen okulu mezunu, müzik enstitüsü mezunu, eğitimci olmak üzere toplam 208 öğretmen ve eğitimci mevcuttur.⁶³⁵

1949 yılında, Necmeddin Sahir Silan’ın talebi üzerine Tunceli Milli Eğitim Müdürü Ali Yalçınöz sunduğu raporda, Tunceli’de milli eğitimin nasıl geliştirebileceğine dair görüşlerini paylaşmıştır. Öncelikle bu raporda Hozat İlçesinde açılan demircilik ve marangozluk kursu gibi teknik kursların diğer ilçelerde de açılması, bunun yanı sıra sanat ortaokulları ve enstitülerinin açılması gerekli görülmüştür. Daha önce açılan gezici kadınlar kursunun sayılarının vilayet genelinde artırılması uygun görülmüştür. Bunun yanı sıra ilçelerde ortaokulların açılması ve sayılarının artırılması ayrıca bu okullara köylerden gelecek çocuklar için pansiyonlar ilave edilmesi gerekli görülmüştür. Raporlarda özellikle Tunceli’nin köylerinde inşaatı devam eden okullara, yolların durumundan dolayı, inşaat malzemelerinin ulaştırılması, yine köy okullarının inşaatında çalışacak usta ve işçinin temini, inşaatların denetiminin zamanında yapılması hususunda güçlükler yaşandığı belirtilmiştir.⁶³⁶

⁶³⁴ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 22, Belge No: 201.

⁶³⁵ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 27, Belge No: 259.

⁶³⁶ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 610.

Bunlarla birlikte ilçe ve köylerde öğretmen ve eğitimci sayısının yeterli olmaması sebebiyle bu hususta Milli Eğitim Müdürü: *“Tunceli köylerini dil, kültür yönünden kalkındıracak milli inkılap ilkelerini genç vatandaşlara aşılayacak, onları medeni bir insan haline getirmek için gerekli ruhi, fikri telkinat yapacak kuvvetli öğretmenlere ihtiyaç vardır. Enstitü mezunları köylerde hala bu anlamda vazife yapacak liyakat ve ruhta olmadıklarından, öğretmen okulu mezunlarına ihtiyaç olduğunu öğretmen okulu ve mezunlarının çoğaltulmasını ve hatta halen çalışmakta olan bir kısım enstitü mezunlarını başka illere dağıtarak, başka illerin öğretmenlerini Tunceli’de çalıştırmak çarelerinin aranması”* nı tavsiye etmiştir.⁶³⁷

F. Ekonomik Faaliyetler

Raporlarda, bölgede yapılan incelemeler neticesinde Tunceli halkının en temel probleminin ekonomi olduğu görülmüştür. Bölgede ağaların baskısından ve zulmünden toprak sahibi olamayan köylü, zengin toprak sahiplerinin emrinde ortakçı (maraba) olarak çalışmaktadır. Devlete ait topraklar bölgede dağıtılsa da bu topraklar tarım için elverişli olmayıp halkı yeni geçim kaynakları aramaya mecbur bırakmıştır. Bunun dışında vatandaşlar İstanbul, Zonguldak gibi vilayetlerde Devlet Demiryollarında işçi olarak çalışmaya başlamış ve geçimlerini temin etmişlerdir.⁶³⁸

Ekonomik açıdan ileri bir durumda olmayan Tunceli vilayetinin temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Bölgenin iklimi ve coğrafi şartları hayvancılık açısından elverişlidir. Bu sebeple bölge halkı daha ziyade hayvancılığa yönelmiştir. Bölgede tarım arazilerinin sınırlı ve verimsiz olması, bu sınırlı arazilerin büyük bir bölümünün ağların kontrolünde olması, modern usullerle ziraat yapılmaması gibi unsurlar tarımı kısıtlamıştır. Hayvancılık ve tarımın dışında bölgedeki ekonomik faaliyetlerin içinde dokumacılık ve ormancılık ön plandadır. Raporlarda, Tunceli vilayetine bağlı sekiz ilçenin iktisadi faaliyetlerinin zayıf olmasına rağmen mevcut

⁶³⁷ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 611.

⁶³⁸ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. xvii.

kaynakları, bölgenin geleceği açısından umut verici birer kazanç olarak görülmüştür.⁶³⁹

Tunceli vilayetine yönelik hazırlanan 1943 yılına ait raporlarda vilayetin genel durumunun yanı sıra vilayete bağlı ilçelere dair ayrı ayrı raporlar hazırlanmıştır. İktisadi kaynakları açısından bu ilçeler değerlendirilirken Çemişgezek'e ait raporlarda bu ilçenin ekonomik açıdan zayıf olduğu vurgulanmıştır. Bu yörede halkın hayvancılık dışında en belirgin ekonomik faaliyetleri eski tip tezgahlarda sürdürülmeye çalışılan dokumacılıktır. Dokumacılık raporlarda ilçenin geleceği için halkı kalkındıracak tek yol olarak görülmektedir. Bu nedenle dokumacılığın kooperatif bünyesinde ve toplu şekilde yürütülmesi için halkodalarında düzenlenen toplantılarda kooperatifin faydaları ve kolaylıkları halka aktarılmıştır. Fakat bölgedeki sermaye sahipleri, dokumacılıktaki kârın peşin olmaması ve böyle bir faaliyetin bölgede örneğinin olmamasından dolayı bu hususta bir araya getirilememiştir.⁶⁴⁰

1943 yılında Çemişgezek ilçesinde iktisat vekaletinin örneğine uygun 15 dokuma tezgâhı ve 350 kuyu tezgâhı mevcuttur. Bu yeni tip tezgahların 9 tanesi ilçe merkezinde, diğerleri ise Başvartınik nahiyesindedir. Raporlarda hükümetin bölge halkına ihtiyaçlarına yetecek kadar ip temin etmesi ve ücretsiz dokuma tezgâhı göndermesi üzerinde önemle durulmuştur, böylece yöre halkına verimli bir iş sahası sağlanacağı düşünülmüştür. Çemişgezek, Hozat, Mazgirt kazalarında dokumacılık hususunda bölge halkının da bu yönde talepleri raporlara yansımıştır.⁶⁴¹

1943 yılına ait raporlarda Hozat ilçesinin iktisadi kaynakları ceviz, dut gibi zirai mahsuller ile hayvancılıktan elde edilen ihtiyaç fazlası olan peynir, yağ gibi gıda ürünleridir.⁶⁴² Raporlarda Kalan ilçesinin en belirgin geçim kaynağı küçükbaş hayvancılık olarak ifade edilmiş, bunun yanı sıra kömürcülük ve meşe ormanlarında sakız ağaçlarına aşıl原因 şam fıstığı bölge halkına gelir kaynağı olmuştur.⁶⁴³ Yine ilçe kaymakamının Silan'a sunduğu 1943 yılına ait bir başka raporda Kalan ilçesinin

⁶³⁹ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 84.

⁶⁴⁰ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 21, Belge No: 199.

⁶⁴¹ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 85-86.

⁶⁴² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 178.

⁶⁴³ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 184.

dağlık olması ve tarım arazilerinin sınırlı olması sebebiyle bölgenin tarımsal bir ekonomik kaynağının olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca halkın dağınık ve düzensiz yaşaması, basit zirai imkanlardan yoksun olması bölgede tarımı zorlaştırmıştır. Öte yandan bölgenin geleceği açısından ormancılık umut verici bir ekonomik faaliyet sahası olarak öngörülmüştür.⁶⁴⁴

Tunceli ilinin diğer ilçelerinde olduğu gibi Nazımiye ilçesinin de iktisadi kaynakları oldukça zayıf bulunmuştur. Tarım topraklarının az olması, bölgede hayvancılığı tek geçim kaynağı yapmıştır. Yörede daha çok küçükbaş hayvancılık gelişmiş olup bilhassa kıl keçisi yetiştirilmiştir. Raporlarda bölgede madencilik hususunda jeolog Profesör Hamit Nazif Pamir'in araştırmalarına göre mermer taşı ve simli kurşun madeninin mevcut olduğu ve yine bu araştırmada bölgenin bazı bölümlerinde bakır madeninin olması ihtimali belirtilmişse de çıkartılması hususunda bir çalışma yapılmamıştır.⁶⁴⁵ Silan, 23 Mayıs 1944 tarihinde TBMM'de müzakerelerde seçim bölgesi Tunceli'nin madencilik açısından umut vadettiğine dikkat çekmiştir.⁶⁴⁶

Mazgirt ilçesine dair 1944 yılında, İlçe Kaymakamı Hüseyin Koçyiğit'in hazırladığı raporda ilçe ekonomisi açısından tarımın önemli bir yeri olduğu ifade edilmiştir. İlçe sınırlarında yetiştirilen buğday ve arpa; Palu, Pertek, Nazımiye ve Kalan ilçelerine ihraç edilmekte, ayrıca bölgede susam ve pamuk ekilmekte ve bu üretilen pamukla yöre halkı kendi kıyafet ihtiyacını temin etmektedir.⁶⁴⁷

Ovacık ilçesine ait 1944 yılı raporlarına bakıldığında bu ilçenin ekonomik kaynaklarının oldukça sınırlı olduğu belirtilmiştir. Ovacık'ta halkın temel geçim kaynağı hayvancılık olup hayvanlardan elde edilen yünleri çeşitli eşyalar yaparak ticarete dönüştürdükleri belirtilmiştir. Diğer kazalardan farklı olarak bu yörede *kenger sakızı*⁶⁴⁸ önemli bir ekonomik kaynak olmuştur. Kadın, erkek ve çocukların

⁶⁴⁴ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 183.

⁶⁴⁵ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 15, Belge No: 159.

⁶⁴⁶ *TBMMZC*, 7. Dönem, C.10, 26 Mayıs 1944, s. 325.

⁶⁴⁷ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 330,

⁶⁴⁸ Kenger sakızı, Anadolu'da sebze olarak da tüketilen ve enginara benzeyen başçığı olan bitkinin gövdesinden elde edilen süttür. Özge Karaaslan, Ebru Çöteli, Fikret Karataş, "Kenger (Gundelia Tournefortii) Bitkisindeki A, E, C Vitaminleri ile Malondialdehit ve Glutasyon Miktarlarının Araştırılması", *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt-Sayı: 7-2 Yıl: 2014, s.159.

topladıkları sakızlar Konya, Erzurum, Erzincan gibi farklı vilayetlerde bu alanda ticaretle uğraşanlar tarafından satın alınmakta ve yörede her yıl tonu yaklaşık 650-700 lira arasında 12 ton sakız satılmakta olup bu sakızlar kauçuk üretiminde kullanılmaktadır.⁶⁴⁹ Pertek ilçesine ait 1945 yılı raporlarında ise bölgede tarımın sınırlı olduğu ve sanayinin bulunmadığına dikkat çekilmiştir. Tarım ve hayvancılıktan elde edilen ihtiyaç fazlası ürünler özellikle Elazığ'a götürülerek satılmakta ve aynı bölgeden getirilen eşyalar da Pertek'te satılmaktadır.⁶⁵⁰

G. Tarım ve Hayvancılık

Sılan'ın 1943 – 1950 arasındaki raporlarına bakıldığında, Tunceli ve çevresinde tarım faaliyetlerinin ileri bir durumda olmadığı görülmektedir. Bölgede yüksek dağlar, coşkun sular, ormanlar ve yaylalar coğrafyayı kapladığı için tarıma elverişli toprakların toplu olarak bulunmadığı ve sadece vadilerdeki küçük ovalardan istifade edildiği bilinmektedir. Öte yandan ekime elverişli toprakların bir kısmının boşaltılmış ve yasaklanmış bölgelerde olması, bir kısmının da bölgedeki büyük arazi sahiplerinin (ağaların) elinde olması halka tarım yapacak çok fazla alan bırakmamıştır. Öyle ki bazı vatandaşların ekim yapabilecek verimli arazi elde etmek için ormanlarda fundalıkları söktüğü veya yaktığı bilinmektedir. Silan'ın raporlarına göre tüm bunlar bölgedeki ekim sahasının az olduğunun en açık ispatlarıdır. Örneğin Çemişgezek ilçesinde toplu bir tarım arazisi olmadığı için ziraat gelişmemiş, ilçede sadece 615 hektarlık alanın tarıma uygun olduğu kaydedilmiştir.⁶⁵¹

Çabuk ve kolay yetişmesi sebebiyle Tunceli'nin dağlık kısımlarında olduğu gibi Çemişgezek ilçe çevresinde de mısır ekimi yoğundur. Bölgeye ait 1942 yılı verilerine göre Çemişgezek kazasında 700 ton buğday, 75 ton mısır, 334 ton arpa, 31 ton börülce, 17 ton nohut, 4 ton fasulye ve 19 ton çavdar elde edilmiştir. Aslında verimli ve sulak toprakların bir kısmı boşaltılmış ve yasaklanmış bölgeler olduğu için

⁶⁴⁹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 02, Belge No: 7.

⁶⁵⁰ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 189.

⁶⁵¹ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 258.

üretimin daha fazla gelişmediği ifade edilmiştir. Bu noktada halkın talebi yasak ve boşaltılmış bölgelerde tarımı sürdürmek ve yeni tarım aletleri temin edilmesidir.⁶⁵²

Bölgede tarım ürünlerine zarar veren kımıl ve ortaya çıkan lop hastalığı büyük ölçüde önlenmiş ancak yasaklanmış bölgelerde çoğalan ot çekirgelerinden dolayı mahsullerin verimi düşmüştür. Bölgede dağ çevresindeki köylerde meyveciliğin gelişmesi için bölgede fidanlık kurulması öngörülmüştür. Bilhassa eğitimli okulların bahçelerinde fidanlıklar oluşturarak köylülerin kalkınmasına imkân sağlanabileceği hatta bir teknik bahçe okulu açılması ifade edilmiştir. Raporlarda dikkat çekilen bir başka husus ise bölgede dut ağaçlarının sayısının çok olmasına rağmen sadece Çemişgezek ilçesinin Savuk köyünde ipek böcekçiliği ile ilgilenilmesidir.⁶⁵³

Öte yandan bölgenin coğrafi şartları arıcılık için oldukça elverişli olup sadece Çemişgezek ilçesinde 35 köyde, Hozat ilçesinde ise 16 köyde arıcılık yapılmaktadır. Bölgeye Ziraat Bakanlığınca gönderilen örnek kovanlar, bölge halkının faydasına olmuş ve arıcılığı geliştirmiştir. Ovacık ilçesinde yedi köyde 110 kovan ile arıcılık devam etmektedir. 1942 yılında bir buçuk ton bal ve 60 kilo bal mumu elde edildiği tespit edilmiştir.⁶⁵⁴ Pertek ilçesinde, 1942 yılı raporlarına göre 35 köyde arıcılık devam etmekte olup 8.600 kilo bal ve 410 kilo bal mumu elde edildiği tespit edilmiştir.⁶⁵⁵

Hozat'da meyvecilik gelişmemiştir ancak ceviz mahsulü açısından bölgede ön sırada olup sadece 1941 yılında 130 ton ceviz elde edilmiştir. Aslında bölgeye Hozat isminin verilmesini sebebi de cevizin bir başka adı olan kozdan Kozat adını alması ve daha sonra Hozat'a dönüşmüş olmasıdır.⁶⁵⁶ 1942 yılının sonlarına kadar yaklaşık 6 yıl devam eden ve tarım üretiminin azalmasına sebep olan kımıl haşeresi ile mücadele sonucunda 1943 yılında ürün %60-70 oranında artmıştır. Yörede meyve ve sebze üretimi sınırlı olup çevre il ve ilçelerden temin edilmektedir.⁶⁵⁷

⁶⁵² Silan, *Doğu Sorunu*, s. 260.

⁶⁵³ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 260.

⁶⁵⁴ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 270.

⁶⁵⁵ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 272.

⁶⁵⁶ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

⁶⁵⁷ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 178.

Ovacık ilçesinin zirai durumuna bakıldığında yörede buğday, arpa, çavdar, fasulye ve patates gibi çeşitli ürünler yetiştirilmektedir. 1944 yılında 361 ton mahlut, 261 ton mısır, 225 ton buğday, 62 ton arpa, 84 ton fasulye ve 3 ton patates yetiştirilmiştir. Bölgede nohut ve mercimek yetişse de halk bu ürünlerin ekimini yapmamıştır. Tunceli'de sınırlı da olsa pamuk ve pirinç yetiştirildiği de raporlara yansımıştır. Öte yandan yöre halkının sebze tüketmediği için sebze üretmediği raporlara yansımıştır.⁶⁵⁸

Mazgirt ilçesine ait raporlarda bölgenin Tunceli sınırlarında tarıma en elverişli bölge olduğu ifade edilmiştir. Bölgede tarımla ilgili en önemli sorun, büyük tarım arazilerinin bir şahsın elinde bulunmasıyla köy halkının bu şahsa çalışmasıdır. Toprak sorununun çözülmesi ve halkın toprağa bağlanması için ihtiyacı karşılayacak toprağın hükümet tarafından vatandaşa verilmesi öngörülmüştür. Bölgede toprak verimliliği vasatın üzerinde olup gübreleme yapılmamaktadır. Ayrıca bölgedeki tarım usullerinin ıslaha muhtaç olduğu vurgulanmıştır.⁶⁵⁹

Vilayetin Nazımıye ilçesinin tarım verimliliği oldukça zayıftır. Bölge tarımını geliştirmeye yönelik köylüyü topraklandırmak ve gübre kullanarak verimi yükseltmek çözüm olarak görülmüştür. Bölgede ekilebilir arazilerde daha çok buğday, arpa ve darı yetiştirilmektedir. 1943 yılı raporlarında ilçenin tarım açısından geleceği parlak görülmemiştir.⁶⁶⁰

Halkın tarıma yönelik en önemli talebi tohum temini ve ziraat aletlerine yönelik talepleridir. Bu hususta raporlara halkın talepleri şu örneklerle yansıtılmıştır: “*Buralarda toprağın veriminden tam olarak istifade edebilmek için köylüye ziraat aletleri, damızlık hayvan verilmelidir.*” Pardi köyünden bir başka vatandaş ise; “*Biz, ıslah edilmiş yonca tohumuna da muhtacız. Buralar yonca işlerine çok elverişlidir.*” Yine bir başka vatandaş ise şunları ifade etmiştir: “*Ziraat işlerimizde çift için saban demirine ihtiyacımız vardır. Bundan başka tırnak da verilmelidir. Bunlar Ziraat Bankası eliyle bizlere ulaştırılmalıdır*”. Raporlarda halkın bu talepleri üzerinde önemle durulmuş ve Tunceli çevresinde en çok buğday olmak üzere tahıl tohumları

⁶⁵⁸ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 02, Belge No: 07.

⁶⁵⁹ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 329,

⁶⁶⁰ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 15, Belge No: 159.

bölge şartlarına uygun olarak seçilip tasfiye ve ıslah edilerek tarım hususunda düzenlemelere gidilmesi öngörülmüştür.⁶⁶¹

Bölgede Pertek ilçesi vilayet genelinde tarımın en ileride olduğu, iklim ve tabiat şartlarının da tarım için uygun olduğu tarıma en elverişli bölgedir. 1941 yılında 5.000 hektarlık arazide aktif tarım yapıldığı bilinmektedir. İlçenin tahıl tarımı daha çok arpa buğday ve mısırdan oluşmakta bunların dışında bölgede sebze ve meyve de üretilmektedir. Pertek ilçesi, vilayet genelinde en fazla çeşidin bulunduğu ve en fazla miktar meyve üretilen bölgedir. Ayrıca bu bölgede Murat Nehri kıyılarında yapılan pamuk tarımı ile 1941 yılı sonunda 34 ton saf pamuk ve 20 ton çekirdek elde edilmiş olup bölgenin pamuk tarımının ilerleyeceğini göstermektedir. Üretilen pamuk daha çok köy ve kasabalarda el tezgahlarında dokumacılıkta kullanılmaktadır.⁶⁶²

Tunceli sınırları içinde farklı bölgelerde pancar, höyük, banker, günebulut, güldik, keberez ve kenger gibi çeşitli yöresel bitkilerden faydalanılmaktadır. Özellikle Kalan bölgesinde yetişen *kenger sakızı* kauçuk fabrikalarında kullanılmakta olup bu sakızın üretiminin artırılması ile Almanya, İtalya, Rusya gibi ülkelerdeki usullerle ülkemizdeki kauçuk ihtiyacının karşılanması mümkün görülmüştür.⁶⁶³

Raporlarda, Tunceli dahilinde tarım işlerinin daha yakından takip edilmesi ve belli bir planlama ile ilerlemesi neticesinde bölgeden maksimum verim sağlanacağı öngörülmüştür. Bununla birlikte köylüyü yetiştirecek ziraat memurlarının bölgede görevlendirilmesi bölge tarımı açısından önemli görülmüştür.⁶⁶⁴

Tunceli, hayvancılık açısından üzerinde durulması gereken bir bölge olarak değerlendirilmiştir. Bölgenin hayvancılık için elverişli olması sebebiyle bölgede yapılacak hayvancılıkla ilgili çalışmalardan olumlu sonuçlar elde edilebileceği düşündürmüştür. Bu sebeple bölgedeki hayvan sayısı ve türleri detaylı olarak raporlanmış ve 1943 yılı sonrasında yapılan sayımlara göre şu tabloya ulaşılmıştır:

⁶⁶¹ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 269.

⁶⁶² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

⁶⁶³ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

⁶⁶⁴ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 273.

Tablo-6: 1943 yılı Tunceli İli Hayvan Sayıları.

Kazalar	Koyun	Kıl Keçi	Sığır, Manda	At, Eşek ve Katır	Toplam
Çemişgezek	16,626	16,484	7,403	2,629	43,142
Hozat	5,150	10,574	3,174	561	19,459
Kalan	2,167	8,345	2,401	224	13,137
Mazgirt	6,326	20,653	11,159	2,281	40,419
Nazımiye	3,605	16,858	4,428	409	25,300
Ovacık	3,005	6,968	5,051	390	15,414
Pertek	19,930	19,212	7,316	218	48,646
Pülümür	8,763	15,419	6,693	984	31,859
Toplam	65,572	114,513	47,625	9,666	237,376

Bu verilere göre vilayet dahilinde kıl keçisi, hayvancılıkta ilk sırayı almaktadır. Başta Mazgirt, Nazımiye, Pülümür ilçeleri olmak üzere il genelinde meşe fundalıkları ve dağlık bölgelerdeki meralar kıl keçisi üretiminde önemli bir unsur olmuştur. Öte yandan yürürlükte olan orman kanununa göre kıl keçilerinin ormanlara girmesi yasaklandığı için çeşitli sorunlar yaşanmıştır. Ancak kıl keçileri, ormancılık yönünden her ne kadar zararlı görülse de raporlara göre üretiminin devam etmesi bölge açısından zaruri bulunmuştur. Kıl keçisinden sonra bölgede ikinci sırada akkaraman cinsi koyun yetiştiriciliği yer almıştır. Koyun yetiştiriciliği açısından Çemişgezek ve Pertek ilçeleri 1942 yılı itibarıyla daha ileri durumdadır.⁶⁶⁵

Raporlara göre bölgede hayvancılığın, bilhassa büyükbaş hayvancılığın, en önemli sorunu hayvanların beslenmesidir. Bölgede kış aylarının uzun sürmesi ve Tunceli çevresinde dağlık kesimlerde doğal çayırların olmaması ve yine hayvanların beslenmesi için yeterince yem temin edilememesi hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu hususta 1942 yılına ait raporlarda çetin geçen kış ayları sebebiyle birçok hayvanın telef olduğu belirtilmiştir.⁶⁶⁶

Raporlarda özellikle büyükbaş hayvancılık hususunda üzerinde durulan bir diğer mesele hayvanların ıslahı olup bölgelerdeki büyükbaş hayvancılığın gelişimi için hayvanların ıslah edilmesi zorunlu görülmüştür. Bununla birlikte bölge

⁶⁶⁵ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

⁶⁶⁶ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 276.

hayvancılığı açısından salgın hastalıklarla mücadele önemli görülmüş, raporlarda gerekli tedbirlerin alınması ve tedavi için bölgeye veterinerler gönderilmesi öngörülmüştür.⁶⁶⁷

Tunceli ve çevresinde 1939 öncesinde devam eden ipek böcekçiliği yok denecek kadar azalmıştır. 1939 itibarıyla bölgede sadece üç aile ipek böceği yetiştirmekteyken 1940 yılında tamamen tükenmiştir. Elâzığ'da kurulması planlanan ipek çekme fabrikasının bölgedeki ipekböcekçiliğini yeniden canlandıracağı düşünülmüş, bu hususta çalışmaların hızlandırılması gerektiği öngörülmüştür.⁶⁶⁸

H. Sosyal Durum

Toplum içinde bir ferdin sosyal durumunu o kişinin ekonomik imkanları belirliyorsa bir kitlenin de sosyal durumunu ekonomik esaslar şekillendirmektedir. Raporlarda halkın refah seviyesini belirleyen sosyal durumunun değişmesinin önündeki engellerden biri olarak: *“İçlerinde seyit, ağa ve aşiret reisi diye tanıdıkları, ya şeytanca akıllı veyahut ananevi bir hürmetin neticesi, bunlara bağlılıkları onlara her bakımdan yardım gayesi, esasen fakir olan halkın kendi sosyal vaziyetlerini düzeltmesine imkân vermemesi...”* gösterilmiştir. Bu nedenle bölgede eğitimin yaygınlaşması, öğrenmeye ve bilgiye verilen önemin artması ile sosyal durumun düzelebileceği düşünülmüştür.⁶⁶⁹

Tunceli sınırları içinde yaşayan halkın durumu incelendiğinde büyük bir kısmının dağlık bölgelerde hayatını sürdürdüğü ve geçim sıkıntısı çektiği görülmüştür. Vatandaşın kendi geçimini sağlayacak toprağı olmadığı için ya Tunceli çevresinde büyük toprak sahiplerinin hizmetinde çalışmakta ya da yollarda ve madenlerde çalışarak geçimlerini temin etmişlerdir. Ancak yine de kazançları geçimlerini sağlamaya yetmemiştir. Bu nedenle yaşamları çok sade, beslenme şekilleri ise oldukça basittir. Darı ekmeği, çökelek ve ayran çorbası temel gıda maddeleri olup bulgur dahi sofralarında lüks sayılmaktadır. Ancak buna rağmen halkın oldukça kanaatkâr olduğu dikkat çekmiştir. Raporlardaki tespite göre

⁶⁶⁷ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 277.

⁶⁶⁸ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 271.

⁶⁶⁹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 25, Belge No: 238.

beslenme itibariyle böylesine yokluk içinde bulunan yöre halkının çalışma kabiliyetinin zayıf olacağı düşünülse de bölgenin iklimi ve coğrafi şartları yöre halkını zinde tutmuştur.⁶⁷⁰

Bölgedeki evler oldukça küçük ve basit inşa edilmiştir. İlçe merkezlerinde iki katlı evler bulunsa da halkın çoğu toprak damlı evlerde yaşamaktadır. Bazı bölgelerde ise tabii barınaklar hatta mağaralardan konut olarak istifade edilmiştir. Pülümür ilçesinin köylerinde evler bir oda ve bir ahırdan ibaret olup çoğunlukla arka tarafları yamaca verilmiş ve toprağa gömülü vaziyettedir. Sebebi ise aşiretlerin akın ve talanlarında korunmaktır.⁶⁷¹ Ovacık ve çevresindeki evler ise genellikle 2,5 metre yüksekliğinde çamur ve kerpiçten inşa edilmiştir. Evlerin güneş alması ve havalanması için pencere olmadığından evlerin içinin karanlık olduğuna dikkat çekilmiş ve bölgedeki evler sağlık açısından barınmaya uygun görülmemiştir.⁶⁷² Ovacık gibi Pertek ilçesinde de evler tek katlı, havasız ve basit inşa edilmiştir. Bölgedeki sağlık çalışanları sağlığa uygun evlerde yaşamaları hususunda halka sık sık telkinde bulunmuştur.⁶⁷³

Evlerin durumu hakkında, hanelerde tahta döşemenin çok nadir bulunduğu, bazı bölgelerde birçok evde temiz bir yatak, temiz bir yorgan ya da örtü dahi bulunmadığı raporlara yansımıştır. Evleri gibi giysileri de oldukça basit olan Tunceli halkının kıyafetlerine dair şunlar dikkat çekmiştir: Erkeklerin ceket, pantolon ve şalvar giymekte, çuhadan yapılan cepkenler ceket yerine kullanılmakta, örtü diye anılan yün başlıklar ile şapka ya da kasket kullanıldığı göze çarpmıştır. Kış aylarında kalın pençeli yemenilerle çarık giyen yöre halkı arasında yaz aylarında yalınayak gezenlerin sayısı oldukça fazladır. Kadınlar ise şalvar ve uzun elbise giyerek bellerine kuşak sarmakta ayrıca başlarına yüzlerini kapatacak şekilde başörtüsü kullanmaktadır. Kadınlar arasında çarşaf giyenler de vardır.⁶⁷⁴

Halkın yaşam şartları son derece iptidai olup halkın temizlik alışkanlığı oldukça zayıf olduğu gözlemlenmiştir. Öyle ki raporlarda; “*yıkanma adetini hemen*

⁶⁷⁰ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 15, Belge No: 159.

⁶⁷¹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 189.

⁶⁷² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 02, Belge No: 7.

⁶⁷³ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 189.

⁶⁷⁴ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 335.

*hemen hiç benimsememiş olup derileri adeta nasır bağlamış vaziyette” olduklarından bahsedilmiştir.*⁶⁷⁵ Bölgede su problemi olmamasına rağmen yıkanma, temizlik işleri oldukça zayıf görülmüştür.⁶⁷⁶

Bölgedeki vatandaşlar genel itibariyle uysal ve kanaatkâr olsa da raporlardaki ifade şekliyle “*başı boş*” yaşamaya alışkın olup bu nedenle aşiret hayatının etkilerinden kurtulamamıştır. Hala seyitlere, ağalara karşı bağlılık ve saygı gösterenler bulunmaktadır. Raporlarda bölgedeki sert tabiatın etkisiyle halkın “*haşin, inatçı, bilgisiz ve görgüsüzlük yüzünden olduğu kadar şahsi menfaatlerine düşkünlüğü*” hususunda dikkatli olunması gerektiği ifade edilmiştir. Tüm bunlarla birlikte yöre halkının zekasından ve kabiliyetinden faydalanarak milli benliği uyandırmak gerektiği üzerinde durulmuştur. Tedip ve tenkil sonrasında devletin emirlerine ve yasaklarına uyma noktasında gösterdikleri dikkat bölge halkının duygu ve düşüncelerindeki değişikliğin bir yansıması olarak karşılanmıştır. Bu sebeptir ki aydınlatıcı ve ilerleyici adımlar ile bölgedeki yoksulluğu bitirip ekonomik şartları düzelterek ve yeni seyit ve ağların ortaya çıkmasına engel olarak bölgenin geliştirilmesi mümkün görülmüştür.⁶⁷⁷

I. Aşiretlerin Durumu

Necmeddin Sahir Silan’ın Tunceli vilayetine ait raporlarında bölgede aşiret ağaları hâkim güç olduğu 1938 öncesi dönem “*aşiret devri*” olarak değerlendirilmiş. Kendi aşiretleri içinde ve diğer aşiretlerde ağaların, gezicilik yaparak yöre halkını sömürdükleri vurgulanmıştır. Halk, aşiret reislerine olan itimatlarının yanı sıra büyü, fal ve sihir gibi batıl itikatlara sahiptir. Aşiret ağalarının yöredeki gezileri esnasında beraberlerinde seyit denilen ruhani liderler onlara eşlik etmekte ve bunlardan fetva aldıkları bilinmektedir. Seyitler bölgedeki cahil halkı telkinlerle ve cennete götüreceklerini söyleyerek etkileri altına almıştır.⁶⁷⁸

⁶⁷⁵ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 15, Belge No: 159.

⁶⁷⁶ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 336.

⁶⁷⁷ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 336,

⁶⁷⁸ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. xiii-xv.

Dönem dönem aşiretler kendi aralarında üstünlüklerini ispatlayabilmek için aşiret reislerinin liderliğinde birbirlerine saldırmışlardır. Dersim harekâtı öncesinde Kalan ilçesi ve çevresinde Yusufhan, Haydaran, Pilvenk, Kureyşan gibi aşiretler halkı etkisi altına almış olup 1943'ten sonra bölgede aşiretlerin varlığı sona ermiştir.⁶⁷⁹

Hozat bölgesinde aşiret durumuna bakıldığında giyim kuşam itibariyle birbirine benzeyen, silah taşıyan, ata binen ve hükümete bağlı olmayan 6-7 aşiretin var olduğu tespit edilmiştir. Bölgede Kureyşan aşireti, Arabistan'daki Kureyş kabilesinden ve Peygamber soyundan geldikleri iddiasıyla bölgede nüfuz sağlamıştır. Hozat çevresinde Ferhatuşağı, Karaballı, Bahtiyar, Yukarı Abbasuşağı gibi aşiretler etkindir.⁶⁸⁰

Nazımiye bölgesindeki aşiretlerin devlete olan sadakatleri mevcut duruma göre değişmekte, ülkenin barış dönemlerinde ve hükümetin kuvvetli olduğu süreçte sakin olan bu aşiretler, savaş dönemlerinde veya hükümetin zayıf olduğu yıllarda devlet otoritesini tanımayarak vergi ödememiş, isyanlar çıkarmış, talanlar başlatmışlardır.⁶⁸¹

1943 yılı itibariyle bölgede aşiretlerin ve aşiret reislerinin faaliyetleri tam anlamıyla son bulmuş. Ovacık ve çevresindeki halk Koçuşağı, Arslanuşağı, Bizkeruşağı, Beyituşağı gibi farklı aşiretlere bağlılardır. Bu aşiretlerden Dersim harekâtı sonrasında bölgede kalanlar hükümete bağlanmıştır.⁶⁸² Pertek ilçesinde Pilvenk ve Şavak isimli iki aşiret olup Pilvenk aşireti Dersim harekâtından önce hükümete cephe almış ancak harekâttan sonra hükümete bağlanmıştır. Şavak aşireti ise öteden beri hükümete sadakatiyle bilinmektedir ve bu nedenle dönem dönem saldırılara maruz kalmıştır.⁶⁸³

Dersim harekâtı sonrasında bölgedeki aşiretler çökertilmiş, geriye sadece isimleri kalmıştır. Raporlara göre bölgede yaşayan vatandaşları milli benliği oluşmadığı için manevi benlikleri geri düşünceler, batıl inanışların etkisi altında kalmıştır. Yörede yaşayan eğitimsiz halk, yol gösterecek rehberlere ihtiyaç duyduğu

⁶⁷⁹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 183.

⁶⁸⁰ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 178.

⁶⁸¹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 15, Belge No: 159.

⁶⁸² NSS, Seri No: 03, Dosya No: 02, Belge No: 7.

⁶⁸³ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 189.

için bölgede seyitlerin ve ağaların nüfuzu güçlenmiştir. 1938'den sonra devlet otoritesinin bölgede kendini hissettirmesiyle batıl inanışları azalmıştır. 1945 yılı Pertek ilçesine ait raporda dönemin kaymakamı “*halihazırda batıl itikatlardan eser kalmamıştır*” sözleriyle yöredeki değişikliğe işaret etmiştir. Öte yandan bölgedeki değişim: “*Bunların yerine Cumhuriyet hükümetinin yararlı eserleri kaim olmuş, her tarafta açılan halk evleri ve odaları nedeniyle halk bu cehaletten fazilette doğru yol almış, yer yer kurulan sıhhi ve içtimai müesseselerden faydalanarak yaşamının şartlarını ve yollarını öğrenmeye başlamıştır.*” sözleri ile ifade edilmiştir.⁶⁸⁴

İ. Bayındırlık Faaliyetleri

Cumhuriyet yönetimi farklı bir etnik yapıya sahip bu bölgelerde öncelikle ulaşım önem vermişti. Bu nedenle “*milli şimendifer siyaseti*” gündeme getirilmiş ve bütçeden önemli bir pay demir yolu inşaatına ayrılmıştır.⁶⁸⁵ Bu bağlamda Elazığ-Muş arasında yapılacak demir yolunun inşası da bölge halkı tarafından da sevinçle karşılanmıştı. Bu demir yolu hattının tamamlanmasıyla birlikte doğuda artık ulaşım sorunu büyük oranda çözüme kavuşacaktı.⁶⁸⁶

Ulaşım seferberliğinin bir diğer önemli ayağı da kara yolları inşaatıydı. Hükümet Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllardan itibaren yollar için ayrılan bütçenin önemli bir kısmını Tunceli vilayetinde yolların düzeltilmesi için ayırmıştır.⁶⁸⁷

Dördüncü Umûmi Müfettişlik, kısa sürede bölgeyi kalkındırmak için faaliyetlere başlamıştır. Ancak bölgede asayiş tam anlamıyla sağlanmadan yapılan hiçbir yatırımın başarılı olamayacağı düşünülmüştür. Nitekim öncelikle bölgede asayişin temin edilmesi için 1937-1938 askerî harekâtıyla bölge kontrol altına alınmıştır. Bölgede güvenliğin sağlanmasının ardından hızla kalkınma faaliyetlerine devam edildi. Bu doğrultuda Dördüncü Umûmi Müfettişliği, vilayetlere kolayca

⁶⁸⁴ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. xiv.

⁶⁸⁵ Toprak, “Silan’ın Doğu Raporları”, s. 48.

⁶⁸⁶ Özbay, *Dördüncü Umumi Müfettişlik*, s. 164.

⁶⁸⁷ BCA, F. 30-18-1-2, Y. 1-12-18.

hizmet götürebilmek adına önceliği yol yapım çalışmalarına verdi. Köprü, demir yolu, otoyol yapımı hızlandırıldı.⁶⁸⁸

Tunceli vilayeti Cumhuriyet öncesinde birçok bakımdan olduğu gibi bayındırlık yönüyle de ihmal edilmiştir. 1943 yılı itibariyle vilayet sınırları dahilinde yollar, köprüler, okullar, hastaneler, karakollar, kışlalar gibi birçok kamu binası “*Cumhuriyet devrinin yapıcı ve yükseltici*” örnekleri olarak görülmüştür. Hükümetin bölgedeki bayındırlık çalışmalarında 1936’dan sonra büyük bir hızla gelişme kat edilirken son yıllarda bayındırlık faaliyetleri yavaşlamıştır.⁶⁸⁹

1.Yollar

Hükümetin Tunceli’ye yönelik ıslahat çalışmaları içinde bayındırlık hizmetleri dahilinde yol yapımı ön plana alınmış ve önemli adımlar atılmıştır. Yıllarca Tunceli vilayeti kazalarını birbirine ve diğer vilayetlere bağlayan yollar yapılamadığı için ulaşım her açıdan sorun olmuştur. Bölge halkı açtığı patika yollarla mesafeleri aşmaya çalışmıştır. Bu bölgede Elazığ-Hozat yolu 1928-1929 yıllarında tekerlekli araçların ulaşımına açılabilmiştir. Bununla birlikte bölgedeki diğer yolların yapım çalışmalarına ancak 1937 yılından sonra hız verilmiştir. Fakat raporlarda 1943 yılında dahi bölgedeki yol yapım çalışmalarının vatandaşları tatmin edecek düzeyde olmadığına dikkat çekilmiştir.⁶⁹⁰

Bölgedeki önemli yol hizmetlerinden biri de Elazığ ile Tunceli’yi birbirine bağlayan Murat Suyu üzerinde inşa edilen Pertek Köprüsü ve 25 kilometrelik yoldur. 1943 yılı itibariyle bölgede devam eden diğer önemli bir yol çalışması da Pertek-Mutu yoluna aittir. Bu yol Tunceli’yi güneyde Malatya ve Diyarbakır, kuzeyde ise Erzincan-Erzurum demiryollarına ve vilayeti en kısa yoldan Elâzığ’a bağlayacak şekilde planlanmıştır. Bölgenin ıslah çalışmaları kapsamında 1937 yılında üzerinde durulmuş bir diğeri de Pertek-Pülümür yolu olan ve Elâzığ ile Erzincan’ı birbirine bağlayacak önemli bir projedir. Projenin tamamlanmasıyla birlikte Murat Suyu

⁶⁸⁸ Özbay, *Dördüncü Umumi Müfettişlik*, s. 196.

⁶⁸⁹ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 304.

⁶⁹⁰ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 305.

kıyılarından Munzur Dağlarına uzanan ve Ovacık ilçesini il merkezine bağlayan önemli bir yol hizmete açılacaktır.⁶⁹¹

2. Köprüler

Tunceli sınırları içerisinde yapılan ve yapımına devam edilen ana yollarla birlikte inşa edilecek köprülere de büyük önem verilmiştir. Hükümet, bölgedeki bayındırlık projeleri çerçevesinde ilk yıllardan itibaren bölgenin sularını aşabilmek için inşa edilmiş eski tahta köprüler yerine modern beton köprülerin inşaatına başlamıştır. 155.818 TL bütçe ile Murat Nehri'nin en dar boğazında inşa edilen Pertek Köprüsü vilayet sınırları içerisinde Cumhuriyetin yönetiminin önemli adımlarından biri olarak değerlendirilmiştir. 1941 yılında yapımı tamamlanan Pertek-Mameki yolu üzerindeki Türüşmek Köprüsü bölge ulaşımı açısından oldukça önemli görülmüştür. Yine aynı bölgede Mameki Köprüsü, Kutu Dersi Köprüsü, Seyithan Köprüsü, Singeç Köprüsü, Şeyhsu Köprüsü gibi yapılmış veya yapımı devam eden köprüler vatandaşın Cumhuriyet hükümetine güvenini artırmıştır.⁶⁹²

3. Demir Yolu

Kuzey ve güney sınırları Erzincan-Erzurum ve Malatya-Diyarbakır demir yollarıyla çevrelenen Tunceli vilayeti sınırlarında 1943 yılı itibariyle demir yolu bağlantısı mevcut değildir. Raporlarda bölgenin ulaşım sorununun çözülmek için olduğu kadar ekonomik ve askerî açıdan da demir yolu zorunlu görülmüş ve konu ile ilgili etütlerinin yapılması istenmiştir. Bu hususta Elâzığ-Van-İran Demir Yolu hattı üzerinde Tunceli'nin güney sınırlarından geçecek Erzincan-Erzurum demir yolu üzerinde Pülümür ilçesine bir demir yolu bağlantısı uzanması istenmiştir. Bununla birlikte Erzincan-Erzurum demir yolunda Tercan'dan Muş durağına bağlanan demir yolu hattını Tunceli'den geçirerek bölgenin ana demir yolu hattına bağlanması öngörülmüştür.⁶⁹³

⁶⁹¹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.

⁶⁹² Silan, *Doğu Sorunu*, s. 318-319.

⁶⁹³ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 345.

4. Kamu Binaları

Tunceli’de devletin üzerinde önemle durduğu bayındırlık işlerinden biri de yeni okul binalarının yapılmasıdır. Raporlarda konuyla ilgili: “*Cumhuriyet idaresinin koruyucu ve ilerleyici hamlelerine kavuşan Tunceli’de yer yer yeni irfan ocakları tesisine başlanmıştır*” ifadeleri ile 1936 sonrasında yapılan çalışmalara değinilmiştir. Tunceli çocukları için kültür kaynağı olacak yeni okullar için 1943 yılına kadar 47.283 lira harcandığı tespit edilmiştir.

Bayındırlık alanında yeni yapılan ve yapılacak okullar kadar sağlık kurumları da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bölge halkının en önemli taleplerinden biri de bölgeye kurulacak hastaneler ve dispanserlerdir. Tunceli vilayetinin merkezi olacak Mameki’de hastane yapılması uygun görülmüştür. Bölgede yapılan ilk kamu binalarından olan karakollar ilk etapta bölgede modern yapılar inşa edilinceye kadar geçici karakollar tesis edilmiştir.⁶⁹⁴

J. Halkevleri ve Halkodaları

Tunceli bölgesine ait raporlardaki değerlendirmelerde Silan, genel itibariyle halkevi ve halkodalarının ileri bir vaziyette olduğuna değinmiştir. Bunun yanı sıra vilayete bağlı ilçelerin ve bazı nahiyelerin durumuna temas etmiştir.

Çemişgezek ilçesinde biri merkezde ve biri Başvartanik nahiyesinde olmak üzere iki adet halkodası mevcut olup buralarda radyo, gazete ve kütüphane bulunmaktadır. Özellikle kış aylarında halkodalarında konferanslar düzenlenerek halkı aydınlatmaya, bilgilendirmeye çalışılmaktadır. Öte yandan üst sınıftaki öğrencilerin alt sınıftaki öğrencilere, eksik oldukları derslerde yardımcı olmaları gibi Çemişgezek halkodalarında halkın muhtelif ihtiyaçlarını karşılamak için çalışılmaktadır. Halkodalarının en temel sorunu bütçe hususunda olup bütçeleri ancak idari harcamalarını karşılayacak kadar azdır. Bununla birlikte ilçede ekonomik kalkınma ve halkın sosyal seviyesini yükseltmek için çalışmalar yapacak müstakil bir

⁶⁹⁴ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 361.

halkevi binasına ihtiyaç duyulmakta, bu konuda daha önce verilen sözlerin hayata geçirilmesi istenmektedir.⁶⁹⁵

Tunceli vilayeti kurulmadan önce Erzincan'a bağlı olan Pülümür'de biri kaza merkezinde diğeri Tahsini'de olmak üzere bir halkevi ve bir de halkodası bulunmaktadır. Kiralık eski bir binada faaliyet gösteren halkevi için CHP Genel Sekreterliğinin desteği ile yeni bir bina yapılması düşünülmüştür. Sılan raporunda, yöre halkı arasında Türkçeyi yaymak ve halkevini daha aktif hale getirmek için bölgeyle daha yakından ilgilenilmesini istemiştir.⁶⁹⁶

Tunceli ilinin Hozat ilçesinde halkevinin iyi şartlarda bir binada verimli çalışmaları sürdürdüğü, halkın ve özellikle gençlerin konferanslarla bilgilendirildiği raporlara yansımıştır. Kalan ilçesinde ise 1943 yılına kadar henüz bir halkevinin açılmamış olması önemli bir kayıp olarak görülmüştür.⁶⁹⁷

Nazımiye ilçesindeki halkodası küçük bir binada 1943 yılı itibariyle henüz yeni faaliyet göstermeye başlamıştır. İmkanlar nispetinde ilçe merkezinde küçük de olsa bir halkodasının kurulması önemli bulunmuştur. Bu yeni binaya CHP Genel Sekreterliği radyo, aydınlatma, kitap ve gazete temin etmiştir. Köy ve kasaba sakinleri halkodası kütüphanesine gerekli yardımları yapmaya çalışmaktadır. Mali sıkıntılardan Nazımiye Halkodasının sosyal faaliyetlere ve spor faaliyetlerine imkân sağlayamadığı raporlara yansımıştır.⁶⁹⁸

Mazgirt kazasında biri merkezde diğeri Muhundu nahiyesinde olmak üzere iki halkodası mevcuttur. 1944 yılında Çarsancak nahiyesine de yeni bir halkodası açılması planlanmıştır. Halkodasında kütüphane ve radyo mevcut olup Ulus ve Yurt gazeteleri gelmektedir. Kaza merkezindeki halkodası eski ve küçük bir kiralık binadadır. Raporlarda bu kaza merkezine yeni bir halkodası yapılması gerekli görülmüştür. Mevcut halkodasının masrafları belediye ve hususi muhasebeden karşılanırken mali sıkıntılardan dolayı sosyal yardım sağlanmamaktadır.⁶⁹⁹

⁶⁹⁵ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 21, Belge No: 199.

⁶⁹⁶ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 343.

⁶⁹⁷ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 184.

⁶⁹⁸ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 15, Belge No: 159.

⁶⁹⁹ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 336.

Son olarak Pertek Halkevinin durumunu değerlendiren raporlara bakıldığında çalışmaların oldukça verimli oldu anlaşılmaktadır. Spor, köycülük, dil ve edebiyat alanlarında çalışmalar devam etmektedir. Halk burada radyo, kitap ve gazetelerden faydalanmakta ve halka Türkçe okuma yazma kursları verilmektedir. Ayrıca halkevi bünyesinde yapılacak sosyal yardım çalışmalarının faydalı olacağı düşüncesi raporlara yansımıştır.⁷⁰⁰

1943 yılı raporlarında halkevi ve halkodalarının bölgedeki çalışmalarıyla ilgili olarak Silan; *“Dağlı Türkler arasında güzel Türkçemizi yaymak ve halkevinin faydalarını canlandırmak maksadıyla gerçekten de yakından ilgilenmek ve çalışmak için”* parti sekreterliğinin halk evlerine yardımlarını artırmalarını ve bu bölgelerde halkevleriyle daha yakından ilgilenmelerini gerekli görmüştür.⁷⁰¹

K. Parti Teşkilatı

Necmeddin Sahir Silan’a göre parti demek: *“kanaat birliği, fikir birliği, iman birliği”* anlamını taşımaktadır. Tunceli milletvekilliğinin ilk yıllarında, CHP’nin bölgedeki teşkilatlanması hem vilayet merkezinde hem de kazalar, nahiyeler ve köylerde henüz sağlanamamıştır. Raporlarda verilen bilgiye göre CHP siyasi teşkilatının Tunceli genelinde kurulması iki açıdan üstünde durulmuştur. Birincisi bölge halkını yetiştirmek ve milli cereyanları sağlamak için; ikincisi ise yöre halkının parti bünyesinde memleket ve millet yararına çalışmasını sağlamak içindir. Tunceli vilayetinin kazalarında parti teşkilatlanması oluşturulurken idare heyeti başkanlığının ilk dönemlerde kaymakam ve belediye başkanlarına verilmesi uygun görülmüştür. Böylece yöre halkının seçimi ile kurulacak idare heyetinin çalışmalarında daha verimli olacağı düşünülmüştür. Öte yandan toplumda güvensizliğe neden olmamak için idare heyeti başkanlığının belediye başkanının uhdesinde uzun süre kalmaması düşünülmüştür.⁷⁰²

Tunceli genelinde ilk olarak CHP teşkilatı Pülümür ilçesinde kurulmuştur ancak idare faaliyetlerinin beklendiği gibi gelişmediği görülmüştür. Bölgede parti

⁷⁰⁰ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 343.

⁷⁰¹ Silan, *Dersim Harekâtı*, s. 343.

⁷⁰² Silan, *Doğu Sorunu*, s. 340.

müfettişlerinin yapacağı incelemeler neticesinde yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekilmiştir. Tunceli'nin ilçelerinde CHP teşkilatının 3 aşamada geliştirilmesi öngörülmüştür. Önce Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt ilçelerinde Hozat ve Kalan ilçelerinde ve son olarak da Nazımiye ve Ovacık ilçelerinde parti teşkilatının kurulması uygun görülmüştür.⁷⁰³ Bu noktada 1945 yılında Silan'ın bizzat hazırlayıp CHP Genel Sekreterliğine sunduğu raporda dönemin şartları çerçevesinde parti bölge müfettişlerinin aracılığıyla çalışmalara başlandığı ifade edilmiştir.⁷⁰⁴

CHP'nin Tunceli coğrafyasında teşkilatlanmasının halk arasında nasıl karşılandığı raporlara şöyle yansımıştır: “... vatandaşlar arasında memnunluk uyandırmış ve eski devir ve idarelerdeki telakki ve tesislerle de olsa Cumhuriyet devrinde vukua gelen hadiselerden sonra, Cumhuriyet hükümetimizin adalet ve şefkat elini uzatmasıyla mütenazır olarak, Parti teşkilatımızın Tunceli çevresine sokulması, özel kanunlarla idare edilmenin merareti içinde yaşayan Tunceli halkının Hükümet ve Parti teşekküllerimizce şüphe ile görülmediğini teyit eden yeni bir hareket olarak karşılanmıştır.”⁷⁰⁵

Öte yandan bölgede kurulan parti teşkilatlarında yer almak isteyen vatandaşların tam olarak tanınmadan partiye alınmaları ve partide görev almaları olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bölgeye gönderilen parti müfettişleri de bu duruma şahit olmuştur. Ayrıca Silan, bölgede CHP teşkilatından sonra 1947 ve sonrasında yeni oluşumların da kurulduğuna dikkat çekmiştir. Demokratikleşme yolunda bu yeni partilerin önemini vurgularken bölgenin özel durumu ve CHP teşkilatının henüz yeni kurulmuş olması açısından bu yeni partileri şöyle değerlendirmiştir: “Haklımızın demokratik hareketlere iştirak ettirilmesi, Partimizin ‘Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ halinde kuruluşundan itibaren yüce bir ülkü olarak göz önünde tutulmuştur.”⁷⁰⁶

Silan, CHP Genel Sekreterliğine sunduğu raporunda Tunceli'nin ilçelerinde parti teşkilatı kurulduktan sonraki durumunu da aktarmıştır. İlçeler arasında Erzincan

⁷⁰³ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 339.

⁷⁰⁴ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 359.

⁷⁰⁵ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No:24, Belge No: 225.3-4.

⁷⁰⁶ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 359.

iline bağılı olduğu dönemde parti teşkilatı kurulan Pülümür, Sılan'ın ifadesiyle “*partinin en sağlam kalesi*” olarak görülmüştür. Diğer 7 ilçede yeni yeni oluşan teşkilatlar henüz güçlenmiş bu sebeple bu ilçelerde parti faaliyetlerinin daha yakından ve düzenli takip edilmesi raporlarda gerekli görülmüştür. Ayrıca parti üye sayılarının artırılmasına, parti faaliyetlerinin sağlanması için paraya ve binaya ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Özellikle üye sayısının artması ile 1950 seçimlerine daha geniş ve daha güçlü gidileceği düşünülmüştür.⁷⁰⁷ Ayrıca Sılan, parti üyeleri ile ilgili şu hususlara dikkat çekmiştir: “*Partimizin çok yüksek esasları ve hükümleri kapsayan program ve tüzüğüne göre saflarımızda yer almak isteyenler, gerçek iman ile millet ve memleket işlerinde çalışmak amacıyla yer alması, özel maksatlar gütmemesi, teşkilatımızın hayatiyeti ve muvaffakiyeti bakımından gerekli bulunmuştur.*”⁷⁰⁸

III. Sılan Arşivinde Yer Alan Cumhuriyet Dönemine Ait Diğer Bazı Raporlar

Necmeddin Sahir Sılan arşivinde, Doğu vilayetlerine dair kendisinin ve bölgedeki bazı idari amirlerin hazırladığı raporlar dışında, Cumhuriyetin ilk yıllarında farklı yöneticiler tarafından kaleme alınmış raporlar da mevcuttur. Doğu bölgesinde art arda çıkan ayaklanmalar, Cumhuriyet yöneticilerini toprak bütünlüğü konusunda köklü önlemler almaya sevk etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında üst üste yazılan bu raporlarda amaç yöreyi tanımak ve buna göre yapılacak uygulamaların zaman ve yöntemini belirlemektir.

A. Çankırı Mebusu Abdülhalik Renda'nın Raporu

Cumhuriyetin ilk yıllarından Necmeddin Sahir Sılan'dan önce, çok sayıda yönetici ve bürokrat bölgeye ilişkin incelemelerde bulunarak raporlar hazırlamıştır. Bu raporlardan biri 14 Eylül 1925'te Çankırı Milletvekili Mustafa Abdülhalik

⁷⁰⁷ Sılan, *Doğu Sorunu*, s. 361.

⁷⁰⁸ Sılan, *Doğu Sorunu*, s. 362.

Renda'nın⁷⁰⁹ hazırlayıp Başbakan İsmet Paşa'ya sunduğu rapordur. İsyan bölgelerini adım adım gezerek bu bölgeleri tetkik eden Renda, raporlarında öncelikle bölgenin nüfusu, coğrafyası, dil ve ırkî özellikleri ile ilgili kapsamlı bilgi vererek bölgedeki isyanların sebepleri ve etkilerini anlatmıştır.⁷¹⁰

Renda'ya göre bölgedeki olaylar din ve irtica perdesi altında milli birer harekettir. 1914 yılına kadar gerçekleşen bireysel ya da toplu isyanlar milli bir fikre dayanmadığı için bütün bölgede etkili olmamıştır. 1914 isyanına katılan bölgelerde isyanın neticesinden tam olarak emin olmadığı için isyana dâhil olmayan köylerin olduğu görülmektedir. Renda'ya göre eğer bu köyler de isyana dâhil olmuş olsaydı isyan başarılı olabilirdi. İsyan bölgesindeki bir diğer sorun bölgede hizmet eden memurun büyük bir kısmının bölgede sürgün oldukları düşüncesi ile mağduriyetlerini öne sürerek gerektiği gibi çalışmamalarıdır.⁷¹¹

Yine bu raporlara göre bölgede jandarmanın hükmü yoktur. Jandarmanın arasında talim ve terbiye görmemiş, hatta silah kullanmayı dahi bilmeyenler oldukça fazladır. Bölgede eğitim faaliyetleri oldukça sınırlı ve iptidai şartlarda sürdürülmektedir. Bölgedeki köylüler ekseriyetle Türkçe bilmemekte, Türkçe öğrenmeden Arapça ve Kürtçe konuşarak kasabada ve çarşıda günlük işlerini yürütmektedirler. Renda'nın raporları ışığında bölgedeki diğer illerden farklı olarak Dersim'de Kürtlük iddialarına rağmen halk ekseriyetle Türkçe konuşabilmektedir. Fırat Nehrinin batısı ve Malatya bölgesindeki vatandaşın Türkçe öğrenmek ve konuşmak hususundaki tabusunun Dersim'de olmadığına dikkat çekilmiştir.⁷¹²

⁷⁰⁹ Mustafa Abdülhalik Renda (1881– 1957): 11 Aralık 1881'de Yanya'da dünyaya gelmiştir. Mülkiye Mektebinde aldığı eğitimin ardından 1903'te Ziraat Bankası'nda çalışmaya başlayan Renda, sonrasında Rodos idadisinde öğretmenlikle devam etmiştir. 1906'dan itibaren 1912 yılına kadar Tepedelen, Maçova, Pogon ve Delvine kaymakamlıklarını yapmıştır. Ardından Siirt mutasarrıflığı (1913), Bitlis valiliği (1914) ve Halep valiliği (1917) yapmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra Mayıs 1920'de İngilizler tarafından tutuklanmış ve Malta'ya sürgün edilmiştir. Malta dönüşü, 1922 yılı içinde sırasıyla İktisat ve Dâhiliye Vekâleti Müsteşarı, Konya ve İzmir Valisi olarak görevlendirilmiştir. TBMM İkinci ve Sekizinci Dönemleri arasında (1923-50) ara vermeden Çankırı Milletvekili seçilmiştir. 1935-1946 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclis Başkanlığı yapmıştır. Bk. TBMM Albümü 1920-2010, Ed. Selma Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, 1. Cilt: 1920-1950, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, 2010, s. 103, 195, 250, 317, 385, 459.

⁷¹⁰ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 2.

⁷¹¹ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 6-7.

⁷¹² Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 5.

Tedip ve Tenkil Politikalarına rağmen isyan bölgelerinde bey, ağa ve aşiret reislerinin nüfuzu devam etmektedir. Bölgede hükümete taraftarlık edip şeyhlere, ağalara aleyhtar olan Kürtler endişelidir ve bölgeyi terk etme niyetindedirler. Zira isyancıların yeni bir harekette bulundukları zaman kendilerinden de intikam alacaklarını düşünmektedirler. Yeniden bir isyan başlatmak için propagandalar devam ederken bir yandan da silahlanmaya önem verilmiştir.⁷¹³

Renda, raporlarının devamında bazı tedbirlerin alınmasını önermektedir. Bunlar şöyle özetlenebilir: Önemli noktalarda bulunan köylere Türk nüfus yerleştirilerek Türk köylerinin kurulması, esasen Türk olup Kürtlerin ağır bastığı bölgelerde eğitimde Türkçeye önem verilmeli ve Kürtçe ile Arapçanın yaygın olduğu Mardin, Savur, Midyat gibi yerlerde kız çocukların eğitimine önem gösterilmelidir. Bölgede arazi ve nüfus işleri kayıt altına alınmalı, hükümet binaları bir an önce inşa edilmelidir. Köylerde aşiret düzeni bir an önce bozulmalı, on sene süre ile bölgenin idaresi Divan-ı Harb-i Örfilelere bırakılmalıdır.⁷¹⁴

Renda'nın raporlarına göre Fırat Nehrinin doğusunda kalan illerde Kürt nüfus 1.100.000 civarında olup bunun dışında nüfusa kaydedilmemiş vatandaşların olduğu bilinmektedir. Bu raporlar çerçevesinde Türk nüfus Kürt nüfusun yaklaşık beşte biri kadardır. Kürtler lisanlarını hâkim kılmış ve bölgede Kürtçe konuşulmaktadır. Bölgede bayındırlık işleri oldukça zayıftır. Emval-i metrukeden olan köylere yavaş yavaş Kürt halk yerleşmeye başlamıştır. Birçok yerde karakollar harap vaziyettedir. Aşar vergisinin kaldırılmasına rağmen köylerdeki ağalar ve beyler bu vergiyi toplamaya devam etmektedir.⁷¹⁵

Bunların yanı sıra Renda, isyancılar ile ilgili olarak isyanı düzenleyen, katılan ve teşvik edenler ile birlikte bunların akraba ve ailelerinin bölgeden uzaklaştırılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Güvenliği sağlamak için bölgede jandarma kuvvetlerinin ıslah edilmesini ve halktan silahların toplanıp silah taşımanın

⁷¹³ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s.7.

⁷¹⁴ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 13-14.

⁷¹⁵ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 10.

yasaklanmasını önemle vurgulamıştır. Öte yandan isyana katılmayanların af ve tecillerinin bir an önce sağlanması gerektiğine dikkat çekmiştir.⁷¹⁶

B. Ardahan Mebusu Hasan Tahsin Uzer'in Raporu

Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan Doğu Raporlarından bir diğeri Ardahan Milletvekili Hasan Tahsin Uzer'e⁷¹⁷ aittir. Uzer, 13 Şubat 1926'da sunduğu bu raporda Doğu illerinde önemli bir toplumsal sorun haline gelmiş tekkeler incelenerek değerlendirilmiştir. Bu incelemeler neticesinde Uzer; “ ...tekkelerin din perdesi altında birer alkol, uyuşturucu ve fuhuş yuvası olduğu” kanaatine ulaşmıştır.⁷¹⁸

Bahsi geçen tekkelerden biri ve belki de en nüfuzlusu Hakkâri ili İran sınırındaki Şemdinan (Şemdinli) ilçesindeki Şemdinan Tekkesidir. Bu tekkenin kuruluşu raporun hazırlandığı tarihten bir asır öncesine dayanmaktadır. Yöreye yüz yıl önce nereden geldiği bilinmeyen bir dilencinin boynundaki heybesiyle köy köy dolaşırken, Şemdinan'a gelerek burada bir Kürt beynin rüyasını yorumlayarak bölgede kaldığı ve Seyyit Taha ismini aldığı bilinmektedir. Uzer'in ifadesiyle; “bir avuç buğday ve arpaya rüya tabir eden bu kurnaz ve zeki dilenci” bölge halkının cehaletinden faydalanarak sözde kerametler göstermiştir. Seyyit Taha'nın ölümünden sonra ise yerine oğulları geçmiş ve tekkesi varlığını devam ettirmiştir.⁷¹⁹

Uzer'in verdiği bilgiler ışığında Şemdinan Tekkesi'nin dini, askeri ve toplumsal yönleri olduğu ve şeyhlerinin Allah'ın vekili olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Uzer'e göre Şemdinan Tekkesi Türkiye ve İran'dan iki milyondan

⁷¹⁶ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 14.

⁷¹⁷ Hasan Tahsin Uzer (1879-1939): Mülkiye'deki öğrenimini yarıda bırakan Uzer, muhtelif mülki idare amirliklerinde bulunmuştur. I. Dünya Savaşı yıllarında binbaşılığa terfi eden Uzer, Meclis-i Mebusan'da Dördüncü Dönem İzmir Mebusu olarak seçilmiştir. 1920 yılında İstanbul'un işgalinin ardından Uzer bazı milletvekilleri gibi İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgün edilmiştir. TBMM'de I. Yasama Dönemi (1920-23) İzmir, II. Yasama Dönemi (1923-27) Ardahan, III. Yasama Dönemi (1927-31) Erzurum, IV. Yasama Dönemi (1931-35) Konya Milletvekili olarak görev yaptı. V. Yasama Dönemi'nde (1935- 39) tekrar Erzurum Milletvekili seçilmiş fakat 23 Ağustos 1935'te Umumî Müfettişlik görevine tayini sebebiyle milletvekilliğini bırakmıştır. Uzer, 3 Kasım 1939'da vefatından önce Müfettişlik görevinden ayrılmıştır. Bk. TBMM Albümü 1920-2010, Ed. Selma Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, 1.Cilt: 1920-1950, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, 2010, s. 36,84, 148,212,258; Cemil Koçak, Umumî Müfettişlikler (1927-1952), İstanbul: İletişim Yayınları,2010, s. 158-59.

⁷¹⁸ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 29, Belge No:167-1.

⁷¹⁹ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 18.

fazla müridi ve farklı yerlerde şubeleri olan büyük bir şebekedir. Bu yapılanma kendi içinde idari, askeri, mali ve adli işlerini sistemli bir şekilde yürütmektedir. Uzer'in raporunda bu yönüyle bu tekkeyi, “*Şemdinan Tekkesi tam manasıyla bir hükümetti*” sözleriyle değerlendirmiştir.⁷²⁰

Şeyh Taha'nın 1913 yılı sonlarında başlattığı isyanda ailesi ile İran'a kaçması neticesinde ardında 400 esir bırakmıştır. Bu olayın ardından Şemdinan Tekkesi'ne ilçe idaresi el koymuş ve tekkeye eşya tespiti yapılması için gönderilen memurlar şunları kaydetmiştir: “*250 şişe Umurca rakısı, 30 sandık Martel Konyağı, 20 sandık bira, 5 sandık şampanya, 100 şişe muhtelif likör, 80 adet bütün teferruatıyla yatak takımı*”⁷²¹

Tahsin Uzer, Şemdinan Tekkesi'nin bu vaziyetinden duyduğu utancı anlatırken; “*dünyanın en adi rezaletanesinin Şemdinan Tekkesi yanında sönük kalacağını*” ifade etmiştir. Ayrıca tekkenin kurucusu Seyyit Taha'nın İngiliz casus şebekesinin başında önemli bir rolü olduğuna dikkat çekmiştir. Uzer'e göre, doğu illerindeki halkın fakir, perişan ve cahil kalmasından ve bölgenin metruk ve harap bırakılmasında bölgedeki şeyh, seyid ve şahların rolü olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin bölgede etkin olmamasının da önemli rolü olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki idari boşluğunda mazlum ve masum halkı her yönüyle sömüren şeyhler, seyitler ve şahlar bölgeyi doldurmaya başlamıştır. Uzer, bu şeyh, seyid ve ağaların bölge halkını madden ve manen derinden etkilediğini vurgulamaktadır.⁷²²

TBMM'nin tekke ve zaviyelerin kapatılmasına yönelik çıkardığı kanun, Uzer'e göre “*milletin ahlak ve maneviyatını kurtaran*” en önemli inkılapdır. Uzer, meselenin önemini şöyle ifade etmiştir: “*Büyük Millet Meclisi milletın saadet ve selâmetine ait çok feyizli ve çok esaslı kanunlar çıkardı, düsturlar vazetti. Fakat hiçbir şey yapmasaydı da yalnız ve yalnız tekkeler kanunu ile iktifa etseydi, bu da onun şan ve şerefini tebci kâfi idi. Çünkü medeniyete ve insaniyete karşı yüz karası olan bu fecaathaneler, bünyan-ı millete öyle rahneler açmış, ahlakıyat ve içtimaiyatımızda öyle tahribat yapmıştır ki: İsmet-i milleti kurtarmak için katil-i ahlak sayılan o*

⁷²⁰ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 20.

⁷²¹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 29, Belge No:167-3.

⁷²² Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 23.

mütecaviz ve zehrinak elleri mutlak ve mutlak kesmek, telakigâh-ı şenaatlerinde muhakkak incir dikmek bir fariza-i idariye idi. İşte milletin muhassala-i azim ve imanı, meclisi, milli vazife-i medeniyesini yaptı, tekkeleri kapıyarak civanmert milleti yüz karasından tenzih ve terbiye etti."⁷²³

C. Ragıp Gümüşpala'nın Raporu

Sılan arşivinde bulunan Doğu bölgesine ait bir diğer rapor Mehmet Ragıp Gümüşpala⁷²⁴,nın hazırladığı 23 Mart 1936 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na sunduğu Tunceli bölgesindeki aşiretlere yönelik rapordur. Giriş kısmından İçişleri Bakanlığının emri doğrultusunda hazırlandığı belirtilen bu raporun; ilk maddesinde, Tunceli'de bulunan aşiretlerin isimlerine yer verilmiştir. 2. Maddede ise aşiret adları ile bölgedeki dağ, dere ve köy adlarının Türkçe olduğuna temas edilmiştir, 3. maddede ise Tunceli'deki bu aşiretlere mensup vatandaşların Türk soyundan olup Horasan'dan geldikleri bilgisi yer almaktadır.⁷²⁵

Raporun en uzun bölümünü oluşturan dördüncü maddede ise Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu bölgede Sünni olanlara *Müslüman*, Şii olanlara ise *Kürt* denildiğine dikkat çekmiştir. Raporda, Tunceli halkının çoğunun *Kızılbaş* olduğu ve eski Türkçeyi konuştukları için bu halkın "*Kürt*" olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Öte yandan raporda meselenin sebebinin bu yanlış telkinler olduğu ve ilmi bir dayanağının olmadığına da dikkat çekilmiştir. Gümüşpala, *Şiilik* ve *Sünnilik* anlayışı ile ortaya çıkan bu yanlış anlayışın düzeltilmesini önemli bulduğunu belirtmiştir.⁷²⁶

⁷²³ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 29, Belge No:167-3.

⁷²⁴ Mehmet Ragıp Gümüşpala (1897 -1964): 1897 yılında Edirne'de dünyaya gelen Gümüşpala, Kuleli Askeri İdadisindeki öğrenciliği sırasında Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. 2 Ekim 1918'den 6 Ekim 1920 tarihine kadar İngilizler tarafından esir olarak tutulan Gümüşpala esaret yıllarının ardından Ankara'ya giderek 13 Aralık 1920'de İstiklal Harbine katılmıştır. 1925'te Şeyh Said İsyanı'nın bastırılmasında görev almıştır. 1934'te Harp Akademisi'ni bitiren Gümüşpala, Tunceli Vali ve Kumandan İstihbarat Şefliği de yapmıştır. 1948'de Tuğgeneral, 1951'de Tümgeneral, 1955'te Korgeneral, 1959'da Orgeneral oldu. 27 Mayıs Askeri Darbesi'ni desteklemiş ve darbenden sonra 6 Haziran 1960'ta Genelkurmay Başkanı olmuştur. Adalet Partisi'nin ilk genel başkanı olan Gümüşpala, Türkiye Büyük Millet Meclisinin on ikinci döneminde (1961-65) İzmir Milletvekilliğine seçilmiştir. Bk.TBMM Albümü 1920-2010, Ed. Selma Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, 2.Cilt:1950-1980: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara 2010, s.802; Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s. 85.

⁷²⁵ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 7, Belge No: 54-1.

⁷²⁶ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 7, Belge No: 54-2.

Ragıp Gümüşpala'nın araştırma ve incelemeleri ile tespit edilen aşiret isimlerinin tamamının Türkçe olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte etnografik, coğrafi, tarihi ve sosyolojik açılardan yapılan incelemelerde bölgedeki köy, dere ve dağ isimlerinin Türkçe olduğunu dikkat çekilmiştir. Yine yöre halkının gelenekleri ve giyim tarzları itibarıyla Türk kültüründen oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bölgede konuşulan dil üzerinde yapılan incelemelerde yörede hem Türkçe hem de Kürtçe konuşulduğuna dikkat çeken Gümüşpala, Kürtçe konuşulmasına sebebinin bölgedeki Türklerin, Zaza ve Fars kızlarla evlilikleri olarak değerlendirmiştir. Böylece ana dilleri Farsça ile baba dilleri Türkçenin karışması sonucunda Kürtçenin doğduğunu ileri sürmüştür. Öte yandan Arap edebiyatının etkisiyle Türklerin de bu dili “*Kürtçe*” olarak isimlendirdiğine ancak özünde bu dilin “*dağlı Türk dili*” olduğunu belirtmiştir.⁷²⁷ Gümüşpala'nın bu ifadeleri “*dağ Türk'ü*” ve “*dağ Türkçesi*” söyleminin Necmeddin Sahir Silan'dan önce Ragıp Gümüşpala raporlarında kullanıldığını göstermektedir.

IV. Necmeddin Sahir Silan'ın Demokrat Partiye Sunduğu Raporlar

A. Erzincan Raporları

1950 yılı seçimlerinde Erzincan vilayetinde milletvekili çıkaramayan Demokrat Parti (DP), 1954 yılı seçimlerine hazırlanırken partinin kazanması için bölgede çalışmalar yaptırmıştır. Tunceli, Bingöl ve Erzincan'ın vilayetlerinin DP müfettişliğini üstlenen Necmeddin Sahir Silan, bölgeye dair toplam dört rapor hazırlamıştır. Silan, doğu illerinin kapısı olarak gördüğü Erzincan'ın, parti teşkilatlanması yönünden yaşadığı sorunları, eksiklikleri, ihtiyaçları tespit ederek raporlarına aktarmıştır. Silan'ın daha önce CHP Bingöl ve Tunceli milletvekilliği döneminde hazırladığı raporlara kıyasla daha özet mahiyette olan DP dönemi raporlarında öncelikle bölgedeki parti teşkilatlanmasına odaklanmıştır.

1952 yılında DP'ye sunduğu raporda Erzincan ili genelinde DP teşkilatının kendisini hissettirdiği fakat parti teşkilatının, parti tüzüğünde belirlenen ilkelere tamamen uygun olmadığı vurgulanmıştır. Mayıs 1952'de Erzincan'da düzenlenecek il

⁷²⁷ Silan, *Tedip ve Tenkil Politikaları*, s.89.

kongresi öncesinde parti teşkilatında gruplaşmaların dikkat çektiğini belirtmiştir. Bu gruplaşmanın Tercan ilçesine de yansıdığı ve ayrılıkların giderek belirginleştiği raporlara geçmiştir. Dikkat çeken bir başka husus ise Erzincan Kongresi'nde idare kuruluna seçilenlerin çoğunlukla Alevi Türkler olması sebebiyle, seçimlerde başarısız olanların Türklük-Kürtlük veya Sünnilik-Alevilik gibi meseleleri ortaya attıkları bunun neticesinde parti tüzüğünde bu gibi esaslara uymayanların, ayrılık yaratanların uyarıldığı belirtilmiştir. Ayrıca “*Alevi*” kimliği veya başka bir sebeple hiçbir partinin partiden ihracından uzak durulması gerektiği vurgulanmıştır.⁷²⁸

Raporlara yansıyan bir diğer husus merkez ilçe teşkilatını destekleme amacıyla Erzincan'da yeni bir merkez ilçe kurulması için gelen talep il idare kurulunca olumlu karşılanmıştır. Ancak yeni teşkilatın kurulmak istenmesinde asıl maksat merkez ilçe idare kuruluna seçilen “*Alevi*” üyeleri uzaklaştırmaktır.⁷²⁹

DP Erzincan müfettişi sıfatı ile Necmeddin Sahir Silan Erzincan İl İdare Kurulu üyeleri ile yaptığı hususi görüşmeler neticesinde parti için hizipleşmelerin nedenlerini ve durumun önemini tespit etmiştir. İl idare kuruluna seçilmiş olanların, yeni kurulun üyesi olan eski başkanın ve ilçe idare kurulunda bulunan bazı üyelerin “*Alevi*” kimliğine ve hatta komünist ideolojiye yakınlığına dikkat çekilmiştir.⁷³⁰

Necmeddin Sahir Silan, raporunda Erzincan il teşkilatının genel durumunu değerlendirirken, “*birbirlerine inanmamaları, güvenmemeleri yüzünden Parti içindekileri olduğu gibi Parti dışındaki vatandaşları da tatmin etmekten uzak*” olduklarına; aslında ne önceki il idaresindeki kadronun ne de yeni seçilen kadronun Erzincan ili ve ilçeleri genelinde Parti teşkilatı ile ilgilenmediklerine temas etmiştir. Bununla birlikte Erzincan DP teşkilatının bölge halkı ile ilişkilerinin zayıf olduğu ve özellikle il merkezinde ticari ve iktisadi çalışmaları olan şahıs ve grupların teşkilat dışında olduğunu ve bu gruplardan parti saflarında faydalanılması gerektiğini gündeme getirmiştir. Yine bölgedeki aydın zümrenin DP'den uzak olduğu ve bu

⁷²⁸ NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 8, Belge No: 163.1-2.

⁷²⁹ NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 8, Belge No: 163.3.

⁷³⁰ NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 8, Belge No: 163.4-5.

zümreye ulaşmak için vakit geçirdikleri yeni kurulan şehir kulübüne yönelmenin faydalı olacağına değinmiştir.⁷³¹

Sılan, raporlarında Erzincan ilinin ilçelerinde DP teşkilatına dair önemli detaylar paylaşmıştır. İlçe teşkilatlarında yaşanan problemleri, halkın ve partinin beklentilerine değinmiştir. İlçelerde parti binalarının bakımsız olmasına, kiralanan binaların kiralarının ödenmesinde yaşanan maddi problemlere, parti üyelerinden aidat alınmaması veya alınamamasına; birçok ilçede, bucak ve köylerde kütük defteri parti mührü bayrak, sandalye, masa yazı takımı ve flama gibi ihtiyaçların gönderilmemesine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte parti üye defteri incelendiğinde birçok köy, bucak ve ilçede üye sayısını az olması ve artış göstermemesi raporlarda gözden kaçmamıştır. Örneğin Erzincan Ilıç ilçesinde 1952 yılı itibariyle üye defterleri incelendiğinde DP sadece 29 kişinin üye olduğu göze çarpmaktadır. Bu nedenle üye sayısını arttırmanın üzerinde durulması gerektiği belirtilmiştir.⁷³²

Raporlarda, Kemah ilçesi ile ilgili bu bölgeden “*eski feodal idarenin tipik bir örneği*” olarak bahsedilmiş olup, ilçede “*habis ruhlu bir derebeyinin milletvekili sıfatı da üzerinde olmak suretiyle*” bölgede nüfuz sahibi olduğu ve milletvekilinin özel idare ve belediye memurlarını emrinde bulundurduğu ve yine Kemah belediye başkanının da kardeşi olduğu ifade edilmiştir. Silan raporlarında milletvekiline dair: “*Bu ilçedeki memurların çoğu bu derebeyin sabit fikirleri ve sağır hüviyeti altında ezilmekte, onun gölgesinde korkmaktadır. Hürriyet ve demokrasi rejimine rağmen bu tarzda bir hayatın mevcudiyeti belki de kabul edilemez, ama gerçek budur.*” sözleri ile milletvekilinin bölgedeki etkisini ifade etmiştir. Silan raporlarında “*derebey*” milletvekili ile ilgili bölgedeki işlerinin hükümet tarafından incelenmesini zaruri görmüştür.⁷³³

Tercan ilçesi DP teşkilatlanmasına bakıldığında 1950 yılı itibariyle vilayet genelinde en iyi durumda olan bölge olduğu görülmektedir. Nüfus yoğunluğu ilçe genelinde 45.000’in üzerinde olan bölgede büyük aşiretlerin varlığı hissedilmektedir. Raporlara göre aşiretler arasında zaman zaman yaşanan gerilimler bölgede siyasi

⁷³¹ NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 8, Belge No: 163.6-7.

⁷³² NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 8, Belge No: 163.13-15.

⁷³³ NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 8, Belge No: 163.15-16.

partilere de yansımıştır. İlçe genelinde 42 köyün 25'inde DP teşkilatının kurularak 1223 yurttaş DP'ye üye olmuştur. Raporlara göre, Tercan ilçesi parti teşkilatı Erzincan'ın diğer ilçelerine kıyasla çok daha düzenli çalışmaktadır.⁷³⁴ Öte yandan Tercan ilçesinden Erzincan vilayetinin genelinde olduğu gibi CHP üyeleri bölgede Türklük - Kürtlük veya Alevilik telakkileri ile halkı DP saflarından uzaklaştırmak istemektedir. 1952 yılında Erzincan vilayetine dair nüfus verilerine bakıldığında

Tablo-7: 1952 Yılı Erzincan İli Nüfus Rakamları.

Erzincan	Merkez ve Köyleri	68,128
İliç Merkez	Merkez ve Köyleri	18,214
Kemah İlçesi	Merkez ve Köyleri	19,744
Kemaliye İlçesi	Merkez ve Köyleri	18,978
Refahiye İlçesi	Merkez ve Köyleri	26,439
Tercan İlçesi	Merkez ve Köyleri	45,957
Toplam	Merkez ve Köyleri	197,460

Erzincan, Tercan ve Refahiye ilçelerinde vatandaşın oyları kazanıldığı takdirde seçimlerin kazanılması kesin görülmüştür.

B. Doğu Vilayetlerine Dair Raporlar ve Tespitler

Necmeddin Sahir Sılan, 1950 seçimleri sonrasında, CHP'den istifasının ardından, DP saflarına geçmiştir. DP bünyesinde Bingöl, Tunceli ve Erzincan Parti Müfettişliği görevini üstlenmiştir. Eski seçim bölgeleri Tunceli ve Bingöl'ü de içine alan doğu illeri müfettişliği ile bölgede uzun yıllardır mesai harcayan Necmeddin Bey, bu kez DP adına hizmet etmeye devam etmiştir. Daha önce CHP'ye sunduğu Bingöl ve Tunceli raporları gibi yeni görev bölgesine dair raporlar hazırlayarak DP Genel İdare Kuruluna sunmuştur.

7 Temmuz 1952 DP Genel İdare Kurulu kararı ile Bingöl, Tunceli ve Erzincan vilayetlerinde DP'nin durumu ile ilgili incelemeler yapmış, partinin hareketleri ve

⁷³⁴ NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 8, Belge No: 163.21.

çalışmalarına dair raporlar hazırlamış ve bu seyahatinde Elâzığ vilayeti ile de temasları olmuştur.⁷³⁵

Necmeddin Sahir Bey, bölgeye dair yaptığı incelemelerde bilhassa “*Türklük*” ve “*Kürtlük*” konuları ortaya atılarak bir kaos yaratıldığına dikkat çekmiştir. Konu ile ilgili: “*Doğu ve Güneydoğu illerimizde eskiden mevcut olan bir hastalık son zamanlarda yeniden görülmeye başlamıştır. Bazı yerlerde yaratılmak istenilen, bazı yerlerde sınırlarımızın ötesinde Dünya ile irtibatı olan bu hastalık, bu dava şudur: “Türklük ve Kürtlük meselesi” ifadeleri ile değerlendirmede bulunmuştur.*⁷³⁶

Sılan konuya ilişkin, Cumhuriyetin ilk yıllarında doğuda çıkan Şeyh Sait İsyanı, Ağrı hadiseleri, Dersim Harekâtı gibi hadiseleri örnek göstererek bu meselenin kapanmış gibi görünse de DP’nin Türk siyasetinde yer almasıyla birlikte CHP tarafından yeniden ortaya çıkarıldığını öne sürmüştür.

Necmeddin Sahir Bey, raporunda bölgede yaşanan önemli bir olaya da mercek tutmuştur. Erzincan vilayetinde farklı yerlere asılan, “*Dersimin Taçsız Kralı*” imzası ile kaleme alınmış bir beyannameyle, “*Türklük*” ve “*Kürtlük*” çatışmasının yaratılmak istendiğine temas etmiştir. Silan’ın verdiği bilgilere göre konuyla ilgili suçlamaların odağında bulunan Aytekin adlı gencin takip edildiği sırada öldürüldüğü ve yapılan incelemelerde bu gencin Türklük ve Kürtlük davasında rol oynayabilecek bir aliye mensup olmadığı anlaşılmıştır. Öte yandan gencin ailesinin bazı üyeleri komünistlik ile suçlanarak, konu başka bir yöne çevrilmek istenmiştir. Bununla birlikte Silan, ölen bu gencin fahri avukatlığını Erzincan CHP İl İdare Kurulu İkinci Başkanı Mustafa Yıldırım’ın üstlendiğine değinmiştir.⁷³⁷

Doğu bölgesinde bilhassa Sivas, Erzincan ve Tunceli çevrelerinde ortaya atılan “*Alevilik*” meselesi Silan’a göre “*Türk soyundan oldukları halde mezhebi bir tasvir ile ‘Alevi’ denilen, fakat ayrıca temayüllerle ‘Kürt’ diye adlandırılan vatandaşların teşkil ettiği bir vakadır.*” Öte yandan raporlarında bölgedeki aşiret hayatına da değinen Necmeddin Bey, CHP hükümetinin bölgedeki siyaseti ile ilgili dikkat çeken iddialar ortaya atmıştır.

⁷³⁵ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 445.

⁷³⁶ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 5, Belge No: 41.01.

⁷³⁷ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.03.

Sılan'a göre, hükümete boyun eğerek hayatlarını idame ettirmekten başka amacı olmayan bu vatandaşların, CHP Hükümeti döneminde, memleketin menfaatleri için de olsa, “ağır muameleler” ile karşılaştıklarını hatta bu bölgede yol, okul gibi bayındırlık hizmetlerinin gitmediğini öne sürmüştür. Bu iddiasına gerekçe olarak ise “onları yetiştirmemek ve uyandırmamak için yıllarca geri bırakılmış oldukları” ifade edilmiştir.⁷³⁸ Uzun yıllar CHP saflarında siyaset yürütmüş bir isim olarak DP çatısı altına girerek ortaya koyduğu bu iddialar oldukça çarpıcıdır.

1945 yılı nüfus sayımı verilerine göre “ana dillerine göre nüfusun ayrılışı” kısmında “Kürtçe” konuşan 1.480.246 yurttaş kaydedilmiştir. Silan'a göre bu rakamlar incelenmeye muhtaç olup Erzincan ve civarındaki nüfusun %55-60'ı aslında “Kürt” adı verilmiş “Alevidir”.

Sılan, etnik olarak, dil ve tarihi açıdan var olmadıklarını savunarak “Kürt” mefhumunun Fransız ve Rus yazarların ve yine İngiliz kaynakların etkisiyle yaratıldı tezini ortaya koymuştur. Milli Mücadele yıllarında Anadolu'nun farklı milletlerce işgali karşısında el birliği ile çalışan halklar, sonraları iç ve dış tahriklerin etkisiyle bölgede “Kürtlük” politikası körüklemiştir. Raporlarda 1950 seçimleri öncesi Erzincan bölgesinde CHP'nin Alevi yurttaşların oylarını kazanmak için “Kürt” vatandaşlar üzerinde “hükümetin dayandığı partiye oy vermeyenler sonra yok olacak” söylemleriyle baskı kurduğu vurgulanmıştır. Silan' göre 1950 Erzincan seçimleri bu sebeple CHP lehine DP aleyhine neticelenmiştir.⁷³⁹

Necmeddin Sahir Silan'ın kaleme aldığı doğu bölgelerinde DP teşkilatlanması, faaliyetleri ve bölgede karşılaşılan sorunları içeren raporlarda bölgede oluşan zararlı düşünceler ve oluşumların da üzerinde durulmuştur.

Bunlar arasında bölgedeki Ermenilik, Kürtlük, Alevilik telkinleri ile yapılan propagandalar, yine bölgede Rus tahrikleri ve bölgedeki propagandaları ilk sıradadır. İngilizlerin I. Dünya Savaşı ve sonrasında devam edegelen çalışmaları bilhassa petrol meselesi, Nasturi ayaklanması gibi konular, 1950'li yıllarda Kürt ve Ermeni unsurların devletleşmesi projeleri, Amerikalıların bölgede Ermenilik ve Ermenistan

⁷³⁸ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.05.

⁷³⁹ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 450.

ile ilgili projeleri ve propagandaları bunların arasındadır. Raporlarda, Amerikalıların bölgede Kürtlük, Kürdistan ve Ermenilik üzerine Doğu ve Güneydoğu'da yaptıkları incelemelere de değinilmiştir. Erzincan ilçe ve köylerinde Amerikalı araştırmacı Dr. Robinson ve “Şikago Tribün” gazetesinin çalışmalarını örnek vermiştir. Necmeddin Sahir Bey, bu araştırmalarda köylülere sorulan şu sorulara dikkat çekmiştir:

“*Türk-Sünni*” köyleriyle “*Kürt-Alevi*”lerine ait köyler arasında Hükümetçe bir fark gözetiliyor mu?

“*Kürt-Alevi*” kütlesi nerelere yayılmıştır?

“*Kürt-Alevi*” kütlesi ile “*Türk-Sünni*”ler arasındaki münasebetler nasıldır?⁷⁴⁰

Raporlarda bölgede tespit edilen önemli problemlerden biri de güvenlik sorunu yaratan silahlanma hareketleridir. Bilhassa doğu ve güneydoğu illerinde Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan sorunlar neticesinde silahlar toplanmış ve yasaklanmış olmasına rağmen vatandaşlar yasadışı yollarla silahlanmaya devam etmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında doğu sınırlarında hızlanan kaçakçılık faaliyetlerinin silah tedariğini kolaylaştırdığı raporlara yansımıştır. Silan’a göre silahlanmanın hızlanmasına zemin hazırlayan bir unsur da idare teşkilatının çekingenliği ve hükümetin tutumudur. Bu hususta CHP’ye eleştiri oklarını yönelten Silan: “... silahlanma mevzuunda geniş şekilde istismar edilmekte ve bu partinin saflarına bulunan bazı masum vatandaşlar bir yana, iktidar hırsıyla kavrulanların, açıktan açığa olmasa dahi, memlekette huzursuzluk ve asayişsizlik yaratmak, vatandaşlar arasında ayırıcı ve kışkırtıcı hareketler, adeta ihtilal havası doğurmak için bazı tertip ve telkinlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.”⁷⁴¹

Necmeddin Sahir Silan’ın CHP’nin bölgedeki faaliyetlerine yönelik bir diğer eleştirisi bölgedeki tedip hareketlerinden Atatürk ve Celal Bayar’ı sorumlu gösteren telkinler yaymalarıdır. Bu konuda raporunda şu cümleler dikkat çekmiştir: “*Bu gün memleketimizin bazı yerlerinde olduğu gibi, Doğu ve Doğu Güney illerimizde, daha ziyade ‘Alevi’ ve ‘Zaza’ların bulundukları bölgelerde Atatürk sevgisi yerine Atatürk düşmanlığı yayılmasında ve bu arada ‘Atatürk’ adı yanında ‘Bayar’ adının tedip ve*

⁷⁴⁰ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 446.

⁷⁴¹ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.

tenkil hareketlerinin âmili ve faili olarak gösterilmesinde Cumhuriyet Halk Partisi mensuplarıyla bunlara taraftar olan bazı vazife sahiplerinin büyük rol oynamakta olmaları dikkate şayan görülmektedir.”⁷⁴²

Raporlara göre Cumhuriyetin ilk yıllarında Şeyh Said İsyanı’nın başladığı ve genişlediği Bingöl ve çevresinde isyan sonrasında başlayan tedip hareketi, sürgün ve idam edilenlerin olması, hükümet değişikliğine rağmen, vatandaşların iktidara karşı hala “çekingen, ürkek ve kapalı” olmasında etkili olmuştur. Özellikle bölgede aşiret hayatının devam ediyor olması ve bu yaşayış içinde tarikat ve şeyhlerin de önemli bir yerinin olduğuna değinilerek sadece Çapakçukur’da Çan köyünde elli kadar şeyh olduğu vurgulanmıştır. Silan’a göre: “*Tarikat ve mezhep varlıkları ve ayrılıkları olmasına rağmen Doğu ve Güneydoğu bölgesinde mistizm bütün kuvvetiyle etkin bulunmaktadır.*”

CHP’ye yönelik raporlarda Silan’ın, bir diğer iddiası ise Erzincan’ın Göller köyü ve başkaca diğer köylerinde Halk Partililerin “*Alevi Türkler*”e dair propagandalarıdır. CHP’li görevliler bölgede: “*Tunceli Hareketleri ile ‘Alevi Türk’lerin imha ettirilmesi aziz Atatürk ile Sayın Celâl Bayar’ın emri vermiş olduğu tarzındaki kötü ve ayırıcı telkinler ve tahriklerden mütevellit bulunmuştur. Bu sebeptendir ki, çok zararlı olan bu telkinlerin ve tahrikleri karşılayıcı tedbirlere başvurulması, yine memleket menfaatleri itibarıyla, mutlak bir zaruret olarak telâkki edilmiştir.*”⁷⁴³

C. Erzincan Bingöl-Tunceli Vilayetlerinde Demokrat Partinin Genel Durumu

Doğu vilayetlerine dair bu raporlarda, particilik ve siyasi faaliyetler ile ilgili, “*görmek, işitmek, şuurulu hareket ve para*” hususlarının zaruretine dikkat çekerek bilhassa parti teşkilatlanması açısından mali kaynaklar ve paranın, siyasi faaliyetlerin

⁷⁴² Silan, *Doğu Sorunu*, s. 461.

⁷⁴³ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 464.

devamı açısından önemine değinmiştir. Mevcut siyasi partiler arasında en fazla para kaynağı bulunan siyasi oluşumun CHP olduğunun altını çizmiştir.⁷⁴⁴

Necmeddin Sahir Bey, DP üyelerine yönelik yaptığı değerlendirmede; parti içinde idealist olanların az sayıda olduğunu, 1950 yılı itibariyle iktidar partisi olması sebebiyle milletvekilliği, müdürlük, çeşitli memuriyetleri elde etmek için veya ihalelerde öncelikli olmak için parti nüfuzunu araç olarak kullananlara değinmiştir. Silan, bu hususta düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: *“Parti ve Parti teşkilatını ve bu teşekkülün hikmeti vücudunu münhasıran menfaat kaynağı ve basamağı telâkki edenlerin siyasi ve içtimaî şuur ve akideden mahrum bulunması ve imanlı, samimi demokratların, hürriyet sevenlerin yanında demokrat camiamızı menfaat şebekesi haline getirmek isteyenlerin artmakta olması, üzerinde önemle durulacak bir mahiyet arz etmekte bulunmuştur.”*⁷⁴⁵

Silan’ın raporlarında önemle üstünde durduğu bir diğer husus, halk ile parti ve hükümet ilişkisini olgunlaştıracak, gücünü halktan alan sağlam bir hükümet oluşturmaktır. Aksi durumda muhalefet baskılarının hükümetin varlığını sonlandırabileceğini işaret ederek DP teşkilatında görülen gruplaşma ve ayrılıkçı düşünceleri parti geleceği açısından tehlikeli görmüştür. Öte yandan bu tehlikenin bertaraf edilmemesi partiye yeni katılacak vatandaşların uzaklaşmasına neden olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca parti tüzüğünde açıkça belirtilen hükümler parti ilçe ve il idare kurullarında bulunanlarca dikkate alınmayarak partiye gelmek isteyenlere, *“Türklük-Kürtlük”*, *“Türklük-Lazlık”* gibi düşünceler ile ayırıcı davranışlar sergilenmiştir. Öte yandan grupla çalışma disiplininin olmaması, genel idare kuruluşlarının dikkate alınmaması partinin geleceğini etkileyen önemli hususlar olarak tespit edilmiştir.⁷⁴⁶

Raporlarda *“14 Mayıs İnkılabı”* olarak değerlendirilen 1950 yılı seçimleri sonrasında iktidara gelen DP hükümetiyle beraber ülke, Silan’ın ifadesiyle: *Birdenbire hürriyet havasına kavuşmuş ve geçen devre ve idareyle asla tatmadığı ve ummadığı bir serbesti ile karşılaşmıştır.”* Bunun yanı sıra toplum düzeni, kamusal

⁷⁴⁴ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.17.

⁷⁴⁵ Silan, *Doğu Sorunu*, s. 467.

⁷⁴⁶ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.20 .

özgürlüğü sağlamada kamu menfaatine zarar verecek, güvenliği zayıflatacak eylemlerde bulunanlar karşısında hükümet otoritesi bazı engeller ile karşılaşmaktadır. Bu sebeple bazı yerlerde jandarma ve emniyet güçleri görevlerini yapamamakta, adliye sürecinde uzun süren mahkemeler farklı yorumlanmaya başlanmaktadır. Bunlar karşısından idare amirlerinin Sılan'ın söylemiyle: “*çekingen basiretsiz, iradesiz*” davranmaları hükümete zarar vermiştir. Bu gerekçe ile raporlarda Doğu ve Güneydoğu bölgelerine yönlendirilecek idare amirlerinin özenle seçilmesi hususunda ve bu idarecilerin hangi özelliklere sahip olmaları gerektiğine dair tavsiyeler verilmiştir.⁷⁴⁷

Raporlarda 1954 seçimlerine hazırlanırken DP teşkilatına yönelik diğer tavsiyeler ise şunlardır:

*Partinin özellikle bölgede din ve vicdan hürriyetini sağlayarak bölge nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan “*Alevi*” yurttaşların partiye kazandırılması.

*Doğu ve Güneydoğu vilayetlerinde DP'nin bürolarını kurmak suretiyle bu bölgelere ait çalışmaların tek elden yürütülmesini sağlanması.

*Tunceli, Bingöl, Erzincan ve Elazığ gibi bölgelerde ve diğer doğu illerinde başlayan yol, köprü, okul, sağlık merkezi faaliyetlerinin hızlandırılması.

*Doğu illerinde parti teşkilatları düzenlenerek daha fazla teftiş edilmelisi.

*Farklı şehir ve kasabalardan DP'den uzak duran, özellikle aydın yurttaşlar, memurlar, adalet mensuplar, idari amirler, köylüler gibi vatandaşların kazanılmasına yönelik çalışmaların yapılmasıdır.⁷⁴⁸

V. Irak Raporları

NSS arşivinde II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye- Irak ilişkileri ile ilgili daha önce gün yüzüne çıkmamış önemli bir kaynak tespit edilmiştir. Çalışmaya konu olan 1941 yılına ait Irak Raporlarına Tarih Vakfı'na bağışlanan Necmeddin Sahir Sılan arşivinden ulaşılmıştır. “*Irak Ülkesinde Hususi Seyahate Ait İntibalar*” başlığı ile kaleme alınan raporlar 1941 yılında aralarında Necmeddin Sahir Sılan'ın da

⁷⁴⁷ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.23.

⁷⁴⁸ NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.27.

bulunduğu CHP'li beş milletvekilinin seyahatleri sonrasında Silan tarafından kaleme alınmıştır.

Raporların ilk sayfasında seyahate dair Başbakan Refik Saydam'a verilen bilgilerden seyahatin, Başbakan Refik Saydam'ın isteği üzerine tertip edildiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar seyahat süresince bu ziyaretin resmi olmadığı, hususi bir ziyaret olduğu belirtilmişse de Silan'ın bu raporlarında verilen bilgilere göre seyahatin Refik Saydam'ın talebi üzerine gerçekleştiği açıkça ifade edilmiştir.

Meclis'in çalışmaya ara verdiği 3-7 Şubat 1941 tarihleri arasındaki dönemde gerçekleşen bu hususi geziye, Silan'ın raporlarına göre beş CHP'li milletvekili katılmıştır. Raporda seyahate katılan diğer dört mebusun ismi geçmese de bu vekillerden birinin dönemin İstanbul Mebusu Ziya Karamürsel olduğu tespit edilmiştir. Ziya Karamürsel bu geziden sonra 5 Mart 1941'de geziye dair izlenimlerini “*Irak Seyahat Notları*” başlığı ile on sayfada özetlemiştir.⁷⁴⁹

Karamürsel'in seyahat notları Silan'ın detaylı raporları ile seyahatin tarihi, ziyaret edilen yerler ve şahıslar ile diğer detaylar açısından paralellik göstermektedir. Yine her iki çalışmada bu ziyaretin resmi bir ziyaret olmadığı bilakis hususi bir ziyaret olduğu vurgulanmıştır. Seyahat kararının nasıl alındığı ve nerede başladığı ile ilgili olarak Ziya Karamürsel *Irak Seyahat Notları'nın* başında Irak'a seyahat etme düşüncesini arkadaşları ile paylaştığını ve bu fikrin kabul edildiğini ve dönemin Afyonkarahisar Milletvekili Osman Hamza Erkan'ın da bu gezi ile ilgilendiğini ifade etmiştir.⁷⁵⁰

Ziya Karamürsel'in verdiği bu bilgiler ekseninde Necmeddin Sahir Silan ve Karamürsel dışında katılan üçüncü vekilin dönemin Afyon mebusu Osman Hamza Erkan olduğu anlaşılmaktadır. Irak'a giden bu beş kişilik vekil grubunun diğer iki ismi ne Silan'ın raporlarında ne de Karamürsel'in seyahat notlarında geçmiştir. Hamza Erkan'ın seyahate dair izlenimlerini kaleme aldığı “*Irak ve Kuveyt Notları*” başlıklı gezi yazısı, Irak seyahati sonrasında (Mayıs 1941) Tan gazetesinde

⁷⁴⁹ Tahir Kodal, “II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-İrak İlişkileri ve Irak Hakkında Bilinmeyen Bir Kaynak: Ziya Karamürsel'in Irak Seyahat Notları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.16, S.40, Erzurum 2009, s. 400.

⁷⁵⁰ BCA, F. 490-1-0-0, Y. 53-209-10.

yayımlanmıştır. Bu yazıda seyahate katılan diğer iki milletvekilinin dönemin Erzurum Milletvekili General Pertev Demirhan ve Eskişehir Milletvekili İzzet Arıkan olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵¹

3 Şubat 1941'de Ankara'dan ayrılan beş Türk vekil, 6 Şubat 1941'de Bağdat'a ulaşmıştır. Türk heyeti tren istasyonunda büyük bir misafirperverlikle karşılanmıştır. Beş Türk milletvekilinin Irak'a yaptığı bu ziyaretten sonra tutulan bu raporlarda Türkiye'yi ilgilendiren bazı konulara değinilmesi itibari ile adeta özel bir gözlemci gibi tespitler yapılmıştır.⁷⁵²

Sılan'ın raporlarında verdiği bilgilere göre Bağdat'tan başlayan seyahat Basra, Şattularap üzerinden Fav Kasabası, İranlılara ait Abadan Kasabası'nın ziyaretiyle devam etmiş, oradan da Kuveyt'e geçilmiştir. Daha sonra Babil Harabeleri ve Basra civarında bulunan Şuaybe'deki İngiliz uçak karargâhı ve tesisleri ziyaret edilmiştir. Bu seyahat üzerinde Irak erkânından ve milletvekillerinden bazıları ile yapılan görüşmeler, Iraklılar ve İngilizler ile özel tanışmalara da vesile olmuştur.⁷⁵³

Irak raporlarını değerlendirmeden önce, Irak coğrafyasında tarihi süreç içinde Türk varlığının nasıl geliştiği ile ilgili genel bir bilgi verilmek istenmiştir.

A. Irak'ta Türk Varlığının Tarihi

Irak tarihine bakıldığında bölgedeki Türk hakimiyeti Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey döneminde başlamıştır. Tuğrul Bey Abbasi halifesinin yardım çağrısı üzerine Bağdat'a giderek Bağdat Hâkimi Menekurrahim'i esir almış ve 1055'te Büveyhiler devletine son vermiştir. Böylece Irak ile Türk temasları 1055'ten itibaren bölgeye Türk göçlerinin başlamasıyla Selçuklular döneminde olmuştur.⁷⁵⁴ Oğuz Boyları kitleler halinde bu bölgeye geçerek Musul, Erbil, Şehrizar, Kerkük şehirlerini Türkmen şehirleri haline getirmişlerdir. Irak farklı Türk devlet ve beylikleri egemenliğine girmiş ve zaman içinde Türkler tarafından vatan toprağı olarak

⁷⁵¹ Osman Hamza Erkan, "Irak ve Kuveyt Notları". *Tan*, 16 Mayıs 1941 s. 3.

⁷⁵² Kodal, "Karamürsel'in Irak Seyahat Notları", s. 401.

⁷⁵³ Tarih Vakfı Arşivi, Fon Kodu: NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.39

⁷⁵⁴ *Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, s. 31.

görülmüştür. Osmanlı Devleti'nden önce ise bu bölgede Zengiler, Timurular, Akkoyunlular ve Safeviler hüküm sürmüştür.

Irak bölgesi Osmanlı hakimiyetine ilk olarak Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi ile girmiş. Sonrasında Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat Seferi ile Türk hakimiyeti pekişmiştir. Osmanlı hakimiyeti sonrasında Musul, Kerkük ve Süleymaniye sancaklarından oluşan bir vilayetin merkezi haline gelmiştir.⁷⁵⁵ Osmanlı Irak coğrafyasını idari olarak Basra, Bağdat, Musul, Şehrizar ve el-Ahsa olmak üzere beş bölgeye ayırmıştır. Bölge 1623 yılında Safeviler kontrolüne geçmişse de 1638'de Sultan IV. Murat'ın Bağdat seferi ile tekrar Osmanlı hakimiyetine girmiştir.⁷⁵⁶

Osmanlı Devleti'nin bölgedeki siyasi varlığı I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiştir. Savaş başladığında İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli anlaşmalardan biri olan Sykes-Picot Antlaşmasına göre (Ekim 1915) Irak İngiliz nüfuz bölgesi olarak belirlendiği için petrol kaynaklarından dolayı Osmanlı'ya bağlı olan Musul sancağı da Irak'ın bir parçası olarak kabul ettirilmek istenmiştir.⁷⁵⁷

I. Dünya Savaşı başladığında İtilaf Devletlerinin Irak bölgesinde bilhassa Musul'daki siyasi emelleri Irak Cephesi'nin açılmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti savaş süresince bu cephede önemli başarılar sağlasa da savaşın sonunda bölgeden geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı mağlubiyeti sonrasında imzaladığı 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi, Osmanlı coğrafyasında yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu yeni dönemin en önemli gündemi ise Osmanlı topraklarının paylaşılmasıdır. Aslında paylaşım planları çok daha öncelere dayanmakta olup özellikle İngilizler 1878 Berlin Antlaşması'nın ardından bölgedeki petrol kaynaklarını saptamışlar ve I. Dünya Savaşı'nda da bu bölgelerin işgale yönelmişlerdir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra ise Musul ve Kerkük bölgesini işgale başlamışlardır.⁷⁵⁸

⁷⁵⁵ *Türk Dış Politikasında Musul*, s. 155.

⁷⁵⁶ Mehmet Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s. 89.

⁷⁵⁷ *Türk Dış Politikasında Musul*, s.49.

⁷⁵⁸ Kadir Kasalak, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türk Irak İlişkileri", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5, S.9, Ankara 2007.

İngilizler mütarekeden sonra hem bölgedeki Hristiyanları korumak için hem de bölgedeki Osmanlı altıncı ordusunu tamamen dağıtmak için harekete geçmişlerdir. Ancak bölgede asıl hedefleri petrol kaynaklarını kontrol altına almak ve Hindistan yolunun güvenliğini sağlamaktır. 1 Kasım 1918'de Hamam al-Alil'e giren İngiliz General Marshall burada Musul'u işgal edeceğini ve Türklerin 5 mil kuzeye çekilmelerini bildirmiştir. Irak'ta mütareke imzalandığında Osmanlı altıncı ordusu komutanı olan Ali İhsan Paşa işgal kararının uluslararası savaş kurallarına aykırı olması sebebiyle bu işgali reddetmiş ve İngilizlere nota göndermiştir. General Marshall ise mütarekenin 7. maddesini gerekçe göstererek geri adım atmamıştır. General Marshall, Ali İhsan Paşa'ya gönderdiği notadan şehrin boşaltılmaması halinde sorumluluğun kendisine ait olacağını bildirmiştir.⁷⁵⁹

Musul'un İngilizlerce işgal edilmesi ile birlikte 1055'te Irak bölgesinde başlayan Türk egemenliği sona ermiştir. Irak Türklerinin kaderini etkileyen bu önemli hadiseyle bugünkü Erbil, Süleymaniye, Musul ve Kerkük şehirlerini kapsayan Musul Sancağını uluslararası bir probleme dönüşmüştür. Musul meselesi ile Türkiye ve İngiltere arasında başlayan sorunlar zamanla bir diplomasi savaşı halini almıştır.⁷⁶⁰

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin göreve başlamasından sonra 28 Ocak 1920'de yapılan gizli oturumda Misak-ı Milli kabul edilmiş ve bölünen Türk vatanının sınırları tespit edilmiştir. Misak-ı Milli'nin ilk maddesi ile Osmanlı Devleti'nde Arap nüfusunun çoğunlukta olduğu işgal altındaki bölgenin geleceği yapılacak halk oylamasına bırakılırken bu sınırlar içinde din, soy ve amaç birliği bakımından bağlı olanlar bir bütün olarak kabul edilmiştir. Ayrıca hiçbir nedenle bu bölgelerin birbirinden ayrılmayacağı açıkça ifade edilmiştir. Bu maddeye göre Musul, Süleymaniye, Kerkük ve Hatay Anadolu'nun ayrılmaz bir parçasıdır.⁷⁶¹

⁷⁵⁹ Suphi Saatçi, *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, İstanbul 1996, s. 116.

⁷⁶⁰ Saatçi, *Irak'ta Türk Varlığı*, s.125.

⁷⁶¹ Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, s. 95.

24 Nisan 1920'de San Remo'da masaya oturan İtilaf Devletleri, Sykes-Picot Antlaşmasını referans alarak Ürdün ve Irak'ı İngiliz mandası olarak belirlemişlerdir.⁷⁶²

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele döneminde 28 Aralık 1920'de Ankara'da Ziraat Okulu'nda yaptığı konuşmada Musul'un işgalinin haksızlığına dikkat çekmiş ve mütareke imzalandığında Musul'un Türk Ordusunun hakimiyetinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bölgedeki İngiliz işgalini İstanbul'un işgali gibi haksız bir işgal olarak değerlendirmiştir.⁷⁶³

Anadolu'da başlayan milli direniş ve Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılması üzerine Musul halkı Millî Mücadele'yi desteklemiştir. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa bölgedeki aşiret liderlerinden Şeyh Ajimi El Sadun ile temaslarını sürdürmüş ve böylece yöredeki Arap ve Kürtler, İngiliz kontrolündeki Faysal'ın yerine Anadolu direnişine güvenmişlerdir.⁷⁶⁴

Lozan Konferansında ilk defa Musul meselesi 23 Ocak 1923 tarihli oturumda görüşülmüştür. Konferansta Türkiye heyetine başkanlık eden İsmet Paşa, Türk tezini siyasi, tarihi, coğrafi, askeri, ekonomik ve etnografik açıdan ele alarak açıklamıştır. Özellikle Türk tezinin temel dayanağı etnografik nedenlerdir. Zira Musul'da o yıllarda yaşayan nüfusun 503.000 olduğu ve bu nüfusun çoğunluğunun Türk olduğu ifade edilerek Anadolu'dan ayrılamayacağı vurgulanmıştır.⁷⁶⁵

Türkiye heyeti bu gerekçelere dayanarak Musul'un Türkiye'ye bırakılmasını talep etmişse de İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon Irak sınırları içinde kalmasını savunmuş ve Türk temsilcilerin teklifi reddedilmiştir.⁷⁶⁶ Ocak 1923'te İngilizler önce sınır pazarlığı yolu ile Musul'u Irak'a dahil etmek istemiş, ancak bu öneri kabul görmemiştir. İngilizler Türkiye'ye petrollerden hisse vermeyi teklif etmişler, İsmet Paşa bu teklif karşısında: *“Bizim için Musul bir vatan meselesi sizin için ise petrol*

⁷⁶² Kodal, “Karamürsel’in Irak Seyahat Notları”, s.392.

⁷⁶³ Saray, Türkiye ve Yakın Komşuları, s. 96.

⁷⁶⁴ Mim Kemal Öke, *Musul-Kerkük Dosyası*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1991, s. 31.

⁷⁶⁵ Berna Türkdoğan, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s. 321.

⁷⁶⁶ Cem Sar-Mehmet Gönübol, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013, s. 75.

meselesidir.” diyerek petrol hususunda İngilizleri memnun edecek bir uzlaşma sağlanabileceğini belirtmiştir.⁷⁶⁷

Lozan'ın ikinci devresinde ise İsmet Paşa'nın bölgede *plebisit* yapılmasına yönelik teklifi Lord Curzon tarafından reddedilmiştir. Curzon bölge halkının oy vermeye alışık olmadığını, tecrübesiz olduklarını ve “*plebisitin amacını anlayamayacaklarını*” öne sürmüştür.⁷⁶⁸

Lozan görüşmelerinde Musul meselesi uzun tartışmaların ardından Türkiye-İngiltere arasında çözülmek üzere sonraya bırakılması kabul edilmiştir. Böylece Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinin 2. fıkrasına göre Türkiye ve Irak arasında sınır sorunu dokuz ay süre zarfında Türkiye ve İngiltere arasında çözülmek üzere ertelenmiştir. Dokuz aylık sürede iki devlet arasında çözülemediği takdirde ise mesele Milletler Cemiyetine taşınacaktır.⁷⁶⁹

Lozan sonrasında Musul meselesi bağlamında Türk-Irak sınırının tespiti için İngiltere ile 19 Mayıs 1924'te İstanbul Konferansı ile yeniden görüşmeler başlamıştır. Tarafların görüşlerinde ısrar etmelerinden dolayı 5 Haziran 1924'te Musul meselesi çözümlenemeden görüşmeler sona ermiştir. Bunun üzerine mesele Milletler Cemiyetine havale edilmiştir.⁷⁷⁰

20 Eylül 1920'de Musul meselesi üzerine görüşmelere başlayan Milletler Cemiyeti bir komisyon oluşturmuş ve Musul bölgesinde halkın görüşlerine başvurulmak istemiştir. Fakat İngiltere'nin bölgedeki saldırgan tutumu Milletler Cemiyetine bölgede bir sınır belirleme zorunluluğu hissettirmiş, 28 Ekim 1924'te *Brüksel Hattı* adıyla geçici Türk-Irak sınırı belirlenmiştir.⁷⁷¹

Böylece Tahkik Komisyonu çalışmalarını sürdürmüş ve Eylül 1925'te Milletler Cemiyeti bir rapor sunmuştur. Rapora göre Musul, Irak'a bırakılacak ve Irak 25 yıl süre ile İngiliz mandası altında olacaktır. Türk - Irak sınırı Brüksel'de belirlendiği

⁷⁶⁷ *Türk Dış Politikasında Musul*, s.125.

⁷⁶⁸ Türkdoğan, *Türk Dış Politikası*, s. 321.

⁷⁶⁹ Sar-Gönlübol, *Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 77.

⁷⁷⁰ Sar-Gönlübol, *Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 77.

⁷⁷¹ *Türk Dış Politikasında Musul*, s.169.

gibi kalması öngörülmüştür. Cenevre'de bulunan Türk heyetini bu karara itiraz etmesi üzerine Eylül 1925'te Adalet Divanından görüş istenmiştir.⁷⁷²

Divanın verdiği karar ise Milletler Cemiyetinin işini kolaylaştırmıştır ve 16 Aralık 1925'te komisyon raporunu kabul ederek *Brüksel Hattı*'nı sınır kabul eden kararı almıştır. Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin bu kararına büyük tepki göstermiştir ancak bölgede yaşanan gelişmeler ve bilhassa Şeyh Sait isyanının etkisiyle 5 Haziran 1926'da Türkiye Musul'u, Irak'a terk etmek zorunda kalmıştır. Anlaşmanın ilk iki maddesi Türk-Irak sınırını belirlerken 14. maddesi ile Irak petrol gelirlerinin %10'u 25 yıl süre ile Türkiye'ye bırakılmıştır. Fakat daha sonra Türkiye 500.000 İngiliz lirası karşılığında bu hakkından vazgeçmiştir.⁷⁷³

B. Irak Ülkesine Dair Necmeddin Sahir Sılan Raporları

1. İç Politika

Sılan'ın, *Irak Ülkesinde Hususi Seyahate Ait İntibalar* başlığı altında kaleme aldığı raporunun ilk tespitleri Irak'taki iç politika ile ilgilidir. Bu hususta üzüntü ve endişe duyduğunu ifade eden Sılan'ın iç siyasete dair tespitleri şunlardır:

Irak ülkesinde dünün iktidarı, bugünün iktidarı ve yarın iktidara gelecek olanları arasında belirgin bir ihtilaf dikkat çekmiştir.⁷⁷⁴

Irak'ta II. Dünya Savaşı yıllarına kadar süregelen ve devam edecek olan genel siyaset açısından zıt fikirler ile yaratılan bu ihtilaf hükümet otoritesini azaltırken ülkeyi yönetenler ile yönetmek isteyenler arasındaki bu muhalefet en yüksek makamlardan en küçük memurlara, en büyük şehirlerden en ücra çöl bölgelerine kadar yayılmıştır. Öte yandan bu ihtilaf aile ilişkilerine de yansımış, öyle ki akrabalıkla bağlarını koparacak kadar derin bir düşmanlığa sebep olmuştur.⁷⁷⁵

İç politikaya yönelik diğer bir önemli tespit genel itibariyle, ülkede siyasi gücü elinde bulunduranlar, geleceklerini ve refahlarını yönetim kadrolarında görenler ve buralarda maddi manevi çıkar sağlayanların siyasi ihtirasları Sılan'ın ifadesiyle:

⁷⁷² Sar-Gönlübol, *Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 79.

⁷⁷³ *Türk Dış Politikasında Musul*, s.170.

⁷⁷⁴ NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 8, Belge No: 163.4-5.

⁷⁷⁵ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.05.

“*bütün insani kıymetlerin üstünde tutulmuştur.*” Bu hususta amcaoğlunu öldüren bir başbakanı ve yine eşinin ailesinden birini idama sürükleyen eski bir hükümet başkanını isim vermeden, çarpıcı birer örnek olarak göstermiştir.⁷⁷⁶

Irak'ta siyasi ve toplumsal yaşam, kabile ve aile hayatına dayandırılmıştır. Öyle ki siyasi ihtiraslar ve ayrılıklar da iç içe geçmiş bir şekilde kabile ve aile hayatında genişlemekte yahut azalmaktadır. I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında olan bu coğrafyada küçük rütbeli zabıt, memur gibi vazifelilerin bugün Irak hükümet teşkilatının içinde hatta başında oldukları görülmüştür.

Raporda dikkat çeken bir diğer husus ise şahsi serveti ile ayakta duranlar dışında siyasilerin, dış kaynaklar ile servet sahibi olmaları ve yeni yapılan *kasır* adı verilen villalarda konforlu hayatlar sürmeleridir. Öte yandan Irak'ta iktidar ve muhalefetin yarattığı tüm bu olumsuz gidişatın toplumsal hayata yansımaları olarak halkın nefreti giderek artmıştır.⁷⁷⁷

I. Dünya Savaşı sonrasında, Irak'ın İngiliz mandası altına girmesinden sonra geçen on sekiz yıl içinde Irak'ta 17 başbakan değişmiştir. 7-8 ayda bir başbakanın değişmesi ülkede kanıksanmıştır. Türk vekillerin Irak seyahatlerinin gerçekleştiği dönemde, bölgede bulunan İngiliz elçisine göre, Irak başbakanı ve arkadaşları bir taraftan İngilizleri oyalarken diğer taraftan Arap milliyetçilerini memnun etme gayretindedir. Bu durum Irak'ta halk tarafından memnuniyetle karşılanırsa da İngilizlerce, İngiliz yanlısı olan eski başvekilin tekrar iktidara gelmesi beklenmiştir.⁷⁷⁸

2. Dış Politika

I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1920 San Remo Konferansı ile Osmanlı'nın Arap vilayetleri paylaşılırken İngiltere Milletler Cemiyetinin vesayet sistemi ile Irak üzerinde manda yetkisine sahip olmuştur. İngiltere 23 Ağustos 1921'de Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı kral sıfatıyla tahta çıkardı. 10 Ekim 1922'de imzalanan İngiltere-Irak Antlaşması ile manda yönetimi şartları teyit edilmiş, yabancıların

⁷⁷⁶ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.05.

⁷⁷⁷ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.05-36.06.

⁷⁷⁸ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.08.

kanunî hakları ve İngiltere'nin çıkarları teminat altına alınırken; 1924'te de yeni oluşturulan kurucu meclis bu antlaşmayı onaylamıştır. Sonrasında hazırlanan anayasa ile yetkileri sınırlı Ayan ve Mebusan Meclisinden oluşan parlamentoyu da içeren meşrutî bir monarşi kurularak Mart 1925'te anayasanın yürürlüğe girmesiyle parlamento toplanmıştır. 1932'de hükümeti vesâyet ve denetimi altında tutan manda yönetimi milliyetçilerin yoğun baskıları karşısında sona ermiş ve Irak bağımsız bir devlet olarak Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmiştir.

Sılan raporunda, Irak'ta II. Dünya Savaşı devam ederken Irak'ın siyasi atmosferi içinde dış politikaya ayrıca önem vermiştir. Raporlarda, Alman propagandalarıyla radyolarda yansıtıldığı gibi Irak genelinde yoğun bir İngiliz aleyhtarlığı görülmediğini ancak bazı bölgelerde muhtelif grupların İngilizlere karşı tepkilerinin düşmanlığa dönüştüğüne değinilmiştir. İngiliz aleyhtarlığının ise önemli bazı sebepleri vardır. Bu sebeplerin başında İngilizlerin, Irak'ın bağımsızlığını tam anlamıyla kabul etmemiş olması gelmektedir.⁷⁷⁹

Öte yandan İngilizlerin Irak'a iktisaden yardım etmeme sebebi bazı Iraklı mebuslara göre Irak-İngiltere arasındaki anlaşmaya rağmen Irak'ın İngilizlerin güvenini kaybetmiş olmasıdır. Silan'ın verdiği bilgiye göre, İngilizlerle yaşanan gerginlik Irak'ı ekonomik açıdan günden güne sıkıntıya sokarken bu durum ilerleyen günlerde Irak halkını açlığa sürükleyecek boyuttadır. Irak'taki bu politik gerginlik içinde, İngilizlere aleyhte olan Iraklı aydınlar, tam bir istiklal için tüm zorluklara katlanılması gerektiğini telkin etmektedir.⁷⁸⁰

1941 yılı itibarıyla yaklaşık dört milyonluk bir nüfusa sahip olan Irak'ta nüfusun büyük bir kısmı Şii Araplardan ve Kürtlerden oluşmaktadır. Irak'ta bazı Arap milliyetçileri, Filistin davası ile yakından ilgilenmektedir ve İngilizlerin Yahudi davasını, Arap birliğine tercih etmelerini bir ihanet olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca Arap milliyetçiler, Irak'ta bilhassa Bağdat'ta yaşayan Yahudilerin memleketin ekonomisinin % 70'ni kontrollerinde tutuklularına işaret ederek bu sorun

⁷⁷⁹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.09.

⁷⁸⁰ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.09.

çözülmedikçe Irak-İngiliz ilişkilerindeki gerginliğin devam edeceğine dikkat çekilmiştir.⁷⁸¹

İngilizlerin müdahalesiyle iktidardan çekilen eski Başbakan, İngilizler ile bahsedilen bu konular üzerinde tam bir anlaşma sağlamadan güvenin sağlanamayacağını düşünmektedir. Eski Başbakan ile aynı düşünceye sahip Iraklı Arap milliyetçiler de Irak'ın istiklal ve istikbali için İngilizler ile tam ve samimi bir ortaklık sağlamak için İngilizlerin Iraklıları tatmin edecek bir düzenlemeye gitmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁸²

Irak'ta böyle düşünenler İngiliz provokasyonu ile eski başbakanın uzaklaştırıldığı günlerde, İngiliz elçisi Sir Basil Newton'un değiştirilmiş olması adeta bir taviz, bir anlaşma başlangıcı olarak değerlendirmişlerdir. Bazı milletvekilleri ise İngiliz elçiliğindeki bu değişikliğin anlamı ne olursa olsun bir gün Irak'ın kaderini Filistin ve Suriye ile birleştirmek isteyenler olsa da Filistin ve Suriye için Irak'ı feda etmeyi doğru bulamamışlardır. Bu nedenle İngilizlerle samimi bir ortaklığı savunmuşlardır.⁷⁸³

Irak'ta son yıllarda artan İngiliz aleyhtarlığının arka planında Alman elçiliğinin tahrikleri ve teşvikleri yatmaktadır. Raporlarda konu ile ilgili olarak Alman elçisi Doktor Grobe'nin *"bedevi gibi çöllerde dolaşarak aşiretlerle yakından kucaklaşarak, Alman taraftarlığı ve İngiliz aleyhtarlığını aşıladığı..."* ifadelerine yer verilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Irak'ın Almanya ile münasebetlerinin kesilmesi üzerine İran'ın Hürrem şehrinde kalan, Alman casus ve propaganda örgütüne başkanlık ettiği bilinen Grobe'nin Irak'taki faaliyetlerini İtalya elçiliği aracılığı ile sağladığına değinilmiştir.⁷⁸⁴

Özellikle İtalya'nın II. Dünya Savaşı'na girmesinin ardından Irak-İtalya ilişkileri karşısında İngilizlerin Irak'a karşı olan güvensizliği daha da artmıştır. Bu durum Irak genelinde İngiliz aleyhtarlığında önemli bir etken teşkil etmiştir. Bazı Iraklı milletvekilleri eski İngiliz elçisi Vieux Gaçon'un diplomatik görevini hakkı ile

⁷⁸¹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.11.

⁷⁸² NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.11.

⁷⁸³ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.12.

⁷⁸⁴ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.12.

yapmadığı ve özellikle ziyaretine giden Iraklılara iyi muamele göstermediği ifade edilmiştir. Öte yandan Alman elçisinin Irak topraklarını bölge bölge gezerek özenle çalıştığı ve Iraklılara yakınlık gösterdiği raporlara yansımıştır. Ayrıca Iraklı bazı milletvekilleri Alman elçisi bölgeden çekildikten sonra yerini İtalyan elçisinin aldığına değinmişlerdir.⁷⁸⁵

İngiltere ve Irak arasında ihtilaflı konulardan biri de Kuveyt meselesidir. Osmanlı Devleti döneminde bir kaza olan Kuveyt, raporların kaleme alındığı 1941 yılında İngiltere'nin Hindistan idaresine tabi bulunmakla birlikte temsil bakımından bir hak verilmemiştir. Kuveyt emiri bölgedeki İngiliz hükümetini temsil eden konsolosun emrindedir. Sir Yalovey adlı bu siyasi temsilci yabancı bir ülke temsilcinin Kuveyt emiri ile temasta bulunmasına izin vermemektedir. Bu durum Emirin bölgede bir nüfuzunun olmadığını göstermektedir. 1941 de Kuveyt nüfusu yaklaşık 60.000'dir. Bu nüfusun yaklaşık 1.000 kadarı şehrin dışındaki köylerde kalan nüfusun tamamı ise Kuveyt şehrinde yaşamaktadır. İran hükümeti, Osmanlı döneminde olduğu gibi, Irak'a tabi olduğunu savunmakta ve İngilizlerin Irak ve Kuveyt arasına koydukları sınır işaretlerini Irak'taki kuvvetler, tahrip ederek Kuveyt ve Irak arasında sınır olmadığını göstermek istemişlerdir.⁷⁸⁶

Kuveyt'e gelen İngiliz malları için %4 gümrük vergisi alındığı ve bu sebeple en iyi malların Kuveyt yolu ile Arabistan'a yayıldığı bilinmektedir. Kuveyt yoluyla gelen İngiliz mallarından dolayı bölgede kaçakçılık ilerlemiştir. Kuveyt'e giden yolcular Irak hükümetinden izin aldıkları gibi İngiliz konsoloslüğundan da vize almak zorundadır.⁷⁸⁷

Raporlarda verilen bilgilere göre İngilizlerle ilgili, Araplar hatta herkes tarafından bilinen, Basra'da "*İngilizlerin eli*" olarak bilinen genç bir uçak zabiti olan Sir Embling'in faaliyetleridir. Bu kişi adeta İngilizlerin daha önce çöllerde kullandığı Lawrence'in yeni bir timsalidir. Bu şahsın bölgede özel ve resmi toplantılara katıldığına, yol rehberliği ve yolların güvenliği ile ilgili yabancılara refakat ettiğine ve bu hususta önemli sıkıntılara katlandığına dair bilgilere ulaşılmıştır. Öyle ki bu

⁷⁸⁵ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.13.

⁷⁸⁶ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.16.

⁷⁸⁷ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.19.

zabitin vazifesinin öneminden dolayı tüm İngilizler ile daima irtibat halinde olup Basra'daki İngiliz konsoloslukuna da yardımcı olduğu bilinmektedir.⁷⁸⁸

Raporlarda verilen diğer bir önemli bilgi, Basra'da ikamet eden Meclisi Ayan üyelerinden birinin son dönemlerde İngiliz konsolosu ile görüşmeleridir. Bu şahsın verdiği bilgilere göre son bir yıl içinde iktidarda olan eski Başbakan ile ilgili hakikatte, Alman taraftarı olmasa da, İngilizlere gösterdiği tepkilerden dolayı kendisinin Alman taraftarı olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Yine aynı meclis azası bir süre önce Basra İngiliz konsolosunun kendisini ziyarete geldiğini, halkın arasında yayılan Alman taraftarlığı ve İngiliz aleyhtarlığının sonuçlarının kötü olacağını tahmin ettiğini söylemiştir. Meclis azasının bu hususta düşünceleri konsolos ile paraleldir.⁷⁸⁹

3. Ordu

Irak ve İngiltere arasındaki ittifaka rağmen iç ve dış siyasette aralarındaki gerginliklerin Irak'ın mevcut genel durumunda başlı başına etken olduğu raporlara yansımıştır. Musul, Bağdat, Kerkük ve Divaniye olmak üzere dört gruptan oluşan ve iyi eğitilmiş küçük ve genç Irak ordusu Arap milliyetçiliği üzerine kurulmuş ve Irak'ın yegâne kuvvetidir. Silah ve teçhizat yönüyle oldukça zayıf olan bu ordu, son yıllarda komutan ve subay olarak da zayıflatılmıştır. Bilhassa siyasetin ordu üzerindeki etkisinin artması ile orduda tasfiye amacıyla birçok seçkin kumandan ve subay ordudan uzaklaştırılmıştır. Ordudan uzaklaştırılan subaylar hükümet eliyle muhtelif görevlere getirilseler de çoğu bu görevlerden memnun olmamış ve raporlardaki ifade ile “*orduda siyaset ateşini körüklemişlerdir.*” Ayrıca orduda yıllardır devam eden İngiliz karşıtlığı bugün, belki de istenmediği hâlde, Alman taraftarlığı yaratmıştır. Raporlarda, Irak ordusunun bu durumu Irak'ın vaziyeti açısından endişe verici görülmüştür.⁷⁹⁰

Raporlarda Irak'ta meclisin durumu ile ilgili şu bilgiler verilmiştir: Irak'ta Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan üyelerinden bazılarının siyasetin ordu üzerindeki

⁷⁸⁸ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.20.

⁷⁸⁹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.21.

⁷⁹⁰ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.22.

artan etkisinden üzülerken bahsederken sorunun çözümünü millet meclisinin ortaya çıkmasında bulduklarından söz edilmiştir. Meclis-i Mebusanda 108, Meclis-i Ayanda 20 milletvekili mevcuttur. Bu vekillerin büyük bir kısmı Şii Araplardan diğer kısmı ise Kürt ve Sünni Araplardan oluşmaktadır. Meclis-i Mebusan başkanı Sünni Araplardan olup I. Başkan Vekili Kürt Araplardan, II. ise Şii Arap mebuslardan seçilmiştir. Irak topraklarında yaşayan çeşitli aşiretlerin hükümet ve ordu ile ilişkilerinden dolayı bazı hareketlerini önlemek için aşiret reislerinin bazıları milletvekili olarak seçilmiştir.⁷⁹¹

4. Nüfus ve Yaşayış Durumları

Irak ülkesinde nüfus durumu ve nüfusun dağılımı ile ilgili Sılan, raporunda şu bilgileri vermiştir: Irak nüfusu ile ilgili verilen rakamlar birbirinden farklı olup bölge nüfusunun 3,5-4,5 milyon arasında olduğu anlaşılmaktadır. Irak'ın nüfusunun tam olarak bilinmemesinin en önemli sebebi, nüfus kayıtlarının tutulmasına önem gösterilmemiş olmasıdır. Bu nüfusun ekseriyetini kuzeyde Şii Araplar oluşturmuş, ikinci olarak güneyde Kürt nüfus ve son olarak da Sünni Araplardan oluşmaktadır. Irak'ta bulunan diğer nüfus gruplarına bakıldığında güneyde yaşayan Türk nüfusun tam sayısı bilinmemektedir. Irak genelinde 150-200 Yahudi'nin yaşadığı bilinmekte ve yine 50-60 bin İranlının yaşadığı tahmin edilmektedir. İranlı nüfus, İran'da idari yapıdan rahatsız olup Irak'a iltica etmiştir. Irak'ta büyük şehirlerde yaşayan varlıklı halkın dışında, nüfusun yaşamı oldukça iptidai ve geridir. Aslında halk çalışkan ve çeviktir fakat çalışma sahası sınırlı, ülkede hayat oldukça pahalıdır.⁷⁹²

a. Sağlık

Irak'ta halkın sağlık durumu genel olarak iyi gösterilse de trahom⁷⁹³ ve başka salgın hastalıkların olduğu bilinmektedir. Sağlık malzemesi ve ilaç olarak daha önce kullanılmakta olan Alman ilaçları eczanelerde tükendiği için İngiliz ve Amerikan

⁷⁹¹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.23.

⁷⁹² NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.24.

⁷⁹³ Tedavi edilmemesi durumunda körlüğe kadar giden mikrobik kaynaklı bulaşıcı göz hastalığı. (<https://www.memorial.com.tr/hastaliklar/trahom-hastaligi>)

ilaçları daha yaygındır. Irak'ta yetkili bir şahsın ifadelerine göre, Irak'ta hastane ve dispanser gibi halk sağlığı kurumları faaliyete geçmiştir.⁷⁹⁴

b. Eğitim

Irak'ta devletin eğitim politikası halkın taleplerini karşılamamaktadır. Eğitim sisteminin uygulanmasında istikrarlı bir usul olmadığı anlaşılmaktadır.

c. İdari Teşkilatlanma

İdari yapılanmada vilayet yerine mutasarrıflık teşkilatı uygulanmakta olup kazalar ve nahiyeler mutasarrıflıklara bağlıdır. Osmanlı döneminde kaza merkezi olan birçok bölge mutasarrıflık merkezi olarak değiştirilmiştir.⁷⁹⁵

d. Bayındırlık ve Şehircilik

Necmeddin Sahir Silan'ın Irak seyahatine dair gözlemleri arasında bayındırlık durumu ile ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır: Bölgede Musul petrollerinden alınan tahsilat ile bayındırlık işleri geçmişe nazaran ivme kazanmıştır. Bağdat, Basra ve Musul şehirleri asfalt yollar ile kaplanmıştır. Şehirlerarası yollar muntazam bir hale getirilmişse de henüz yolu olmayan yerler de oldukça fazladır. Irak'ta şehircilik oldukça ilerlemiş yalnızca büyük şehirlerde değil küçük şehirlerde dahi elektrik tesisatı kurulmuştur.⁷⁹⁶

Bağdat şehri, geniş yetkilere sahip, teknik ve idari anlamda başarılı bir belediye başkanı tarafından idare edilmektedir. Osmanlı döneminde Mithat Paşa'nın valiliği yıllarında yapılan belediye binası ile ilgi şu ifadeler şehrin Osmanlı mimari izlerine dair bir örnektir: “...mütevazı çatısı altında modern zevk ve teknikler birleştirilmek ve eski binanın karakteristik hususiyeti muhafaza edilmek suretiyle işleyen binanın adı: Emanetil Asımadır.”⁷⁹⁷

⁷⁹⁴ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.26.

⁷⁹⁵ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.26.

⁷⁹⁶ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.26.

⁷⁹⁷ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.26-27.

Sılan'ın Bağdat'ta şehircilik ile ilgili gözlemleri: Şehrin Avrupai bir zihniyetle ve esaslı programlarla hazırlanarak ilerlemiştir. Farklı İngiliz şehirlerinde rastlanan geniş caddeler ve meydanların daha küçük örnekleri bu dönemde Bağdat'ta görülmektedir. Irak'ta ulaşım bakıldığında bölgedeki en temel ulaşım aracı otomobildir. Benzin ucuz olduğu için otomobil sayısı fazladır. Bağdat'ta otobüsle ulaşımın düzensiz olması halkın otomobile yönelmesine sebep olmuştur. Otomobil tercihinde gümrük vergilerinin düşük olması önemli bir faktördür.⁷⁹⁸

5. İktisadi ve Mali İşler

Sılan'ın, Irak gözlemleri arsasında önemli bulduğu bir diğer husus ekonomidir. Bölge ekonomisiyle ilgili tespitleri şöyledir: Bağdat ve birkaç büyük şehirde belli bir bölge ve grubun dışında genel bir sefalet hakimdir. Ayrıca aydınlar, ordu güçleri ve sınırlı bir çevrede, Arap milliyetçiliği oldukça kuvvetlidir. Fakat aynı heyecan Irak halkında mevcut değildir. Irak'taki ekonomik problemler Irak siyasetinde belirleyici olmuştur. Halkın geneli müstakil bir yönetimi veya manda yönetimine kolaylıkla uyum sağlayabilecek durumdadır. Irak'ın ekonomik faaliyetleri içinde pamuk ve hurma ihracatının önemli bir yeri vardır. 1930'lu yılların sonlarında bu ürünleri İngilizlerce satın alınması halkı iktisaden olumsuz etkilemiştir.⁷⁹⁹

Türkiye ile Irak arasında ekonomik ilişkilerin kurulabilmesi için esaslı anlaşmaların yapılması, bu anlaşmaların yapılabilmesi için ise İngiliz hükümetinin iznini almak gerekmektedir. Çünkü sömürgelerde ve himaye altındaki bölgelerde iktisadi işler doğrudan İngiltere'den idare edilmektedir. Bu nedenle Türkiye-Irak arasında ekonomik bağlar kopmuştur. Öyle ki önde gelen ihraç ürünlerimizden biri olan zeytinyağını dahi Irak, Filistin'den temin etmeye başlamıştır.⁸⁰⁰

Irak'ta tütün ihracatı ise ekseriyetle Amerika'dan yapılırken Hindistan ve diğer İngiliz sömürgelerinden ihtiyaca göre temin edilmektedir. Tüm bunların yanı sıra

⁷⁹⁸ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.27.

⁷⁹⁹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.28-29.

⁸⁰⁰ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.29-30.

Hindistan gibi bölgelerden Türkiye'ye gelebilecek olan ürünlerin temini, Irak'ta vasıtaların düzensizliğinden dolayı oldukça zordur.⁸⁰¹

İngiltere ve Türkiye arasında yapılabilecek bir anlaşma ile Türkiye ihtiyacı olan çeşitli malları Irak'tan temin edebilecektir. Irak'taki satın alma komisyonu ticari malları şu şekilde tasnif etmiştir: ihracı yasak olanlar, ihracı mümkün olmayanlar, ihracı mümkün olanlar ve ihracı izin almaya uygun mallar. Buna göre Türkiye'nin ihtiyacı olan birçok eşya, ihracı mümkün olmayanlar listesindedir. Mesela: demir, çivi, makine yağları, petrol, kimyevi maddeler, kaput bezi gibi birçok malzemenin Türkiye'ye ihracı mümkün değildir.⁸⁰²

İngiliz savaş ekonomisine bağlı ülkelerden ve tabii Hindistan'dan ithalat yapmak isteyen Türk tüccarların uygulamak zorunda olduğu adımlar vardır. Alıcı öncelikle deniz ticareti için izin alacak ve malın menşesindeki İngiliz makamları aracılığı ile müracaat edecektir. Ayrıca alıcı alacağı malı memleket dahilinde, memleket ihtiyacı için uygun şekilde kullanmak üzere temin edeceğini belirterek ithalat izni alacaktır. Yine satıcı da İngiliz makamlarından satış için izin alacaktır, ayrıca para ve sigorta işlerindeki riskler de göze alması gerekmektedir.⁸⁰³

Irak'ta para ile ilgili en önemli sorun ise İngiliz lirasının değerinin mahalli paralara göre dalgalı olmasıdır. Ayrıca kredi açmak zor olduğu gibi kredi ile iş yapma imkânı da yoktur. Sigorta masrafları çok yüksektir ve bu masraflar ülkeden ülkeye uzaklıklara göre de farklılık göstermektedir.⁸⁰⁴

a. Basra Limanı

Irak'ın en önemli ticaret limanı olan Basra limanını II. Dünya Savaşı yıllarında ticari açıdan kullanma imkânı kalmamıştır. Daha önce hemen her hafta Basra'ya gelen Amerikan gemileri, son dönemlerde Süveyş, Aden, Bombay gibi başka limanlara çekilmeye başlamıştır. Bununla birlikte güvenlik sebebiyle İngiliz gemileri de ticari sahadan çekilmiştir. Ekonomik zaruretler ve sınırlı ticari faaliyetleri

⁸⁰¹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.-30.

⁸⁰² NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.32.

⁸⁰³ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.30-36.31.

⁸⁰⁴ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.31-36.32.

sağlamak için İngiliz gemileri, belli zamanlarda, tonajı önceden bildirmek kaydıyla, ihtiyaçlarının %5'ini karşılayacak miktarda ticari eşyanın nakline imkân verilmiştir. İran petrol tesisinin bulunduğu Abadan şehrinden petrol alan İngiliz gemilerinin yanı sıra Norveç petrol gemileridir, bu gemilerin İngilizler adına çalıştığı öğrenilmiştir.⁸⁰⁵

Irak seyahati günlerinde göze çarpan bir diğer ayrıntı, Basra'da ticari anlamda yaşanan sorunların deniz ulaşımına da yansımış olmasıdır. Hindistan, Amerika ve Şili gibi muhtelif ülkelere gitmek isteyen farklı milletlere mensup insanların günlerce otellerde bekledikleri dikkat çekmiştir.⁸⁰⁶

b. Bütçe ve Para Durumu

Irak hükümetinin 6,5 milyon dinar olan 1941 yılı bütçesi, 65.000.000 Türk lirasına tekabül etmektedir. 70 yıl süre ile İngiliz şirketine verilen Musul petrollerinden her yıl 2 milyon dinar alınmaktadır. Bu rakam ise fevkalâde bütçeyi teşkil etmektedir. Raporlarda Irak'taki para durumu ve bütçe ile ilgili önemli bir tespit de *Bank Of England* tarafından son dönemlerde döviz verilmemesi, Irak'ın ekonomik durumunu sıkıntıya sokmuştur. Irak hükümetince para üzerinde bir sınırlandırma öngörülmediğine ancak son dönemlerde altın ihracını kısıtlamaya yönelik teşebbüsler olduğuna dikkat çekilmiştir. Dönemin kuruna da değinen raporlar 4 doların bir dinar olduğuna ve 10 Türk lirasının bir dinara tekabül ettiğini belirtmiştir. Irak'taki bu ekonomik koşullar dikkate alındığında Irak'ın ekonomik bağımsızlığı imkânsız görülmüştür.⁸⁰⁷

c. Ticaret ve Yolcu Tarifeleri

Raporlarda Irak ve Türkiye arasında, ticari ve askeri malzemelerin nakilleri bakımından önemle üzerinde durulması gereken ticaret ve yolcu taşıma tarifelerine işaret edilmiştir. Türkiye-Fransa arasında eski bir siyasi anlaşmaya göre Telköçek-Bağdat demir yolu Fransızlar tarafından işletilmekte ve Fransız ticari tarifesi altında ücretlendirilmektedir. Bölgede uygulanan tarifeler özellikle Fransız menfaatleri

⁸⁰⁵ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.31.

⁸⁰⁶ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.32.

⁸⁰⁷ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.33.

gözetilerek ve Trablusşam, Beyrut limanları dikkate alınarak düzenlenmiştir. Hem ticari taşıma hem yolcu ücretleri oldukça ağırdır. Irak'tan Halep'e giden yolcular ve ticari mallar daha ucuza taşınırken Ankara ve Haydarpaşa'ya ait ücretler daha pahalı belirlenmiştir. Bu duruma göre yolcu ve ticaret tarifelerinde ciddi bir revizyona gidilmelidir.⁸⁰⁸

Eğer kuzey demir yolu tarifelerinde anlaşma yapılmaz ise Türk hükümetinin uygun görmesiyle demir yolları ile irtibatı sağlayan Linges Syriemmes et Bağdat Şirketi tarafından inşa edilen Telköçek-Nusaybin arasındaki 80 kilometrelik demir yolunun Türkiye-Fransa arasındaki siyasi anlaşmadaki, işletme süresinin birkaç yıl sonra sona ereceği için Türk Hükümetine ait olan 381 kilometrelik Çobanbeyli-Nusaybin kısmının işletme hakkını kiralayarak veya satın alarak Devlet Demiryollarına verilmesi önerilmiştir. Yine ayrıca bölgede Suriye'den Halep'e giden Çobanbeyli-Müslimiye ve Müslümiye-Meydanı Ekbis arasındaki 152 kilometrelik demir yolunun Suriye'de bulunan mandater Fransızlarla anlaşarak, hükümetimize kiralanarak Devlet Demiryollarınca işletilmesi raporlarda gerekli görülmüştür. Bu meselenin çözümünün siyasi anlaşmalar ve dostane bir yolla sağlanamadığı takdirde Irak demir yolu ile nakliyata hiçbir imkân olmayacağı vurgulanmıştır.⁸⁰⁹

d. Irak-Türkiye Ticaretinde Basra Yolunun Sorunları

Raporlarda Türkiye-Irak ticaretinde tespit edilen sorunları şunlardır: Pasifik Denizinde başlayan güvensizliğin giderek artması, İngiliz-Amerikan ticaret gemilerinin Basra yolu ile daha uzun mesafe kat etmesi, Basra-Bağdat demir yolunda Bağdat-Telköçek demir yoluna nakliyat hususunda zaman ve araç noktasında yaşanan problemler, Basra yolu ile Türkiye'ye gelecek mallar için ton başına 175 lira masraf edilmesi, Basra yolunda Irak kuzey demir yollarını işleten Fransız şirketin kâr elde etmesi ve yaşanan problemler, Irak'taki karışıklıklardan dolayı nakliyatın tek bir

⁸⁰⁸ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.34.

⁸⁰⁹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.35.

demir yolu ile düzenli ve güvenli olmaması sebebiyle Basra yolu yerine yeni bir yol bulunması önerilmiştir.⁸¹⁰

Sılan, Basra yolundaki sorunlardan ve zorluklardan dolayı İngiltere ve Amerika'dan Türkiye'ye getirilecek olan askeri malzeme ve ticari malların nakil ve sevkinde Aden yolunun kullanılmasını önermiştir. Silan'ın tespitlerine göre Aden yolunun tercihiyle birlikte ticaret gemilerimizin karşılaştığı zorluklar aşılabacak, İngiliz ve Amerikan gemilerinin de daha hızlı ve güvenli bir şekilde mallarını getirmeleri mümkün olacaktır. Bununla birlikte Aden yolunun kullanılması ile 2.000 mile yakın mesafe de kısılabacaktır. Bu nedenle hem malların daha güvenli ulaşması hem de yol masrafından tasarruf etmek için Aden-İskenderun arasında bir deniz hattı oluşturmak amacıyla incelemeler yapılmalıdır.⁸¹¹

6. Iraklılar ve Türkler

Necmeddin Sahir Silan, Irak seyahati gözlemlerinde Türkiye ile ilişkilere ve Irak'ta yaşayan Türklerin durumuna değinmiştir. Irak halkının Türkiye'ye karşı beslediği sevgiye ve hürmete değinmiştir. Raporlarda yer alan Irak'ta bazı mebusların ve bazı aydınların ifadelerine göre halkın arasında Türklere karşı derin bir sevgi ve muhabbet olduğu anlaşılmaktadır. 1941 yılı itibariyle Irak hükümetinde vazifeli birçok kişinin Türk okullarında okumuş, feyz almış eski Türk vatandaşları olduğu belirtilmiştir. Halkın içinde, aşiretler arasında, farklı zümrelerde Türk eserlerine yer verildiği, Türk sözlerinin konuşulduğu ve Türk izleriyle karşılaşıldığına da değinilmiştir.⁸¹²

Uzun yıllar sonra ilk defa Irak'a giden Türk milletvekillerinin bu ziyaretinin resmi bir ziyaret olmadığı hariciye vekaletine bildirilmiş olmasına rağmen, Irak hükümetince nezaket ve hoşgörü ile misafir edildiklerine de değinilmiştir. Öyle ki Irak sınırından girdikleri andan itibaren bu misafirperverliğin başladığı ifade edilmiştir.⁸¹³

⁸¹⁰ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.35.

⁸¹¹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.36.

⁸¹² NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.37.

⁸¹³ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.37.

Sılan, seyahatleri esnasında Irak'ta resmi görevlilerin misafirperver tavrının ilk günden itibaren belediye başkanının ve diğer bazı görevlilerin Türkçe konuşarak kendilerini karşılamaları ile başladığına dikkat çekmiştir. Ve bu sevgi dolu karşılamaların sonrasında Bağdat istasyonunda Meclis-i Mebusan Başkan Vekili ayrıca Ayan ve Mebusan Meclisi üyeleriyle birlikte Türk vekilleri samimiyetle karşıladıklarını, yine Bağdat ve Basra'daki ziyaretlerde Meclis-i Mebusan Başkanı tarafından ağırladıklarını ayrıca gittikleri bölgelerde belediye başkanlarının ilgi ve alakalarına değinmiştir.⁸¹⁴

Sılan, raporunda Bağdat'taki görüşmelerde bulundukları kişilerin eski bir Başbakanın, iktidar döneminde de dile getirdiği gibi *"Gerektiği zaman Iraklıların müşterek bir vatan gibi müdafaa için Türkiye'nin emrinde bulunabileceklerini..."* ifade ettiği belirtmiştir. Bununla birlikte bir başka başbakan ve birkaç vekilin Irak nüfusunun az olması sebebiyle Irak'ın siyasi varlığını sürdürmesinin zor olduğunu, Suriye, Filistin ve Irak'ın Türkiye'nin himayesi altında bir konfederasyon şeklinde tam ve müstakil bir siyasi idareye sahip olarak yönetilmesinin birçok Iraklı milliyetçi tarafından kabul gördüğünü vurgulamıştır.⁸¹⁵

Bağdat'ta bulunan, yine ismini belirtmediği, eski bir Meclis-i Ayan üyesi, bütün Irak topraklarının ve servetlerinin kaybedilmesinde Osmanlı'nın kötü yönetilmesinin etkili olduğuna, eski bir Türk vatandaşı sıfatıyla, Irak'ın Iraklılar tarafından yönetilmesi için Türkiye ile iyi ilişkiler kurulmasının önemli olduğuna temas etmiştir. Ayrıca Irak'ın 1940 yılındaki bu zor günlerini de Osmanlı'nın Meşrutiyet'ten sonra yaşadığı tecrübelerle benzetmiştir. Bunun yanı sıra hala devlet kurmak, hükümet kurmak için gerekli unsurların Irak'ta mevcut olmadığını itiraf ederken, her şeye rağmen çalışarak Irak'ı yaşatmak istediklerine dikkat çekmiştir.⁸¹⁶

Türk vekillerin seyahatleri sürecinde Irak'ta temas kurdukları bir şeyhin oğlu ve liberal bir avukatın Türklerle ilgili Irak'ın ve Iraklıların her zaman Türk kardeşliğine muhtaç oldukları yönündeki benzer düşünceleridir. Musul havalisinde bir aşiret reisi ise şunları söyler: *"Dün sizin hizmetkarınız idik. Bugün de yarın da*

⁸¹⁴ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.38.

⁸¹⁵ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.39.

⁸¹⁶ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.43.

öyleyiz hiç değişmedik.” Iraktaki Türk sevgisine son bir örnek olarak, Kerküklü bir Türk çocuğunun, Türk bayrağından uzak yaşamının hüznünü ifade ettiği şu sözleridir: *“Biz Kerküklüler vatanın hasretini çekiyoruz; doğacak güneşi bekliyoruz.”* Silan, raporunda tüm bu Türkiye ve Türklük hakkında farklı kişilerin ifadelerini, Türklere karşı muhabbetlerinin, samimiyetlerinin ve iyilikseverliğin bir yansıması olarak değerlendirmiştir. Öte yandan bunların bazılarının kendi faydaları veya bir başka amaç için olabileceği ihtimaline de açık kapı bırakmıştır. Kaldı ki Irak hükümetinin gösterdiği misafirperverlik ve sıcaklığa rağmen Türkiye ve Türklere yönelik samimiyetin mevcut hükümet erkanından beklemekte ihtiyatlı olmak gerektiğini belirtmiştir.⁸¹⁷

Irak’ta Musul, Kerkük Süleymaniye ve Erbil bölgeleri idare teşkilatına göre mutasarrıflıkla yönetilmektedir. Bu bölgelere gönderilen idareci ve memurların bilhassa aşırı Arap milliyetçisi olması bölgede çoğunlukta olan Türk nüfus için sorunlar yaratmıştır. Bilhassa Kerkük Türklerinin bölgede yaşadıkları sorunlardan biri, Kürtlük ve Arap milliyetçiliği karşısında asimilasyon tehdididir. 1941 yılı itibariyle Kerkük’te yaşayan 40 binden fazla Türk’ün milli duygularını muhafaza ederek asli kimliklerinden vazgeçemediklerine değinilmiştir. Raporlarda, Kerküklü Türklerin bölgede Arap ve Kürt milliyetçiliği tehdidi karşısında Türkçe eğitim oranlarının her geçen yıl azaldığına, bu vaziyet karşısında bölgedeki Türklerin dil birliğini, fikir birliğini kaybetmemek için çocuklarına ailede ve okulda Türkçe öğretebilme mücadelesi verdikleri anlaşılmaktadır.⁸¹⁸

Irak’ta yaşayan Türklerin bir diğer şikâyeti ise bölgede Türk öğretmenlerin okullardan uzaklaştırılmasıdır. Türk çocuklarına Türklük sevgisi, Türk tarihi, Türk dili ile ilgili eğitim veren Kerküklü Said Sim, Kifri’li Reşad Osman ve Halid Mustafa gibi Türk öğretmenler görevden alınmıştır. Bunu yanı sıra bölgede Türkçe yayımlar da sorun olmuş, 1941 yılı itibariyle Türkiye’den gelen Türkçe kitap, dergi ve gazetelere izin verilmemiştir. Bölgedeki Türkler üzerindeki etnik baskılara yönelik

⁸¹⁷ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.44.

⁸¹⁸ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.45.

rapora yansıyan bir başka örnek ise ay yıldız rozeti taşıdığı için Mehmet Sabri adında bir Türkün, Musul Divan-ı Harbi tarafından iki yıl hapse mahkûm edilmesidir.⁸¹⁹

Irak'ta bilhassa Kerkük, Süleymaniye, Erbil ve Musul'da yaşayan Türklerin, Türklük camiasına ve ana vatana kavuşmak için heyecanla beklediklerine dikkat çeken Sılan, bölgede Türklerin bu uğurda hiçbir fedakarlıktan kaçınmayacaklarını vurgulamıştır. Sılan verdiği bu örneklerle, Irak'ta yaşayan Türklerin milli konulardaki hassasiyetlerini, vatanımıza sadakat ve bağlılıklarını göstermek istemiştir.⁸²⁰

Sılan'a göre, Türk taraftarı olarak tanınan eski başbakanlardan Hikmet Süleyman, Irak'ın istiklal ve istikbalinin Türk iş birliğinde görenlerin başında gelmektedir. Cezaevinde olan ve Türk hükümetinin teşebbüsleri üzerine affı ve tahliyesi beklenen Hikmet Süleyman Şah'ın affı ve tahliyesi gerçekleşirse Türk milliyetçiliğini destekleyerek Irak'ın kaderini değiştirebileceği düşüncesiyle serbest bırakılmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca Hikmet Süleyman emrinde çalışmış ve onu desteklemiş ordu mensuplarının ve memurların da hala cezaevinde oldukları veya hizmetten uzaklaştırıldıkları bilinmektedir.⁸²¹

Sılan, raporunda Irak'ta İngilizlerle temasları neticesinde izlenimlerini şöyle anlatmıştır: Irak'ta bulunan İngilizlerin, resmi bir ziyaret olmasa dahi, beş Türk milletvekilinin Irak ziyaretini şüpheli buldukları ve bu hususta Bağdat'taki İngiliz elçisi ile Basra'daki İngiliz konsolosunun meseleyi araştırdıklarını belirtilmiştir. Irak seyahati günlerinde Türk vekillerin ziyaret ettiği yerlerden biri de *İngiliz Askeri Tayyare Karargahı*'dır. Ziyaret esnasında Irak'ta bulunan İngiliz askerleri Türkiye ile olası bir ittifaktan memnuniyet duyacaklarını dile getirmiştir. Ancak görüşmelerde aynı zamanda 1941 Şubat ayı itibariyle henüz II. Dünya Savaşı'na girmemiş olmasından dolayı Türkiye'ye yönelik bir güvensizlik olduğu sezilmiştir.⁸²²

⁸¹⁹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.46.

⁸²⁰ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.47.

⁸²¹ NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.49.

⁸²² NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 3, Belge No: 36.50.

SONUÇ

Bir Siyasetçi Olarak Necmeddin Sahir Silan başlığı altında hazırlanan çalışmada, Silan'ın hayatı, eserleri, düşünceleri ve bilhassa siyasi faaliyetleri ele alınmıştır. 96 yıllık yaşamında gazeteci, bürokrat ve siyasetçi kimlikleri ile ön plana çıkan Silan, II. Meşrutiyet Döneminden itibaren Cumhuriyet Türkiye'sinin inşasına uzanan sürece ve 20. yüzyıl Türkiye'sinde önemli hadiselerle tanıklık etmiştir.

II. Meşrutiyet dönemi ile canlanan matbuat hayatına, 1910 yılında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesiyle basın dünyasına adım atmıştır. Birkaç yıl içinde basın camiasında liyakat ve üretkenliği ile dikkat çeken Silan, bu yıllarda dergi ve gazetelerin baskıya hazırlanmasından başlayarak, muhabirlik, muharrirlik, yazı işleri müdürlüğü gibi gazeteciliğin muhtelif alanlarında görevler üstlenmiştir. İmzalı, imzasız veya mahlas kullanılan yazıları ve şiirleri, dergi ve gazetelerde yer bulmuştur. Silan'ın imzasız olarak veya mahlas kullanarak yayımlanan yazıları kişisel arşivinde bulunmayan çalışmalarının tespitini zorlaştırmıştır.

I. Dünya Savaşı yıllarında gazeteciliğin yanı sıra Meclis-i Mebusanda zabıt katipliği yapan Silan, o yıllarda parlamento hayatı hakkında bilgi vererek, mecliste yapılan çalışmaları, çıkarılan yasaları ve müzakereleri kendine has üslubuyla *Tanin'de*, *Hayat-ı Teşri'ye* başlıklı altında kaleme almıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonrasında Meclis-i Mebusandaki vazifesinin yanı sıra Meclis-i Ayanda I. Dünya Savaşı yıllarında görev yapan kabinelerin soruşturmaları için kurulan Divan-ı Âli'nin tek kâtibi olarak vazifelendirilmiştir. Soruşturma sürecinde Mütareke dönemi atmosferinde dönemin önde gelen siyasetçilerinin açıklamalarına yakından tanıklık etmiştir. Ancak gazeteci, bürokrat ve siyasetçi kimlikleri geçen uzun çalışma yıllarında edindiği tecrübeyle, gerek II. Meşrutiyet yıllarına gerekse Cumhuriyet sonrası şahitlik ettiği siyasi gelişmeleri içeren müstakil bir hatırat kaleme almamıştır.

Mütareke devrinde, *Vakit*, *Zaman*, *Tanin*, *Dersaadet*, *İleri* gibi gazetelerde çalışmalarına devam eden Silan, o günlerde *Zaman* gazetesi adına Mustafa Kemal Paşa ile röportaj yapma fırsatı yakalamıştır. İstanbul'un işgali ve son Osmanlı Mebusan Meclisinin kapatılmasıyla Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine

İstanbul'dan kaçarak İstiklal Mücadelesine katılan gazetecilerdendir. Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın tensibiyle Büyük Millet Meclisi'nde *Evrak ve Tahrirat Müdürlüğü* görevini üstlenmiştir.

Meclis uhdesinde çalıştığı Sakarya Savaşı günlerinde vekillere; “*Kazanılacak olan milli istiklal mücadelemizin feyizdar ve semeredar olması neye mütevaftır?*” sorusunu yönelterek TBMM'nin ilk anketi olacak bir çalışma bırakmıştır. Kazanılacak İstiklal Savaşının iyi sonuçlar vermesinin neyle mümkün olacağı sorusuna 315 vekil cevap verirken Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere bazı vekiller soruyu yanıtsız bırakmıştır. Kazım Karabekir ise anketi Ankara'ya geldikten sonra cevaplamak istemiş ancak Sılan, anketi bitirdiğini belirterek tarihe sadakat gerektiğine dikkat çekmiştir. Yıllarca Necmeddin Sahir Sılan tarafından saklanan bu anket, vefatından sonra kişisel evrakı arasında gün yüzüne çıkarılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın önerisi üzerine önce Fethi Okyar'ın daha sonra İsmet İnönü'nün Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğüne getirilmiştir. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa ile uzun yıllar yakından çalışma fırsatı bulmuştur.

1939 seçimlerinde CHP Bingöl Milletvekili seçilmesiyle siyasi kariyeri başlayan Sılan, 1939-1950 yılları arasında CHP Bingöl ve Tunceli milletvekili olarak siyasete devam etmiştir. Bu dönemde seçim bölgeleri ile ilgili hazırladığı kapsamlı raporlar CHP'ye sunmuştur. Raporlarda bölgenin idari amirleriyle iş birliği içinde derinlemesine incelemeler yapılmıştır.

Dersim bölgesine ait raporlar bölgenin toplumsal yapısına ilişkin çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Dersim raporları, Cumhuriyet öncesinde bölgede yüzyıllardır devam eden feodal yapının altında halkın son derece iptidai bir hayat sürdürdüğünü göstermektedir. Aşiret reisleri, seyitler ve ağaların nüfuzunda yaşayan yöre halkı sağlık açısından uygun olmaya evlerde ikamet etmekte, eski yöntemlerle dokudukları kumaşlardan üretilen kıyafetleri giymekte ve öyle ki halkın sofrasında bulgur dahi lüks görülmektedir. Böylesine geri kalmış bir coğrafyada ancak 1937-1938 Dersim Harekâtı sonrasında Cumhuriyet yönetimi otoritesini kurabilmiş,

güvenlik ve asayişin sağlanmasıyla; sağlık, eğitim, ulaşım, bayındırlık vd. hizmetler bölgeye ulaşmaya başlamıştır.

Necmeddin Sahir Sılan'ın seçim bölgeleri Bingöl ve Tunceli vilayetlerini ele alan raporlarında, bu yerlerde coğrafi, beşerî, sosyo-ekonomik durumuna ilişkin problemleri saptamıştır. Bölge halkı ile yakın temasta olan Sılan, yöre halkının eğitim, sağlık, ulaşım vb. sorunlarına çözüm aramış ve bu sorunları TBMM'e taşımıştır. Tunceli Milletvekilliği döneminde halktan gelen talep mektuplarını değerlendirmiş, cevaplandırmış ve kişisel evrakı arasında saklamıştır. Bu mektuplar bölgenin o yıllardaki sosyo-ekonomik yapısını ve sorunlarını yansıtmaları açısından dikkate değerdir. Sılan'ın halkçı bir anlayışla yöre halkının sorunlarına eğilmesi, bilhassa II. Dünya Savaşı yıllarının ekonomik ve toplumsal şartları altında, Tek Parti iktidarı içinde bugün dahi eşine az rastlanan bir siyasetçi profiline sahip olduğunu göstermektedir.

Öte yandan Sılan'ın Bingöl ve Tunceli vilayetlerine ilişkin bu raporlarında dikkat çeken bir başka husus bölge halkının etnik kimliğine ilişkin yaklaşımıdır. Raporlarda dönemin siyasi yaklaşımının etkisiyle bölgede yaşayan Kürt kökenli vatandaşları *Dağ Türkü* olarak nitelendirilmiş ve hatta konuştukları dilin de *Dağ Türkçesi* olduğunu ileri sürmüştür.

1941 yılında II. Dünya Savaşı devam ederken Başbakan Refik Saydam tarafından Irak'ta gönderilen milletvekilinden biri olmuştur. Başbakanın talebi üzerine bu seyahate dair gözlemlerini *Irak Ülkesinde Hususi Seyahat* başlığı altında raporlaştırarak Başbakan Refik Saydam'a sunmuştur. Bu seyahat o yıllarda her ne kadar basına hususi bir ziyaret olarak yansımış olsa da Sılan raporlarında aslında Refik Saydam'ın talebi üzerine gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Necmeddin Sahir Sılan'ın kişisel evrakı arasında ulaştığımız bu raporlar daha önce bilimsel bir çalışmaya konu olmamıştır.

Necmeddin Sahir Sılan, 1939-1950 yılları arasında TBMM çatısı altında CHP saflarında aktif bir siyasetçidir. Bu yıllarda gerek seçim bölgelerine ilişkin sorunları ve çözüm önerilerini gerekse mecliste muhtelif meselelerle ilgili müzakerelerde fikirlerini dile getirmiştir. 1950 yılında genel seçimlerde, parti yönetimiyle

anlaşamadığını ifade eden ve patiye yönelik önemli eleştiriler içeren ve basına da yansıyan istifa mektubuylar CHP ile yollarını ayırmıştır. Sılan'ın istifası CHP ile olduğu kadar yakın dostu İnönü ile de uzun yıllar aralarına mesafe koymuştur.

Sılan, istifasının ardında aktif siyasete DP Erzincan müfettişliği görevi ile devam etmiştir. Siyasi kariyerinin bir diğer aşamasında 1966'da Adalet Partisi'nden Cumhuriyet Senatosu'na aday adayı olmuştur. 1968'de Adalet Partisi'nden istifa etmiştir. 1983 genel seçimlerinde Milliyetçi Demokrasi Partisi'nden milletvekili aday olmak istese de aday gösterilmemiştir.

1992 yılında vefat eden Necmeddin Sahir Sılan, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete uzanan süreçte gazeteci ve bürokrat kimliklerinin yanı sıra bilhassa siyasetçi kimliği ile yer bulmuştur. Onun siyasi serüveni Türk siyasetindeki değişimin izlerini taşımaktadır. Yaklaşık bir asırlık yaşamı boyunca kritik yerlerde önemli görevler üstlenen Sılan, yaşadığı dönemin önemli tanıklarından biri olmuştur.

KAYNAKÇA

Devler Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

- BCA, F.30.18.1.2, Y.79.84.1.
 BCA, F.30-10-0-0, Y.72-470-4.
 BCA, F.30-10-00-00, Y. 112.755.16
 BCA, F.30-18-1-1, Y. 18-23-5.
 BCA, F.30-18-1-1, Y. 22-84-3.
 BCA, F.30-18-1-1, Y.22-84-3.
 BCA, F.30-18-1-2, Y. 112.88.10
 BCA, F.30-18-1-2, Y. 1-12-18.
 BCA, F.30-18-1-2, Y.112-88-10
 BCA, F.490.1.0.0, Y.1576.418.1.
 BCA, F.490.1.0.0, Y.1576.418.1.
 BCA, F.490.1.0.0, Y.1576.418.1.
 BCA, F.490.1.0.0, Y.982.807.1.
 BCA, F.490-1-0-0, Y. 1576-418-1.
 BCA, F.490-1-0-0, Y. 53-209-10.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

- TBMMZC, 4. Dönem, C.23, 14 Haziran 1934, s. 70.
 TBMMZC, 6. Dönem, C.20, 15 Eylül 1941, s. 168.
 TBMMZC, 6. Dönem, C.20, 15 Eylül 1941, s. 169.
 TBMMZC, 6. Dönem, C.24, 08 Nisan 1942, s. 122.
 TBMMZC, 6. Dönem, C.24, 30 Mart 1942, s. 56.
 TBMMZC, 6. Dönem, C.24, 30 Mart 1942, s. 57.
 TBMMZC, 6. Dönem, C.24, 30 Mart 1942, s. 58.
 TBMMZC, 6. Dönem, C.25, 29 Mayıs 1942, s. 443.
 TBMMZC, 6. Dönem, C.25, 29 Mayıs 1942, s. 455.
 TBMMZC, 6. Dönem, C.25, 29 Mayıs 1942, s. 456.
 TBMMZC, 6. Dönem, C.25, 29 Mayıs 1942, s. 457.

TBMMZC, 7. Dönem, C.02, 26 Mayıs 1943, s. 260.
TBMMZC, 7. Dönem, C.02, 26 Mayıs 1943, s. 261.
TBMMZC, 7. Dönem, C.02, 26 Mayıs 1943, s. 262.
TBMMZC, 7. Dönem, C.02, 26 Mayıs 1943, s. 263.
TBMMZC, 7. Dönem, C.02, 26 Mayıs 1943, s. 264.
TBMMZC, 7. Dönem, C.09, 24 Nisan 1944, s. 209.
TBMMZC, 7. Dönem, C.09, 24 Nisan 1944, s. 210.
TBMMZC, 7. Dönem, C.09, 24 Nisan 1944, s. 211.
TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 203.
TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 204.
TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 205.
TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 206.
TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 206.
TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 209.
TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 23 Mayıs 1944, s. 325.
TBMMZC, 7. Dönem, C.10, 26 Mayıs 1944, s. 325.
TBMMZC, 8. Dönem, C.03, 06 Aralık 1946, s. 40.
TBMMZC, 8. Dönem, C.03, 06 Aralık 1946, s. 55.
TBMMZC, 8. Dönem, C.03, 19 Aralık 1946, s. 274.
TBMMZC, 8. Dönem, C.03, 19 Aralık 1946, s. 275.
TBMMZC, 8. Dönem, C.03, 25 Aralık 1946, s. 473.
TBMMZC, 8. Dönem, C.03, 25 Aralık 1946, s. 474.
TBMMZC, 8. Dönem, C.03, 25 Aralık 1946, s. 475.
TBMMZC, 8. Dönem, C.03, 25 Aralık 1946, s. 476.
TBMMZC, 8. Dönem, C.03, 30 Aralık 1946, s. 827.
TBMMZC, 8. Dönem, C.03, 30 Aralık 1946, s. 828.
TBMMZC, 8. Dönem, C.04, 20 Şubat 1947, s. 337.
TBMMZC, 8. Dönem, C.04, 20 Şubat 1947, s. 340.
TBMMZC, 8. Dönem, C.04, 21 Şubat 1947, s. 379.
TBMMZC, 8. Dönem, C.04, 21 Şubat 1947, s. 380.

TBMMZC, 8. Dönem, C.04, 29 Ocak 1947, s.66.

TBMMZC, 8. Dönem, C.06, 13 Haziran 1947, s. 183.

TBMMZC, 8. Dönem, C.06, 13 Haziran 1947, s. 184.

TBMMZC, 8. Dönem, C.06, 18 Haziran 1947, s. 407.

TBMMZC, 8. Dönem, C.06, 18 Haziran 1947, s. 409.

TBMMZC, 8. Dönem, C.06, 18 Haziran 1947, s. 410.

TBMMZC, 8. Dönem, C.06, 18 Haziran 1947, s. 410.

TBMMZC, 8. Dönem, C.10, 16 Şubat 1948, s. 176.

TBMMZC, 8. Dönem, C.10, 20 Şubat 1948, s. 280.

TBMMZC, 8. Dönem, C.11, 16 Nisan 1948, s. 49.

TBMMZC, 8. Dönem, C.11, 16 Nisan 1948, s. 50.

TBMMZC, 8. Dönem, C.11, 16 Nisan 1948, s. 51.

TBMMZC, 8. Dönem, C.11, 16 Nisan 1948, s. 52.

TBMMZC, 8. Dönem, C.11, 19 Nisan 1948, s. 76.

TBMMZC, 8. Dönem, C.11, 19 Nisan 1948, s. 79.

TBMMZC, 8. Dönem, C.11, 19 Nisan 1948, s. 80.

TBMMZC, 8. Dönem, C.11, 21 Mayıs 1948, s. 435.

TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 11 Haziran 1948, s. 154.

TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 25 Haziran 1948, s. 378.

TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 25 Haziran 1948, s. 379.

TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 25 Haziran 1948, s. 380.

TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 25 Haziran 1948, s. 381.

TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 28 Haziran 1948, s. 386.

TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 28 Haziran 1948, s. 392.

TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 28 Haziran 1948, s. 407.

TBMMZC, 8. Dönem, C.12, 28 Haziran 1948, s. 409.

TBMMZC, 8. Dönem, C.14, 10 Aralık 1948, s. 123.

TBMMZC, 8. Dönem, C.14, 10 Aralık 1948, s. 88.

TBMMZC, 8. Dönem, C.14, 10 Aralık 1948, s. 89.

TBMMZC, 8. Dönem, C.15, 14 Ocak 1949, s. 127.

TBMMZC, 8. Dönem, C.15, 26 Ocak 1949, s. 219.

TBMMZC, 8. Dönem, C.15, 26 Ocak 1949, s. 220.

TBMMZC, 8. Dönem, C.15, 26 Ocak 1949, s. 221.

TBMMZC, 8. Dönem, C.24, 10 Şubat 1950, s. 374.

TBMMZC, 8. Dönem, C.24, 10 Şubat 1950, s. 385.

TBMMZC, 8. Dönem, C.24, 18 Şubat 1950, s. 843.

TBMMZC, 8. Dönem, C.24, 20 Şubat 1950, s. 898.

NSS Arşivi

NSS, Seri No: 01.03, Dosya No: 01, Belge No: 01.01.

NSS, Seri No: 01.03, Dosya No: 01, Belge No: 01.06.

NSS, Seri No: 01.03, Dosya No: 01, Belge No: 02.01.

NSS, Seri No: 01.03, Dosya No: 01, Belge No: 08.01.

NSS, Seri No: 01.04, Dosya No: 01, Belge No: 01.01.

NSS, Seri No: 01.04, Dosya No: 01, Belge No: 01.03.

NSS, Seri No: 01.06, Dosya No: 01, Belge No: 03.84.

NSS, Seri No: 01.06, Dosya No: 02, Belge No: 112.01.

NSS, Seri No: 01.06, Dosya No: 02, Belge No: 114.01.

NSS, Seri No: 01.06.01, Dosya No: 05, Belge No: 489.3.

NSS, Seri No: 01.06.01, Dosya No: 05, Belge No: 489.4.

NSS, Seri No: 01.06.01, Dosya No: 05, Belge No: 489.5.

NSS, Seri No: 01.06.01, Dosya No: 51, Belge No: 14.22.

NSS, Seri No: 01.07, Dosya No: 01, Belge No: 01.01.

NSS, Seri No: 01.07, Dosya No: 02, Belge No: 01.01.

NSS, Seri No: 01.08, Dosya No: 01, Belge No: 01.01.

NSS, Seri No: 01.08, Dosya No: 01, Belge No: 02.01.

NSS, Seri No: 01.08, Dosya No: 01, Belge No: 14.02.

NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 01, Belge No: 03.01.

NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 01, Belge No: 03.02.

NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 01, Belge No: 04.01.

NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 01, Belge No: 05.01.
NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 01, Belge No: 06.01.
NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 01, Belge No: 07.01.
NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 01, Belge No: 07.02.
NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 01, Belge No: 10.01.
NSS, Seri No: 01.10, Dosya No: 01, Belge No: 21.01.
NSS, Seri No: 01.12, Dosya No: 01, Belge No: 13.01.
NSS, Seri No: 01.12, Dosya No: 01, Belge No: 13.02.
NSS, Seri No: 01.12, Dosya No: 01, Belge No: 13.06.
NSS, Seri No: 01.13, Dosya No: 01, Belge No: 02.19.
NSS, Seri No: 01.13, Dosya No: 01, Belge No: 22.01.
NSS, Seri No: 01.13, Dosya No: 01, Belge No: 24.01.
NSS, Seri No: 01.13, Dosya No: 02, Belge No: 45.01.
NSS, Seri No: 01.13, Dosya No: 02, Belge No: 46.01.
NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 07, Belge No: 46.
NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 07, Belge No: 47.
NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 08, Belge No: 51.05.
NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 08, Belge No: 51.07.
NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 08, Belge No: 51.08.
NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 08, Belge No: 51.30.
NSS, Seri No: 01.14, Dosya No: 12, Belge No: 01.02.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 01, Belge No: 01.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.05.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.06.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.08.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.09.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.11.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.12.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.13.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.16.

NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.19.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.20.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.21.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.22.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.23.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.24.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.26.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.27.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.28.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.29.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.30.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.31.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.32.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.33.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.34.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.35.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.36.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.37.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.38.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.39.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.39.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.43.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.44.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.45.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.46.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.47.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.49.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 03, Belge No: 36.50.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 109.03.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 191.02.

NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.01.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.02.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.03.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.04.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.05.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.06.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.07.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.09.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.10.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.11.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.12.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 10, Belge No: 193.3.
NSS, Seri No: 02.03.02, Dosya No: 24, Belge No: 225.19.
NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.01.
NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.02.
NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.03.
NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.04.
NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.08.
NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.09.
NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.12.
NSS, Seri No: 02.03.05, Dosya No: 05, Belge No: 106.15.
NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 08, Belge No: 163.1.
NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 08, Belge No: 163.13.
NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 08, Belge No: 163.15.
NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 08, Belge No: 163.21.
NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 08, Belge No: 163.3.
NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 08, Belge No: 163.4.
NSS, Seri No: 02.04.01, Dosya No: 08, Belge No: 163.6.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 02, Belge No: 07.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 04, Belge No: 36.28.

NSS, Seri No: 03, Dosya No: 04, Belge No: 37.17.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 04, Belge No: 37.21.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 04, Belge No:36.15.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 04, Belge No:36.34.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 04, Belge No:37.34
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 04, Belge No:37.46.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 38.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 38.09
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 38.10
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 38.13.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 38.16.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 38.18.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 39.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 40.13.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.01.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.03.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.05.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.17.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.20.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.23.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No: 41.27.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:38.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:38.3.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:40.17.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:40.19.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:40.20.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:40.29.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:40.30.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 05, Belge No:40.8.

NSS, Seri No: 03, Dosya No: 06, Belge No: 49.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 06, Belge No: 51.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 10, Belge No: 193.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 15, Belge No: 159.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 15, Belge No: 189.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 16, Belge No: 171.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 178.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 183.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 184.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 18, Belge No: 189.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 21, Belge No: 199.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 22, Belge No: 201.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 25, Belge No: 238.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 27, Belge No: 259.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 27, Belge No: 265.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 41, Belge No: 304.
NSS, Seri No: 03, Dosya No: 41, Belge No: 306.
NSS, Seri No: 08.01, Dosya No: 10, Belge No: 162.
NSS, Seri No: 08.02, Dosya No: 08, Belge No: 171.
NSS, Seri No: 08.06, Dosya No: 01, Belge No: 06.04.
NSS, Seri No: 08.08, Dosya No: 02, Belge No: 17.47.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Anadolu'da Yenigün

Bugün

Cumhuriyet

Donanma

İleri

Markopaşa

Milliyet

Tan

Tanin

Tercüman-ı Hakikat

Tiyatro ve Temaşa Mecmuası

Türk Dili Gazetesi

Ulus

Zafer

Zaman

Kitaplar

ADAL, Reşide, *Aydınlanma Çağında Kamusal Alan ve Heterotopik Mekan İncelemesi: Palais Royal ve Mason Locaları*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004.

AKBULUT, Yılmaz, *Bingöl Tarihi*, TC. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1995.

AKGÜN, Suat, *Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim*, Yaba Yayınları, İstanbul, 2009.

AKGÜN, Suat, *Dersim İsyanları ve Seyit Rıza*, Berikan Yayınevi, 2004 .

AKGÜN, Suat, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.

ALAY, Okan, *Kültür Dünyamızda Bingöl*, Üniversite Kitabevi, Elazığ 2006.

AS, Efdal, “*Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)*”, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013.

ASLAN, Halit, *Türk Dili Gazetesindeki Edebî ve Kültürel İçerikli Yazıların Sistematik İndeksi*, (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 2019.

ATA, Ferudun, *İşgal İstanbul’unda Tehcir Yargılamaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

BAL, Mehmet Akif, *Trabzonlu Ünlü Simalar ve Trabzon'un Ünlü Aileleri*, Çatı Yayınları, İstanbul 2007.

BELLİ, Onur, *Necmeddin Sahir Silan'ın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 2021.

BEY, Cavid, *Felaket Günleri, Mütareke Devrinin Feci Tarihi*, C.I, (haz. Osman Selim Kocahanoglu), Temel Yayınları, İstanbul 2000.

BİRİNCİ, Ali, *Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları: Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

ÇALIŞLAR, İzzeddin, *Dersim Raporu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

ÇUFALI, Mustafa, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, C.3, Ankara TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012.

DEMİR, Cafer, *Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Dersim*, Umut Yayıncılık, İstanbul, 2009.

FUAT, Mehmet, *Gölgede Kalan Yıllar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

GÖKTÜRK, Halil İbrahim, *Mithat Cemal Kutay*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

GÜLERSOY, Çelik, *Tramvay İstanbul'da*, (haz. Ali Kıran), Evren Ofset, 1989.

GÜNAY, Ş. Şenal, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem (1939-1943)*, C.5, TBMM Vakıf Yayınları, Ankara 2007.

GÜNEL, Necmi, *Dersim İsyanı*, Paraf Yayınları, İstanbul 2010.

HALLI, Reşat, *Türkiye Cumhuriyeti'ne Ayaklanmalar*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1972.

HÜSEYİN, Kadriye, *Mukaddes Ankara'dan Mektuplar*, (çev. Cemile-Necmeddin Sahir Silan), Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1999.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Cilt 1 1300-1600), (çev. Halil Berktaş), Eren Yayıncılık, İstanbul 2008.

İSEN, Mustafa, *Tezkireden Biyografiye*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010.

İZ, Mahir, *Yılların İzi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019.

KAYA, Ali, *Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi*, Demos Yayınları, İstanbul, 2004.

KIRMIZI, Abdulhamit, “*Biyografi*”, *Tarih İçin Metodoloji*, (ed. Ahmet Şimşek), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2015.

KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

KOÇAK, Cemil, *Umumî Müfettişlikler(1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

KOLCU, Ali İhsan, *Temâşâ Mecmuası (İnceleme ve Edebiyatla İlgili Metinler)*, (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Sivas 1992.

Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

NEBİOĞLU, Osman, *Türkiye’de Kim Kimdir?*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961.

Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı, Özal Matbaası, İstanbul 1979.

On Altıncı Türk Dil Kurultayı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979.

On Dördüncü Türk Dil Kurultayı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975.

ÖKE, Mim Kemal, *Musul-Kerkük Dosyası*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.

REİNALTER, Helmut, *Masonluk*, (çev. K. Özdoğan), Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2011.

SAATÇİ, Suphi, *Tarihi Gelişim İçinde Irak’ta Türk Varlığı*, TTT Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

SAR, Cem-Mehmet Gönübol, *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013.

SARAY, Mehmet, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

SILAN, Necmeddin Sahir, *Dersimlilerden Mektuplar (1941-1953)*, (der. Tuba Akekmekçi-Muazzez Pervan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

SILAN, Necmeddin Sahir, *Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951)*, (der. Tuba Akekmekçi-Muazzez Pervan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

SILAN, Necmeddin Sahir, *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik Dersim-Sason (1934-1946)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

SILAN, Necmeddin Sahir, *Doğu Sorunu: Necmeddin Sahir Silan Raporları*, (der. Tuba Akekmekçi-Muazzez Pervan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2021.

SILAN, Necmeddin Sahir, *II. Meşrutiyet ve Sonrası Hatıralarım*, (haz. İsmail Dervişoğlu), DBY Yayınları, 2010.

SILAN, Necmeddin Sahir, *İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri*, (der. Cihangir Gündoğdu), TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004.

SILAN, Necmeddin Sahir, *İslam Düşmanları*, Yeni Turan Matbaası, İstanbul 1916.

SILAN, Necmeddin Sahir, *Kürt Sorunu ve Devlet: Tedip ve Tenkil Politikaları (1925-1947)*, (der. Tuba Akekmekçi-Muazzez Pervan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2021.

SILAN, Şen Sahir, *Pişman Değilim*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

SOYSAL, İlhami, *Masonluk ve Masonlar*, Der Yayınları, İstanbul 1988.

Tanıkların Anılarıyla İsmet İnönü Sözler ve Dersler, (haz. Mustafa Bilgehan), Doğan Kitap, İstanbul 2020.

TBMM Albümü 1920-2010, (ed. Selma Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel), 1.Cilt: 1920-1950, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

TBMM Albümü 1920-2010, (ed. Selma Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel), 2.Cilt:1950-1980:TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

TİMUROĞLU, Vecihi, *Dersim Tarihi*, Yurt Kitap Yayın, Ankara 1991.

TOPARLAK, Bahar, *Dördüncü Umumi Müfettişlik: Kurulması, Çalışmaları ve Kaldırılması*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2013.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C.3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.

TUNUSLUOĞLU, Mustafa Kemal, *Hür Masonlar Anayasası (Anderson Nizamı) 1723*, İstanbul 1989.

TÜRE, Esra, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason Locaları ve Kapatılma Süreci (1923-1935)*, (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 2016.

TÜRKDOĞAN, Berna, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

ULUĞ, Hakkı Naşit, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.

Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları - 1936, (haz. M. Bülent Varlık), Dipnot Yayınları, Ankara 2010.

Üçüncü Olağanüstü Türk Dil Kurultayı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1973.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis Milli Mücadelede Anadolu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2021.

YALÇIN, Durmuş-Prof. Dr. Yaşar Akbıyık-(ve diğerleri), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2022.

YAVİ, Ersal, *Doğu Anadolu ve Erzincan*, T.C. Erzincan Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, Ankara 1994.

YILDIRIM, Ahmet, *Modernleşme Döneminde ve Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Masonluk*, (Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Kilis 2022.

YILMAZ, Sami, *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Sovyetler Birliği ve Komünizm Algısının Toplum ve Kurumların Biçimlenişindeki Etkisi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.

YILMAZÇELİK, İbrahim, *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat*, Kripto Basın Yayın, Ankara, 2011.

YÜCEBAŞ, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Halide Edib*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1964.

YÜKSEL, Erol, *Milli Mücadele'den 27 Mayıs'a Bir Siyasetçi Refik Koraltan*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.

Makaleler

BALCI, Muharrem, “Bir Dönüşüm Projesi Olarak Tahkim”, İstanbul Stratejik Düşünce Derneği Toplumsal Barışın Sağlanmasında Tahkim Sistemi Paneli, s.151-203.

“Bir Esirimizin Defter-i Hatıratı”, *Tercüman-ı Hakikat*, 19 Teşrin-i Evvel 1329 (1 Kasım 1913), No. 11697, s. 3.

BOSTANCI, Kahraman, “II. Meşrutiyet Devri İzmir Basınında Türkçü Duyarlılığının Sesi: Tan Mecmuası”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, S.5, Yıl: 3, Ocak-Haziran 2011, İstanbul, Yeni Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, s. 177-199.

ÇALEN, Mehmet Kaan, “Celâl Nuri'ye Göre Muhit, Irk, Zaman Teorisi Bağlamında Eski Türkler ile Osmanlı Türkleri Arasındaki Münasebetler” *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2013, C.15, S.1, s. 279-296.

ÇALEN, Mehmet Kaan, “Celâl Nuri'ye Göre Muhit, Irk, Zaman Teorisi Bağlamında Eski Türkler İle Osmanlı Türkleri Arasındaki Münasebetler”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2013, C.15, S.1, s.279-296.

ÇAVDAR, Necati, “Tarihsel Biyografi İnşasında Sübjektiflik Sorunu”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Eylül 2017, s. 627-644.

ÇİÇEK, İlhan, “Kişilik ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri: Kuramsal Bir Çerçeve”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2020, C.10, S.1, s. 137-147.

ERKAN, Osman Hamza, “Irak ve Kuveyt Notları”, *Tan*, 16 Mayıs 1941, s. 3.

EZER Feyzullah, “Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları”, *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.I, S.3, s. 18-23.

FİDAN, Murat-Serkan Dilek-Ayşegül Esev, “Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye’de Kâğıt Para Kullanımı” *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.18, 2019, s. 141 - 162.

GÜLMEZ, Nurettin-Arife Cibil Yıldırım, "Hasan Âli Yücel-Kenan Öner Davasının Türk Basınına Yansıması", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.8, S.4, 2021, s. 1422-1455.

GÜRDAMAR, Ersin, “Tek Parti Dönemi’nde Uygulanan Tuz Politikaları (1923-1946)”, *Journal of Emerging Economies and Policy*, C.8, S.1, s. 85-93.

HATİPOĞLU, Murat-Başak Gürsoy, “Günümüz Ekonomik Yatırım Araçlarında Kişilere Alternatif Bir Menkul Altın", Osmanlı Sikkeleri ve Modern Darphane Altınları Üzerine Bir Araştırma”, *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat Dergisi*, C.7, S.14, 2022, s. 1-29.

KALYON, Abuzer-Zeynep Gözde Kozlu, "Prenses Kadriye Hüseyin ve Eserleri” *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.3, İstanbul 2017 s. 51-63.

KARAASLAN, Özge - Ebru Çötel - Fikret Karataş, "Kenger (Gundelia Tournefortii) Bitkisindeki A, E, C Vitaminleri İle Malondialdehit Ve Glutasyon Miktarlarının Araştırılması", *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C.7, S. 2, Yıl: 2014, 159-168.

KARAGEL, Hulusi, “Tarihsel Süreç İçerisinde Doğu Anadolu Bölgesindeki Mülki Yönetim Alanlarının İdari Coğrafya Analizi”, *Doğu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, C. 9 S. 1, Elâzığ 2010, s. 41-62.

KASALAK, Kadir, “İrak’ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye - Irak İlişkileri”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5, S.9, Ankara 2007 s. 187-201.

KOÇLAR, Bekir, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Dersim’de Yönetim Sorunu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.21, S.2, Elazığ, 2011, s. 261-273.

KODAL, Tahir, “II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Irak İlişkileri ve Irak Hakkında Bilinmeyen Bir Kaynak: Ziya Karamürsel’in Irak Seyahat Notları”,

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, C.16, S.40, Erzurum 2009, s. 391-421.

KUTAY, Cemal, “Karanlığa İtilen Temel Hadiselerin Son Şahitlerinden Bir Emektar Dosta: Açık Mektup”, *Tarih Konuşuyor*, S. 24, s. 1973-1977.

ORTAYLI, İlber, “Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı” *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 56-63.

ÖZCAN, Kemal, “Atatürk Döneminde Masonluk ve Masonlarla İlişkilere Dair Bazı Arşiv Belgeleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.2, 2018, s. 1274-1291.

ÖZMEN, Abidin, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, *İdare Dergisi*, Cilt 18, Sayı 184, s. 237-250.

SARISAMAN, Sadık, “Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar Ve Bu İnkılapların Özümsemesi Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl, 1999 C.15, S.45, s.1101 - 1120.

SERTEL Savaş, “Bingöl Halkevi ve Faaliyetleri (1936-1951)”, *Tarih ve Gelecek Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2, 2016, s. 50-81.

SILAN Necmeddin Sahir, “Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-4”, *Tarih Konuşuyor*, S. 32, s. 2654-2659.

SILAN Necmeddin Sahir, “Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-7”, *Tarih Konuşuyor*, S. 35, s. 2929-2934.

SILAN, Necmeddin Sahir, “Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri- 6”, *Tarih Konuşuyor*, S. 34, s. 2834-2839.

SILAN, Necmeddin Sahir, “Düşen İktidardan Hesap Sorma Çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-1”, *Tarih Konuşuyor*, S.29, s. 2403-2408.

SILAN, Necmeddin Sahir, “Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-2”, *Tarih Konuşuyor*, S. 30, s. 2469-2475.

SILAN, Necmeddin Sahir, “Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-3”, *Tarih Konuşuyor*, S. 31, s. 2567-2572.

SILAN, Necmeddin Sahir, “Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-5”, *Tarih Konuşuyor*, S.33, s. 2750-2755.

SILAN, Necmeddin Sahir, “Düşen iktidardan hesap sorma çabası: İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri-8”, *Tarih Konuşuyor*, S. 36, s. 3011-3015.

SILAN, Necmeddin Sahir, “Lisan Meselesi, Türk Dili: Anadilimiz-I”, *Türk Dili Gazetesi*, 5 Teşrinievvel 1927, Balıkesir, Sayı 421, s. 2.

SILAN, Necmeddin Sahir, “Lisan Meselesi, Türk Dili: Anadilimiz-II”, *Türk Dili Gazetesi*, 6 Teşrinievvel 1927, Balıkesir, Sayı 422, s. 2.

SILAN, Necmeddin Sahir, “Millî Mücadele, Cumhuriyet Yılları, Serbest Fırka ve 1965’e Kadar...”, *Tarih Konuşuyor*, S.27, s. 2236-2243.

SILAN, Necmeddin Sahir, “Necmeddin Sahir Silan’ın Hatıratları: Buhran Günlerinde İmanlı Bir Genç”, *Tarih Konuşuyor*, S.26, s. 2176-2183.

TAŞTEKİN, Serap, “Osmanlı Memleketine Sicilya’dan Tuz Kaçakçılığı ve Dönemsel Bir Analiz (1864-1870)”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C.16, S.32 (2023), s. 151-172.

TAYMUR, İbrahim, M. Hakan Türkçapar, “Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi” *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 2012, C.4, S.2, s. 154-177.

TEZCAN AKSU, Belgin, “Sekizinci Yüzyılda Günümüze Takvimimiz”, *Uluslararası Türk Lehçesi Araştırma Dergisi*, 2018 C.2, S.1, s. 382-413.

TOPRAK, Zafer, “Doğu Sorunu: Necmeddin Sahir Silan’ın Doğu Raporları”, *Toplumsal Tarih*, S.195, İstanbul 2010.

TÜRKMEN, İsmet, “Doğu Anadolu’ya Bayındırlık Hizmetleri Kapsamında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1920-1938)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.45, 2010, s. 117-120.

Diğer Kaynaklar

Ana Britannica, Gn.Yay.Yön.Gürel Tüzün, Cilt 10, İstanbul: Ana Yayıncılık, 2004,s.165-66

Düstur, 3. Tertip, C.17, s. 118.

Düstur, 3.Tertip, C.15, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara 1934, s. 1156.

<https://www.acibadem.edu.tr/haberler/kinin-klorokin-hidroksiklorokin-ve-covid-19-hakkinda> (E.T. 20.12.2023)

<https://www.memorial.com.tr/hastaliklar/trahom-hastaligi> (E.T.19.12.2023)

T.C. Resmi Gazete, 21 Haziran 1934, S.2733, s.4003.

T.C. Resmi Gazete, 4 Kânun-ı sâni[Ocak] 1936, S.3197, s.5902

EKLER

Ek-1: Kabataş Mekteb-i İdadisi'nde Çekilmiş Bir Fotoğraf (1328).

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-2: Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İhtiyat Zabiti Olarak Necmeddin Sahir Bey.

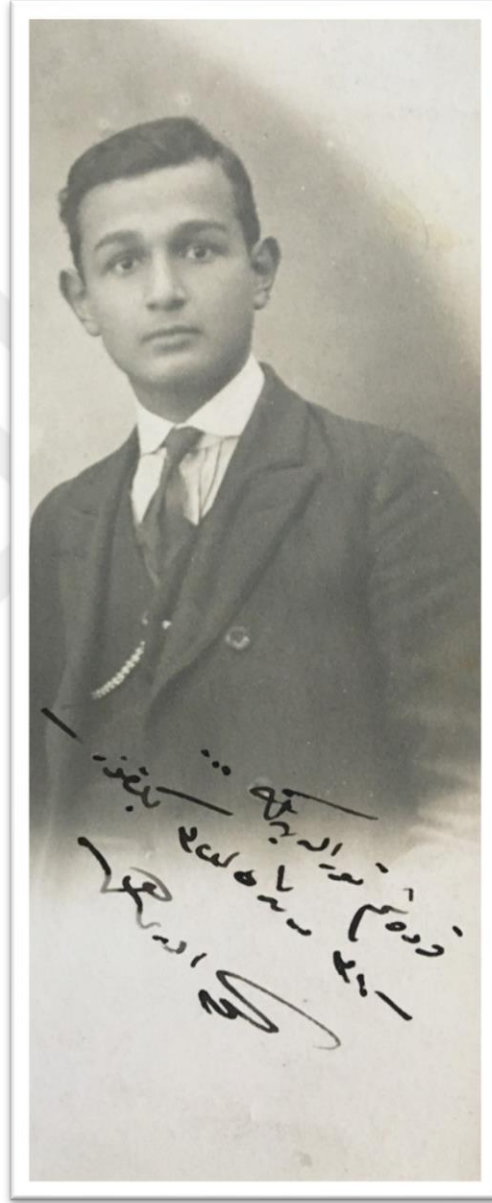
Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-3: Büyük Millet Meclisi Evrak ve Tahrirat Müdürü Necmeddin Sahir Bey.

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-4: NSS Arşivinden Çıkan “Kardeşim Nureddin Beye” İbareli Fotoğraf.

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-5: Necmeddin Sahir Bey ve Ailesi.

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-7: Necmeddin Sahir Silan'ın 1941 Yılında Gerçekleştirdiği Irak Seyahatine Ait Fotoğraf

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-8: Necmeddin Sahir Sılan'ın 1941 Yılında Gerçekleştirdiği Irak Seyahatine Ait Gazete Haberi.

T A N

İrak ve Küveyt Notları

Düncü Ve Bugüncü BAĞDAT

Yazan :
Hamza Osman Erkan
(Afyonkarahisar Mebusu)

Cihan harbinin başında İ. vîrede tahsilde iken gönüllü olarak muharebeye iştirak için memlekete gelmiş ve teşkilâtı mahsusanın kahraman "Osmançık" taburiiyle Süleyman Askeri merhumun maiyetinde Basrayı iştirdada giderken Bağdat'tan geçmiştim.

Mazinin bir medeniyet mamûresi olmakla müftehir Bağdatı, Diele ve Fıratı ilk defa olarak o vakit görmüş ve tanımıştım. Bir daha görmeyi de çoktanberi arzu ediyordum. Meclisin kış tatilinden bilistifade bir iki mebus arkadaşın İraka gideceğini iştirir iştirmez, bu fırsattan istifade et-

ğüm Halebin hükümet konağı, Babül - Faraç ve şehir haricindeki bahçeleri ve daha bir çok yerleri ve büyük ağabeyimin Halep valiliği zamanında yapırmış olduğu mebanî ve yollar hâlâ hatırmındadır. İşte Halepten geçtiğimiz zaman bu hatıralar zihninden, bu manzaralar gözü. mün önünden geçti.

İrak hududuna kadar koca bir gece ve bir gün imtidat eden bu "transit" yolculuğu esnasında bütün arkadaşlara bir rahatsızlık ârız oldu. Nihayet Irak toprağının ilk istasyonu olan "Tel-Kocek" e vardık. Orada tatlı ve munis bir hava bizi karşıladı:

İrakin en büyük kabilelerinden biri olan Sammar aşiretinin çöldeki çadırında (Bu aşiretin reisi olan Şeh Humeydi halen Bağdatta ikamet etmektedir)

Son Irak seyahatine iştirak eden mebuslarımız Bağdat tika müzesinde. (Ortada gözlüklü zat, Irak müzeler umum

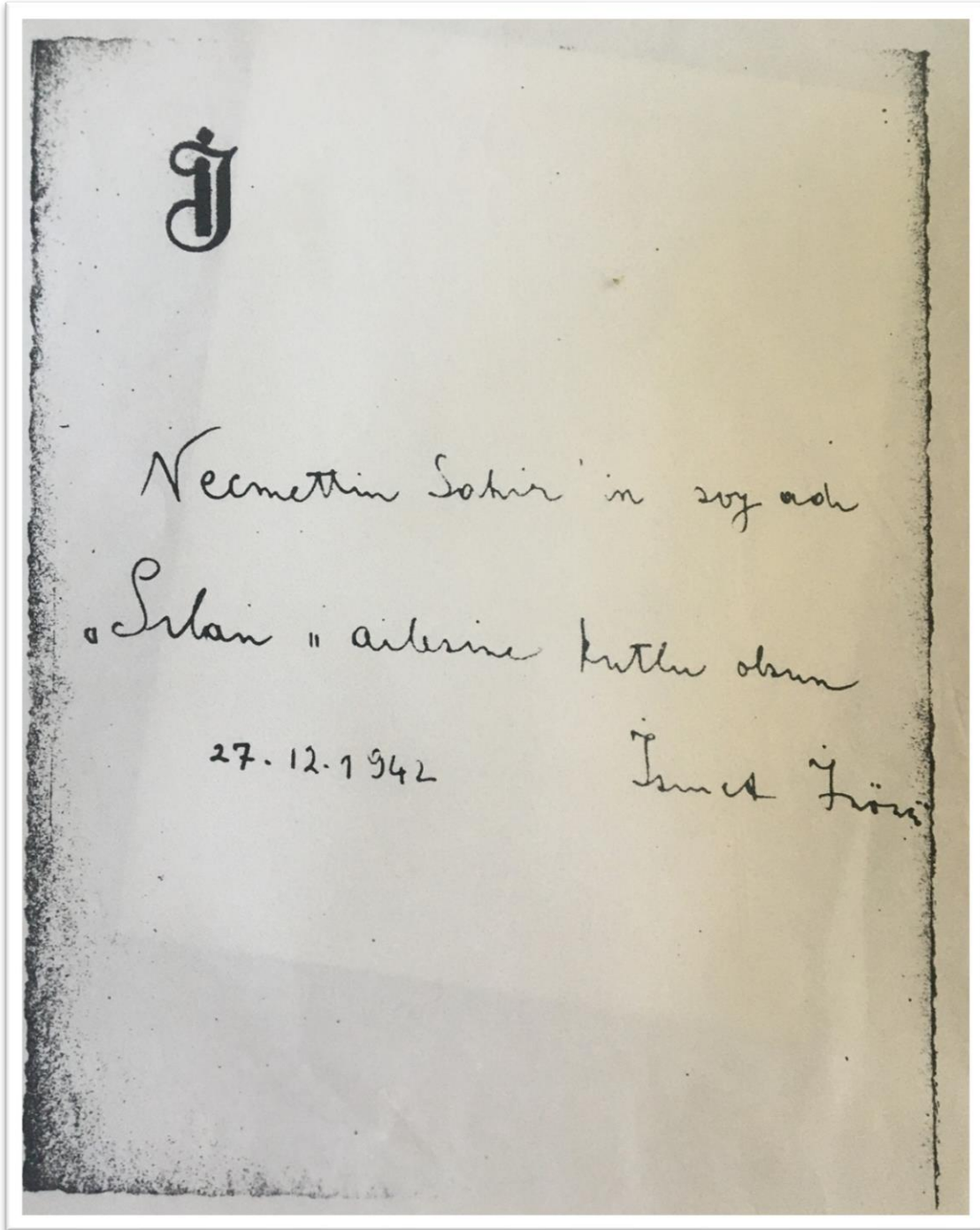
Kaynak: Tan Gazetesi, 16.05.1941.

Ek-9: Katıldığı TDK Dil Kurultaylarından Birine Ait Giriş Kartı.

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-10: İsmet İnönü'nün El Yazısıyla "Sılan" Soyadını Necmeddin Bey'e Verdiğini Belirten Not.

Kaynak: Torunu Zeyneb Devres'ten alınmıştır.

Ek-11: TBMM Milletvekili Kimlikleri.

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-12: 1946 Seçimlerine Ait Tunceli Vilayeti Milletvekilliğine Ait Seçim Mazbatası.

[illegible]

Kaynak: www.tbmm.gov.tr

Ek-13: Necmeddin Sahir Silan, İsmen İnönü, Şemseddin Günaltay (Ön Sıra Soldan Sağa).

Kaynak: NSS Arşivi

Ek-14: Necmeddin Sahir Silan'ın Doğu Vilayetlerine Yaptığı Gezilerden Birisine Ait Gazete Haberi.

Kaynak: *Ulus Gazetesi*, 26.08.1948.

Ek-15: Demokrat Parti Kimlik Belgesi.

Hüviyet cüzdanı sahibinin Sabah	Adı: <i>Necceddin Çakır</i> Soyadı: <i>L. Laim</i> Babasının adı: Doğum yeri: <i>D.P.</i> Doğum tarihi: Medeni hali: <i>Ezili</i> Mesleği: <i>Haluk Canseli</i> <i>Millet vekili</i> Oturduğu yer: <i>Ortaköy</i> <i>42 Hüner sokakı Değir</i> <i>Tepe Yenisehir</i>
--	---

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-16: DP Parti Müfettişi Olduğu Döneme Dair Gazete Haberi.

Müseyin Tiryaki
Yazı işlerini Etilen idare Eden
Refik Kurdoğlu

Öz Erzincan

Fiyatı 5 Kuruş

Yıl : 2 Sayı : 265 GÜNLÜK SİYASİ GAZETE 10-Mart-1954 Çarşamba

Parti Müfettişimiz Geldi

Demokrat Parti Bölge Müfettişimiz ve fahri hemşehrimiz Sayın Necmettin Sahir Silan Şehrimize geldiler

Demokrat Parti Bölge Müfettişimiz, Tercan ve Erzincan'ın Fahri Hemşehrisi Sayın Necmettin Sahir Silan bugünkü Doğu ekspresile şehrimizi şerefleştirmişlerdir.

İstasyonda Kendilerini Belediye ve Parti Reisi Refik Kurdoğlu, Parti İkinci Reisi Hüseyin Tiryaki, partililer ve çok kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanılmışlardır.

Ötedenberi Erzincan için can ve başla çalışan ve her türlü işimize koşan ve halkımızın, bilhassa köylülerimizin kalbini kazanan bu Sayın hemşehrimiz son günlerde de Ankarada bir çok memleket işlerini takip etmiş ve hayırlı neticelere ulaştırmıştır. Bundan dolayı da kendilerine teşekkür borç bilir, hoş geldin deriz.

Sayın N. Sahir Silan

Kaynak: Öz Erzincan Gazetesi, 15 Mart 1954.

Ek-17: Necmeddin Sahir Silan'ın İstanbul Barosuna Kayıtlı Olduğunu Gösteren Kimlik Belgesi.

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-18: Cemile-Necmeddin Sahir Silan Galerî Kitaplığının Açılışına Dair Gazete Haberi.

Kaynak: *Günaydın* Gazetesi, 21.02.1981

Ek-19: Necmeddin Sahir Beyin Konuşmacı Olduğu Pembe Köşk'te Gerçekleşen Etkinliğe Ait Davetiye.

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-20: İsmen İnönü'nün 14. Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle 23 Aralık 1984 Tarihli Pembe Köşk'te Gerçekleşen Konuşmasına Dair Gazete Haberi.

Başbakanlık görevi sırasında İsmet İnönü'nün Özel Kalem Müdürlüğü'nü yapan Sahir Silan, "Pembe Köşk'ün Hikâyesi"ni anlattı. Pembe Köşk'ün gayriresmi açılışını yapan Özden Tokar de "Pembe Köşk'ü yaşayan bir müze haline getirmek istiyoruz" dedi... Pembe Köşk Müzesi'nin açılışına Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz da katıldı...

"Pembe Köşk'ün" hikayesi

● İsmet İnönü'nün başbakanlığı sırasında özel kalem müdürlüğü'nü yapan N. Sahir Silan Pembe Köşk'ün hikayesini ve anılarını anlattı

ANKARA, ÖZEL

1 4. ölüm yıldönümü nedeniyle İsmet İnönü'nün başbakanlığı sırasında özel kalem müdürlüğü yapan N. Sahir Silan Pembe Köşk Müzesi'nde "Pembe Köşk'ün Hikayesi"ni anlattı.

İsmet İnönü'nün kızı Özden Tokar, Pembe Köşk Müzesi'nin ilk gayriresmi açılışını da yaparak, "Pembe Köşk'ü yaşayan bir müze haline sokmayı düşünüyoruz" dedi. Tokar, ziyaretçilerin kendilerini evlerinde gibi hissetmeleri ve hatıraları kendileriyle birlikte yaşamaları için çalışacaklarını belirterek şöyle dedi:

"Bu salonlarda bir takım sohbet, davet ve konserler tertip ederek halkın ilgisini çekerek bu salonları yaşatmak istiyoruz. Atatürk, Ankara'nın çok medeni modern bir başkent olmasını arzulamış, onun için de çok şeyler yapmış. İstanbul'daki büyükelçilerin gelmelerini ve onlar için bir balo düzenlenmesini istemiş.

Ve balo için bu salonlar aceleyle yapılmış." Özden Tokar Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 22 Şubat 1922 tarihli nüshasındaki balo haberini de davetlilere okudu.

İsmet İnönü'nün Başbakanlığı sırasında özel kalem müdürlüğü yapan N. Sahir Silan ise anlarıyla birlikte Pembe Köşk'ün hikayesini de anlatarak, "Bu adeta benim de evim olmuştur" dedi. N. Silan sözlerine şöyle devam etti:

"Pembe Köşk çok haysiyetli onurlu bir insan olan İsmet Paşa'nın maddi imkanlarıyla olacak bir şey değildi. Mustafa Kemal'in maddi imkanlarıyla gerçekleşti. Burası İsmet Paşa'nın evi onun yuvasıydı. Atatürk de bazan haberli bazan da baskın halinde gelirdi."

Pembe Köşk Müzesi'nde düzenlenen konuşmaya Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ve eşi, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ve diğer İnönü ailesi, SHP milletvekillerinden Deniz Baykal ANAP milletvekili Mükerrrem Taşcıoğlu, ÖSYM Başkanı Altan Günalp, Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Cüneyt Arcayürek, DTCF Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. Hasan Köni, ve kalabalık bir izleyici topluluğu katıldı.

Ek-21: Necmeddin Sahir Silan El Yazısıyla Yazılmış "Çok Sevgili Cemileme" İbareli Fotoğraf.

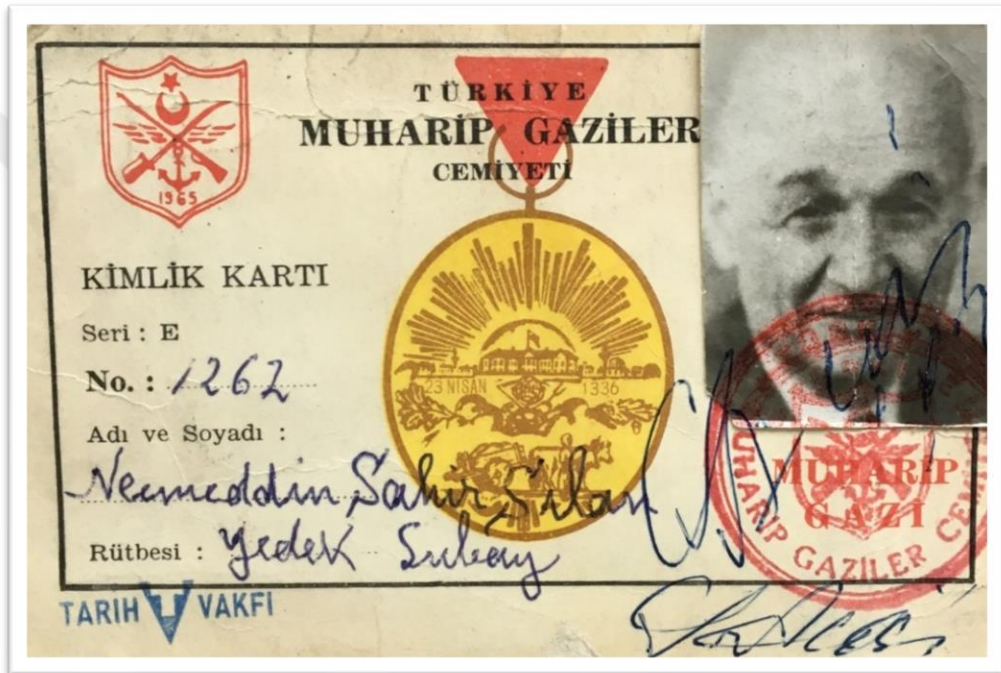
Kaynak: NSS Arşivi.

Ek:-22: Türk Dil Kurumu Kimlik Kartı.

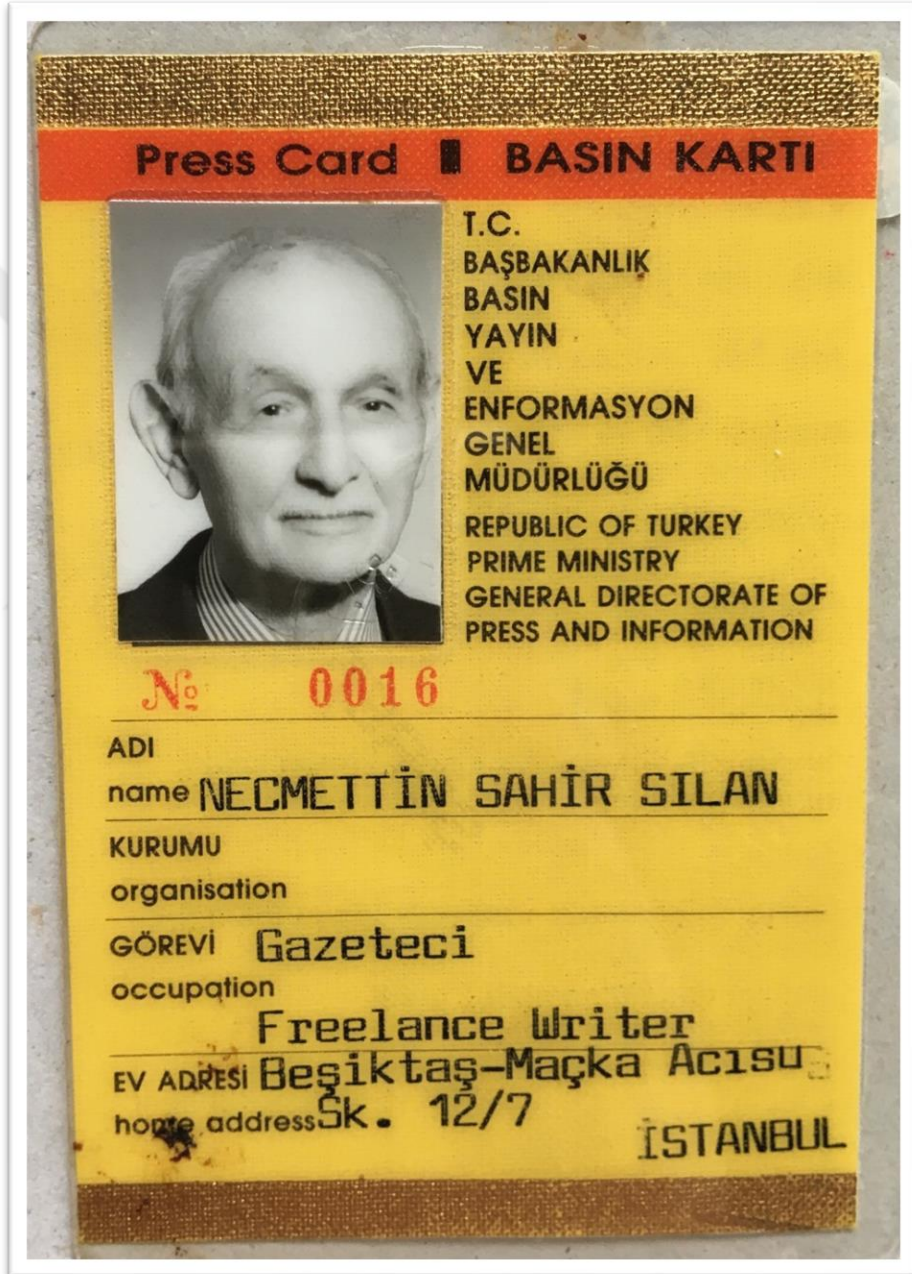
Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-23: Necmeddin Sahir Silan'ın Üye Olduğu Cemiyetlerden Birine Ait Kimlik Kartı.

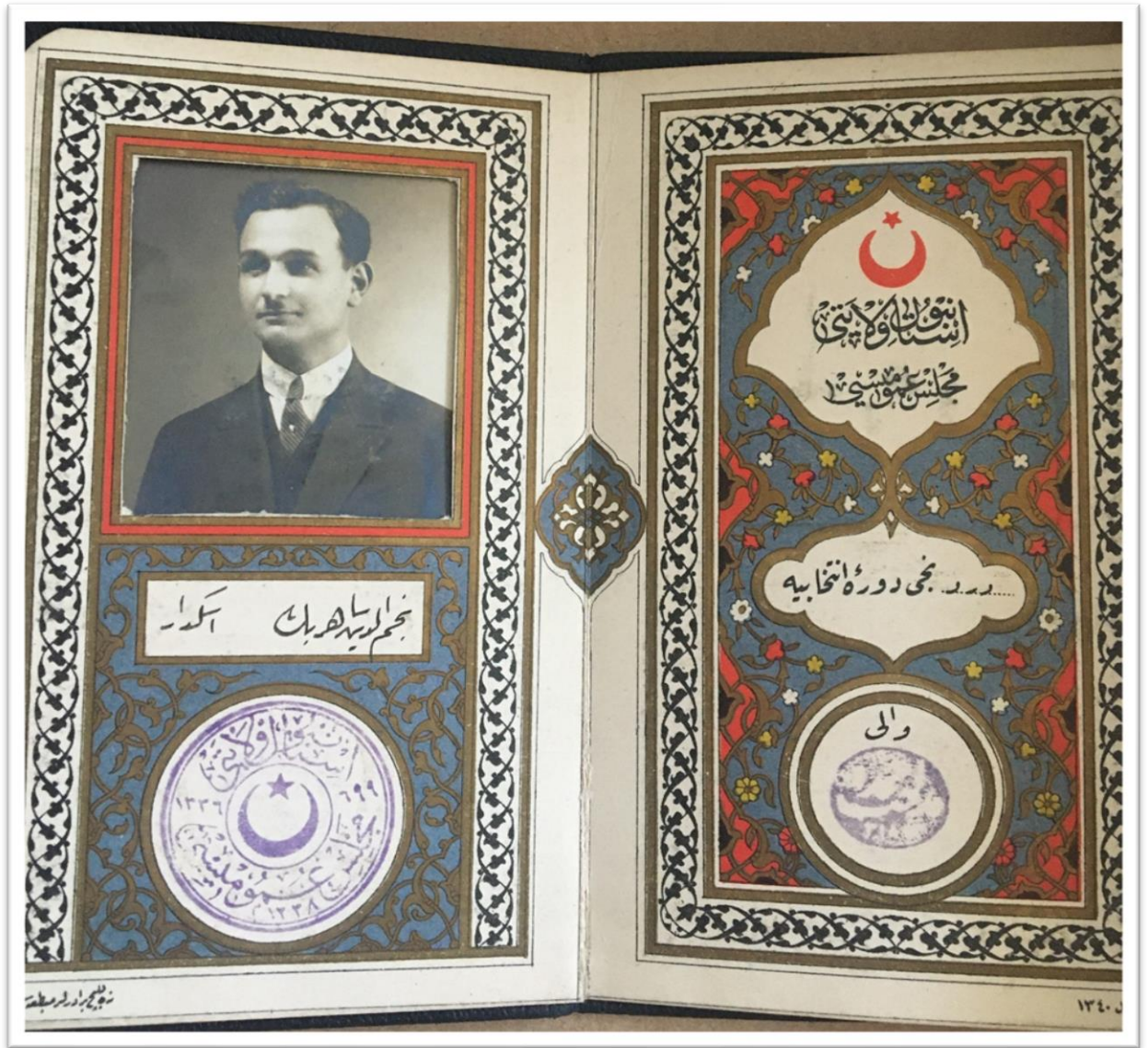
Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-24: Necmeddin Sahir Silan'a Ait Basın Kartı.

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-25: Necmeddin Sahir Silan'a Ait İstanbul Meclis-i Umumisi Kimlik Belgesi.

Ek-26: Necmeddin Sahir Sılan'ın İsminin Geçtiği Tramvay Şirketiyle İlgili Gazete Haberi.

PERSEMBE
30 KANUNUSANI 1930
4 Üçüncü Sayı, No 1428
NUSHASI 5 KURUŞTUR

Milliyet

BUGÜN
2. İnci sahifede :
1. Avrupa'da Amerika'nın...
2. Hayat...
3. Hayat...
4. Hayat...
5. Hayat...
6. Hayat...
7. Hayat...
8. Hayat...
9. Hayat...
10. Hayat...
11. Hayat...
12. Hayat...
13. Hayat...
14. Hayat...
15. Hayat...
16. Hayat...
17. Hayat...
18. Hayat...
19. Hayat...
20. Hayat...
21. Hayat...
22. Hayat...
23. Hayat...
24. Hayat...
25. Hayat...
26. Hayat...
27. Hayat...
28. Hayat...
29. Hayat...
30. Hayat...
31. Hayat...
32. Hayat...
33. Hayat...
34. Hayat...
35. Hayat...
36. Hayat...
37. Hayat...
38. Hayat...
39. Hayat...
40. Hayat...
41. Hayat...
42. Hayat...
43. Hayat...
44. Hayat...
45. Hayat...
46. Hayat...
47. Hayat...
48. Hayat...
49. Hayat...
50. Hayat...
51. Hayat...
52. Hayat...
53. Hayat...
54. Hayat...
55. Hayat...
56. Hayat...
57. Hayat...
58. Hayat...
59. Hayat...
60. Hayat...
61. Hayat...
62. Hayat...
63. Hayat...
64. Hayat...
65. Hayat...
66. Hayat...
67. Hayat...
68. Hayat...
69. Hayat...
70. Hayat...
71. Hayat...
72. Hayat...
73. Hayat...
74. Hayat...
75. Hayat...
76. Hayat...
77. Hayat...
78. Hayat...
79. Hayat...
80. Hayat...
81. Hayat...
82. Hayat...
83. Hayat...
84. Hayat...
85. Hayat...
86. Hayat...
87. Hayat...
88. Hayat...
89. Hayat...
90. Hayat...
91. Hayat...
92. Hayat...
93. Hayat...
94. Hayat...
95. Hayat...
96. Hayat...
97. Hayat...
98. Hayat...
99. Hayat...
100. Hayat...

Türk adliyesi
«Türk adliyesi için en mühim olan şey, Türkiye'nin ne düşünüşünü değil ehlî ehlâmın ne düşünüşünü bilmesidir»
Büyük bir devlet inşaatı, Lozan müzakerelerinde bu denli mütemadiyen İsmet Paşa'nın tekrar ediyordu. Baş murahazasına daha bir çok şeyler arasında diyorlardı ki:
«Türk hakimleri, müasir ilmi olan esaslarını bilmiyorlar. Türk hakimleri harif nüfuz ve tryiklere mukavemet etmezler. Türk kanunları örfi ve gerîk hükmüne müstenittir. Türkiye'de müallim muhakeme çok botildir, şebat adliyesinin idaresi çok müdirdir»
Yeni Türkiye Lozanda devetlerle hesaplaşmaya çıktığı zaman kanunların noksan olduğunu bir çok şeyler arasında İsmet Paşa da esaslı uhlata nakat bulmuştu. Bilmeyiz ki, ancak sultan sonra radikal bir salâhat yapacağı kararlaştırmış bulunuyordu. Onun için devletlerin adliye teşkilatı avay gelişinde her han bir dileklerini kabul edemez. Nettekim emmedî ve hesap asayından bütün istiklâli aarak ayırdı.
Bugün Türk adliyesi nasıl iker? Türk hakimleri ve Türk kanunları nasıldır?
Adliyenin çok müasbet bir min üzerinde mütemadiyen müddetini süyliyen yalnız bir güldür. Bunden beş altı sene vel davamı akını iddia eden nobiler de birin güli düşündür. Enmîyet ve şîmat güli bu ziyade vâhî ve manevî cep lerde cöven hâler, insanlara şîte cöven kabul ettirilece. Eğer bugün Türk adliyesi...

Haydarpaşadan Pendik'e yakında tramvay inşasının başlanacak, bütün hatlar dört senede bitirilecek

Haydarpaşa - Pendik tramvayı ihale ediliyor

Sekiz motris arabası getiriliyor
Bütün hatlar 4 senede ikmal edilmiş olacak
Bir çok ecnebi gruplar hatların inşasına talip bulunuyor
En muvafık şerait dermiş olan eden gruba ihale edilecek

M. Mübadele
Türk-Yunan itilâf müzakeresi
Neticelendikten sonra homis gonun vazigeli ne olacak?
Ankara, 29 (Telefon) — Tervik Kâmil Beyle M. Fokas arasında tethikâti husal adiler Türk-Yunan itilâfınameti projesinde münderic, tali derecede buzi mesal hakkında muhtelit mübadele komisyonunda mevcut hâzî erak ve vesaka müasacat edilmiştir.
İtilâfname tarafeyn hükümetlerin tasvibine ihtizan etmek sonra muhtelit mübadele komisyonunun derhal ilgas her ilâi hükûmetde de istihdal edilen bir gaye halindedir.

Millet meclisi reisi
Kâzım Pş. Hz. avdet ediyor

Gazi ve İnkılâp
Yusuf Sırtı Nebatı Mahmu

Bursanın düşman çizme altında çığnendığı günler
Efendiler, bundan takriben üç buçuk ay evvel, bir defa daha Bursa'ya gelmiştim. Ve o defa geliminde Bursa'yı ilk defa görmüştüm. Bu gelişim ilâcîdir o zaman bu memleketin halı benim hakkımda çok heyecanlı ve çok samimi tezahüratı bulundu. Çok minnettar kalmışım. Hatıra gelebilir ki o zaman büyük bir zaferan akabinde gelmişim. O tezahürat ve tehasşusat onun icabı teblihidir. Fakat üç buçuk ay sonra, bu defa gelişimde de bu memleketin çok samimi halkının hakkımda aynı tezahüratı yapması olmasa evvelki zamanı ip tol eder. Binasenaleyh bu defaki tezahüratı sanimiyeden dolayısı da ayrıca arazı teşekkülât eylerim.
Efendiler, hep beraber bundan iki sene evveline icazı nazar edelim: Pek kuvvetli ratla mazbutumdur ki bir buralardan gelen haber, ve rininden mürekkep olan M Meclisinde büyük heyecan acı feryat ve elemeler hâld miydi. Kürsüye çıkan bütün tipler güyaşlarla bu güzel demin ayıdılar altında çığ mekte olduğunu tabattır. rerek izahı teosistat eyle lerdi. Bihassas doğrudan ruya, bu dairesi intihabiy me'h'usları feryatla, fganle süden bağırmışlar, bu g bolde için, cennet güli bolu çin ağlamışlar, ağlatmış Maatiossüf ben bu ağı arkadaşlarımmın o günkü yaşlarına masdöten itirazı men' nefs etmişim. Bî onların güyaşlarını teskin mek, onları tesliye etmek. (Mabadi beğinci sahifede)

Necmeddin Sahir D.
Üsküdar tramvay şirketi idare meclisi dün toplanmış ve beş beke imtiyazı dâhilinde inşaat mecburi ve ihtiyari bütün hututun tethikâti hâli hâzîrda finansı olan sekiz motrisle diğer altı ve elevatör ihlâline karar vermiştir. Morabhas İsmet Necmeddin Sahir B. tarafından bu hususta bir şartname hazırlanarak meclisi idarenin gelecek Çarşamba günü içtimasına verilmiştir. Şartname heyeti unanîyenin tasvibine ihtizan ettikten sonra aheni bir münakaşa açılacaktır. Haydarpaşadan Kadıköyüne ve oradan Beşiktaş'a hatlar temdit edilecek olan bu yeni bekemen inşasına muhtelif gruplar taliptir. Şartname katıyet kuseptikten sonra açılacak münakaşa neticesinde en müsait şerait gösteren gruba ihale edilecektir. Şirket dâhilî kararile yeni bir adım daha atmıştır. Bütün hatlar dört sene zarfında hitmiş

Yunan sefiri M. Polikseniyadis

Kaynak: Milliyet Gazetesi, 30 Ocak (Kanunusani) 1930.

EK-27: Bingöl Milletvekilliğine Ait Tercüme-İ Hal Evrakı.

FOTOĞRAF

6. Dönem
1028

Seçim daresi	Bingöl	Eserleri	Muhtelif gazete ve Mecmualarda neşriyatdan başka
Adı	Necmeddin Sahir	İlmi rütbeleri	İslam Düşüncelerine adanmış Rahim Rahimden sonra başlamıştır. Birinci Dünya Savaşında İstanbul'da Savunma, edamıştır.
Soy adı	Sahir SILAN	Meslek ve meşguliyeti	Rasmi : Devlet hizmetleri Mesleki: Filen çalışmamak- la beraber İstanbul Baro- sunda Mukayyed Avukat
Babasının ve anasının adı	Tırabzonlu «Salih Necati» Melek	Evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğ	Evli. İki erkek, bir kız çocuğu
Doğduğu yer	Edirne	Seçimden evvelki son memuriyeti	Bağvekâlet sabık Kalemî Mahsus Müdürü
Oturduğu yer	Ankara - İstanbul	Memur değilse seçimden evvel son vaziyeti	Sümerbank İdare Meclisi Azası
Doğum tarihi	1896	Seçim mazbatasının tarihi	28/3/1939
Tahsili	Yüksek. Hukuk Fakültesi mezunu	Kaç reyile mebusluğa seçildiği	168
Bildiği diller	Almanca - Fransızca lisan- ları çalışılmakta	Mazbatasının Meclis Genel Heyetince tasdik tarihi [*]	14/4/1939
Nede ihtisası olduğu	Hukuk, İdare ve Matbuat	Meclise iltihak tarihi	3/4/1939

[*] Bu yer Meclis Kanunlar kaleminece doldurulacaktır.

Ek-28: Necmeddin Sahir Sılan ve Eşi Cemile Hanım.

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-29: Necmeddin Sahir Sılan'ın İleri Yaşlarına Ait Bir Fotoğraf

Kaynak: NSS Arşivi.

Ek-30: Katıldığı TDK Dil Kurultaylarından Birine Ait Giriş Kartı.

T. D. K.

DÖRDÜNCÜ TÜRK DİL KURULTAYI

Adı : Sayın Bay Necmeddin Sahir Silan

İşi : Bingöl Saylavı

Yeri : Ankara

G. H. Arslan

Kurultaya girmek için bu kart kapıda gösterilmelidir.

Kaynak: NSS Arşivi.